

C. PLINII CÆCILII

SECUNDI

EPISTOLÆ ET PANEGYRICUS.

C. PLINII CÆCILII
SECUNDI
EPISTOLÆ ET PANEGYRICUS.

EX EDITIONIBUS
P. D. LONGOLII
ET
G. H. SCHÆFERI.

LONDINI:
SUMTIBUS RODWELL ET MARTIN; J. BOOKER;
BALDWIN, CRADOCK, ET JOY; G. ET W. B. WHITTAKER;
LONGMAN, HURST, REES, ORME, ET BROWN;
T. CADELL; EDWARDS ET KNIBB; ET
J. ROBINSON.
EXCUDIT T. DAVISON.

1821.

* * *

Quæ, in nostrâ editione, uncinis [hunc in morem] *inclusa leguntur, ea vel plane adulterina aut insiticia sunt — vel, propter scripturæ varietatem, pro incertis habenda — vel, licet reipsâ fortasse germana, criticorum tamen dissensione in dubium vocata.*

C. PLINII CÆCILII
SECUNDI
EPISTOLARUM

Liber I.

(1.) *C. Plinius Secundus Septicio suo S.*

Frequenter hortatus es, ut epistolas, si quas paulo accuratius scripsissem, colligerem, publicaremque. Collegi, non servato temporis ordine (neque enim historiam componebam), sed ut quæque in manus venerat. Superest, ut nec te consilii, nec me pœniteat obsequii. Ita enim fiet, ut eas quæ adhuc neglectæ jacent, requiram: et, si quas addidero, non supprimam. Vale.

(2.) *C. Plinius Arriano suo S.*

Quia tardiorem adventum tuum prospicio, librum, quem prioribus epistolis promiseram, exhibeo. Hunc, rogo, ex consuetudine tuâ et legas et emendes; eo magis, quod nihil ante peræque eodem ζήλῳ scripsisse videor. Tentavi enim imitari Demosthenem, semper tuum, Calvum, nuper meum, figuris dun-

taxat orationis: nam vim tantorum virorum "*pauci, quos æquus amavit,*" assequi possunt. Nec materia ipsa huic (vereor ne improbe dicam) æmulationi repugnavit. Erat enim prope tota in contentione dicendi; quod me, longæ desidiæ indormientem, excitavit, si modo is sum ego, qui excitari possim. Non tamen omnino Marci nostri ληκυθους fugimus, quoties paululum itinere decedere non intempestivis amœnitatibus admonebamur. Acres enim esse, non tristes, volebamus. Nec est, quod putes, me, sub hac exceptione, veniam postulare. Immo, quo magis intendam limam tuam, confitebor, et ipsum me, et contubernales, ab editione non abhorrere, si modo tu fortasse errori nostro album calculum adjeceris. Est enim plane aliquid edendum; atque utinam hoc potissimum, quod paratum est, (audis desidiæ votum); edendum autem ex pluribus causis; maxime, quod libelli, quos emisimus, dicuntur in manibus esse, quamvis jam gratiam novitatis exuerint; nisi tamen auribus nostris bibliopolæ blandiuntur. Sed sane blandiantur, dum, per hoc mendacium, nobis studia nostra commendent. Vale.

(3.) *C. Plinius Caninio Rufo suo S.*

Quid agit Comum, tuæ meæque deliciæ? quid suburbanum amœnissimum? quid illa porticus, verna semper? quid πλατανων opacissimus? quid Euripus viridis et gemmeus? quid subjectus et serviens lacus? quid illa mollis, et tamen solida, gestatio? quid balneum illud, quod plurimus sol implet et circuit? quid triclinia illa popularia? quid illa paucorum? quid cubicula diurna nocturnaque? possidentne te, et per vices partiuntur? an, (ut solebas) intentione rei familiaris obeundæ, crebris excursionibus avocaris? Si te possident, felix beatusque es: sin minus, unus ex multis. Quin tu

(tempus est enim) humiles et sordidas curas aliis mandas, et ipse te in alto isto pinguiquè secessu studiis asseris? Hoc sit negotium tuum, hoc otium, hic labor, hæc quies: in his vigilia, in his etiam somnus, reponatur. Effinge aliquid et excude, quod sit perpetuo tuum. Nam reliqua rerum tuarum, post te, alium atque alium dominum sortientur: hoc nunquam tuum desinet esse, si semel cœperit. Scio, quem animum, quod horter ingenium. Tu modo enitere, ut tibi ipse sis tanti, quanti videberis aliis, si tibi fueris. Vale.

(4.) *C. Plinius Pompeiæ Celerinæ, Socrui, S.*

Quantum copiarum in Ocriculano, in Narniensi, in Carsulano, in Perusino tuo, in Narniensi vero etiam balineum, ex epistolis meis (nam jam tuis opus non est) una illa brevis et vetus sufficit.' Non (mehercule) tam mea sunt, quæ mea sunt, quam quæ tua: hoc tamen differunt, quod sollicitius et intentius tuì me, quam mei, excipiunt. Idem fortasse eveniet tibi, si quando in nostra diverteris: quod velim facias; primum, ut perinde tu nostris rebus, ac nos tuis, perfruaris; deinde, ut mei expergiscantur aliquando, qui me secure ac prope negligenter exspectant. Nam mitium dominorum apud servos, ipsâ consuetudine, metus exolescit: novitatibus excitantur; probarique dominis per alios magis, quam per ipsos, laborant. Vale.

(5.) *C. Plinius Voconio Romano suo S.*

Vidistine quemquam Marco Regulo timidiorem humilioremque post Domitiani mortem? sub quo non minora flagitia commiserat, quam sub Nerone,

sed tectiora. Cœpit vereri ne sibi irascerer: nec fallebatur: irascebar. Rustici Aruleni periculum foverat, exsultaverat morte, adeo ut librum recitaret publicaretque, in quo Rusticum insectatur, atque etiam "Stoïcorum simiam" appellat. Adjicit "Vitellianâ cicatrice stigmosum." Agnoscis eloquentiam Reguli. Lacerat Herennium Senecionem tam intemperanter quidem, ut dixerit ei Metius Carus, "Quid tibi cum meis mortuis? Numquid ego aut Crasso aut Camerino molestus sum?" quos ille sub Nerone accusaverat. Hæc me Regulus dolenter tulisse credebat; eoque etiam, cum recitaret librum, non adhibuerat. Præterea reminiscebatur quam capitaliter ipsum me apud centumviros lacessîsset. Aderam Arionillæ, Timonis uxori, rogatu Aruleni Rustici; Regulus contra. Nitebamur nos, in parte causæ, sententiâ Metii Modesti, optimi viri: is tunc in exsilio erat, a Domitiano relegatus. Ecce tibi Regulus. "Quæro," inquit, "Secunde, quid de Modesto sentias." Vides, quod periculum, si respondissem "Bene;" quod flagitium, si "Male." Non possum dicere aliud tunc mihi, quam Deos adfuisse. "Respondebo," inquam, "quid sentiam, si de hoc centumviri judicaturi sunt." Rursus ille, "Quæro, quid de Modesto sentias." Iterum ego, "Solebant testes in reos, non in damnatos, interrogari." Tertio ille, "Non jam quid de Modesto, sed quid de pietate Modesti, sentias, quæro." "Quæris," inquam, "quid sentiam? at ego ne interrogare quidem fas puto, de quo pronuntiatum est." Conticuit: me laus et gratulatio secuta est, quod nec famam meam aliquo responso utili fortasse, inhonesto tamen, læseram, nec me laqueis tam insidiosæ interrogationis involveram. Nunc ergo, conscientiâ exterritus, apprehendit Cæcilium Celerem, mox Fabium Justum rogat, ut me sibi reconcilient: nec contentus, pervenit ad Spurinnam. Huic suppliciter, (ut est,

cum timet, abjectissimus) "Rogo," inquit, "mane videas Plinium domi, sed plane mane (neque enim diutius ferre sollicitudinem possum); et quoquo modo efficias, ne mihi irascatur." Evigilaveram. Nuntius a Spurinnâ; "Venio ad te:" "Immo ego ad te." Coimus in porticum Liviæ, cum alter ad alterum tenderemus. Exponit Reguli mandata; addit preces suas, ut decebat optimum virum pro dissimillimo, parce. Cui ego, "Dispicies ipse, quid renuntiandum Regulo putes: te decipi a me non oportet. Exspecto Mauricum" (nondum enim ab exsilio venerat): ideo nihil alterutram in partem respondere tibi possum, facturus quidquid ille decreverit. Illum enim esse hujus consilii ducem, me comitem, decet." Paucos post dies, ipse me Regulus convenit in prætoris officio. Illuc me persecutus, secretum petit: ait timere se, ne animo meo penitus hæreret, quod in centumvirali judicio aliquando dixisset, cum responderet mihi et Satrio Rufo, "Satrius Rufus, et cui est cum Cicerone æmulatio, et qui contentus non est eloquentiâ sæculi nostri." Respondi, nunc me intelligere maligne dictum, quia ipse confiteretur: cæterum potuisse honorificum existimari. "Est enim," inquam, "mihi cum Cicerone æmulatio; nec sum contentus eloquentiâ sæculi nostri. Nam stultissimum credo, ad imitandum non optima quæque proponere. Sed tu, qui hujus judicii meministi, cur illius oblitus es, in quo me interrogâsti, quid de Metii Modesti pietate sentirem?" Expalluit notabiliter; quamvis palleat semper: et hæsitabundus inquit, "Interrogavi, non ut tibi nocerem, sed ut Modesto." Vide hominis crudelitatem, qui se non dissimulet exsuli nocere voluisse. Subjunxit egregiam causam. "Scripsit," inquit, "in epistolâ quâdam, quæ apud Domitianum recitata est, Regulus, omnium bipedum nequissimus;" quod quidem Modestus verissime scripserat. Hic

fere nobis sermonis terminus: neque enim volui progredi longius; ut mihi omnia libera servarem, dum Mauricus venit. Nec me præterit, esse Regulum δυσκαθαίρετον. Est enim locuples, factiosus; curatur a multis; timetur a pluribus; quod plerumque fortius amore est. Potest tamen fieri, ut hæc concussa labantur: nam gratia malorum tam infida est, quam ipsi. Verum, ut idem sæpius dicam, exspecto Mauricum. Vir est gravis, prudens, multis experimentis eruditus, et qui futura possit ex præteritis providere. Mihi et tentandi aliquid, et quiescendi, illo auctore, ratio constabit. Hæc tibi scripsi, quia æquum erat, te, pro amore mutuo, non solum omnia mea facta dictaque, verum etiam consilia, cognoscere. Vale.

(6.) *C. Plinius Corn. Tacito suo S.*

Ridebis; et licet rideas. Ego ille, quem nôsti, apros tres, et quidem pulcherrimos, cepi. "Ipse?" inquis. Ipse, non tamen ut omnino ab inertiâ meâ et quiete discederem. Ad retia sedebam. Erant in proximo, non venabulum aut lancea, sed stilus et pugillares. Meditabar aliquid, enotabamque; ut, si manus vacuas, plenas tamen ceras reportarem. Non est, quod contemnas hoc studendi genus. Mirum est, ut animus agitatione motuque corporis excitetur. Jam undique silvæ et solitudo, ipsumque illud silentium quod venationi datur, magna cogitationis incitamenta sunt. Proinde, cum venabere, licebit, auctore me, ut panarium et lagunculam, sic etiam pugillares feras. Experieris non Dianam magis montibus, quam Minervam, inerrare. Vale.

(7.) *C. Plinius Octavio Rufo suo S.*

Vide, in quo me fastigio collocâris, cum mihi idem potestatis, idemque regni dederis, quod Homerus Jovi Optimo Maximo:

Τῳ δ' ἑτερον μεν εδωκε πατηρ, ἑτερον δ' ανενευσε.

Nam ego quoque, simili nutu ac renutu, respondere voto tuo possum. Etenim, sicut fas est mihi (præsertim te exigente) excusare Bæticis contra unum hominem advocationem; ita nec fidei nostræ, nec constantiæ, quam diligis, convenit adesse contra provinciam, quam tot officiis, tot laboribus, tot etiam periculis meis, aliquando devinxerim. Tenebo ergo hoc temperamentum, ut, ex duobus, quorum alterutrum petis, eligam id potius, in quo non solum studio tuo, verum etiam judicio, satisfaciam. Neque enim tanto opere mihi considerandum est, quid vir optimus in præsentia velis, quam quid semper sis probaturus. Me circa idus Octobres spero Romæ futurum; eademque hæc præsentem, tuâ meâque fide, Gallo confirmaturum: cui tamen jam nunc licet spondeas de animo meo,

Η, και κυανεῃσιν επ' οφρυσι νευσε Κρονιων.

Cur enim non usquequaque Homericis versibus agam tecum? quâtenus tu me tuis agere non pateris; quorum tantâ cupiditate ardeo, ut videar mihi hac solâ mercede posse corrumpi, ut vel contra Bæticos adsim. Pæne præterii, quod minime prætereundum fuit, accepisse me caryotas optimas, quæ nunc ficis et boletis certandum habent. Vale.

(8.) *C. Plinius Pompeio Saturnino suo S.*

Peropportune mihi redditæ sunt literæ tuæ, quibus flagitabas, ut tibi aliquid ex scriptis meis mitterem, cum ego id ipsum destinâssem. Addidisti ergo calcaria sponte currenti; pariterque et tibi veniam recusandi laboris, et mihi exigendi verecundiam, sustulisti. Nam nec me timide uti decet eo quod oblatum est; nec te gravari quod depoposcisti. Non est tamen, quod ab homine desidioso aliquid novi operis exspectes. Petiturus sum enim, ut rursus vaces sermoni, quem apud municipes meos habui, bibliothecam dedicaturus. Memini quidem te jam quædam annotâsse, sed generaliter: ideo nunc rogo, ut non tantum universitati ejus attendas, verum etiam particulas, quâ soles limâ, persequaris. Erit enim, et post emendationem, liberum nobis, vel publicare vel continere. Quinimmo fortasse hanc ipsam cunctationem nostram in alterutram sententiam emendationis ratio deducet; quæ aut indignum editione, dum sæpius retractat, inveniet; aut dignum, dum id ipsum experitur, efficiet. Quamquam hujus cunctationis meæ causæ, non tam in scriptis quam in ipso materiæ genere, consistunt. Est enim paulo gloriosius et elatius. Onerabit hoc modestiam nostram, etiamsi stilus ipse fuerit pressus demissusque; propterea quod cogimur, cum de munificentiâ parentûm nostrorum, tum de nostrâ, disputare. Anceps hic et lubricus locus est, etiam cum illi necessitas lenocinatur. Etenim, si alienæ quoque laudes parum æquis auribus accipi solent, quam difficile est obtinere, ne molesta videatur oratio de se aut de suis disserentis? Nam cum ipsi honestati, tum aliquanto magis gloriæ ejus prædicationique, invidemus: atque ea demum recte facta minus detorquemus et carpimus, quæ in obscuritate et silentio reponuntur. Quâ ex causâ sæpe ipse mecum, Nobisne tantum, quidquid illud est, composuisse,

an et aliis, debeamus? Ut nobis, admonet istud quoque, quod pleraque, quæ sunt agendæ rei necessaria, eàdem peractâ, nec utilitatem parem nec gratiam retinent. Ac, ne longius exempla repetamus, quid utilius fuit, quam munificentiæ rationem etiam stilo prosequi? Per hoc enim assequebamur, primum, ut honestis cogitationibus immoraremur; deinde, ut pulchritudinem illarum longiore tractatu perspiceremus; postremo, ut subitæ largitionis comitem pœnitentiam caveremus. Nascebatur ex his exercitatio quædam contemnendæ pecuniæ. Nam, cum omnes homines ad custodiam ejus natura restrinxerit, nos, contra, multum ac diu pensitatus amor liberalitatis communibus avaritiæ vinculis eximebat: tantoque laudabilior munificentia nostra fore videbatur, quod ad illam, non impetu quodam, sed consilio, trahebamur. Accedebat his causis, quod non ludos aut gladiatores, sed annuos sumtus in alimenta ingenuorum, pollicebamur. Oculorum porro et aurium voluptates adeo non egent commendatione, ut non tam incitari debeant oratione, quam reprimi. Ut vero aliquis libenter educationis tædium laboremque suscipiat, non præmiis modo, verum etiam exquisitis adhortationibus, impetrandum est. Nam, si medici salubres, sed voluptate carentes, cibos blandioribus alloquiis prosequuntur; quanto magis decuit, publice consulentem, utilissimum munus, sed non perinde populare, comitate orationis inducere? præsertim cum enitendum haberemus, ut, quod parentibus datur, et orbis probaretur; honoremque paucorum cæteri patienter et exspectarent et mererentur. Sed, ut tunc communibus magis commodis quam privatæ jactantiæ studebamus, cum intentionem effectumque muneris nostri vellemus intelligi; ita nunc, in ratione edendi, veremur, ne forte, non aliorum utilitatibus, sed propriæ laudi, servîsse videamur. Præterea meminimus, quanto majore animo honestatis fructus in conscientiâ, quam in famâ, reponatur. Sequi enim gloria, non

appeti, debet: nec, si casu aliquo non sequatur, idcirco, quod gloriam meruit, minus pulchrum est. Ii vero qui benefacta sua verbis adornant, non ideo prædicare, quia fecerint, sed, ut prædicarent, fecisse, creduntur. Sic, quod magnificum referente alio fuisset, ipso qui gesserat recensente, vanescit. Homines enim, cum rem destruere non possunt, jactationem ejus incessunt: ita, si silenda feceris, factum ipsum; si laudanda, quod non sileas ipse, culpatur. Me vero peculiaris quædam impedit ratio: etenim hunc ipsum sermonem, non apud populum, sed apud decuriones, habui, nec in propatulo, sed in curiâ. Vereor ergo, ut sit satis congruens, cum in dicendo assentationem vulgi acclamationemque defugerim, nunc eadem illa editione sectari; cumque plebem ipsam, cui consulebatur, limine curiæ parietibusque discreverim, ne quam in speciem ambitionis inciderem, núnc eos etiam, ad quos ex munere nostro nihil pertinet præter exemplum, velut obviâ assentatione conquirere. Habes cunctationis meæ causas; obsequar tamen consilio tuo, cujus mihi auctoritas pro ratione sufficiet. Vale.

(9.) *C. Plinius Minucio Fundano suo S.*

Mirum est, quam singulis diebus in Urbe ratio aut constet, aut constare videatur, pluribus cunctisque non constet. Nam, si quem interroges, "Hodie quid egisti?" respondeat, "Officio togæ virilis interfui; sponsalia aut nuptias frequentavi; ille me ad signandum testamentum, ille in advocationem, ille in consilium rogavit." Hæc, quo die feceris, necessaria; eadem, si quotidie fecisse te reputes, inania videntur: multo magis cum secesseris. Tunc enim subit recordatio, "Quot dies, quam frigidis rebus, absumsi!" Quod evenit mihi, postquam in Laurentino meo aut lego aliquid aut scribo, aut etiam corpori vaco, cujus

fulturis animus sustinetur. Nihil audio, quod audîsse, nihil dico, quod dixisse, pœniteat. Nemo apud me quemquam sinistris sermonibus carpit: neminem ipse reprehendo, nisi unum me, cum parum commode scribo. Nullâ spe, nullo timore, sollicitor; nullis rumoribus inquietor; mecum tantum et cum libellis loquor. Rectam sinceramque vitam! dulce otium honestumque, ac pæne omni negotio pulchrius! O mare! o litus, verum secretumque μουσειον! quam multa invenitis! quam multa dictatis? Proinde tu quoque strepitum istum, inanemque discursum, et multum ineptos labores, ut primum fuerit occasio, relinque; teque studiis vel otio trade. Satius est enim, ut Attilius noster eruditissime simul et facetissime dixit, otiosum esse, quam nihil agere. Vale.

(10.) *C. Plinius Atrio Clementi suo S.*

Si quando Urbs nostra liberalibus studiis floruit, nunc maxime floret. Multa claraque exempla sunt: suffecerit unum, Euphrates philosophus. Hunc ego in Syriâ, cum adolescentulus militarem, penitus et domi inspexi; amarique ab eo laboravi, etsi non erat laborandum: est enim obvius et expositus, plenusque humanitate, quam præcipit. Atque utinam sic ipse, quam spem tunc ille de me concepit, impleverim, ut ille multum virtutibus suis addidit! Aut ego nunc illas magis miror, quia magis intelligo; quamquam ne nunc quidem satis intelligo. Ut enim de pictore, sculptore, fictore, nisi artifex, judicare, ita, nisi sapiens, non potest perspicere sapientem. Quantum mihi tamen cernere datur, multa in Euphrate sic eminent et elucent, ut mediocriter quoque doctos advertant et afficiant. Disputat subtiliter, graviter, ornate: frequenter etiam Platonicam illam sublimitatem et latitudinem effingit. Sermo est copiosus et varius; dulcis imprimis, et qui repugnantes quoque

ducat et impellat. Ad hæc, proceritas corporis et decora facies, demissus capillus, ingens et cana barba; quæ licet fortuita et inania putentur, illi tamen plurimum venerationis acquirunt. Nullus horror in cultu, nulla tristitia, multum severitatis; reverearis occursum, non reformides. Vitæ sanctitas summa; comitas par. Insectatur vitia, non homines. Nec castigat errantes, sed emendat. Sequaris monentem attentus et pendens: et persuadere tibi, etiam [cum persuaserit,] cupias. Jam vero liberi tres, duo mares, quos diligentissime instituit. Socer Pompeius Julianus, cum cæterâ vitâ, tum vel hoc uno magnus et clarus, quod ipse, provinciæ princeps, hunc, inter altissimas conditiones, generum, non honoribus principem, sed sapientiâ, elegit. Quamquam quid ego plura de viro, quo mihi frui non licet? An, ut magis angar, quod non licet? nam distringor officio, ut maximo, sic molestissimo. Sedeo pro tribunali; subnoto libellos; conficio tabulas; scribo plurimas, sed illiteratissimas literas. Soleo nonnunquam (nam id ipsum quando contingit?) de his occupationibus apud Euphratem queri. Ille me consolatur; affirmat etiam, esse hanc philosophiæ, et quidem pulcherrimam partem, agere negotium publicum, cognoscere, judicare, promere et exercere justitiam, quæque ipsi doceant, in usu habere. Mihi tamen hoc unum non persuadet, satius esse ista facere, quam, cum illo, dies totos audiendo discendoque consumere. Quo magis te, cui vacat, hortor, cum in Urbem proxime veneris, (venias autem, ob hoc, maturius) illi te expoliendum limandumque permittas. Neque enim ego (ut multi) invideo aliis bono, quo ipse careo: sed, contra, sensum quemdam voluptatemque percipio, si ea, quæ mihi denegantur, amicis video superesse. Vale.

(11.) *C. Plinius Fabio Justo suo S.*

Olim mihi nullas epistolas mittis. Nihil est, (inquis) quod scribam: at hoc ipsum scribe, nihil esse, quod scribas; vel solum illud, unde incipere priores solebant, "Si vales, bene est; ego valeo." Hoc mihi sufficit; est enim maximum. Ludere me putas? Serio peto. Fac sciam, quid agas; quod sine sollicitudine summâ nescire non possum. Vale.

(12.) *C. Plinius Calestrio Tironi suo S.*

Jacturam gravissimam feci, si jactura dicenda est tanti viri amissio. Decessit Corellius Rufus, et quidem sponte; quod dolorem meum exulcerat. Est enim luctuosissimum genus mortis, quæ non ex naturâ, nec fatalis, videtur. Nam utcumque, in illis qui morbo finiuntur, magnum ex ipsâ necessitate solatium est; in iis vero quos arcessita mors aufert, hic insanabilis dolor est, quod creduntur potuisse diu vivere. Corellium quidem summa ratio (quæ sapientibus pro necessitate est) ad hoc consilium compulit, quamquam plurimas vivendi causas habentem, optimam conscientiam, optimam famam, maximam auctoritatem; præterea filiam, uxorem, nepotem, sorores, interque tot pignora, veros amicos. Sed tam longâ, tam iniquâ valetudine conflictabatur, ut hæc tanta pretia vivendi mortis rationibus vincerentur. Tertio et tricesimo anno (ut ipsum prædicantem audiebam) pedum dolore correptus est. Patrius hic illi: nam plerumque morbi quoque per successiones quasdam, ut alia, traduntur. Hunc abstinentiâ, sanctitate, quoad viridis ætas, vicit et fregit; novissime eum, senectute ingravescentem, viribus animi sustinebat. Cum quidem incredibiles cruciatus et indignissima tormenta pateretur, (jam enim dolor non pedibus

solis, ut prius, insidebat; sed omnia membra pervagabatur) veni ad eum Domitiani temporibus, in suburbano jacentem. Servi e cubiculo recesserunt. Habebat hoc moris, quoties intrâsset fidelior amicus: quin etiam uxor, quamquam omnis secreti capacissima, digrediebatur. Circumtulit oculos, et, "Cur," inquit, "me putas hos tantos dolores tamdiu sustinere? ut scilicet isti latroni vel uno die supersim. Dedisses huic animo par corpus; fecisset, quod optabat." Affuit tamen Deus voto, cujus ille compos, ut jam securus liberque moriturus, multa illa vitæ, sed minora, retinacula abrupit. Increverat valetudo, quam temperantiâ mitigare tentavit; perseverantem constantia fugit. Jam dies alter, tertius, quartus: abstinebat cibo. Misit ad me uxor ejus Hispulla communem amicum C Geminium cum tristissimo nuntio, destinâsse Corellium mori; nec aut suis aut filiæ precibus flecti: solum superesse me, a quo revocari posset ad vitam. Cucurri: perveneram in proximum, cum mihi ab eâdem Hispullâ Julius Atticus nuntiat, nihil jam ne me quidem impetraturum: tam obstinate magis ac magis induruisse. Dixerat sane medico admoventi cibum, Κέκρικα: quæ vox quantum admirationis in animo meo, tantum desiderii, reliquit. Cogito, quo amico, quo viro caream. Implevit quidem annum septimum et sexagesimum; quæ ætas etiam robustissimis satis longa est; scio. Evasit perpetuam valetudinem; scio. Decessit superstitibus suis, florente republicâ, quæ illi omnibus suis carior erat; et hoc scio. Tamen, tamquam et juvenis et firmissimi, mortem doleo: doleo autem, licet me imbecillum putes, meo nomine. Amisi enim, amisi vitæ meæ testem, rectorem, magistrum. In summâ, dicam, quod, recenti dolore, contubernali meo Calvisio dixi: "Vereor, ne negligentius vivam." Proinde adhibe solatia mihi: non hæc, "Senex erat; infirmus erat" (hæc enim novi); sed nova aliqua, sed magna, quæ audierim nunquam, legerim nunquam.

Nam, quæ audivi, quæ legi, sponte succurrunt; sed tanto dolore superantur. Vale.

(13.) *C. Plinius Sosio Senecioni suo S.*

Magnum proventum poëtarum annus hic attulit. Toto mense Aprili nullus fere dies, quo non recitaret aliquis. Juvat me, quod vigent studia, proferunt se ingenia hominum, et ostentant: tametsi ad audiendum pigre coitur. Plerique in stationibus sedent, tempusque audiendis fabulis conterunt, ac subinde sibi nuntiari jubent, an jam recitator intraverit, an dixerit præfationem, an ex magnâ parte evolverit librum: tum demum, ac tunc quoque lente cunctanterque, veniunt: nec tamen permanent; sed ante finem recedunt, alii dissimulanter et furtim, alii simpliciter et libere. At, (hercule) memoriâ parentûm, Claudium Cæsarem ferunt, cum in Palatio spatiaretur, audîssetque clamorem, causam requisîsse: cumque dictum esset, recitare Nonianum, subitum recitanti inopinatumque venisse. Nunc otiosissimus quisque, multo ante rogatus, et identidem admonitus, aut non venit, aut, si venit, queritur, se diem, quia non perdiderit, perdidisse. Sed tanto magis laudandi probandique sunt, quos a scribendi recitandique studio hæc auditorum vel desidia vel superbia non retardat. Equidem prope nemini defui. Erant sane plerique amici: neque enim est fere quisquam qui studia, ut non simul et nos, amet. His ex causis longius, quam destinaveram, tempus in Urbe consumsi. Possum jam repetere secessum, et scribere aliquid, quod non recitem, ne videar, quorum recitationibus affui, non auditor fuisse, sed creditor. Nam, ut in cæteris rebus, ita in audiendi officio, perit gratia, si reposcatur. Vale.

(14.) *C. Plinius Junio Maurico suo S.*

Petis, ut fratris tui filiæ prospiciam maritum; quod merito mihi potissimum injungis. Scis enim quantopere summum illum virum suspexerim dilexerimque; quibus ille adolescentiam meam exhortationibus foverit; quibus etiam laudibus, ut laudandus viderer, effecerit. Nihil est, quod a te mandari mihi aut majus aut gratius, nihil quod honestius a me suscipi possit, quam ut eligam juvenem, ex quo nasci nepotes Aruleno Rustico deceat. Qui quidem diu quærendus fuisset, nisi paratus et quasi provisus esset Minucius Acilianus, qui me, ut juvenis juvenem, (est enim minor pauculis annis) familiarissime diligit, reveretur ut senem. Nam ita formari a me et institui cupit, ut ego a vobis solebam. Patria est ei Brixia, ex illâ nostrâ Italiâ, quæ multum adhuc verecundiæ, frugalitatis, atque etiam rusticitatis antiquæ, retinet ac servat. Pater Minucius Macrinus, equestris ordinis princeps, quia nihil altius voluit: allectus enim a Divo Vespasiano inter prætorios, honestam quietem huic nostræ ambitioni, dicam, an dignitati? constantissime prætulit. Habet aviam maternam Serranam Proculam e municipio Patavino. Nôsti loci mores. Serrana tamen Patavinis quoque severitatis exemplum est. Contigit et avunculus ei P. Acilius, gravitate, prudentiâ, fide prope singulari. In summâ, nihil erit in domo totâ, quod non tibi tamquam in tuâ placeat. Aciliano vero ipsi plurimum vigoris et industriæ, quamquam in maximâ verecundiâ. Quæsturam, tribunatum, præturam, honestissime percucurrit; ac jam pro se tibi necessitatem ambiendi remisit. Est illi facies liberalis, multo sanguine, multo rubore suffusa. Est ingenua totius corporis pulchritudo, et quidam senatorius decor; quæ ego nequâquam arbitror negligenda: debet enim hoc ...tati puellarum quasi præmium dari. Nescio an

adjiciam, esse patri ejus amplas facultates. Nam, cum imaginor vos, quibus quærimus generum, silendum de facultatibus puto: cum publicos mores, atque etiam leges civitatis, intueor, quæ vel imprimis census hominum spectandos arbitrantur, ne id quidem prætereundum videtur. Et sane, de posteris, et his pluribus, cogitanti, hic quoque, in conditionibus deligendis, ponendus est calculus. Tu fortasse me putes indulsisse amori meo, supraque ista, quam res patitur, sustulisse: at ego fide meâ spondeo, futurum ut omnia longe ampliora, quam a me prædicantur, invenias. Diligo quidem adolescentem ardentissime, sicut meretur. Sed hoc ipsum amantis est, non onerare eum laudibus. Vale.

(15.) *C. Plinius Septicio Claro suo S.*

Heus tu! promittis ad cœnam, nec venis. Dicitur jus; ad assem impendium reddes, nec id modicum. Paratæ erant lactucæ singulæ, cochleæ ternæ, ova bina, alica cum mulso et nive, (nam hanc quoque computabis, immo hanc imprimis, quæ perit in ferculo) olivæ Bæticæ, cucurbitæ, bulbi, alia mille non minus lauta. Audîsses comœdos, vel lectorem, vel lyristen, vel (quæ mea liberalitas) omnes. At tu, apud nescio quem, ostrea, vulvas, echinos, Gaditanas, maluisti. Dabis pœnas, non dico, quas. Dure fecisti: invidisti, nescio an tibi, certe mihi, sed tamen et tibi. Quantum nos lusissemus, risissemus, studuissemus! Potes apparatius cœnare apud multos: nusquam hilarius, simplicius, incautius. In summâ, experire: et, nisi postea te aliis potius excusaveris, mihi semper excusa. Vale.

(16.) *C. Plinius Erucio suo S.*

Amabam Pompeium Saturninum, hunc dico nostrum; laudabamque ejus ingenium, etiam antequam scirem, quam varium, quam flexibile, quam multiplex esset: nunc vero totum me tenet, habet, possidet. Audivi causas agentem acriter et ardenter, nec minus polite et ornate, sive meditata, sive subita, proferret. Adsunt aptæ crebræque sententiæ, gravis et decora constructio, sonantia verba et antiqua. Omnia hæc mire placent, cum impetu quodam et flumine prævehuntur: placent, si retractentur. Senties, quod ego, cum orationes ejus in manus sumseris, quas facile cuilibet veterum (quorum est æmulus) comparabis. Idem tamen in historiâ magis satisfaciet, vel brevitate, vel luce, vel suavitate, vel splendore etiam et sublimitate narrandi. Nam in concionibus idem, qui in orationibus, est; pressior tamen, et circumscriptior et adductior. Præterea facit versus, quales Catullus aut Calvus. Quantum illis leporis, dulcedinis, amaritudinis, amoris! Inserit sane (sed datâ operâ) mollibus lenibusque duriusculos quosdam; et hoc, quasi Catullus aut Calvus. Legit mihi nuper epistolas, quas uxoris esse dicebat. Plautum vel Terentium metro solutum legi credidi; quæ sive uxoris sunt, ut affirmat, sive ipsius, ut negat, pari gloriâ dignus est, qui aut illa componat, aut uxorem (quam virginem accepit) tam doctam politamque reddiderit. Est ergo mecum per diem totum: eumdem, antequam scribam, eumdem, cum scripsi, eumdem etiam, cum remittor, non tamquam eumdem lego. Quod, te quoque, ut facias, et hortor et moneo: neque enim debet operibus ejus obesse, quod vivit. An, si inter eos quos nunquam vidimus floruisset, non solum libros ejus, verum etiam imagines, conquireremus; ejusdem nunc honor præsentis et gratia quasi satietate languescet? At hoc pravum malig-

numque est, non admirari hominem admiratione dignissimum, quia videre, alloqui, audire, complecti, nec laudare tantum, verum etiam amare, contingit. Vale.

(17.) *C. Plinius Corn. Titiano suo S.*

Est adhuc curæ hominibus fides et officium. Sunt, qui defunctorum quoque amicos agant. Titinius Capito ab Imperatore nostro impetravit, ut sibi liceret statuam L. Syllani in foro ponere. Pulchrum, et magnâ laude dignum, amicitiâ Principis in hoc uti, quantumque gratiâ valeas, aliorum honoribus experiri. Est omnino Capitoni in usu, claros viros colere. Mirum est, quâ religione, quo studio, imagines Brutorum, Cassiorum, Catonum, domi, ubi potest, habeat. Idem clarissimi cujusque vitam egregiis carminibus exornat. Scias ipsum plurimis virtutibus abundare, qui alienas sic amat. Redditus est L. Syllano debitus honor, cujus immortalitati Capito prospexit pariter, et suæ: neque enim magis decorum et insigne est, statuam in foro populi Romani habere, quam ponere. Vale.

(18.) *C. Plinius Suetonio Tranquillo suo S.*

Scribis, te, perterritum somnio, vereri ne quid adversi in actione patiaris. Rogas, ut dilationem petam, et pauculos dies, certe proximum, excusem. Difficile est; sed experiar:

.... και γαρ τ' οναρ εκ Διος εστιν.

Refert tamen, eventura soleas an contraria somniare. Mihi, reputanti somnium meum, istud, quod times tu, egregiam actionem portendere videtur. Susce-

peram causam Julii Pastoris, cum mihi quiescenti visa est socrus mea, advoluta genibus, ne agerem, obsecrare. Et eram acturus adolescentulus adhuc; eram in quadruplici judicio; eram contra potentissimos civitatis, atque etiam Cæsaris amicos; quæ singula excutere mentem mihi, post tam triste somnium, poterant. Egi tamen, λογισαμενος illud,

Εἱς οιωνος αριστος αμυνασθαι περι πατρης.

Nam mihi patria (et si quid carius patriâ) fides videbatur. Prospere cessit: atque ideo illa actio mihi aures hominum, illa januam famæ, patefecit. Proinde dispice, an tu quoque sub hoc exemplo somnium istud in bonum vertas: aut, si tutius putas illud cautissimi cujusque præceptum, "Quod dubitas, ne feceris;" id ipsum rescribe. Ego aliquam stropham inveniam; agamque causam tuam, ut ipsam agere, cum tu voles, possis. Est enim sane alia ratio tua, alia mea fuit. Nam judicium centumvirale differri nullo modo, istud ægre quidem, sed tamen potest. Vale.

(19.) *C. Plinius Romano Firmo suo S.*

Municeps tu meus, et condiscipulus, et ab ineunte ætate contubernalis: pater tuus et matri et avunculo meo, mihi etiam, quantum ætatis diversitas passa est, familiaris: magnæ et graves causæ, cur suscipere et augere dignitatem tuam debeam. Esse autem tibi centum millium censum, satis indicat, quod apud nos decurio es. Igitur, ut te non decurione solum, verum etiam equite Romano perfruamur, offero tibi, ad implendas equestres facultates, trecenta millia nummûm. Te memorem hujus muneris amicitiæ nostræ diuturnitas spondet. Ego ne illud quidem admoneo, (quod admonere deberem,

nisi scirem sponte facturum) ut dignitate a me datâ, quam modestissime, ut a me datâ, utare. Nam sollicitius custodiendus est honor, in quo etiam beneficium amici tuendum est. Vale.

(20.) *C. Plinius Corn. Tacito suo S.*

Frequens mihi disputatio est cum quodam docto homine et perito, cui nihil æque in causis agendis, ut brevitas, placet: quam ego custodiendam esse confiteor, si causa permittat; alioqui prævaricatio est transire dicenda; prævaricatio etiam, cursim et breviter attingere, quæ sint inculcanda, infigenda, repetenda. Nam plerisque longiore tractu vis quædam et pondus accedit. Utque corpori ferrum, sic oratio animo, non ictu magis quam morâ imprimitur. Hîc ille mecum auctoritatibus agit, ac mihi ex Græcis orationes Lysiæ ostentat, ex nostris, Gracchorum Catonisque, quorum sane plurimæ sunt circumcisæ et breves. Ego Lysiæ Demosthenem, Æschinem, Hyperidem, multosque præterea; Gracchis et Catoni, Pollionem, Cæsarem, Cælium, imprimis Marcum Tullium, oppono, cujus oratio optima fertur esse, quæ maxima. Et, (hercule) ut aliæ bonæ res, ita bonus liber melior est quisque, quo major. Vides, ut statuas, signa, picturas, hominum denique multorumque animalium formas, arborum etiam, si modo sint decoræ, nihil magis, quam amplitudo, commendet. Idem orationibus evenit: quin etiam voluminibus ipsis auctoritatem quamdam et pulchritudinem adjicit magnitudo. Hæc ille, multaque alia, quæ a me in eamdem sententiam solent dici, (ut est in disputando incomprehensibilis et lubricus) ita eludit, ut contendat, hos ipsos, quorum orationibus nitor, pauciora dixisse, quam ediderint. Ego contra puto. Testes sunt multæ multorum orationes, et

Ciceronis pro Murenâ, pro Vareno; in quibus brevis et nuda quasi subscriptio quorumdam criminum solis titulis indicatur. Ex his apparet, illum permulta dixisse; cum ederet, omisisse. Idem pro Cluentio ait, "se totam causam veteri instituto solum perorâsse," et pro C. Cornelio, "quatriduo egisse:" ne dubitare possimus, quæ per plures dies (ut necesse erat) latius dixerit, postea recisa ac repurgata, in unum librum, grandem quidem, unum tamen, coarctâsse. At aliud est actio bona, aliud oratio. Scio nonnullis ita videri: sed ego (forsitan fallor) persuasum habeo, posse fieri, ut sit actio bona, quæ non sit bona oratio; non posse non bonam actionem esse, quæ sit bona oratio. Est enim oratio actionis exemplar, et quasi αρχετυπον. Ideo in optimâ quâque mille figuras extemporales invenimus; in his etiam, quas tantum editas scimus, ut in Verrem, "Artificem, quem? quemnam? recte admones. Polycletum esse dicebant." Sequitur ergo, ut actio sit absolutissima, quæ maxime orationis similitudinem expresserit, si modo justum et debitum tempus accipiat: quod si negetur, nulla orationis, maxima judicis, culpa est. Adsunt huic opinioni meæ leges, quæ longissima tempora largiuntur, nec brevitatem dicentibus, sed copiam, hoc est diligentiam, suadent; quam præstare nisi in angustissimis causis non potest brevitas. Adjiciam, quod me docuit usus, magister egregius: frequenter egi, frequenter judicavi, frequenter in consilio fui. Aliud alios movet; ac plerumque parvæ res maximas trahunt. Varia sunt hominum judicia, variæ voluntates: inde, qui eamdem causam simul audierunt, sæpe diversum, interdum idem, sed ex diversis animi motibus, sentiunt. Præterea suæ quisque inventioni favet; et, quasi fortissimum, amplectitur, cum ab alio dictum est, quod ipse prævidit. Omnibus ergo dandum est aliquid, quod teneant, quod agnoscant. Dixit aliquando mihi Regulus, cum simul adesse-

mus: "Tu omnia, quæ sunt in causâ, putas exsequenda: ego jugulum statim video; hunc premo." (Premit sane, quod elegit; sed in eligendo frequenter errat.) Respondi, posse fieri, ut genu esset, aut tibia, aut talus, ubi ille jugulum putaret. "At ego," (inquam) "qui jugulum perspicere non possum, omnia pertento, omnia experior, παντα denique λιθον κινω." Utque, in agriculturâ, non vineas tantum, verum etiam arbusta, nec arbusta tantum, verum etiam campos, curo et exerceo; utquè, in ipsis campis, non far, aut siliginem solam, sed hordeum, fabam, cæteraque legumina, sero; sic, in actione, plura quasi semina latius spargo, ut, quæ provenerint, colligam. Neque enim minus imperspicua, incerta, fallaciaque, sunt judicum ingenia, quam tempestatum, terrarumque. Nec me præterit, summum oratorem Periclem sic a comico Eupolide laudari,

—— προς δε γ' αυτου τῳ ταχει
Πειθω τις επεκαθητο τοισι χειλεσιν.
Ουτως εκηλει, και, μονος των ρητορων,
Το κεντρον εγκατελιπε τοις ακροωμενοις.

Verum huic ipsi Pericli nec illa πειθω, nec illud εκηλει, brevitate, vel velocitate, vel utrâque, (differunt enim) sine facultate summâ contigisset. Nam delectare, persuadere, copiam dicendi spatiumque desiderant: relinquere vero aculeum in audientium animis is demum potest, qui non pungit, sed infigit. Adde, quæ de eodem Pericle comicus alter,

Ηστραπτ', εβροντα, ξυνεκυκα την Ἑλλαδα.

Non enim amputata oratio et abscisa, sed lata, et magnifica, et excelsa, tonat, fulgurat, omnia denique perturbat ac miscet. Optimus tamen modus est: quis negat? sed non minus non servat modum, qui infra

rem, quam qui supra, qui adstrictius, quam qui effusius dicit. Itaque audis frequenter, ut illud "immodice et redundanter," ita hoc "jejune et infirme." Alius excessisse materiam, alius dicitur non implêsse: æque uterque, sed ille imbecillitate, hic viribus, peccat; quod certe etsi non limatioris, majoris tamen ingenii vitium est. Nec vero, cum hæc dico, illum Homericum αμετροεπη probo, sed hunc,

Και επεα νιφαδεσσιν εοικοτα χειμεριοισιν·

non quia non et ille mihi validissime placeat, παυρα μεν, αλλα μαλα λιγεως. Si tamen detur electio, illam orationem similem nivibus hibernis, id est, crebram et assiduam et largam, postremo divinam et cœlestem, volo. At est gratior multis actio brevis. Est; sed inertibus, quorum delicias desidiamque, quasi judicium, respicere ridiculum est. Nam, si hos in consilio habeas, non solum satius est breviter dicere, sed omnino non dicere. Hæc est adhuc sententia mea, quam mutabo, si dissenseris tu; sed plane, cur dissentias, explices, rogo. Quamvis enim cedere auctoritati tuæ debeam, rectius tamen arbitror, in tantâ re, ratione quam auctoritate superari. Proinde, si non errare videor, id ipsum quam voles brevi epistolâ, sed tamen scribe: confirmabis enim judicium meum: si errare, longissimam para. Num corrupi te, qui tibi, si mihi accederes, brevis epistolæ necessitatem; si dissentires, longissimæ, imposui? Vale.

(21.) *C. Plinius Paterno suo S.*

Ut animi tui judicio, sic oculorum, plurimum tribuo; non quia multum (ne tibi placeas), sed quia tantum, quantum ego, sapis: quamquam hoc quoque multum est. Omissis jocis, credo decentes esse

servos, qui sunt emti mihi ex consilio tuo: superest, ut frugi sint: quod, de venalibus, melius auribus quam oculis, judicatur. Vale.

(22.) *C. Plinius Catilio Severo suo S.*

Diu jam in Urbe hæreo, et quidem attonitus. Perturbat me longa et pertinax valetudo Titi Aristonis, quem singulariter et miror et diligo. Nihil est enim illo gravius, sanctius, doctius; ut mihi, non unus homo, sed literæ ipsæ omnesque bonæ artes in uno homine summum periculum adire videantur. Quam peritus ille et privati juris et publici! quantum rerum, quantum exemplorum, quantum antiquitatis tenet! Nihil est, quod discere velis, quod ille docere non possit. Mihi certe, quoties aliquid abditum quæro, ille thesaurus est. Jam quanta sermonibus ejus fides! quanta auctoritas! quam pressa et decora cunctatio! quid est, quod non statim sciat? et tamen plerumque hæsitat; dubitat diversitate rationum, quas, acri magnoque judicio, ab origine causisque primis repetit, discernit, expendit. Ad hæc, quam parcus in victu! quam modicus in cultu! Soleo ipsum cubiculum ejus ipsumque lectum, ut imaginem quamdam priscæ frugalitatis, adspicere. Ornat hæc magnitudo animi, quæ nihil ad ostentationem, omnia ad conscientiam, refert; recteque facti non ex populi sermone mercedem, sed ex facto, petit. In summam, non facile quemquam ex istis, qui sapientiæ studium habitu corporis præferunt, huic viro comparabis. Non quidem gymnasia sectatur, aut porticus; nec, disputationibus longis, aliorum otium suumque delectat: sed in togâ negotiisque versatur; multos advocatione, plures consilio, juvat. Nemini tamen istorum castitate, pietate, justitiâ, fortitudine, etiam primo loco cesserit. Mirareris, si interesses, quâ patientiâ hanc ipsam valetudinem toleret, ut dolori resistat, ut sitim

differat, ut incredibilem febrium ardorem immotus opertusque transmittat. Nuper me, paucosque mecum, quos maxime diligit, advocavit; rogavitque ut medicos consuleremus de summâ valetudinis, ut, si esset insuperabilis, sponte exiret e vitâ; sin tantum difficilis et longa, resisteret, maneretque. Dandum enim precibus uxoris, dandum filiæ lacrymis, dandum etiam nobis amicis, ne spes nostras, si modo non essent inanes, voluntariâ morte desereret. Id ego arduum imprimis, et præcipuâ laude dignum puto. Nam impetu quodam et instinctu procurrere ad mortem, commune cum multis: deliberare vero, et causas ejus expendere, utque suaserit ratio, vitæ mortisque consilium suscipere vel ponere, ingentis est animi. Et medici quidem secunda nobis pollicentur: superest, ut promissis Deus annuat, tandemque me hac sollicitudine exsolvat; quâ liberatus, Laurentinum meum, hoc est, libellos et pugillares studiosumque otium, repetam: nunc enim nihil legere, nihil scribere, aut assidenti vacat, aut anxio libet. Habes, quid timeam, quid optem, quid etiam in posterum destinem. Tu quid egeris, quid agas, quid velis agere, invicem nobis, sed lætioribus epistolis, scribe. Erit confusioni meæ non mediocre solatium, si tu nihil quereris. Vale.

(23.) *C. Plinius Pompeio Falconi suo S.*

Consulis, an existimem te in tribunatu causas agere decere. Plurimum refert, quid esse tribunatum putes; inanem umbram, et sine honore nomen, an potestatem sacrosanctam, et quam in ordinem cogi, ut a nullo, ita ne a se quidem deceat. Ipse, cum tribunus essem, erraverim fortasse, qui me esse aliquid putavi; sed, tamquam essem, abstinui causis agendis; primum, quod deforme arbitrabar, cui loco cedere omnes oporteret, hunc, omnibus sedentibus,

stare; et, qui jubere posset tacere quemcumque, huic silentium clepsydrâ indici; et, quem interfari nefas esset, hunc etiam convicia audire, et, si inulta pateretur, inertem, si ulcisceretur, insolentem, videri. Erat hic quoque æstus ante oculos, si forte me appellâsset vel ille cui adessem, vel ille quem contra; intercederem et auxilium ferrem, an quiescerem sileremque, et, quasi ejurato magistratu, privatum ipse me facerem. His rationibus motus, malui me tribunum omnibus exhibere, quam paucis advocatum. Sed tu, (iterum dicam) plurimum interest, quid esse tribunatum putes; quam personam tibi imponas; quæ sapienti viro ita aptanda est, ut perferatur. Vale.

(24.) *C. Plin. Bæbio Hispano suo S.*

Tranquillus, contubernalis meus, vult emere agellum, quem venditare amicus tuus dicitur. Rogo, cures, quanti æquum est, emat. Ita enim delectabit emisse: nam mala emtio semper ingrata est, eo maxime, quod exprobrare stultitiam domino videtur. In hoc autem agello (si modo arriserit pretium) Tranquilli mei stomachum multa sollicitant, vicinitas Urbis, opportunitas viæ, mediocritas villæ, modus ruris, qui avocet magis, quam distringat. Scholasticis porro dominis, ut hic est, sufficit abunde tantum soli, ut relevare caput, reficere oculos, reptare per limitem, unamque semitam terere, omnesque viticulas suas nôsse, et numerare arbusculas, possint. Hæc tibi exposui, quo magis scires, quantum ille esset mihi, quantum ego tibi, debiturus, si prædiolum istud, quod commendatur his dotibus, tam salubriter emerit, ut pœnitentiæ locum non relinquat. Vale.

C. PLINII CÆCILII
SECUNDI
EPISTOLARUM

Liber II.

(1.) *C. Plinius Romano suo S.*

Post aliquot annos insigne, atque etiam memorabile, populi Romani oculis spectaculum exhibuit publicum funus Verginii Rufi, maximi et clarissimi civis, perinde felicis. Triginta annis gloriæ suæ supervixit. Legit scripta de se carmina; legit historias; et posteritati suæ interfuit. Perfunctus est tertio consulatu, ut summum fastigium privati hominis impleret, cum Principis noluisset. Cæsares, quibus suspectus, atque etiam invisus virtutibus fuerat, evasit: reliquit incolumem optimum atque amicissimum, tamquam ad hunc ipsum honorem publici funeris reservatus. Annum tertium et octogesimum excessit in altissimâ tranquillitate, pari veneratione. Usus est firmâ valetudine, nisi quod solebant ei manus tremere, citra dolorem tamen. Aditus tantum mortis durior longiorque, sed hic ipse laudabilis. Nam, cum vocem præpararet, actu-

rus in consulatu Principi gratias, liber, quem forte acceperat grandiorem, et seni et stanti, ipso pondere, elapsus est. Hunc dum consequitur colligitque, per læve et lubricum pavimentum fallente vestigio, cecidit, coxamque fregit, quæ, parum apte collocata, reluctante ætate, male coiit. Hujus viri exsequiæ magnum ornamentum Principi, magnum sæculo, magnum etiam foro et Rostris, attulerunt. Laudatus est a consule Cornelio Tacito: nam hic supremus felicitati ejus cumulus accessit, laudator eloquentissimus. Et ille quidem plenus annis abiit, plenus honoribus, illis etiam quos recusavit: nobis tamen quærendus ac desiderandus est, ut exemplar vitæ prioris; mihi vero præcipue, qui illum non solum publice, sed etiam privatim, quantum admirabar, tantum diligebam; primum, quod utrique eadem regio, municipia finitima, agri etiam possessionesque conjunctæ: præterea, quod ille, tutor mihi relictus, affectum parentis exhibuit. Sic candidatum me suffragio ornavit; sic ad omnes honores meos ex secessibus accucurrit, cum jam pridem ejusmodi officiis renuntiâsset; sic illo die, quo sacerdotes solent nominare, quos dignissimos sacerdotio judicant, me semper nominabat. Quin etiam in hac novissimâ valetudine, veritus, ne forte inter quinqueviros crearetur, qui minuendis publicis sumtibus judicio senatûs constituebantur, cum illi tot amici senes consularesque superessent, me, hujus ætatis, per quem excusaretur, elegit, his quidem verbis: "Etiam si filium haberem, tibi mandarem." Quibus ex causis necesse est, tamquam immaturam, mortem ejus in sinu tuo defleam; si tamen fas est aut flere, aut omnino mortem vocare, quâ tanti viri mortalitas magis finita, quam vita est. Vivit enim, vivetque semper; atque etiam latius in memoriâ hominum et sermone versabitur, postquam ab oculis recessit. Volui tibi multa alia scribere: sed totus animus in hac unâ contemplatione defixus est. Verginium cogito; Ver-

ginium video; Verginium jam vanis imaginibus, recentibus tamen, audio, alloquor, teneo: cui fortasse cives aliquos virtutibus pares et habemus et habebimus, gloriâ neminem. Vale.

(2.) *C. Plinius Paulino suo S.*

Irascor; nec liquet mihi, an debeam; sed irascor. Scis, quam sit amor iniquus interdum, impotens sæpe, μικραίτιος semper. Hæc tamen causa magna est, nescio an justa: sed ego, tamquam non minus justa quam magna sit, graviter irascor, quod a te tamdiu literæ nullæ. Exora me: potes uno modo, si nunc saltem plurimas et longissimas miseris. Hæc mihi sola excusatio vera, cæteræ falsæ videbuntur. Non sum auditurus, "Non eram Romæ," vel "Occupatior eram:" (illud enim nec Dii sinant, ut, "infirmior.") Ipse, ad villam, partim studiis, partim desidiâ, fruor; quorum utrumque ex otio nascitur. Vale.

(3.) *C. Plinius Nepoti suo S.*

Magna Isæum fama præcesserat; major inventus est. Summa est facultas, copia, ubertas. Dicit semper ex tempore, sed tamquam diu scripserit. Sermo Græcus, immo Atticus: præfationes tersæ, graciles, dulces; graves interdum, et erectæ. Poscit controversias plures; electionem auditoribus permittit, sæpe etiam partes. Surgit, amicitur; incipit: statim omnia, ac pæne pariter, ad manum. Sensus reconditi; occursant verba; sed qualia! quæsita, et exculta. Multa lectio in subitis, multa scriptio, elucet. Procemiatur apte; narrat aperte; pugnat acriter; colligit fortiter; ornat excelse: postremo docet, delectat, afficit; quid maxime, dubites. Crebra νοήματα, crebri

syllogismi, circumscripti et effecti: quod stilo quoque assequi magnum est. Incredibilis memoria: repetit altius quæ dixit ex tempore: ne verbo quidem labitur. Ad tantam ἕξιν studio et exercitatione pervenit: nam diebus et noctibus nihil aliud agit, nihil audit, nihil loquitur. Annum sexagesimum excessit; et adhuc scholasticus tantum est; quo genere hominum nihil aut simplicius, aut sincerius, aut melius. Nos enim, qui in foro verisque litibus terimur, multum malitiæ, quamvis nolimus, addiscimus. Schola et auditorium, ut ficta causa, ita res inermis, innoxia est: nec minus felix, senibus præsertim. Nam quid in senectute felicius, quam quod dulcissimum est in juventâ? Quare ego Isæum non disertissimum tantum, verum etiam beatissimum, judico, quem tu nisi cognoscere concupiscis, saxeus ferreusque es. Proinde, si non ob alia, nosque ipsos, at certe ut hunc audias, veni. Nunquamne legisti, Gaditanum quemdam, Titi Livii nomine gloriâque commotum, ad visendum eum ab ultimo terrarum orbe venisse, statimque, ut viderat, abiisse? Αφιλοκαλον, illiteratum, iners, ac pæne etiam turpe est, non putare tanti cognitionem, quâ nulla est jucundior, nulla pulchrior, nulla denique humanior. Dices, "Habeo hîc, quos legam, non minus disertos." Etiam: sed legendi semper occasio est, audiendi non semper. Præterea, multo magis (ut vulgo dicitur) viva vox afficit. Nam, licet acriora sint, quæ legas, altius tamen in animo sedent, quæ pronuntiatio, vultus, habitus, gestus etiam dicentis affigit: nisi vero falsum putamus illud Æschinis, qui, cum legisset Rhodiis orationem Demosthenis, admirantibus cunctis, adjecisse fertur, Τι δε, ει αυτου του θηριου ακηκοειτε; Et erat Æschines, si Demostheni credimus, λαμπροφωνοτατος: fatebatur tamen, longe melius eadem illa pronuntiâsse ipsum qui pepererat. Quæ omnia huc tendunt, ut audias Isæum, vel ideo tantum, ut audieris. Vale.

(4.) *C. Plinius Calvinæ suæ S.*

Si pluribus pater tuus, vel uni cuilibet alii, quam mihi, debuisset, fuisset fortasse dubitandum, an adires hæreditatem, etiam viro gravem. Cum vero ego, ductus affinitatis officio, dimissis omnibus, qui, non dico molestiores, sed diligentiores erant, creditor solus exstiterim; cumque ego nubenti tibi in dotem centum millia contulerim, præter eam summam, quam pater tuus quasi de meo dixit (erat enim solvenda de meo), magnum habes facilitatis meæ pignus, cujus fiduciâ debes famam defuncti pudoremque suscipere, ad quod ne te verbis magis quam rebus horter, quidquid mihi pater tuus debuit, acceptum tibi fieri jubebo. Nec est, quod verearis, ne sit mihi onerosa ista donatio. Sunt quidem omnino nobis modicæ facultates, dignitas sumtuosa, reditus, propter conditionem agellorum, nescio minor an incertior: sed, quod cessat ex reditu, frugalitate suppletur, ex quâ, velut ex fonte, liberalitas nostra decurrit. Quæ tamen ita temperanda est, ne nimiâ profusione inarescat; sed temperanda in aliis: in te vero facile ratio constabit, etiam si modum excesserit. Vale.

(5.) *C. Plinius Luperco suo S.*

Actionem et a te frequenter efflagitatam, et a me sæpe promissam, exhibui tibi, nondum tamen totam: adhuc enim pars ejus perpolitur. Interim, quæ absolutiora mihi videbantur, non fuit alienum judicio tuo tradi. His tu, rogo, intentionem scribentis accommodes: nihil enim adhuc inter manus habui, cui majorem sollicitudinem præstare deberem. Nam, in cæteris actionibus, existimationi hominum diligentia tantum et fides nostra, in hac etiam pietas, subjicietur. Inde et liber crevit, dum ornare patriam

et amplificare gaudemus, pariterque et defensioni ejus servimus, et gloriæ. Tu tamen hæc ipsa, quantum ratio exegerit, reseca. Quoties enim ad fastidium legentium deliciasque respicio, intelligo, nobis commendationem ex ipsâ mediocritate libri petendam. Idem tamen, qui a te hanc austeritatem exigo, cogor id, quod diversum est, postulare, ut in plerisque frontem remittas. Sunt enim quædam adolescentium auribus danda, præsertim si materia non refragetur. Nam descriptiones locorum, quæ in hoc libro frequentiores erunt, non historice tantum, sed prope poëtice, prosequi fas est. Quod tamen si quis exstiterit qui putet nos [lætius] fecisse, quam orationis severitas exigat; hujus, ut ita dixerim, tristitiam reliquæ partes actionis exorare debebunt. Annisi certe sumus, ut quamlibet diversa genera lectorum per plures dicendi species teneremus. Ac, sicut veremur, ne quibusdam pars aliqua, secundum suam cujusque naturam, non probetur; ita videmur posse confidere, ut universitatem omnibus varietas ipsa commendet. Nam, et in ratione conviviorum, quamvis a plerisque cibis singuli temperemus, totam tamen cœnam laudare omnes solemus; nec ea, quæ stomachus noster recusat, adimunt gratiam illis, quibus capitur. Atque hæc ego sic accipi volo, non tamquam assecutum me esse credam, sed tamquam assequi laboraverim, fortasse non frustra, si modo tu curam tuam admoveris interim istis, mox his quæ sequuntur. Dices te non posse satis diligenter id facere, nisi prius totam actionem cognoveris. Fateor: in præsentia tamen et ista tibi familiariora fient, et quædam ex his talia erunt, ut per partes emendari possint. Etenim, si avulsum statuæ caput aut membrum aliquod inspiceres, non tu quidem ex illo posses congruentiam æqualitatemque deprehendere, posses tamen judicare an id ipsum satis elegans esset. Nec aliâ ex causâ principia librorum circumferuntur, quam quia existimatur pars aliqua, etiam sine cæteris,

esse perfecta. Longius me provexit dulcedo quædam tecum loquendi: sed jam finem faciam, ne modum, quem etiam orationi adhibendum puto, in epistolâ excedam. Vale.

(6.) *C. Plinius Avito suo S.*

Longum est altius repetere, nec refert quemadmodum acciderit, ut, homo minime familiaris, cœnarem apud quemdam (ut sibi videbatur) lautum et diligentem; ut mihi, sordidum simul et sumtuosum: nam sibi et paucis optima quædam, cæteris vilia et minuta, ponebat. Vinum etiam parvulis lagunculis in tria genera descripserat; non ut potestas eligendi, sed ne jus esset recusandi; aliud sibi et nobis, aliud minoribus amicis (nam gradatim amicos habet), aliud suis nostrisque libertis. Animadvertit, qui mihi proximus recumbebat, et, an probarem, interrogavit. Negavi. "Tu ergo," inquit, "quam consuetudinem sequeris?" "Eadem omnibus pono: ad cœnam enim, non ad notam, invito: cunctisque rebus exæquo, quos mensâ et toro æquavi." "Etiamne libertos?" "Etiam: convictores enim tunc, non libertos, puto." Et ille: "Magno tibi constat." "Minime." "Quî fieri potest?" "Potest; quia scilicet liberti mei non idem, quod ego, bibunt, sed idem ego, quod liberti." Et, (hercule) si gulæ temperes, non est onerosum, quo utaris ipse, communicare cum pluribus. Illa ergo reprimenda, illa quasi in ordinem redigenda est, si sumtibus parcas, quibus aliquanto rectius tuâ continentiâ, quam alienâ contumeliâ, consulas. Quorsus hæc? Ne tibi, optimæ indolis juveni, quorumdam in mensâ luxuria, specie frugalitatis, imponat. Convenit autem amori in te meo, quoties tale aliquid inciderit, sub exemplo præmonere, quid debeas fugere. Igitur memento, nihil magis esse vitandum, quam istam luxuriæ et sordium novam societatem: quæ

cum sint turpissima, discreta ac separata, turpius junguntur. Vale.

(7.) *C. Plinius Macrino suo S.*

Heri a senatu Vestricio Spurinnæ, Principe auctore, triumphalis statua decreta est; non ita ut multis, qui nunquam in acie steterunt, nunquam castra viderunt, nunquam denique tubarum sonum, nisi in spectaculis, audierunt; verum ut illis qui decus istud sudore et sanguine et factis assequebantur. Nam Spurinna Bructerûm regem vi et armis induxit in regnum: ostentatoque bello, ferocissimam gentem (quod est pulcherrimum victoriæ genus) terrore perdomuit. Et hoc quidem virtutis præmium, illud solatium doloris accepit, quod filio ejus Cottio, quem amisit absens, habitus est honor statuæ. Rarum id in juvene; sed pater hoc quoque merebatur, cujus gravissimo vulneri magno aliquo fomento medendum fuit. Præterea Cottius ipse tam clarum specimen indolis dederat, ut vita ejus brevis et angusta debuerit hac veluti immortalitate proferri. Nam tanta ei sanctitas, gravitas, auctoritas etiam, ut posset senes illos provocare virtute, quibus nunc honore adæquatus est. Quo quidem honore, quantum ego interpretor, non modo defuncti memoriæ, et dolori patris, verum etiam exemplo, prospectum est. Acuent ad bonas artes juventutem adolescentibus quoque (digni sint modo) tanta præmia constituta: acuent principes viros, ad liberos suscipiendos, et gaudia ex superstitibus, et ex amissis tam gloriosa solatia. His ex causis statuâ Cottii publice lætor, nec privatim minus. Amavi consummatissimum juvenem tam ardenter, quam nunc impatienter requiro. Erit ergo pergratum mihi hanc effigiem ejus subinde respicere, sub hac consistere, præter hanc commeare. Etenim, si defunctorum imagines, domi positæ, dolorem nostrum levant; quanto magis hæ,

quibus in celeberrimo loco non modo species et vultus illorum, sed honor etiam et gloria refertur! Vale.

(8.) *C. Plinius Caninio suo S.*

Studes? an piscaris? an venaris? an simul omnia? possunt enim omnia simul fieri ad Larium nostrum: nam lacus piscem, feras silvæ, quibus lacus cingitur, studia altissimus iste secessus affatim suggerit. Sed, sive omnia simul, sive aliquid facias, non possum dicere, "invideo:" angor tamen, non et mihi licere, quæ sic concupisco, ut ægri vinum, balinea, fontes. Nunquamne hos arctissimos laqueos, si solvere negatur, abrumpam? Nunquam, puto: nam veteribus negotiis nova accrescunt; nec tamen priora peraguntur: tot nexibus, tot quasi catenis, majus indies occupationum agmen extenditur. Vale.

(9.) *C. Plinius Apollinari suo S.*

Anxium me et inquietum habet petitio Sexti Erucii mei. Afficior curâ; et, quam pro me sollicitudinem non adii, quasi pro me altero patior: et alioqui meus pudor, mea existimatio, mea dignitas, in discrimen adducitur. Ego Sexto latum clavum a Cæsare nostro, ego quæsturam, impetravi: meo suffragio pervenit ad jus tribunatum petendi; quem nisi obtinet in senatu, vereor, ne decepisse Cæsarem videar. Proinde annitendum est mihi, ut talem eum judicent omnes, qualem esse Princeps mihi credidit: quæ causa si studium meum non incitaret, adjutum tamen cuperem juvenem probissimum, gravissimum, eruditissimum, omni denique laude dignissimum, et quidem cum totâ domo. Nam pater ei Erucius Clarus, vir sanctus, antiquus, disertus, atque in agendis causis exercitatus, quas summâ fide, pari

constantiâ, nec verecundiâ minore, defendit. Habet avunculum C. Septicium, quo nihil verius, nihil simplicius, nihil candidius, nihil fidelius, novi. Omnes me certatim, et tamen æqualiter, amant: omnibus nunc ego, in uno, referre gratiam possum. Itaque prenso amicos, supplico, ambio domos, stationesque circueo; quantumque vel auctoritate vel gratiâ valeam, precibus experior. Te quoque obsecro, ut aliquam oneris mei partem suscipere tanti putes. Reddam vicem, si reposces: reddam, et si non reposces. Diligeris, coleris, frequentaris: ostende modo velle te; nec deerunt, qui id, quod tu velis, cupiant. Vale.

(10.) *C. Plinius Octavio suo S.*

Hominem te patientem, vel potius durum, ac pæne crudelem, qui tam insignes libros tam diu teneas! Quousque et tibi et nobis invidebis? tibi, maximâ laude; nobis, voluptate? Sine, per ora hominum ferantur, iisdemque, quibus lingua Romana, spatiis pervagentur: magna enim longaque exspectatio est, quam frustrari adhuc et differre non debes. Enotuerunt quidam tui versus, et, invito te, claustra sua refregerunt: hos nisi retrahis in corpus, quandoque, ut errones, aliquem, cujus dicantur, invenient. Habe ante oculos mortalitatem, a quâ asserere te hoc uno monimento potes: nam cætera, fragilia et caduca, non minus quam ipsi homines, occidunt desinuntque. Dices, ut soles, "Amici mei viderint." Opto equidem amicos tibi tam fideles, tam eruditos, tam laboriosos, ut tantum curæ intentionisque suscipere et possint et velint: sed dispice, ne sit parum providum, sperare ex aliis, quod tibi ipse non præstes. Et de editione quidem interim, ut voles: recita saltem, quo magis libeat emittere; utque tandem percipias gaudium, quod ego olim pro te non

temere præsumo. Imaginor enim, qui concursus, quæ admiratio te, qui clamor, quod etiam silentium, maneat; quo ego, cum dico vel recito, non minus quam clamore, delector: sit modo silentium acre et intentum, et cupidum ulteriora audiendi. Hoc fructu tanto, tam parato, desine studia tua infinitâ istâ cunctatione fraudare: quæ cum modum excedit, verendum est, ne inertiæ et desidiæ, vel etiam timiditatis, nomen accipiat. Vale.

(11.) *C. Plinius Arriano suo S.*

Solet esse gaudio tibi, si quid actum est in senatu dignum ordine illo. Quamvis enim quietis amore secesseris, insidet tamen animo tuo majestatis publicæ cura. Accipe ergo quod hos dies actum est, personæ claritate famosum, severitate exempli salubre, rei magnitudine æternum. Marius Priscus, accusantibus Afris, quibus pro consule præfuit, omissâ defensione, judices petiit. Ego et Cornelius Tacitus, adesse provincialibus jussi, existimavimus fidei nostræ convenire, notum senatui facere, excessisse Priscum immanitate et sævitiâ crimina, quibus dari judices possent, cum, ob innocentes condemnandos, interficiendos etiam, pecunias accepisset. Respondit Fronto Catius, deprecatusque est, ne quid, ultra repetundarum legem, quæreretur; omniaque actionis suæ vela, vir movendarum lacrymarum peritissimus, quodam velut vento miserationis implevit. Magna contentio, magni utrimque clamores; aliis cognitionem senatûs lege conclusam, aliis liberam solutamque, dicentibus; quantumque admisisset reus, tantum vindicandum. Novissime, consul designatus, Julius Ferox, vir rectus et sanctus, Mario quidem judices interim censuit dandos; evocandos autem, quibus diceretur innocentium pœnas vendidisse. Quæ sententia non prævaluit modo, sed omnino, post tantas

dissensiones, fuit sola frequens: annotatumque experimentis, quod favor et misericordia acres et vehementes primos impetus habent, paulatim, consilio et ratione quasi restincta, considunt. Unde evenit, ut, quod multi clamore permixto tuentur, nemo, tacentibus cæteris, dicere velit. Patescit enim, cum separaris a turbâ, contemplatio rerum quæ turbâ teguntur. Venerunt, qui adesse erant jussi, Vitellius Honoratus, et Flavius Marcianus; ex quibus Honoratus trecentis millibus exsilium equitis Romani, septemque amicorum ejus ultimam pœnam; Marcianus unius equitis Romani septingentis millibus plura supplicia arguebatur emisse: erat enim fustibus cæsus, damnatus in metallum, strangulatus in carcere. Sed Honoratum cognitioni senatûs mors opportuna subtraxit: Marcianus inductus est, absente Prisco. Itaque Tuccius Cerealis consularis jure senatorio postulavit, ut Priscus certior fieret; sive quia miserabiliorem, sive quia invidiosiorem, fore arbitrabatur, si præsens fuisset; sive (quod maxime credo) quia æquissimum erat, commune crimen ab utroque defendi, et, si dilui non potuisset, in utroque puniri. Dilata res est in proximum senatum, cujus ipse conspectus augustissimus fuit. Princeps præsidebat [erat enim consul:] ad hoc, Januarius mensis, cum cætera, tum præcipue senatorum frequentiâ, celeberrimus: præterea causæ amplitudo, auctaque dilatione exspectatio et fama, insitumque mortalibus studium magna et inusitata noscendi, omnes undique exciverat. Imaginare, quæ sollicitudo nobis, qui metus, quibus super tantâ re, in illo cœtu, præsente Cæsare, dicendum erat. Equidem in senatu non semel egi: quin immo nusquam audiri benignius soleo. Nunc me tamen, ut nova, omnia novo metu permovebant. Obversabatur, præter illa quæ supra dixi, causæ difficultas: stabat modo consularis, modo septemvir epulonum, jam neutrum. Erat ergo perquam onerosum accusare damnatum, quem, ut

premebat atrocitas criminis, ita quasi peractæ damnationis miseratio tuebatur. Utcumque tamen animum cogitationemque collegi. Cœpi dicere, non minore audientium assensu, quam sollicitudine meâ. Dixi horis pæne quinque: nam duodecim clepsydris, quas spatiosissimas acceperam, sunt additæ quatuor: adeo illa ipsa, quæ dura et adversa dicturo videbantur, secunda dicenti fuerunt. Cæsar quidem mihi tantum studium, tantam etiam curam, (nimium est enim dicere, sollicitudinem) præstitit, ut libertum meum, post me stantem, sæpius admoneret, voci laterique consulerem, cum me vehementius putaret intendi, quam gracilitas mea perpeti posset. Respondit mihi pro Marciano Claudius Marcellinus. Missus deinde senatus, et revocatus in posterum: neque enim jam inchoari poterat actio, nisi ut noctis interventu scinderetur. Postero die dixit pro Mario Salvius Liberalis, vir subtilis, dispositus, acer, disertus: in illâ vero causâ omnes artes suas protulit. Respondit Cornelius Tacitus eloquentissime, et (quod eximium orationi ejus inest) σεμνῶς. Dixit pro Mario rursus Fronto Catius insigniter: utque jam locus ille poscebat, plus in precibus temporis, quam in defensione, consumsit. Hujus actionem vespera inclusit; non tamen sic, ut abrumperet: itaque in tertium diem probationes exierunt. Jam hoc ipsum pulchrum et antiquum, senatum nocte dirimi, triduo vocari, triduo contineri. Cornutus Tertullus, consul designatus, vir egregius, et pro veritate firmissimus, censuit septingenta millia, quæ acceperat Marius, ærario inferenda, Mario Urbe Italiâque interdicendum: Marciano hoc amplius, Africâ. In fine sententiæ adjecit, "Quod ego et Tacitus injunctâ advocatione diligenter et fortiter functi essemus, arbitrari senatum, ita nos fecisse, ut dignum mandatis partibus fuerit." Assenserunt consules designati, omnes etiam consulares usque ad Pompeium Collegam: ille et septingenta millia ærario inferenda, et Marcianum

in quinquennium relegandum, Marium repetundarum pœnæ, quam jam passus esset, censuit relinquendum. Erant in utrâque sententiâ multi, fortasse etiam plures in hac vel solutiore vel molliore. Nam quidam, ex illis quoque qui Cornuto videbantur assensi, hunc, qui post ipsos censuerat, sequebantur. Sed, cum fieret discessio, qui sellis consulum adstiterant, in Cornuti sententiam ire cœperunt. Tum illi, qui se Collegæ annumerari patiebantur, in diversum transierunt; Collega cum paucis relictus. Multum postea de impulsoribus suis, præcipue de Regulo, questus est, qui se in sententiâ, quam ipse dictaverat, deseruisset. Est alioqui Regulo tam mobile ingenium, ut plurimum audeat, plurimum timeat. Hic finis cognitionis amplissimæ: superest tamen λειτουργιον non leve, Hostilius Firminus, legatus Marii Prisci, qui, permixtus causæ, graviter vehementerque vexatus est. Nam et rationibus Marciani, et sermone quem ille habuerat in ordine Leptitanorum, operam suam Prisco ad turpissimum ministerium commodâsse, stipulatusque de Marciano quinquaginta millia denariûm, probabatur; ipse præterea accepisse sestertiûm decem millia, fœdissimo quidem titulo, nomine unguentarii; qui titulus a vitâ hominis comti semper et pumicati non abhorrebat. Placuit, censente Cornuto, referri de eo proximo senatu: tunc enim (casu, incertum, an conscientiâ) abfuerat. Habes res urbanas: invicem rusticas scribe; quid arbusculæ tuæ, quid vineæ, quid segetes agant, quid oves delicatissimæ. In summâ, nisi æque longam epistolam reddes, non est quod postea nisi brevissimam exspectes. Vale.

(12.) *C. Plinius Arriano suo S.*

Λειτουργιον illud, quod superesse Marii Prisci causæ proxime scripseram, nescio an satis, circumcisum tamen et [adrasum] est. Firminus, inductus in senatum, respondit crimini noto. Secutæ sunt diversæ sententiæ consulum designatorum. Cornutus Tertullus censuit ordine movendum: acutius Nerva, in sortitione provinciæ rationem ejus non habendam; quæ sententia, tamquam mitior, vicit; cum sit alioqui durior tristiorque. Quid enim miserius quam exsectum et exemtum honoribus senatoriis, labore et molestiâ non carere? quid gravius, quam tantâ ignominiâ affectum, non in solitudine latere, sed in hac altissimâ speculâ conspiciendum se monstrandumque præbere? Præterea, quid publice minus aut congruens aut decorum, notatum a senatu in senatu sedere; ipsisque illis, a quibus sit notatus, æquari? et submotum a proconsulatu, quia se in legatione turpiter gesserat, de proconsulibus judicare? damnatumque sordium, vel damnare alios vel absolvere? Sed hoc pluribus visum est: numerantur enim sententiæ, non ponderantur: nec aliud in publico consilio potest fieri, in quo nihil est tam inæquale, quam æqualitas ipsa. Nam, cum sit impar prudentia, par omnium jus est. Implevi promissum, priorisque epistolæ fidem exsolvi, quam, ex spatio temporis, jam recepisse te colligo: nam et festinanti et diligenti tabellario dedi, nisi quid impedimenti in viâ passus est. Tuæ nunc partes, ut primum illam, deinde hanc, remunereris literis, quales istinc redire uberrimæ possunt. Vale.

(13.) *C. Plinius Prisco suo S.*

Et tu occasiones obligandi me avidissime amplecteris, et ego nemini libentius debeo. Duabus ergo de

causis, a te potissimum petere constitui, quod impetratum maxime cupio. Regis exercitum amplissimum: hinc tibi beneficiorum larga materia: longum præterea tempus, quo amicos tuos exornare potuisti. Convertere ad nostros, nec hos multos. Malles tu quidem multos; sed meæ verecundiæ sufficit unus aut alter, ac potius unus. Is erit Voconius Romanus. Pater ei in equestri gradu clarus, clarior vitricus, immo pater alius: nam huic quoque nomini pietate successit. Mater e primis citerioris Hispaniæ. Scis, quod judicium provinciæ illius, quanta sit gravitas. Flamen proxime fuit. Hunc ego, cum simul studeremus, arcte familiariterque dilexi: ille meus in Urbe, ille in secessu, contubernalis: cum hoc seria, cum hoc jocos, miscui. Quid enim illo aut fidelius amico, aut sodale jucundius? Mira in sermone, mira etiam in ore ipso vultuque, suavitas. Ad hoc, ingenium excelsum, subtile, dulce, facile, eruditum in causis agendis. Epistolas quidem scribit, ut Musas ipsas Latine loqui credas. Amatur a me plurimum; nec tamen vincitur. Equidem juvenis statim juveni, quantum potui per ætatem, avidissime contuli; et nuper ab optimo Principe trium liberorum ei jus impetravi: quod quamquam parce et cum delectu daret, mihi tamen, tamquam liceret, indulsit. Hæc beneficia mea tueri nullo modo melius, quam ut augeam, possum; præsertim cum ipse illa tam grate interpretetur, ut, dum priora accipit, posteriora mereatur. Habes, qualis, quam probatus carusque sit nobis. Quem rogo, pro ingenio, pro fortunâ tuâ, exornes. Imprimis ama hominem: nam, licet tribuas ei quantum amplissimum potes, nihil tamen amplius potes amicitiâ tuâ; cujus esse eum, usque ad intimam familiaritatem, capacem, quo magis scires, breviter tibi studia, mores, omnem denique vitam ejus, expressi. Extenderem preces, nisi et tu rogari diu nolles, et ego totâ hoc epistolâ fecissem. Rogat

enim, et quidem efficacissime, qui reddit causas rogandi. Vale.

(14.) *C. Plinius Maximo suo S.*

Verum opinaris: distringor centumviralibus causis, quæ me exercent magis quam delectant. Sunt enim pleræque parvæ et exiles: raro incidit, vel personarum claritate, vel negotii magnitudine, insignis. Ad hoc, perpauci, cum quibus juvet dicere: cæteri audaces, atque etiam magnâ ex parte adolescentuli obscuri, ad declamandum huc transeunt, tam irreverenter et temere, ut mihi Attilius noster expresse dixisse videatur, "Sic in foro pueros a centumviralibus causis auspicari, ut ab Homero in scholis:" nam hic quoque, ut illic, primum cœpit esse, quod maximum est. At, (hercule) ante memoriam meam, (ita majores natu solent dicere) ne nobilissimis quidem adolescentibus locus erat, nisi aliquo consulari producente: tantâ veneratione pulcherrimum opus colebatur. Nunc, refractis pudoris et reverentiæ claustris, omnia patent omnibus; nec inducuntur, sed irrumpunt. Sequuntur auditores actoribus similes, conducti et redemti mancipes: convenitur in mediâ basilicâ, ubi tam palam sportulæ, quam in triclinio, dantur. Ex judicio in judicium pari mercede transitur. Inde jam non inurbane Σοφοκλεις vocantur: iisdem Latinum nomen impositum est, *Laudicœni*. Et tamen crescit indies fœditas utrâque linguâ notata. Heri duo nomenclatores mei (habent sane ætatem eorum qui nuper togas sumserint) ternis denariis ad laudandum trahebantur: tanti constat, ut sis disertissimus! Hoc pretio quamlibet numerosa subsellia implentur; hoc ingens corona colligitur; hoc infiniti clamores commoventur, cum μεσοχορος dedit signum. Opus est enim signo apud non intelligentes, ne au-

dientes quidem: nam plerique non audiunt; nec ulli magis laudant. Si quando transibis per basilicam, et voles scire quomodo quisque dicat, nihil est quod tribunal adscendas, nihil quod præbeas aurem: facilis divinatio. Scito eum pessime dicere, qui laudabitur maxime. Primus hunc audiendi morem induxit Largius Licinius, hactenus tamen, ut auditores corrogaret. Ita certe ex Quintiliano, præceptore meo, audîsse memini. Narrabat ille, "Assectabar Domitium Afrum: cum apud centumviros [diceret] graviter et lente, (hoc enim illi actionis genus erat) audiit ex proximo immodicum insolitumque clamorem. Admiratus reticuit: ubi silentium factum est, repetiit, quod abruperat: iterum clamor; iterum reticuit; et, post silentium, cœpit idem tertio. Novissime, quis diceret, quæsivit. Responsum est, 'Licinius.' Tum, intermissâ causâ, 'Centumviri,' inquit, 'hoc artificium periit.'" Quod alioqui perire incipiebat, cum perîsse Afro videretur: nunc vero prope funditus exstinctum et eversum est. Pudet referre, quæ, quam fractâ pronuntiatione, dicantur; quibus, quam teneris, clamoribus excipiantur. Plausus tantum, ac potius sola cymbala et tympana, illis canticis desunt. Ululatus quidem (neque enim alio vocabulo potest exprimi, theatris quoque indecora, laudatio) large supersunt. Nos tamen adhuc et utilitas amicorum, et ratio ætatis, moratur, ac retinet. Veremur enim, ne forte non has indignitates reliquisse, sed laborem refugisse, videamur. Sumus tamen solito rariores; quod initium est gradatim desinendi. Vale.

(15.) *C. Plinius Valeriano suo S.*

Quomodo te veteres Marsi tui? Quomodo emtio nova? placent agri, postquam tui facti sunt? Rarum id quidem: nihil enim æque gratum est adeptis, quam concupiscentibus. Me prædia materna parum

commode tractant: delectant tamen, ut materna; et alioqui longâ patientiâ occallui. Habent hunc finem assiduæ querelæ, quod queri pudet. Vale.

(16.) *C. Plinius Anniano suo S.*

Tu quidem (pro cæterâ tuâ diligentiâ) admones me, codicillos Aciliani, qui me ex parte instituit hæredem, pro non scriptis habendos, quia non sint confirmati testamento: quod jus ne mihi quidem ignotum est, cum sit iis etiam notum, qui nihil aliud sciunt: sed ego propriam quamdam legem mihi dixi, ut defunctorum voluntates, etiamsi jure deficerentur, quasi perfectas, tuerer. Constat autem, codicillos istos Aciliani manu scriptos. Licet ergo non sint confirmati testamento, a me tamen, ut confirmati, observabuntur; præsertim cum delatori locus non sit. Nam, si verendum esset, ne, quod ego dedissem, populus eriperet, cunctatior fortasse et cautior esse deberem. Cum vero liceat hæredi donare, quod in hæreditate subsedit, nihil est, quod obstet illi meæ legi, cui publicæ leges non repugnant. Vale.

(17.) *C. Plinius Gallo suo S.*

Miraris, cur me Laurentinum, vel (si ita mavis) Laurens meum, tanto opere delectet? Desines mirari, cum cognoveris gratiam villæ, opportunitatem loci, litoris spatium. Decem et septem millibus passuum ab Urbe secessit; ut, peractis quæ agenda fuerint, salvo jam et composito die, possis ibi manere. Aditur non unâ viâ: nam et Laurentina et Ostiensis eodem ferunt; sed Laurentina a quartodecimo lapide, Ostiensis ab undecimo, relinquenda est. Utrimque excipit iter aliquâ ex parte arenosum, junctis paulo gravius et longius, equo breve et molle. Varia hinc

atque inde facies: nam modo occurrentibus silvis via coarctatur; modo latissimis pratis diffunditur et patescit. Multi greges ovium, multa ibi equorum boûmque armenta: quæ, montibus hieme depulsa, herbis et tepore verno nitescunt. Villa usibus capax, non sumtuosa tutelâ. Cujus in primâ parte atrium frugi, nec tamen sordidum: deinde porticus in D literæ similitudinem circumactæ, quibus parvula, sed festiva, area includitur, egregium adversus tempestates receptaculum: nam specularibus, ac multo magis imminentibus tectis, muniuntur. Est contra medias cavædium hilare: mox triclinium satis pulchrum, quod in litus excurrit; ac, si quando Africo mare impulsum est, fractis jam et novissimis fluctibus leviter alluitur. Undique valvas, aut fenestras non minores valvis, habet: atque ita a lateribus, a fronte, quasi tria maria prospectat; a tergo cavædium, porticum, aream; porticum rursus, mox atrium, silvas, et longinquos respicit montes. Hujus a lævâ retractius paulo cubiculum est amplum: deinde aliud minus, quod alterâ fenestrâ admittit orientem, occidentem alterâ retinet. Hæc et subjacens mare longius quidem, sed securius, intuetur. Hujus cubiculi et triclinii illius objectu includitur angulus, qui purissimum solem continet, et accendit. Hoc hibernaculum, hoc etiam gymnasium meorum est. Ibi omnes silent venti, exceptis, qui nubilum inducunt, et serenum, ante quam usum loci, eripiunt. Annectitur angulo cubiculum in apsida curvatum, quod ambitum solis fenestris omnibus sequitur. Parieti ejus in bibliothecæ speciem armarium insertum est, quod non legendos libros, sed lectitandos, capit. Adhæret dormitorium membrum, transitu interjacente, qui, suspensus et [tabulatus,] conceptum vaporem salubri temperamento huc illuc digerit et ministrat. Reliqua pars lateris hujus servorum libertorumque usibus detinetur; plerisque tam mundis, ut accipere hospites possint. Ex alio latere cubiculum est politissimum, deinde vel

cubiculum grande, vel modica cœnatio, quæ plurimo sole, plurimo mari, lucet. Post hanc, cubiculum cum procœtone, altitudine æstivum, munimentis hibernum: est enim subductum omnibus ventis. Huic cubiculo aliud, et procœton, communi pariete junguntur. Inde balinei, cella frigidaria, spatiosa et effusa, cujus in contrariis parietibus duo baptisteria, velut ejecta, sinuantur, abunde capacia, si [innare] in proximo cogites. Adjacet [unctorium,] hypocaustum; adjacet propnigeon balinei: mox duæ cellæ magis elegantes, quam sumtuosæ. Cohæret calida piscina mirifice, ex quâ natantes mare adspiciunt. Nec procul sphæristerium, quod calidissimo soli, inclinato jam die, occurrit. Hinc turris erigitur, sub quâ diætæ duæ; totidem in ipsâ: præterea cœnatio, quæ latissimum mare, longissimum litus, amœnissimas villas, prospicit. Est et alia turris: in hac cubiculum, in quo sol nascitur conditurque: lata post apotheca et horreum: sub hoc triclinium, quod turbati maris non nisi fragorem et sonum patitur, eumque jam languidum ac desinentem: hortum et gestationem videt, quâ hortus includitur. Gestatio buxo, aut rore marino, ubi deficit buxus, ambitur: nam buxus, quâ parte defenditur tectis, abunde viret; aperto cœlo, apertoque vento, et quamquam longinquâ adspergine maris, inarescit. Adjacet gestationi interiore circuitu vinea tenera et umbrosa, nudisque etiam pedibus mollis et cedens. Hortum morus et ficus frequens vestit; quarum arborum illa vel maxime ferax est terra, malignior cæteris. Hac non deteriore, quam maris facie, cœnatio remota a mari fruitur. Cingitur diætis duabus a tergo, quarum fenestris subjacet vestibulum villæ, et hortus alius pinguior et rusticus. Hinc cryptoporticus, prope publici operis, extenditur. Utrimque fenestræ, a mari plures, ab horto singulæ, et alternis pauciores. Hæ, cum serenus dies et immotus aër, omnes; cum hinc vel inde ventis inquietus, quâ venti quiescunt, sine injuriâ, patent. Ante cryp-

toporticum, xystus violis odoratus. Teporem solis infusi repercussu cryptoporticus auget, quæ, ut tenet solem, sic Aquilonem inhibet, submovetque; quantumque caloris ante, tantum retro frigoris. Similiter Africum sistit, atque ita diversissimos ventos alium alio latere frangit et finit. Hæc jucunditas ejus hieme, major æstate. Nam, ante meridiem, xystum, post meridiem gestationis hortique proximam partem, umbrâ suâ temperat; quæ, ut dies crevit decrevitve, modo brevior, modo longior, hac vel illac cadit. Ipsa vero cryptoporticus tunc maxime caret sole, cum ardentissimus culmini ejus insistit. Ad hoc, patentibus fenestris Favonios accipit, transmittitque; nec unquam aëre pigro et manente ingravescit. In capite xysti deinceps cryptoporticus, horti diæta est, amores mei; reverâ amores: ipse posui. In hac heliocaminus quidem, aliâ xystum, aliâ mare, utrâque solem, cubiculum autem valvis, cryptoporticum fenestrâ, prospicit: quâ mare contra parietem medium zotheca perquam eleganter recedit, quæ, specularibus et velis obductis reductisve, modo adjicitur cubiculo, modo aufertur. Lectum et duas cathedras capit: a pedibus mare, a tergo villæ, a capite silvæ: tot facies locorum totidem fenestris et distinguit et miscet. Junctum est cubiculum noctis et somni. Non illud voces servulorum, non maris murmur, non tempestatum motus, non fulgurum lumen, ac ne diem quidem, sentit, nisi fenestris apertis. Tam alti abditique secreti illa ratio, quod interjacens andron parietem cubiculi, hortique distinguit, atque ita omnem sonum mediâ inanitate consumit. Applicitum est cubiculo hypocaustum perexiguum, quod angustâ fenestrâ suppositum calorem, ut ratio exegit, aut effundit aut retinet. Procœton inde et cubiculum porrigitur in solem, quem, orientem statim exceptum, ultra meridiem, obliquum quidem, sed tamen servat. In hanc ego diætam cum me recepi, abesse mihi etiam a villâ meâ videor: magnamque ejus voluptatem præcipue

Saturnalibus capio, cum reliqua pars tecti licentiâ dierum, festisque clamoribus, personat: nam nec ipse meorum lusibus, nec illi studiis meis obstrepunt. Hæc utilitas, hæc amœnitas, deficitur aquâ salienti; sed puteos, ac potius fontes, habet. Sunt enim in summo: et omnino litoris illius mira natura: quocumque loco moveris humum, obvius et paratus humor occurrit, isque sincerus, ac ne leviter quidem, tantâ maris vicinitate, salsus. Suggerunt affatim ligna proximæ silvæ: cæteras copias Ostiensis colonia ministrat. Frugi quidem homini sufficit etiam vicus, quem una villa discernit: in hoc balinea meritoria tria: magna commoditas, si forte balineum domi vel subitus adventus, vel brevior mora, calefacere dissuadeat. Litus ornant varietate gratissimâ nunc continua, nunc intermissa, tecta villarum, quæ præstant multarum urbium faciem, sive ipso mari, sive ipso litore utare, quod nonnunquam longa tranquillitas mollit, sæpius frequens et contrarius fluctus indurat. Mare non sane pretiosis piscibus abundat: soleas tamen et squillas optimas suggerit. Villa vero nostra etiam mediterraneas copias præstat, lac in primis: nam illuc e pascuis pecora conveniunt, si quando aquam umbramve sectantur. Justisne de caussis eum tibi videor incolere, inhabitare, diligere secessum? quem tu, nimis urbanus es, nisi concupiscis: atque utinam concupiscas! ut tot tantisque dotibus villulæ nostræ maxima commendatio ex tuo contubernio accedat. Vale.

(18.) *C. Plinius Maurico suo S.*

Quid a te mihi jucundius potuit injungi, quam ut præceptorem fratris tui liberis quærerem? Nam, beneficio tuo, in scholam redeo, et illam dulcissimam ætatem quasi resumo. Sedeo inter juvenes, ut solebam; atque etiam experior quantum apud illos auc-

toritatis ex studiis habeam. Nam proxime, frequenti auditorio, inter se, coram multis ordinis nostri, clare loquebantur. Intravi: conticuerunt. Quod non referrem, nisi ad illorum magis laudem quam ad meam pertineret; ac nisi sperare te vellem, posse fratris tui filios probe discere. Quod superest, cum omnes, qui profitentur, audiero, quid de quoque sentiam, scribam: efficiamque, quantum tamen epistolâ consequi potero, ut ipse omnes audîsse videaris. Debeo enim tibi, debeo memoriæ fratris tui, hanc fidem, hoc studium, præsertim super tantâ re. Nam quid magis interest vestrâ, quam ut liberi (dicerem tui, nisi nunc illos magis amares) digni illo patre, te patruo, reperiantur: quam curam mihi, etiam si non mandâsses, vindicâssem. Nec ignoro suscipiendas offensas in eligendo præceptore. Sed oportet me, non modo offensas, verum simultates, pro fratris tui filiis tam æquo animo subire, quam parentes pro suis. Vale.

(19.) *C. Plinius Cereali suo S.*

Hortaris ut orationem amicis pluribus recitem. Faciam, quia hortaris; quamvis vehementer addubitem. Neque enim me præterit, actiones, quæ recitantur, impetum omnem caloremque, ac prope nomen suum, perdere; ut quæ soleant commendare simul et accendere judicum consessus, celebritas advocatorum, exspectatio eventûs, fama non unius actoris, diductumque in partes audientium studium; ad hoc, dicentis gestus, incessus, discursus etiam, omnibusque motibus animi consentaneus vigor corporis. Unde accidit, ut hi qui sedentes agunt, quamvis illis maximâ ex parte supersint eadem illa quæ stantibus, tamen hoc, quod sedent, quasi debilitentur et deprimantur. Recitantium vero præcipua pronuntiationis adjumenta, oculi, manus, præpediuntur: quo minus mirum est, si auditorum intentio languescit,

nullis extrinsecus aut blandimentis capta, aut aculeis excitata. His accedit, quod oratio, de quâ loquor, pugnax et contentiosa est. Porro ita naturâ comparatum est, ut ea, quæ scripsimus cum labore, etiam cum labore audiri putemus. Et sane quotusquisque tam rectus auditor, quem non potius dulcia hæc et sonantia, quam austera et pressa, delectent? Est quidem omnino turpis ista discordia; est tamen, quia plerumque evenit, ut aliud auditores, aliud judices, exigant; cum alioqui præcipue auditor iis affici debeat, quibus idem, si foret judex, maxime permoveretur. Potest tamen fieri, ut, quamquam in his difficultatibus, libro isti novitas lenocinetur; novitas apud nostros: apud Græcos enim est quiddam, quamvis ex diverso, non tamen omnino dissimile. Nam, ut illis erat moris, leges, quas, ut contrarias prioribus legibus, arguebant, aliarum collatione convincere; ita nobis, inesse repetundarum legi quod postularemus, cum hac ipsâ lege, tum aliis, colligendum fuit: quod, nequâquam blandum auribus imperitorum, tanto majorem apud doctos habere gratiam debet, quanto minorem apud indoctos habet. Nos autem, si placuerit recitare, adhibituri sumus eruditissimum quemque: sed plane adhuc, an sit recitandum, examina tecum; omnesque, quos ego movi in utrâque parte, calculos pone: idque elige, in quo vicerit ratio: a te enim ratio exigetur: nos excusabit obsequium. Vale.

(20.) *C. Plinius Calvisio suo S.*

Assem para, et accipe auream fabulam: fabulas immo; nam me priorum nova admonuit; nec refert a quâ potissimum incipiam. Verania Pisonis graviter jacebat: (hujus dico Pisonis, quem Galba adoptavit.) Ad hanc Regulus venit. Primum impudentiam hominis! qui venerit ad ægram, cujus marito inimi-

cissimus, ipsi invisissimus, fuerat. Esto, si venit tantum. At ille etiam proximus toro sedit, quo die, quâ horâ nata esset, interrogavit. Ubi audiit, componit vultum, intendit oculos, movet labra, agitat digitos, computat, nihil, nisi ut diu miseram exspectatione suspendat. "Habes," inquit, "climactericum tempus; sed evades. Quod ut tibi magis liqueat, haruspicem consulam, quem sum frequenter expertus." Nec mora: sacrificium facit. Affirmat, exta cum siderum significatione congruere. Illa, ut in periculo, credula, poscit codicillos; legatum Regulo scribit: mox ingravescit: clamat moriens: "Hominem nequam, perfidum, ac plus etiam quam perjurum!" qui sibi per salutem filii pejerâsset. Facit hoc Regulus non minus scelerate quam frequenter, quod iram Deorum, quos ipse quotidie fallit, in caput infelicis pueri detestatur. Velleius Blæsus, ille locuples consularis, novissimâ valetudine conflictabatur: cupiebat mutare testamentum. Regulus, qui speraret aliquid ex novis tabulis, quia nuper captare eum cœperat, medicos hortari, rogare, quoquo modo spiritum homini prorogarent. Postquam signatum est testamentum, mutat personam; vertit allocutionem; iisdemque medicis, "Quousque miserum cruciatis? quid invidetis bonâ morte, cui dare vitam non potestis?" Moritur Blæsus: et, tamquam omnia audisset, Regulo ne tantulum quidem. Sufficiunt duæ fabulæ? an scholasticâ lege tertiam poscis? Est, unde fiat. Aurelia, ornata femina, signatura testamentum, sumserat pulcherrimas tunicas: Regulus cum venisset ad signandum, "Rogo," inquit, "has mihi leges." Aurelia ludere hominem putabat; ille serio instabat. Ne multa: coëgit mulierem aperire tabulas, ac sibi tunicas, quas erat induta, legare. Observavit scribentem; inspexit, an scripsisset. Et Aurelia quidem vivit: ille tamen istud tamquam morituram coëgit: et hic hæreditates, hic legata, quasi mereatur, accipit. Αλλα τι διατεινομαι in eâ civitate, in quâ jam-

pridem non minora præmia, immo majora, nequitia et improbitas, quam pudor et virtus, habent? Adspice Regulum, qui, ex paupere et tenui, ad tantas opes per flagitia processit, ut ipse mihi dixerit, cum consuleret, quam cito sestertium sexcenties impleturus esset; invenisse sese exta duplicia, quibus portendi, millies et ducenties habiturum. Et habebit, si modo, ut cœpit, aliena testamenta (quod est improbissimum genus falsi) ipsis, quorum sunt illa, dictaverit. Vale.

C. PLINII CÆCILII
SECUNDI
EPISTOLARUM
LIBER III.

(1.) *C. Plinius Calvisio suo S.*

NESCIO an ullum jucundius tempus exegerim, quam quo nuper apud Spurinnam fui; adeo quidem ut neminem magis in senectute (si modo senescere datum est) æmulari velim. Nihil est enim illo vitæ genere distinctius. Me autem, ut certus siderum cursus, ita vita hominum disposita, delectat, senum præsertim. Nam juvenes adhuc confusa quædam et quasi conturbata non indecent: senibus placida omnia et ordinata conveniunt, quibus industria sera, turpis ambitio est. Hanc regulam Spurinna constantissime servat; quinetiam parva hæc (parva, si non quotidie fiant) ordine quodam, et velut orbe, circumagit. Mane lectulo continetur: horâ secundâ calceos poscit; ambulat millia passuum tria; nec minus animum quam corpus exercet. Si adsunt amici, honestissimi sermones explicantur: si non, liber legitur; interdum etiam præsentibus amicis, si tamen

illi non gravantur. Deinde considit; et liber rursus, aut sermo libro potior: mox vehiculum adscendit: assumit uxorem singularis exempli, vel aliquem amicorum, ut me proxime. Quam pulchrum illud, quam dulce secretum! quantum ibi antiquitatis! quæ facta, quos viros audias! quibus præceptis imbuare! quamvis ille hoc temperamentum modestiæ suæ indixerit, ne præcipere videatur. Peractis septem millibus passuum, iterum ambulat mille; iterum residit, vel se cubiculo ac stilo reddit. Scribit enim, et quidem utrâque linguâ, lyrica doctissime. Mira illis dulcedo, mira suavitas, mira hilaritas, cujus gratiam cumulat sanctitas scribentis. Ubi hora balinei nuntiata est, (est autem hieme nona, æstate octava) in sole, si caret vento, ambulat nudus. Deinde movetur pilâ vehementer et diu: nam hoc quoque exercitationis genere pugnat cum senectute. Lotus accubat, et paulisper cibum differt. Interim audit legentem remissius aliquid et dulcius. Per hoc omne tempus, liberum est amicis, vel eadem facere, vel alia, si malint. Apponitur cœna, non minus nitida quam frugi, in argento puro et antiquo. Sunt in usu et Corinthia, quibus delectatur, nec afficitur. Frequenter comœdis cœna distinguitur, ut voluptates quoque studiis condiantur. Sumit aliquid de nocte, et æstate. Nemini hoc longum est; tantâ comitate convivium trahitur. Inde illi, post septimum et septuagesimum annum, aurium oculorumque vigor integer; inde agile et vividum corpus, solaque ex senectute prudentia. Hanc ego vitam voto et cogitatione præsumo, ingressurus avidissime, ut primum ratio ætatis receptui canere permiserit. Interim mille laboribus conteror, quorum mihi et solatium et exemplum est idem Spurinna. Nam ille quoque, quoad honestum fuit, obiit officia, gessit magistratus, provincias rexit, multoque labore hoc otium meruit. Igitur eumdem mihi cursum, eumdem terminum, statuo; idque jam nunc apud te subsigno; ut, si me longius evehi videris, in jus voces

ad hanc epistolam meam, et quiescere jubeas, cum inertiæ crimen effugero. Vale.

(2.) *C. Plinius Maximo suo S.*

Quod ipse amicis tuis obtulissem, si mihi eadem materia suppeteret, id nunc jure videor a te meis petiturus. Arrianus Maturius Altinatium est princeps. Cum dico princeps, non de facultatibus loquor, quæ illi large supersunt; sed de castitate, justitiâ, gravitate, prudentiâ. Hujus ego consilio in negotiis, judicio in studiis, utor: nam plurimum fide, plurimum veritate, plurimum intelligentiâ, præstat. Amat me (nihil possum ardentius dicere) ut tu. Caret ambitu; ideo se in equestri gradu tenuit, cum facile posset adscendere altissimum. Mihi tamen ornandus excolendusque est. Itaque magni æstimo dignitati ejus aliquid adstruere inopinantis, nescientis, immo etiam fortasse nolentis; adstruere autem quod sit splendidum, nec molestum; cujus generis, quæ prima occasio tibi, conferas in eum, rogo. Habebis me, habebis ipsum, gratissimum debitorem. Quamvis enim ista non appetat, tam grate tamen excipit, quam si concupiscat. Vale.

(3.) *C. Plinius Coreliæ Hispullæ S.*

Cum, patrem tuum, gravissimum et sanctissimum virum, suspexerim magis an amaverim, dubitem; teque, et in memoriam ejus et in honorem tuum, unice diligam; cupiam necesse est, (atque etiam, quantum in me fuerit, enitar) ut filius tuus avo similis exsistat: equidem malo, materno; quamquam illi paternus etiam clarus spectatusque contigerit. Pater quoque et patruus illustri laude conspicui, quibus omnibus ita demum similis adolescet, si imbutus

honestis artibus fuerit, quas, plurimum refert, a quo potissimum accipiat. Adhuc illum pueritiæ ratio intra contubernium tuum tenuit; præceptores domi habuit, ubi est vel erroribus modica, vel etiam nulla, materia. Jam studia ejus extra limen proferenda sunt; jam circumspiciendus rhetor Latinus, cujus scholæ severitas, pudor, imprimis castitas, constet. Adest enim adolescenti nostro, cum cæteris naturæ fortunæque dotibus, eximia corporis pulchritudo, cui, in hoc lubrico ætatis, non præceptor modo, sed custos etiam rectorque, quærendus est. Videor ego demonstrare tibi posse Julium Genitorem. Amatur a me; judicio tamen meo non obstat caritas hominis, quæ ex judicio nata est. Vir est emendatus et gravis, paulo etiam horridior et durior, ut in hac licentiâ temporum. Quantum eloquentiâ valeat, pluribus credere potes: nam dicendi facultas, aperta et exposita, statim cernitur. Vita hominum altos recessus magnasque latebras habet; cujus pro Genitore me sponsorem accipe. Nihil ex hoc viro filius tuus audiet, nisi profuturum; nihil discet, quod nescîsse rectius fuerit. Nec minus sæpe ab illo, quam a te meque, admonebitur, quibus imaginibus oneretur, quæ nomina et quanta sustineat. Proinde, faventibus Diis, trade eum præceptori, a quo mores primum, mox eloquentiam, discat, quæ male sine moribus discitur. Vale.

(4.) *C. Plinius Macrino suo S.*

Quamvis et amici quos præsentes habebam, et sermones hominum, factum meum comprobâsse videantur, magni tamen æstímo scire, quid sentias tu. Nam, cujus, integrâ re, consilium exquirere optâssem, hujus, etiam peractâ, judicium nôsse mire concupisco. Cum, publicum opus meâ pecuniâ inchoaturus, in Tuscos excurrissem, accepto, ut præfectus

ærarii, commeatu; legati provinciæ Bæticæ, questuri de proconsulatu Cæcilii Classici, advocatum me a senatu petierunt. Collegæ optimi, meique amantissimi, de communis officii necessitatibus prælocuti, excusare me et eximere tentârunt. Factum est senatûs-consultum perquam honorificum, ut "darer provincialibus patronus, si ab ipso me impetrâssent." Legati, rursus inducti, iterum me, jam præsentem, advocatum postulaverunt, implorantes fidem meam, quam essent contra Massam Bæbium experti, allegantes patrocinii fœdus. Secuta est senatûs clarissima assensio, quæ solet decreta præcurrere. Tum ego, "Desino," inquam, "Patres Conscripti, putare me justas excusationis causas attulisse." Placuit et modestia sermonis et ratio. Compulit autem me ad hoc consilium, non solum consensus senatûs (quamquam hic maxime), verum et alii quidam minores, sed tamen numeri. Veniebat in mentem, priores nostros etiam singulorum hospitum injurias accusationibus voluntariis exsecutos; quo deformius arbitrabar publici hospitii jura negligere. Præterea, cum recordarer, quanta pro iisdem Bæticis, priore advocatione, etiam pericula subiissem, conservandum veteris officii meritum novo videbatur. Est enim ita comparatum, ut antiquiora beneficia subvertas, nisi illa posterioribus cumules. Nam, quamlibet sæpe obligati, si quid unum neges, hoc solum meminerunt, quod negatum est. Ducebar etiam, quod decesserat Classicus, amotumque erat, quod in ejusmodi causis solet esse tristissimum, periculum senatoris. Videbam ergo, advocationi meæ non minorem gratiam, quam si viveret ille, propositam, invidiam nullam. In summâ, computabam, si munere hoc jam tertio fungerer, faciliorem mihi excusationem fore, si quis incidisset, quem non deberem accusare. Nam, cum est omnium officiorum finis aliquis, tum optime libertati venia obsequio præparatur. Audîsti consilii mei motus; superest alterutrâ ex parte judicium tuum;

in quo mihi æque jucunda erit simplicitas dissentientis, quam comprobantis auctoritas. Vale.

(5.) *C. Plinius Macro suo S.*

Pergratum est mihi, quod tam diligenter libros avunculi mei lectitas, ut habere omnes velis, quæras que, qui sint omnes. Fungar indicis partibus; atque etiam, quo sint ordine scripti, notum tibi faciam. Est enim hæc quoque studiosis non injucunda cognitio. *De jaculatione equestri* unus; hunc, cum præfectus alæ militaret, pari ingenio curâque composuit. *De vitâ Pomponii Secundi* duo, a quo singulariter amatus, hoc memoriæ amici quasi debitum munus exsolvit. *Bellorum Germaniæ* viginti, quibus omnia, quæ cum Germanis gessimus bella, collegit. Inchoavit, cum in Germaniâ militaret, somnio monitus. Adstitit enim ei quiescenti Drusi Neronis effigies, qui, Germaniæ latissime victor, ibi periit: commendabat memoriam suam, orabatque, ut se ab injuriâ oblivionis assereret. *Studiosi* tres, in sex volumina propter amplitudinem divisi; quibus oratorem ab incunabulis instituit, et perficit. *Dubii sermonis* octo: scripsit sub Nerone, novissimis annis, cum omne studiorum genus paulo liberius et erectius periculosum servitus fecisset. *A fine Aufidii Bassi* triginta unus. *Naturæ historiarum* triginta septem, opus diffusum, eruditum, nec minus varium, quam ipsa natura. Miraris, quod tot volumina, multaque in his tam scrupulosa, homo occupatus absolverit? Magis miraberis, si scieris, illum aliquamdiu causas actitâsse; decessisse anno sexto et quinquagesimo; medium tempus distentum impeditumque, quâ officiis maximis, quâ amicitiâ Principum, egisse. Sed erat acre ingenium, incredibile studium, summa vigilantia. Lucubrare a Vulcanalibus incipiebat (non auspicandi causâ, sed studendi)

statim a nocte multâ; hieme vero horâ septimâ, vel, cum tardissime, octavâ, sæpe sextâ. Erat sane somni paratissimi, nonnunquam etiam inter studia instantis et deserentis. Ante lucem ibat ad Vespasianum Imperatorem (nam ille quoque noctibus utebatur), inde ad delegatum sibi officium. Reversus domum, quod reliquum erat temporis, studiis reddebat. Post cibum sæpe, (quem interdiu levem et facilem, veterum more, sumebat) æstate, si quid otii, jacebat in sole; liber legebatur; annotabat, excerpebatque. Nihil enim unquam legit, quod non excerperet. Dicere etiam solebat, "Nullum esse librum tam malum, ut non aliquâ parte prodesset." Post solem, plerumque frigidâ lavabatur: deinde gustabat, dormiebatque minimum. Mox, quasi alio die, studebat in cœnæ tempus: super hanc liber legebatur, annotabatur, et quidem cursim. Memini quemdam ex amicis, cum lector quædam perperam pronuntiâsset, revocâsse, et repeti coëgisse: huic avunculum meum dixisse, "Intellexeras nempe?" cum ille annuisset; "Cur ergo revocabas? decem amplius versus hac tuâ interpellatione perdidimus." Tanta erat parcimonia temporis. Surgebat æstate a cœnâ, luce; hieme, intra primam noctis, et tamquam aliquâ lege cogente. Hæc inter medios labores, Urbisque fremitum. In secessu, solùm balinei tempus studiis eximebatur: cum dico balinei, de interioribus loquor: nam, dum destringitur, tergiturque, audiebat aliquid, aut dictabat. In itinere, quasi solutus cæteris curis, huic uni vacabat. Ad latus notarius cum libro et pugillaribus, cujus manus hieme manicis muniebantur, ut ne cœli quidem asperitas ullum studii tempus eriperet: quâ ex causâ Romæ quoque sellâ vehebatur. Repeto, me correptum ab eo cur ambularem. "Poteras," inquit, "has horas non perdere:" nam perire omne tempus arbitrabatur, quod studiis non impertiretur. Hac intentione tot ista volumina peregit, *Electorumque* commentarios centum sexaginta mihi

reliquit, opisthographos quidem et minutissime scriptos; quâ ratione multiplicatur hic numerus. Referebat ipse, potuisse se, cum procuraret in Hispaniâ, vendere hos commentarios Largio Licinio quadringentis millibus nummûm: et tunc aliquanto pauciores erant. Nonne videtur tibi, recordanti quantum legerit, quantum scripserit, nec in officiis ullis nec in amicitiâ Principis fuisse? rursus, cum audis, quid studiis laboris impenderit, nec scripsisse satis nec legisse? Quid est enim, quod non aut illæ occupationes impedire, aut hæc instantia non possit efficere? Itaque soleo ridere, cum me quidam studiosum vocant; qui, si comparer illi, sum desidiosissimus. Ego autem tantum, quem partim publica, partim amicorum, officia distringunt? Quis ex istis, qui totâ vitâ literis assident, collatus illi, non, quasi somno et inertiæ deditus, erubescat? Extendi epistolam, quamvis hoc solum, quod requirebas, scribere destinâssem, quos libros reliquisset. Confido tamen, hæc quoque tibi non minus grata, quam ipsos libros, futura, quæ te non tantum ad legendos eos, verum etiam ad simile aliquid elaborandum, possunt æmulationis stimulis excitare. Vale.

(6.) *C. Plinius Severo suo S.*

Ex hæreditate quæ mihi obvenit, emi proxime Corinthium signum, modicum quidem, sed festivum et expressum, quantum ego sapio, qui fortasse in omni re, in hac certe, perquam exiguum sapio. Hoc tamen signum ego quoque intelligo. Est enim nudum, nec aut vitia, si qua sunt, celat, aut laudes parum ostentat. Effingit senem stantem: ossa, musculi, nervi, venæ, rugæ etiam, ut spirantis, apparent: rari et cedentes capilli, lata frons, contracta facies, exile collum: pendent lacerti, papillæ jacent, recessit venter. A tergo quoque eadem ætas, ut a tergo. Æs ipsum (quan-

tum verus color indicat) vetus et antiquum: talia denique omnia, ut possint artificum oculos tenere, delectare imperitorum. Quod me, quamquam tirunculum, sollicitavit ad emendum. Emi autem, non ut haberem domi, (neque enim ullum adhuc Corinthium domi habeo) verum ut in patriâ nostrâ celebri loco ponerem, ac potissimum in Jovis templo. Videtur enim dignum templo, dignum Deo donum. Tu ergo, ut soles omnia quæ a me tibi injunguntur, suscipe hanc curam, et jam nunc jube basim fieri, ex quo voles marmore, quæ nomen meum honoresque capiat, si hos quoque putabis addendos. Ego signum ipsum, ut primum invenero aliquem, qui non gravetur, mittam tibi; vel ipse (quod mavis) afferam mecum. Destino enim, si tamen officii ratio permiserit, excurrere isto. Gaudes, quod me venturum esse polliceor: sed contrahes frontem, cum adjecero, ad paucos dies: neque enim diutius abesse me [sinunt] eadem hæc, quæ nondum exire patiuntur. Vale.

(7.) *C. Plinius Caninio suo S.*

Modo nuntiatus est Silius Italicus in Neapolitano suo inediâ vitam finîsse. Causa mortis, valetudo. Erat illi natus insanabilis clavus, cujus tædio ad mortem irrevocabili constantiâ decucurrit, usque ad supremum diem beatus et felix, nisi quod minorem ex liberis duobus amisit; sed majorem melioremque, florentem, atque etiam consularem, reliquit. Læserat famam suam sub Nerone: credebatur sponte accusâsse. Sed, in Vitellii amicitiâ, sapienter se et comiter gesserat: ex proconsulatu Asiæ gloriam reportaverat: maculam veteris industriæ laudabili otio abluerat. Fuit inter principes civitatis sine potentiâ, sine invidiâ. Salutabatur, colebatur; multumque in lectulo jacens, (cubiculo semper, non ex fortunâ, frequenti) doctissimis sermonibus dies transigebat,

cum a scribendo vacaret. Scribebat carmina majore curâ, quam ingenio: nonnunquam judicia hominum recitationibus experiebatur. Novissime, ita suadentibus annis, ab Urbe secessit, seque in Campaniâ tenuit; ac ne adventu quidem novi Principis inde commotus est. Magna Cæsaris laus, sub quo hoc liberum fuit: magna illius, qui hac libertate ausus est uti. Erat φιλόκαλος usque ad emacitatis reprehensionem. Plures iisdem in locis villas possidebat; adamatisque novis, priores negligebat. Multum ubique librorum, multum statuarum, multum imaginum, quas non habebat modo, verum etiam venerabatur; Virgilii ante omnes, cujus natalem religiosius quam suum celebrabat; Neapoli maxime, ubi monimentum ejus adire, ut templum, solebat. In hac tranquillitate annum quintum et septuagesimum excessit, delicato magis corpore quam infirmo. Utque novissimus a Nerone factus est consul, ita postremus ex omnibus, quos Nero consules fecerat, decessit. Illud etiam notabile: ultimus ex Neronianis consularibus obiit, quo consule Nero periit. Quod me recordantem fragilitatis humanæ miseratio subit. Quid enim tam circumcisum, tam breve, quam hominis vita longissima? Annon videtur tibi Nero modo fuisse, cum interim, ex his qui sub illo gesserant consulatum, nemo jam superest? Quamquam quid hoc miror? nuper Lucius Piso, pater Pisonis illius qui a Valerio Festo per summum facinus in Africâ occisus est, dicere solebat, "Neminem se videre in senatu, quem consul ipse sententiam rogavisset." Tam angustis terminis tantæ multitudinis vivacitas ipsa concluditur, ut mihi non veniâ solum dignæ, verum etiam laude, videantur illæ regiæ lacrymæ. Nam ferunt Xerxem, cum immensum exercitum oculis obiisset, illacrymâsse, quod tot millibus tam brevis immineret occasus. Sed tanto magis hoc, quidquid est temporis futilis et caduci, si non datur factis, (nam horum materia in alienâ manu) nos certe stu-

diis proferamus: et, quâtenus nobis denegatur diu vivere, relinquamus aliquid, quo nos vixisse testemur. Scio te stimulis non egere: me tamen tui caritas evocat, ut currentem quoque instigem, sicut tu soles me. Αγαθη δ'ερις, cum invicem se mutuis exhortationibus amici ad amorem immortalitatis exacuunt. Vale.

(8.) *C. Plinius Tranquillo suo S.*

Facis pro cæterâ reverentiâ quam mihi præstas, quod tam sollicite petis, ut tribunatum, quem a Neratio Marcello, clarissimo viro, impetravi tibi, in Cæsennium Silvanum, propinquum tuum, transferam. Mihi autem, sicut jucundissimum, ipsum te tribunum, ita non minus gratum, alium per te videre. Neque enim esse congruens arbitror, quem augere [honoribus] cupias, huic pietatis titulis invidere, qui sunt omnibus honoribus pulchriores. Video etiam, cum sit egregium et mereri beneficia, et dare, utramque te laudem simul assecuturum, si, quod ipse meruisti, alii tribuas. Præterea intelligo, mihi quoque gloriæ fore, si, ex hoc tuo facto, non fuerit ignotum, amicos meos non gerere tantum tribunatus posse, verum etiam dare. Quare ego vero honestissimæ voluntati tuæ pareo. Neque enim adhuc nomen in numeros relatum est: ideoque liberum est nobis Silvanum in locum tuum subdere; cui cupio tam gratum esse munus tuum, quam tibi meum est. Vale.

(9.) *C. Plinius Minuciano suo S.*

Possum jam perscribere tibi, quantum in publicâ provinciæ Bæticæ causâ laboris exhauserim. Nam fuit multiplex; actaque est sæpius cum magnâ varietate. Unde varietas? unde plures actiones? Cæcilius Classicus, homo fœdus et aperte malus.

proconsulatum in eâ non minus violenter quam sordide gesserat, eodem anno, quo in Africâ Marius Priscus. Erat autem Priscus ex Bæticâ, ex Africâ Classicus. Inde dictum Bæticorum (ut plerumque dolor etiam venustos facit) non illepidum ferebatur: "Dedi malum, et accepi." Sed Marium una civitas publice, multique privati, reum peregerunt: in Classicum tota provincia incubuit. Ille accusationem vel fortuitâ vel voluntariâ morte prævertit. Nam fuit mors ejus infamis, ambigua tamen. Ut enim credibile videbatur, voluisse exire de vitâ cum defendi non posset, ita mirum, pudorem damnationis morte fugisse, quem non puduisset damnanda committere. Nihilominus Bætica etiam in defuncti accusatione perstabat. Provisum hoc legibus, intermissum tamen, et post longam intercapedinem tunc reductum. Addiderunt Bætici, quod simul socios ministrosque Classici detulerunt, nominatimque in eos inquisitionem postulaverunt. Aderam Bæticis, mecumque Luceius Albinus, vir in dicendo copiosus, ornatus, quem ego cum olim mutuo diligerem, ex hac officii societate amare ardentius cœpi. Habet quidem gloria, in studiis præsertim, quiddam ακοινωνητον: nobis tamen nullum certamen, nulla contentio; cum uterque pari jugo, non pro se, sed pro causâ, niteretur. Cujus et magnitudo et utilitas visa est postulare, ne tantum oneris singulis actionibus subiremus. Verebamur, ne nos dies, ne vox, ne latera deficerent, si tot crimina, tot reos, uno velut fasce complecteremur: deinde, ne judicum intentio multis nominibus multisque causis non lassaretur modo, verum etiam confunderetur: mox, ne gratia singulorum, collata atque permixta, pro singulis quoque vires omnium acciperet: postremo, ne potentissimi, vilissimo quoque quasi piaculari dato, alienis pœnis elaberentur. Etenim tum maxime favor et ambitio dominatur, cum sub aliquâ specie severitatis delitescere potest. Erat in consilio Sertorianum illud exemplum, qui robustissimum

et infirmissimum militem jussit caudam equi..... reliqua nôsti. Nam nos quoque tam numerosum agmen reorum ita demum videbamus posse superari, si per singulos carperetur. Placuit in primis ipsum Classicum ostendere nocentem: hic aptissimus ad socios ejus et ministros transitus erat, quia socii ministrique probari, nisi illo nocente, non poterant. Ex quibus, duos statim Classico junximus, Bæbium Probum, et Fabium Hispanum; utrumque gratiâ, Hispanum etiam facundiâ, validum. Et circa Classicum quidem brevis et expeditus labor: suâ manu reliquerat scriptum, quid ex quâque re, quid ex quâque causâ, accepisset. Miserat etiam epistolas Romam ad amiculam quamdam, jactantes et gloriosas, his quidem verbis, "Io! io! liber ad te venio: jam sestertium quadragies redegi, parte venditâ Bæticorum." Circa Hispanum et Probum, multum sudoris. Horum antequam crimina ingrederer, necessarium credidi elaborare, ut constaret ministerium crimen esse: quod nisi effecissem, frustra ministros probâssem. Neque enim ita defendebantur, ut negarent, sed ut necessitati veniam precarentur: esse enim se provinciales, et ad omne proconsulum imperium metu cogi. Solet dicere Claudius Restitutus, qui mihi respondit, vir exercitatus et vigilans, et quamlibet subitis paratus, nunquam sibi tantum caliginis, tantum perturbationis, offusum, quam cum ea prærepta et extorta defensioni suæ cerneret, in quibus omnem fiduciam reponebat. Consilii nostri exitus fuit: bona Classici, quæ habuisset ante provinciam, placuit senatui a reliquis separari; illa filiæ, hæc spoliatis, relinqui. Additum est, ut pecuniæ, quas creditoribus solverat, revocarentur. Hispanus et Probus in quinquennium relegati. Adeo grave visum est, quod initio dubitab atur, an omnino crimen esset. Post paucos dies, Clavium Fuscum, Classici generum, et Stilonium Priscum, qui tribunus cohortis sub Classico fuerat, accusavimus, dispari eventu. Prisco in biennium Italiâ interdictum:

absolutus est Fuscus. Actione tertiâ commodissimum putavimus, plures congregare; ne, si longius esset extracta cognitio, satietate et tædio quodam justitia cognoscentium severitasque languesceret: alioqui supererant minores rei, datâ operâ hunc in locum reservati; exceptâ tamen Classici uxore, quæ, sicut implicita suspicionibus, ita non satis convinci probationibus, visa est. Nam Classici filia, quæ et ipsa inter reos erat, ne suspicionibus quidem hærebat. Itaque, cum ad nomen ejus in extremâ actione venissem (neque enim, ut initio, sic etiam in fine, verendum erat, ne per hoc totius accusationis auctoritas minueretur) honestissimum credidi non premere immerentem: idque ipsum dixi et libere et varie. Nam modo legatos interrogabam, "docuissentne me aliquid, quod re probari posse confiderent?" modo consilium a senatu petebam, "putaretne, debere me, si quam haberem in dicendo facultatem, in jugulum innocentis, quasi telum aliquod, intendere:" postremo totum locum hoc fine conclusi, "Dicet aliquis, Judicas ergo? Ego vero non judico. Memini tamen me advocatum ex judicibus datum." Hic numerosissimæ causæ terminus fuit, quibusdam absolutis, pluribus damnatis, atque etiam relegatis, aliis in tempus, aliis in perpetuum. Eodem senatûs-consulto, industria, fides, constantia nostra plenissimo testimonio comprobata est: dignum, solumque par pretium tanti laboris. Concipere animo potes, quam simus fatigati, quibus toties agendum, toties altercandum, tam multi testes interrogandi, sublevandi, refutandi. Jam illa, quam ardua, quam molesta, tot reorum amicis secreto rogantibus negare, adversantibus palam obsistere! Referam unum aliquod ex iis quæ dixi. Cum mihi quidam e judicibus ipsis pro reo gratiosissimo reclamarent, "Non minus," inquam, "hic innocens erit, si ego omnia dixero." Conjectabis ex hoc, quantas contentiones, quantas etiam offensas, bierimus, duntaxat ad breve tempus. Nam fides

in præsentia eos, quibus resistit, offendit; deinde ab illis ipsis suspicitur, laudaturque. Non potui magis te in rem præsentem perducere. Dices, "Non fuit tanti. Quid enim mihi cum tam longâ epistolâ?" Nolito ergo identidem quærere, quid Romæ geratur: et tamen memento, non esse epistolam longam, quæ tot dies, tot cognitiones, tot denique reos, causasque, complexa sit. Quæ omnia videor mihi non minus breviter quam diligenter persecutus. Temere dixi, "diligenter:" succurrit, quod præterieram, et quidem sero: sed, quamquam præpostere, reddetur. Facit hoc Homerus, multique illius exemplo. Est alioqui perdecorum: a me tamen non ideo fiet. E testibus quidam, sive iratus quod evocatus esset invitus, sive subornatus ab aliquo reorum, ut accusationem exarmaret, Norbanum Licinianum, legatum et inquisitorem, reum postulavit, tamquam in causâ Castæ (uxor hæc Classici) prævaricaretur. Est lege cautum, ut reus ante peragatur, tunc de prævaricatore quæratur, videlicet, quia optime ex accusatione ipsâ accusatoris fides æstimatur. Norbano tamen non ordo legis, non legati nomen, non inquisitionis officium, præsidio fuit: tantâ conflagravit invidiâ, homo alioqui flagitiosus, et Domitiani temporibus usus, ut multi, electusque tunc a provinciâ ad inquirendum, non tamquam bonus et fidelis, sed tamquam Classici inimicus. Erat ab illo relegatus. Dari sibi diem, et edi crimina, postulabat. Neutrum impetravit: coactus est statim respondere: respondit; malum pravumque ingenium hominis facit ut dubitem, confidenter an constanter, certe paratissime. Objecta sunt multa, quæ magis, quam prævaricatio, nocuerunt. Quin etiam duo consulares, Pomponius Rufus et Libo Frugi, læserunt eum testimonio, tamquam apud judicem sub Domitiano Salvii Liberalis accusatoribus affuisset. Damnatus, et in insulam relegatus est. Itaque, cum Castam accusarem, nihil magis pressi, quam quod accusator

ejus, prævaricationis crimine, corruisset. Pressi tamen frustra. Accidit enim res contraria et nova, ut, accusatore prævaricationis damnato, rea absolveretur. Quæris, quid nos, dum hæc aguntur? Indicavimus senatui, ex Norbano didicisse nos publicam causam, rursusque debere ex integro discere, si ille prævaricator probaretur. Atque ita, dum ille peragitur reus, sedimus. Postea Norbanus omnibus diebus cognitionis interfuit, eamdemque usque ad extremum vel constantiam vel audaciam pertulit. Interrogo ipse me, an aliquid omiserim rursus: et rursus pæne omisi. Summo die Salvius Liberalis reliquos legatos graviter increpuit, tamquam non omnes, quos mandâsset provincia, reos peregissent: atque, ut est vehemens et disertus, in discrimen adduxit. Protexi viros optimos, eosdemque gratissimos: mihi certe debere se prædicant, quod illum turbinem evaserint. Hic erit epistolæ finis, reverâ finis: literam non addam, etiam si adhuc aliquid præterîsse me sensero. Vale.

(10.) *C. Plinius Spurinnæ suo, et Cocciæ, S.*

Composuisse me quædam de filio vestro, non dixi vobis, cum proxime apud vos fui; primum quidem, quia non ideo scripseram, ut dicerem; sed ut meo amori, meo dolori, satisfacerem; deinde, quia te, Spurinna, cum audîsses recitâsse me (ut mihi ipse dixisti), quid recitâssem, simul audîsse credebam. Præterea veritus sum, ne vos festis diebus confunderem, si in memoriam gravissimi luctûs reduxissem. Nunc quoque paulisper hæsitavi, id solum, quod recitavi, mitterem exigentibus vobis, an adjicerem, quæ in aliud volumen cogito reservare. Neque enim affectibus meis uno libello carissimam mihi et sanctissimam memoriam prosequi satis est: cujus famæ latius consuletur, si dispensata et digesta fuerit. Verum hæsitanti mihi, omnia, quæ jam com-

posui, vobis exhiberem, an adhuc aliquā differrem, simplicius et amicius visum est omnia; præcipue cum affirmetis intra vos futura, donec placeat emittere. Quod superest, rogo, ut, pari simplicitate, siqua existimabitis addenda, commutanda, omittenda, indicetis. Difficile est hucusque intendere animum in dolore: difficile est: sed tamen, ut sculptorem, ut pictorem, qui filii vestri imaginem faceret, admoneretis, quid exprimere, quid emendare, deberet; ita me quoque formate, regite, qui non fragilem et caducam, sed immortalem (ut vos putatis) effigiem conor efficere; quæ hoc diuturnior erit, quo verior, melior, absolutior fuerit. Vale.

(11.) *C. Plinius Julio Genitori suo S.*

Est omnino Artemidori nostri tam benigna natura, ut officia amicorum in majus extollat: inde etiam meum meritum, ut verâ, ita supra meritum prædicatione circumfert. Equidem, cum essent philosophi ab Urbe submoti, fui apud illum in suburbano: et, quo notabilius hoc periculosiusque esset, fui prætor. Pecuniam etiam, quâ tunc illi ampliore opus erat, ut æs alienum exsolveret, contractum ex pulcherrimis causis, mussantibus magnis quibusdam et locupletibus amicis, mutuatus ipse, gratuitam dedi. Atque hæc feci, cum, septem amicis meis aut occisis aut relegatis, (occisis, Senecione, Rustico, Helvidio; relegatis, Maurico, Gratillâ, Arriâ, Fanniâ) tot circa me jactis fulminibus quasi ambustus, mihi quoque impendere idem exitium, certis quibusdam notis augurarer. Non ideo tamen nimiam gloriam meruisse me, ut ille prædicat, credo; sed tantum effugisse flagitium. Nam et C. Musonium, socerum ejus, quantum licitum est per ætatem, cum admiratione dilexi; et Artemidorum ipsum jam tum, cum in Syriâ tribunus militarem, arctâ familiaritate com-

plexus sum: idque primum nonnullius indolis dedi specimen, quod virum aut sapientem, aut proximum simillimumque sapienti, intelligere sum visus. Nam, ex omnibus qui nunc se philosophos vocant, vix unum aut alterum invenies tantâ sinceritate, tantâ veritate. Mitto, quâ patientiâ corporis, hiemes juxta et æstates ferat, ut nullis laboribus cedat, ut nihil, in cibo aut potu, voluptatibus tribuat, ut oculos animumque contineat. Sunt hæc magna, sed in alio; in hoc vero, minima, si cæteris virtutibus comparentur; quibus meruit, ut a C. Musonio, ex omnibus omnium ordinum assectatoribus, gener assumeretur. Quæ mihi recordanti est quidem jucundum, quod me, cum apud alios, tum apud te, tantis laudibus cumulat. Vereor tamen ne modum excedat, quem benignitas ejus (illuc enim, unde cœpi, revertor) non solet tenere. Nam in hoc uno interdum, vir alioqui prudentissimus, honesto quidem, sed tamen errore versatur, quod pluris amicos suos, quam sunt, arbitratur. Vale.

(12.) *C. Plinius Catilio suo S.*

Veniam ad cœnam: sed jam nunc paciscor, sit expedita, sit parca: Socraticis tantum sermonibus abundet; in his quoque teneat modum. Erunt officia antelucana, in quæ incidere impune ne Catoni quidem licuit; quem tamen C. Cæsar ita reprehendit, ut laudet. Describit enim, eos, quibus obvius fuerat, cum caput ebrii retexissent, erubuisse. Deinde adjicit, "Putares, non ab illis Catonem, sed illos a Catone deprehensos." Potuitne plus auctoritatis tribui Catoni, quam si ebrius quoque tam venerabilis erat? Nostræ tamen cœnæ ut apparatûs et impendii, sic temporis, modus constet. Neque enim ii sumus, quos vituperare ne inimici quidem possint, nisi ut simul laudent. Vale.

(13.) *C. Plinius Romano suo S.*

Librum, quo nuper optimo Principi consul gratias egi, misi exigenti tibi, missurus, et si non exegisses. In hoc, consideres velim, ut pulchritudinem materiæ, ita difficultatem. In cæteris enim lectorem novitas ipsa intentum habet; in hac, nota, vulgata, dicta sunt omnia; quo fit, ut, quasi otiosus securusque, lector tantum elocutioni vacet, in quâ satisfacere difficilius est, cum sola æstimatur. Atque utinam ordo saltem, et transitus, et figuræ, simul spectarentur! Nam invenire præclare, enuntiare magnifice, interdum etiam barbari solent: disponere apte, figurare varie, nisi eruditis, negatum est. Nec vero affectanda sunt semper elata et excelsa. Nam, ut, in picturâ, lumen non alia res magis quam umbra commendat, ita orationem tam submittere, quam attollere, decet. Sed quid ego hæc doctissimo viro? Quin potius illud, annota, quæ putaveris corrigenda. Ita enim magis credam cætera tibi placere, si quædam displicuisse cognovero. Vale.

(14.) *C. Plinius Acilio suo S.*

Rem atrocem, nec tantum epistolâ dignam, Largius Macedo, vir prætorius, a servis suis passus est, superbus alioqui dominus et sævus, et qui servîsse patrem suum parum, immo nimium, meminisset. Lavabatur in villâ Formianâ: repente eum servi circumsistunt: alius fauces invadit; alius os verberat; alius pectus et ventrem, atque etiam (fœdum dictu) verenda, contundit: et, cum exanimem putarent, abjiciunt in fervens pavimentum, ut experirentur, an viveret. Ille, sive quia non sentiebat, sive quia non sentire simulabat, immobilis et extentus, fidem peractæ mortis implevit. Tum demum, quasi

æstu solutus, effertur. Excipiunt servi fideliores: concubinæ cum ululatu et clamore concurrunt. Ita et vocibus excitatus, et recreatus loci frigore, sublatis oculis agitatoque corpore, vivere se (et jam tutum erat) confitetur. Diffugiunt servi; quorum magna pars comprehensa est, cæteri requiruntur. Ipse, paucis diebus ægre focillatus, non sine ultionis solatio decessit, ita vivus vindicatus, ut occisi solent. Vides, quot periculis, quot contumeliis, quot ludibriis, simus obnoxii: nec est quod quisquam possit esse securus, quia sit remissus et mitis. Non enim judicio domini, sed scelere, perimuntur. Verum hæc hactenus. Quid præterea novi? Quid? nihil, alioqui subjungerem: nam et charta adhuc superest, et dies feriatus patitur plura contexi. Addam, quod opportune de eodem Macedone succurrit. Cum in publico Romæ lavaretur, notabilis, atque etiam (ut exitus docuit) ominosa, res accidit. Eques Romanus, a servo ejus, ut transitum daret, manu leviter admonitus, convertit se; nec servum, a quo erat tactus, sed ipsum Macedonem, tam graviter palmâ percussit, ut pæne concideret. Ita balineum illi, quasi per gradus quosdam, primum contumeliæ locus, deinde exitii, fuit. Vale.

(15.) *C. Plinius Proculo suo S.*

Petis, ut libellos tuos in secessu legam, examinemque, an editione sint digni: adhibes preces, allegas exemplum: rogas etiam, ut aliquid subsecivi temporis studiis meis subtraham, impertiam tuis: adjicis, M. Tullium mirâ benignitate poëtarum ingenia fovisse. Sed ego nec rogandus sum nec hortandus: nam et poëticen ipsam religiosissime veneror, et te validissime diligo. Faciam ergo, quod desideras, tam diligenter, quam libenter. Videor autem jam nunc posse rescribere, esse opus pulchrum,

nec supprimendum, quantum æstimare licuit ex iis quæ me præsente recitâsti; si modo mihi non imposuit recitatio tua: legis enim suavissime et peritissime. Confido tamen, me non sic auribus duci, ut omnes aculei judicii mei illarum delenimentis refringantur. Hebetentur fortasse, et paululum retundantur; evelli quidem extorquerique non possunt. Igitur non temere jam nunc de universitate pronuntio: de partibus experiar, legendo. Vale.

(16.) *C. Plinius Nepoti suo S.*

Annotâsse videor, facta dictaque virorum feminarumque illustrium alia clariora esse, alia majora. Confirmata est opinio mea hesterno Fanniæ sermone. Neptis hæc Arriæ illius, quæ marito et solatium mortis et exemplum fuit. Multa referebat aviæ suæ non minora hoc, sed obscuriora; quæ tibi existimo tam mirabilia legenti fore, quam mihi audienti fuerunt. Ægrotabat Cæcina Pætus, maritus ejus, ægrotabat et filius, uterque mortifere, ut videbatur. Filius decessit eximiâ pulchritudine, pari verecundiâ, et parentibus non minus ob alia carus, quam quod filius erat. Huic illa ita funus paravit, ita duxit exsequias, ut ignoraret maritus. Quinimmo, quoties cubiculum ejus intraret, vivere filium, atque etiam commodiorem esse, simulabat. Ac persæpe interroganti, quid ageret puer, respondebat, "Bene quievit; libenter cibum sumsit." Deinde, cum diu cohibitæ lacrymæ vincerent prorumperentque, egrediebatur. Tunc se dolori dabat: satiata, siccis oculis, composito vultu, redibat, tamquam orbitatem foris reliquisset. Præclarum quidem illud ejusdem, ferrum stringere, perfodere pectus, extrahere pugionem, porrigere marito, addere vocem immortalem ac pæne divinam, "Pæte, non dolet." Sed tamen facienti ista dicentique gloria et æternitas ante oculos erant; quo majus est, sine præmio æternitatis, sine præmio gloriæ, abdere

lacrymas, operire luctum, amissoque filio matrem adhuc agere. Scribonianus arma in Illyrico contra Claudium moverat: fuerat Pætus in partibus, et, occiso Scriboniano, Romam trahebatur. Erat adscensurus navem: Arria milites orabat, ut simul imponeretur. "Nempe enim," inquit, "daturi estis consulari viro servulos aliquos, quorum e manu cibum capiat, a quibus vestiatur, a quibus calceetur. Omnia sola præstabo." Non impetravit. Conduxit piscatoriam naviculam; ingensque navigium minimo secuta est. Eadem, apud Claudium, uxori Scriboniani, cum illa profiteretur indicium, "Ego," inquit, "te audiam, cujus in gremio Scribonianus occisus est, et vivis?" Ex quo manifestum est, ei consilium pulcherrimæ mortis non subitum fuisse. Quinetiam cum Thrasea, gener ejus, deprecaretur, ne mori pergeret, interque alia dixisset, "Tu vis ergo filiam tuam, si mihi pereundum fuerit, mori mecum?" Respondit, "Si tamdiu, tantâque concordiâ, vixerit tecum, quam ego cum Pæto, volo." Auxerat hoc responso curam suorum: attentius custodiebatur: sensit, et "nihil agitis," inquit: "potestis enim efficere ut male moriar; ne moriar, non potestis." Dum hæc dicit, exsiluit cathedrâ, adversoque parieti caput ingenti impetu impegit, et corruit. Focillata, "Dixeram," inquit, "vobis, inventuram me quamlibet duram ad mortem viam, si vos facilem negâssetis." Videnturne hæc tibi majora illo, "Pæte, non dolet," ad quod per hæc perventum est? cum interim illud quidem ingens fama, hæc nulla, circumfert. Unde colligitur, (quod initio dixi) alia esse clariora, alia majora. Vale.

(17.) *C. Plinius Serviano suo S.*

Rectene omnia, quod jampridem epistolæ tuæ cessant? an omnia recte; sed occupatus es tu? an tu non occupatus; sed occasio scribendi vel rara vel

nulla? Exime hunc mihi scrupulum, cui par esse non possum. Exime autem, vel datâ operâ tabellario misso: ego viaticum, ego etiam præmium, dabo; nuntiet mihi modo quod opto. Ipse valeo, si valere est suspensum et anxium vivere, exspectantem in horas, timentemque, pro capite amicissimo, quidquid accidere homini potest. Vale.

(18.) *C. Plinius Severo suo S.*

Officium consulatus injunxit mihi, ut, reipublicæ nomine, Principi gratias agerem. Quod ego in senatu cum ad rationem et loci et temporis ex more fecissem, bono civi convenientissimum credidi, eadem illa spatiosius et uberius volumine amplecti: primum, ut Imperatori nostro virtutes suæ veris laudibus commendarentur; deinde ut futuri Principes, non quasi a magistro, sed tamen sub exemplo, præmonerentur, quâ potissimum viâ possent ad eamdem gloriam niti. Nam præcipere qualis esse debeat Princeps, pulchrum quidem, sed onerosum, ac prope superbum est: laudare vero optimum Principem, ac, per hoc, posteris, velut e speculâ, lumen, quod sequantur, ostendere, idem utilitatis habet, arrogantiæ nihil. Cepi autem non mediocrem voluptatem, quod, hunc librum cum amicis recitare voluissem, non per codicillos, non per libellos, sed si commodum esset, et si valde vacaret, admoniti (nunquam porro, aut valde raro, vacat Romæ, aut commodum est, audire recitantem) fœdissimis insuper tempestatibus, per biduum convenerunt: cumque modestia mea finem recitationi facere voluisset, ut adjicerem tertium diem, exegerunt. Mihi hunc honorem habitum putem, an studiis? studiis malo, quæ prope exstincta refoventur. At cui materiæ hanc sedulitatem præstiterunt? nempe, quam in senatu quoque, ubi perpeti necesse erat, gravari tamen vel puncto temporis solebamus, eamdem nunc et

qui recitare, et qui audire triduo velint, inveniuntur: non quia eloquentius quam prius, sed quia liberius, ideoque etiam libentius, scribitur. Accedet ergo hoc quoque laudibus Principis nostri, quod res, antea tam invisa quam falsa, nunc, ut vera, ita amabilis facta est. Sed ego cum studium audientium, tum judicium, mire probavi. Animadverti enim severissima quæque vel maxime satisfacere. Memini quidem, me non multis recitâsse, quod omnibus scripsi: nihilo minus tamen, tamquam sit eadem omnium futura sententia, hac severitate aurium lætor. Ac, sicut olim theatra male musicos canere docuerunt, ita nunc in spem adducor posse fieri, ut eadem theatra bene canere musicos doceant. Omnes enim, qui placendi causâ scribunt. qualia placere viderint, scribent. Ac mihi quidem confido, in hoc genere materiæ lætioris stili constare rationem. cum ea potius, quæ pressius et adstrictius, quam illa, quæ hilarius et quasi exsultantius scripsi, possint videri arcessita et inducta. Non ideo tamen segnius precor, ut quandoque veniat dies (utinamque jam venerit!) quo austeris illis severisque dulcia hæc blandaque vel justâ possessione decedant. Habes acta mea tridui; quibus cognitis, volui tantum te voluptatis, absentem, et studiorum nomine et meo capere, quantum præsens percipere potuisses. Vale.

(19.) *C. Plinius Calvisio Rufo suo S.*

Assumo te in consilium rei familiaris, ut soleo. Prædia, agris meis vicina, atque etiam inserta, venalia sunt: in his me multa sollicitant, aliqua nec minora deterrent. Sollicitat primum ipsa pulchritudo jungendi: deinde, quod non minus utile quam voluptuosum, posse utraque eâdem operâ, eodem viatico, invisere, sub eodem procuratore, ac pæne iisdem actoribus habere, unam villam colere et ornare,

alteram tantum tueri. Inest huic computationi sumtus supellectilis, sumtus atriensium, topiariorum, fabrorum, atque etiam venatorii intrumenti; quæ, plurimum refert, unum in locum conferas, an in diversa dispergas. Contra, vereor, ne sit incautum, rem tam magnam iisdem tempestatibus, iisdem casibus, subdere. Tutius videtur incerta fortunæ possessionum varietatibus experiri. Habet etiam multum jucunditatis soli cœlique mutatio, ipsaque illa peregrinatio inter sua. Jam (quod deliberationis nostræ caput est) agri sunt fertiles, pingues, aquosi. Constant campis, vineis, silvis, quæ materiam, et ex eâ reditum, sicut modicum, ita statum, præstant. Sed hæc felicitas terræ imbecillis cultoribus fatigatur. Nam possessor prior sæpius vendidit pignora: et, dum reliqua colonorum minuit ad tempus, vires in posterum exhausit, quarum defectione rursus reliqua creverunt. Sunt ergo instruendi [complures] frugi mancipes: nam nec ipse usquam vinctos habeo, nec ibi quisquam. Superest, ut scias, quanti videantur posse emi: sestertio tricies; non quia non aliquando quinquagies fuerint: verum, et hac penuriâ colonorum, et communi temporis iniquitate, ut reditus agrorum, sic etiam pretium, retro abiit. Quæris, an hoc ipsum tricies facile colligere possimus? Sum quidem prope totus in prædiis: aliquid tamen fœnero: nec molestum erit mutuari. Accipiam a socru, cujus arcâ non secus ac meâ utor. Proinde hoc te non moveat, si cætera non refragantur; quæ velim quam diligentissime examines. Nam, cum in omnibus rebus, tum in disponendis facultatibus, plurimum tibi et usûs et providentiæ superest. Vale.

(20.) *C. Plinius Maximo suo S.*

Meministine te sæpe legisse quantas contentiones excitârit lex tabellaria? quantumque ipsi latori vel gloriæ vel reprehensionis attulerit? At nunc in senatu, sine ullâ dissensione, hoc idem, ut optimum, placuit. Omnes comitiorum die tabellas postulaverunt. Excesseramus sane, manifestis illis apertisque suffragiis, licentiam concionum. Non tempus loquendi, non tacendi modestia, non denique sedendi dignitas, custodiebatur. Magni undique dissonique clamores: procurrebant omnes cum suis candidatis: multa agmina in medio, multique circuli, et indecora confusio: adeo desciveramus a consuetudine parentûm, apud quos omnia disposita, moderata, tranquilla, majestatem loci pudoremque retinebant. Supersunt senes, ex quibus audire soleo hunc ordinem comitiorum. Citato nomine canditati, silentium summum; dicebat ipse pro se; vitam suam explicabat, testes et laudatores dabat, vel eum, sub quo militaverat, vel eum, cui quæstor fuerat, vel utrumque, si poterat. Addebat quosdam ex suffragatoribus: illi graviter et paucis loquebantur. Plus hoc, quam preces, proderat. Nonnunquam candidatus aut natales competitoris, aut annos, aut etiam mores, arguebat. Audiebat senatus gravitate censoriâ: ita sæpius digni quam gratiosi prævalebant. Quæ nunc, immodico favore corrupta, ad tacita suffragia, quasi ad remedium, decurrerunt; quod interim plane remedium fuit: erat enim novum et subitum. Sed vereor, ne, procedente tempore, ex ipso remedio vitia nascantur. Est enim periculum, ne tacitis suffragiis impudentia irrepat. Nam quoto cuique eadem honestatis cura secreto, quæ palam? Multi famam, conscientiam pauci, verentur. Sed nimis cito de futuris: interim, beneficio tabellarum, habebimus magistratus, qui maxime fieri debuerunt. Nam, ut in

recuperatoriis judiciis, sic nos, in his comitiis, quasi repente apprehensi, sinceri judices fuimus. Hæc tibi scripsi, primum, ut aliquid novi scriberem; deinde, ut nonnunquam de republicâ loquerer; cujus materiæ nobis quanto rarior quam veteribus occasio, tanto minus omittenda est. Et (hercule) quousque illa vulgaria? "Eho! quid agis? ecquid commode vales?" Habeant nostræ quoque literæ aliquid non humile, nec sordidum, nec privatis rebus inclusum. Sunt quidem cuncta sub unius arbitrio, qui, pro utilitate communi, solus omnium curas laboresque suscepit: quidam tamen, salubri temperamento, ad nos quoque, velut rivi ex illo benignissimo fonte decurrunt: quos et haurire ipsi, et absentibus amicis quasi ministrare epistolis, possumus. Vale.

(21.) *C. Plinius Prisco suo S.*

Audio, Valerium Martialem decessisse, et moleste fero. Erat homo ingeniosus, acutus, acer, et qui plurimum in scribendo et salis haberet et fellis, nec candoris minus. Prosecutus eram viatico secedentem: dederam hoc amicitiæ, dederam etiam versiculis, quos de me composuit. Fuit moris antiqui, eos, qui vel singulorum laudes vel urbium scripserant, aut honoribus aut pecuniâ ornare: nostris vero temporibus, ut alia speciosa et egregia, ita hoc in primis exolevit. Nam, postquam desiimus facere laudanda, laudari quoque ineptum putamus. Quæris, qui sint versiculi, quibus gratiam retuli? Remitterem te ad ipsum volumen, nisi quosdam tenerem: tu, si placuerint hi, cæteros in libro requires. Alloquitur Musam; mandat, ut domum meam Esquiliis quærat, adeat reverenter:

Sed, ne tempore non tuo disertam
Pulses ebria januam, videto.

Totos dat tetricæ dies Minervæ,
Dum centum studet auribus virorum
Hoc, quod sæcula posterique possint
Arpinis quoque comparare chartis.
Seras tutior ibis ad lucernas.
Hæc hora est tua, cum furit Lyæus,
Cum regnat rosa, cum madent capilli:
Tunc me vel rigidi legant Catones.

Meritone eum, qui hæc de me scripsit, et tunc dimisi amicissime, et nunc, ut amicissimum, defunctum esse doleo? Dedit enim mihi quantum maximum potuit, daturus amplius, si potuisset. Tametsi quid homini potest dari majus, quam gloria, et laus, et æternitas? At non erunt æterna, quæ scripsit. Non erunt fortasse: ille tamen scripsit, tamquam essent futura. Vale.

C. PLINII CÆCILII
SECUNDI
EPISTOLARUM

Liber IV.

(1.) *C. Plinius Fabato, prosocero suo, S.*

Cupis, post longum tempus, neptem tuam, meque unâ, videre. Gratum est utrique nostrûm quod cupis; mutuo, mehercule: nam invicem nos incredibili quodam desiderio vestri tenemur, quod non ultra differemus. Atque adeo jam sarcinulas alligamus, festinaturi, quantum itineris ratio permiserit. Erit una sed brevis mora: deflectemus in Tuscos, non ut agros remque familiarem oculis subjiciamus (id enim postponi potest), sed ut fungamur necessario officio. Oppidum est prædiis nostris vicinum, nomen Tifernum Tiberinum, quod me, pæne adhuc puerum, patronum cooptavit: tanto majore studio, quanto minore judicio, adventus meos celebrat, profectionibus angitur, honoribus gaudet. In hoc ego, ut referrem gratiam, (nam vinci in amore turpissimum est) templum meâ pecuniâ exstruxi, cujus dedicationem, cum sit paratum, differre longius irreli-

giosum est. Erimus ergo ibi dedicationis die, quem epulo celebrare constitui. Subsistemus fortasse et sequenti: sed tanto magis viam ipsam corripiemus. Contingat modo te filiamque tuam fortes invenire! nam hilares, certum est, si nos incolumes receperitis. Vale.

(2.) *C. Plinius Clementi suo S.*

Regulus filium amisit; hoc uno malo indignus, quod nescio an malum putet. Erat puer acris ingenii, sed ambigui, qui tamen posset recta sectari, si patrem non referret. Hunc Regulus emancipavit, ut hæres matris exsisteret. Mancipatum (ita vulgo ex moribus hominis loquebantur) fœdâ et insolitâ parentibus indulgentiæ simulatione captabat. Incredibile est; sed Regulum cogita. Amissum tamen luget insane. Habebat puer mannulos multos, et junctos et solutos: habebat canes majores minoresque: habebat luscinias, psittacos, merulas: omnes Regulus circa rogum trucidavit. Nec dolor erat ille, sed ostentatio doloris. Convenitur ad eum mirâ celebritate. Cuncti detestantur, oderunt: et, quasi probent, quasi diligant, cursant, frequentant: utque breviter, quod sentio, enuntiem, in Regulo demerendo, Regulum imitantur. Tenet se trans Tiberim in hortis, in quibus latissimum solum porticibus immensis, ripam statuis suis, occupavit; ut est in summâ avaritiâ sumtuosus, in summâ infamiâ gloriosus. Vexat ergo civitatem insaluberrimo tempore; et, quod vexat, solatium putat. Dicit se velle ducere uxorem: hoc quoque, sicut alia, perverse. Audies brevi nuptias lugentis, nuptias senis; quorum alterum immaturum, alterum serum est. Unde hoc augurer, quæris? non quia affirmat ipse (quo mendacius nihil est), sed quia certum est Regu-esse facturum, quidquid fieri non oportet. Vale.

(3.) *C. Plinius Antonino suo S.*

Quod semel atque iterum consul fuisti, similis antiquis; quod proconsul Asiæ, qualis ante te, qualis post te, vix unus aut alter (non sinit enim me verecundia tua dicere, nemo); quod sanctitate, quod auctoritate, ætate quoque, princeps civitatis; est quidem venerabile et pulchrum: ego tamen te vel magis in remissionibus miror. Nam severitatem istam pari jucunditate condire, summæque gravitati tantum comitatis adjungere, non minus difficile quam magnum est. Id tu cum incredibili quâdam suavitate sermonum, tum vel præcipue stilo, assequeris. Nam et loquenti tibi illa Homerici senis mella profluere, et, quæ scribis, complere apes floribus et nectare videntur. Ita certe sum affectus ipse, cum Græca epigrammata tua, cum iambos, proxime legerem: Quantum ibi humanitatis, venustatis! quam dulcia illa! quam antiqua! quam arguta! quam recta! Callimachum me, vel Heroden, vel si quid his melius, tenere credebam; quorum tamen neuter utrumque aut absolvit aut attigit. Hominemne Romanum tam Græce loqui? Non (mediusfidius) ipsas Athenas tam Atticas dixerim. Quid multa? invideo Græcis, quod illorum linguâ scribere maluisti: neque enim conjecturâ eget, quid sermone patrio exprimere possis, cum, hoc insiticio et inducto, tam præclara opera perfeceris. Vale.

(4.) *C. Plinius Sossio suo S.*

Calvisium Nepotem validissime diligo, virum industrium, disertum, rectum, quod apud me vel potissimum est. Idem C. Calvisium contubernalem meum, amicum tuum, arctâ propinquitate complectitur: est enim filius sororis. Hunc, rogo, se-

mestri tribunatu splendidiorem et sibi et avunculo suo facias. Obligabis me; obligabis Calvisium nostrum; obligabis ipsum, non minus idoneum debitorem, quam nos putas. Multa beneficia in multos contulisti: ausim contendere, nullum te melius, æque bene vix unum aut alterum, collocâsse. Vale.

(5.) *C. Plinius Sparso suo S.*

Æschinem aiunt petentibus Rhodiis legisse orationem suam, deinde Demosthenis, summis utramque clamoribus. Quod tantorum virorum contigisse scriptis non miror, cum orationem meam proxime doctissimi homines hoc studio, hoc assensu, hoc etiam labore, per biduum audierint: quamvis intentionem eorum nulla hinc et inde collatio, nullum quasi certamen, accenderet. Nam Rhodii, cum ipsis orationum virtutibus, tum etiam comparationis aculeis, excitabantur: nostra oratio, sine æmulationis gratiâ, probabatur: an merito, scies, cum legeris librum, cujus amplitudo non sinit me longiore epistolâ præloqui. Oportet enim nos in hac certe, in quâ possumus, breves esse, quo sit excusatius, quod librum ipsum, non tamen ultra causæ amplitudinem, extendimus. Vale.

(6.) *C. Plinius Nasoni suo S.*

Tusci grandine excussi; in regione Transpadanâ summa abundantia, sed par vilitas, nuntiatur: solum mihi Laurentinum meum in reditu. Nihil quidem ibi possideo præter tectum et hortum, statimque arenas; solum tamen mihi in reditu. Ibi enim plurimum scribo; nec agrum (quem non habeo), sed ipsum me, studiis excolo; ac jam possum tibi, ut aliis in locis horreum plenum, sic ibi scrinium, ostendere.

Igitur tu quoque, si certa et fructuosa prædia concupiscis, aliquid in hoc litore para. Vale.

(7.) *C. Plinius Lepido suo S.*

Sæpe tibi dico, inesse vim Regulo. Mirum est, quam efficiat, in quod incubuit. Placuit ei lugere filium: luget ut nemo. Placuit statuas ejus et imagines quam plurimas facere: hoc omnibus officinis agit. Illum coloribus, illum cerâ, illum ære, illum argento, illum auro, ebore, marmore, effingit. Ipse vero et nuper, adhibito ingenti auditorio, librum de vitâ ejus recitavit: de vitâ pueri recitavit; tamen eumdem librum, in exemplaria transcriptum mille, per totam Italiam provinciasque dimisit. Scripsit publice, ut a decurionibus eligeretur vocalissimus aliquis ex ipsis, qui legeret eum populo: factum est. Hanc ille vim, (seu quo alio nomine vocanda est intentio quidquid velis obtinendi) si ad potiora vertisset, quantum boni efficere potuisset! quamquam minor vis bonis, quam malis inest: ac, sicut αμαθια μεν θρασος, λογισμος δε οκνον φερει, ita recta ingenia debilitat verecundia, perversa confirmat audacia. Exemplo est Regulus: imbecillum latus, os confusum, hæsitans lingua, tardissima inventio, memoria nulla; nihil denique præter ingenium insanum; et tamen eo impudentiâ, ipsoque illo furore, pervenit, ut a plurimis orator habeatur. Itaque Herennius Senecio mirifice Catonis illud de oratore in hunc e contrario vertit, "Orator est vir malus, dicendi imperitus." Non (mehercule) Cato ipse tam bene verum oratorem, quam hic Regulum, expressit. Habesne, quo tali epistolæ parem gratiam referas? Habes, si scripseris, num aliquis in municipio vestro ex sodalibus meis, num etiam ipse tu hunc luctuosum Reguli librum, ut circulator, in foro legeris, επαρας scilicet, ut ait Demosthenes, την φωνην, και γεγηθως, και

λαρυγγίζων. Est enim tam ineptus, ut risum magis possit exprimere, quam gemitum. Credas non de puero scriptum, sed a puero. Vale.

(8.) *C. Plinius Arriano suo S.*

Gratularis mihi, quod acceperim auguratum. Jure gratularis: primum, quod gravissimi Principis judicium in minoribus etiam rebus consequi pulchrum est: deinde, quod sacerdotium ipsum cum priscum et religiosum, tum hoc quoque sacrum plane et insigne est, quod non adimitur viventi. Nam alia, quamquam dignitate propemodum paria, ut tribuuntur, sic auferuntur; in hoc fortunæ hactenus licet, ut dari possit. Mihi vero illud etiam gratulatione dignum videtur, quod successi Julio Frontino, principi viro, qui me, nominationis die, per hos continuos annos, inter sacerdotes nominabat, tamquam in locum suum cooptaret; quod nunc eventus ita comprobavit, ut non fortuitum videretur. Te quidem (ut scribis) ob hoc maxime delectat auguratus meus, quod Marcus Tullius augur fuit. Lætaris enim, quod honoribus ejus insistam, quem æmulari in studiis cupio. Sed utinam, ut sacerdotium idem, et consulatum, multo etiam juvenior quam ille, sum consecutus; ita senex saltem ingenium ejus aliquâ ex parte assequi possim! Sed nimirum, quæ sunt in manu hominum, ea et mihi et multis contigerunt: illud vero, ut apisci arduum, sic etiam sperare nimium est, quod dari non nisi a Diis potest. Vale.

(9.) *C. Plinius Urso suo S.*

Causam per hos dies dixit Julius Bassus, homo laboriosus, et adversis suis clarus. Accusatus est sub Vespasiano a privatis duobus: ad senatum remissus

diu pependit; tandem absolutus vindicatusque est. Titum timuit, ut Domitiani amicus: a Domitiano relegatus est, revocatus a Nervâ: sortitusque Bithyniam, rediit reus. Accusatus non minus acriter, quam fideliter defensus, varias sententias habuit, plures tamen, quasi mitiores. Egit contra eum Pomponius Rufus, vir paratus et vehemens. Rufo successit Theophanes, unus ex legatis, fax accusationis, et origo. Respondi ego. Nam mihi Bassus injunxerat, ut totius defensionis fundamenta jacerem; dicerem de ornamentis suis, quæ illi et ex generis claritate et ex periculis ipsis magna erant; dicerem de conspiratione delatorum, quam in quæstu habebant; dicerem causas, quibus factiosissimum quemque, ut illum ipsum Theophanem, offendisset. Eumdem me voluerat occurrere crimini, quo maxime premebatur: in aliis enim, quamvis auditu gravioribus, non absolutionem modo, verum etiam laudem, merebatur. Hoc illum onerabat, quod, homo simplex et incautus, quædam a provincialibus, ut amicus, acceperat. Nam fuerat in provinciâ eâdem quæstor. Hæc accusatores furta et rapinas, ipse munera, vocabat. Sed lex munera quoque accipi vetat. Hîc ego quid agerem? quod iter defensionis ingrederer? Negarem? Verebar, ne plane furtum videretur, quod confiteri timerem: præterea rem manifestam inficiari, augentis erat crimen, non diluentis; præsertim cum reus ipse nihil integrum advocatis reliquisset. Multis enim, atque etiam Principi, dixerat, sola se munuscula, duntaxat natali suo, aut Saturnalibus, accepisse, et plerisque misisse. Veniam ergo peterem? Jugulâssem reum, quem ita deliquisse concederem, ut servari, nisi veniâ, non posset. Tamquam recte factum tuerer? non illi profuissem; sed ipse impudens exstitissem. In hac difficultate, placuit medium quiddam tenere. Videor tenuisse. Actionem meam, ut prælia solet, nox diremit. Egeram horis tribus et dimidiâ; supererat sesquihora: nam, cum ex lege

accusator sex horas, novem reus accepisset, ita diviserat tempora reus inter me, et eum qui dicturus post erat, ut ego quinque horis, ille reliquis uteretur. Mihi successus actionis silentium finemque suadebat. Temerarium est enim secundis non esse contentum. Ad hoc, verebar, ne me corporis vires iterato labore desererent, quem difficilius est repetere, quam jungere. Erat etiam periculum, ne reliqua actio mea et frigus ut deposita, et tædium ut resumta, pateretur. Ut enim faces ignem assiduâ concussione custodiunt, dimissum ægerrime reparant: sic et dicentis calor, et audientis intentio, continuatione servatur; intercapedine, et quasi remissione, languescit: sed Bassus multis precibus, pæne etiam lacrymis, obsecrabat, implerem meum tempus. Parui, utilitatemque ejus prætuli meæ. Bene cessit: inveni ita erectos animos senatûs, ita recentes, ut priore actione incitati magis quam satiati viderentur. Successit mihi Luceius Albinus, tam apte, ut orationes nostræ varietatem duarum, contextum unius, habuisse credantur. Respondit Herennius Pollio instanter et graviter: deinde Theophanes rursus. Fecit enim hoc quoque, ut cætera, impudentissime, quod, post duos et consulares et disertos, tempus sibi, et quidem laxius, vindicavit. Dixit in noctem, atque etiam nocte, illatis lucernis. Postero die egerunt pro Basso Homulus et Fronto, mirifice: quartum diem probationes occupaverunt. Censuit Bæbius Macer, consul designatus, lege repetundarum Bassum teneri; Cæpio Hispo, salvâ dignitate, judices dandos; uterque recte. Qui fieri potest, inquis, cum tam diversa censuerint? Quia scilicet et Macro, legem intuenti, consentaneum fuit damnare eum, qui contra legem munera acceperat; et Cæpio, cum putaret licere senatui (sicut licet) et mitigare leges, et intendere, non sine ratione veniam dedit facto, vetito quidem, non tamen inusitato. Prævaluit sententia Cæpionis. Quinimmo consurgenti ei ad censendum acclamatum est, quod

solet residentibus. Ex quo potes æstimare, quanto consensu sit exceptum, cum diceret, quod tam favorabile fuit, cum dicturus videretur. Sunt tamen, ut in senatu, ita in civitate, in duas partes hominum judicia divisa. Nam, quibus sententia Cæpionis placuit, sententiam Macri, ut rigidam duramque, reprehendunt; quibus Macri, illam alteram dissolutam, atque etiam incongruentem, vocant. Negant enim congruens esse, retinere in senatu, cui judices dederis. Fuit et tertia sententia: Valerius Paulinus, assensus Cæpioni, hoc amplius censuit, referendum de Theophane, cum legationem renuntiâsset. Arguebat enim multa in accusatione fecisse, quæ illâ ipsâ lege, quâ Bassum accusaverat, tenerentur. Sed hanc sententiam consules (quamquam maximæ parti senatûs mire probabatur) non sunt persecuti. Paulinus tamen et justitiæ famam et constantiæ tulit. Misso senatu, Bassus magnâ hominum frequentiâ, magno clamore, magno gaudio, exceptus est. Fecerat eum favorabilem renovata discriminum vetus fama, notumque periculis nomen, et in procero corpore mœsta et squalida senectus. Habebis hanc interim epistolam, ut πρόδρομον: exspectabis orationem plenam, onustamque: exspectabis diu: neque enim leviter et cursim, ut de re tantà, retractanda est. Vale.

(10.) *C. Plinius Sabino suo S.*

Scribis mihi, Sabinam, quæ nos reliquit hæredes, Modestum servum suum nusquam liberum esse jussisse: eidem tamen sic adscripsisse legatum, "Modesto, quem liberum esse jussi." Quæris, quid sentiam? Contuli cum peritis juris: convenit inter omnes, nec libertatem deberi, quia non sit data; nec legatum, quia servo suo dederit. Sed mihi manifestus error videtur: ideoque puto, nobis, quasi scripserit Sabina,

faciendum, quod ipsa scripsisse se credidit. Confido accessurum te sententiæ meæ, cum religiosissime soleas custodire defunctorum voluntatem, quam bonis hæredibus intellexisse pro jure est. Neque enim minus apud nos honestas, quam apud alios necessitas, valet. Moretur ergo in libertate, sinentibus nobis; fruatur legato, quasi omnia diligentissime caverit. Cavit enim, quæ hæredes bene elegit. Vale.

(11.) *C. Plinius Minuciano suo S.*

Audistine, Valerium Licinianum in Siciliâ profiteri?' Nondum te puto audîsse: est enim recens nuntius. Prætorius hic modo inter eloquentissimos causarum actores habebatur: nunc eo decidit, ut exsul de senatore, rhetor de oratore, fieret. Itaque ipse, in præfatione, dixit dolenter et graviter, "Quos tibi, Fortuna, ludos facis! Facis enim ex professoribus senatores, ex senatoribus professores." Cui sententiæ tantum bilis, tantum amaritudinis inest, ut mihi videatur ideo professus, ut hoc diceret. Idem, cum Græco pallio amictus intrâsset (carent enim togæ jure, quibus aquâ et igni interdictum est), postquam se composuit, circumspexitque habitum suum, "Latine," inquit, "declamaturus sum." Dices, tristia et miseranda; dignum tamen illum, qui hæc ipsa studia incesti scelere maculaverit. Confessus est quidem incestum: sed incertum, utrum quia verum erat, an quia graviora metuebat, si negâsset. Fremebat enim Domitianus, æstuabatque ingenti invidiâ, destitutus. Nam, cum Corneliam, Vestalium maximam, defodere vivam concupîsset, ut qui illustrari sæculum suum ejusmodi exemplis arbitraretur, pontificis maximi jure, seu potius immanitate tyranni, licentiâ domini, reliquos pontifices, non in regiam, sed in Albanam villam, convocavit. Nec minore scelere, quam quod ulcisci videbatur,

absentem inauditamque damnavit incesti, cum ipse fratris filiam incesto non polluisset solum, verum etiam occidisset: nam vidua abortu periit. Missi statim pontifices, qui defodiendam necandamque curarent. Illa nunc ad Vestam, nunc ad cæteros Deos, manus tendens, multa, sed hoc frequentissime, clamitabat, "Me Cæsar incestam putat, quâ sacra faciente, vicit, triumphavit?" Blandiens hæc, an irridens, ex fiduciâ sui, an ex contemtu Principis, dixerit, dubium est: dixit, donec ad supplicium, nescio an innocens, certe tamquam innocens, ducta est. Quin etiam, cum in illud subterraneum cubiculum demitteretur, hæsissetque descendenti stola, vertit se, ac recollegit. Cumque ei carnifex manum daret, aversata est, et resiluit; fœdumque contactum, quasi plane a casto puroque corpore, novissimâ sanctitate rejecit: omnibusque numeris pudoris,

Πολλην προνοιαν ειχεν ευσχημως πεσειν.

Præterea Celer, eques Romanus, cui Cornelia objiciebatur, cum in comitio virgis cæderetur, in hac voce perstiterat, "Quid feci? nihil feci." Ardebat ergo Domitianus et crudelitatis et iniquitatis infamiâ. Arripit Licinianum, quod in agris suis occultâsset Corneliæ libertam. Ille, ab iis quibus erat curæ, præmonetur, si comitium et virgas pati nollet, ad confessionem confugeret, quasi ad veniam. Fecit. Locutus est pro absente Herennius Senecio tale quiddam, quale est illud, κειται Πατροκλος. Ait enim, "Ex advocato nuntius factus sum. Recessit Licinianus." Gratum hoc Domitiano, adeo quidem, ut gaudio proderetur, diceretque, "Absolvit nos Licinianus." Adjecit etiam, non esse verecundiæ ejus instandum: ipsi vero permisit, si qua posset, ex rebus suis raperet, antequam bona publicarentur; exsiliumque molle, velut præmium, dedit: ex quo tamen postea, clementiâ Divi Nervæ, translatus est in

Siciliam, ubi nunc profitetur, seque de Fortunâ præfationibus vindicat. Vides, quam obsequenter paream tibi, qui non solum res urbanas, verum etiam peregrinas, tam sedulo scribo, ut altius repetam. Et sane putabam, te, quia tum abfuisti, nihil aliud de Liciniano audîsse, quam relegatum ob incestum. Summam enim rerum nuntiat fama, non ordinem. Mereor, ut vicissim, quid in oppido tuo, quid in finitimis, agatur, (solent enim notabilia quædam incidere) perscribas: denique, quidquid voles, dummodo non minus longâ epistolâ nunties. Ego non paginas tantum, sed etiam versus syllabasque, numerabo. Vale.

(12.) *C. Plinius Arriano suo S.*

Amas Egnatium Marcellinum, atque etiam mihi sæpe commendas: amabis magis commendabisque, si cognoveris recens ejus factum. Cum in provinciam quæstor exîsset, scribamque, qui sorte obtigerat, ante legitimum salarii tempus, amisisset; quod acceperat scribæ daturus, intellexit et statuit, subsidere apud se non oportere. Itaque, reversus, Cæsarem, deinde, Cæsare auctore, senatum consuluit, quid fieri de salario vellet. Parva [quæstio], sed tamen quæstio. Hæredes scribæ sibi, præfecti ærarii populo, vindicabant. Acta causa est: dixit hæredum advocatus, deinde populi; uterque percommode. Cæcilius Strabo ærario censuit inferendum; Bæbius Macer hæredibus dandum. Obtinuit Strabo. Tu lauda Marcellinum, ut ego statim feci: quamvis enim abunde sufficiat illi, quod est et a Principe et a senatu probatus, gaudebit tamen testimonio tuo. Omnes enim, qui gloriâ famâque ducuntur, mirum in modum assensio et laus, a minoribus etiam profecta, delectat. Te vero Marcellinus ita reveretur, ut judicio tuo plurimum tribuat. Accedit his, quod, si cognoverit factum

situm isto usque penetrâsse, necesse est, laudis suæ spatio, et cursu, et peregrinatione lætetur. Etenim, nescio quo pacto, vel magis homines juvat gloria lata, quam magna. Vale.

(13.) *C. Plinius Tacito suo S.*

Salvum te in Urbem venisse gaudeo. Venisti autem, siquando alias, nunc maxime mihi desideratus. Ipse pauculis adhuc diebus in Tusculano commorabor, ut opusculum, quod est in manibus, absolvam. Vereor enim, ne, si hanc intentionem jam in fine intermisero, ægre resumam. Interim, ne quid festinationi meæ pereat, quod sum præsens petiturus, hac quasi præcursoriâ epistolâ rogo. Sed prius accipe causas [rogandi, deinde ipsum, quod peto.]

Proxime cum in patriâ meâ fui, venit ad me salutandum municipis mei filius prætextatus. Huic ego, "Studes?" inquam. Respondit, "Etiam." "Ubi?" "Mediolani." "Cur non hîc?" et pater ejus: (erat enim unâ, atque etiam ipse adduxerat puerum) "Quia nullos hîc præceptores habemus." "Quare nullos? Nam vehementer intererat vestrâ, qui patres estis," (et opportune complures patres audiebant) "liberos vestros hîc potissimum discere. Ubi enim aut jucundius morarentur, quam in patriâ? aut pudicius continerentur, quam sub oculis parentûm? aut minore sumtu, quam domi? Quantulum est ergo collatâ pecuniâ conducere præceptores! quodque nunc in habitationes, in viatica, in ea quæ peregre emuntur, (omnia autem peregre emuntur) impenditis, adjicere mercedibus. Atque adeo ego, qui nondum liberos habeo, paratus sum, pro republicâ nostrâ, quasi pro filiâ vel parente, tertiam partem ejus, quod conferre vobis placebit, dare. Totum etiam pollicerer, nisi timerem, ne hoc munus meum quandoque ambitu corrumperetur; ut accidere multis in locis video, in quibus præcep-

tores publice conducuntur. Huic vitio uno remedio occurri potest, si parentibus solis jus conducendi relinquatur, iisdemque religio recte judicandi necessitate collationis addatur. Nam, qui fortasse de alieno negligentes, certe de suo diligentes erunt: dabuntque operam, ne a me pecuniam [non] nisi dignus accipiat, si accepturus et ab ipsis erit. Proinde consentite, conspirate, majoremque animum ex meo sumite, qui cupio esse quamplurimum, quod debeam conferre. Nihil honestius præstare liberis vestris, nihil gratius patriæ, potestis. Educentur hîc, qui hîc nascuntur; statimque ab infantiâ natale solum amare, frequentare, consuescant. Atque utinam tam claros præceptores inducatis, ut finitimis oppidis studia hinc petantur; utque nunc liberi vestri aliena in loca, ita mox alieni in hunc locum confluant!"

Hæc putavi altius, et quasi a fonte, repetenda; quo magis scires, quam gratum mihi foret, si susceperis, quod injungo: injungo autem, et pro rei magnitudinerogo, ut, ex copiâ studiosorum quæ ad te ex admiratione ingenii tui convenit, circumspicias præceptores, quos sollicitare possimus; sub eâ tamen conditione, ne cui fidem meam obstringam. Omnia enim libera parentibus servo. Illi judicent, illi eligant: ego mihi curam tantum et impendium vindico. Proinde, si quis fuerit repertus, qui ingenio suo fidat, eat illuc eâ lege, ut hinc nihil aliud certum, quam fiduciam suam, ferat. Vale.

(14.) *C. Plinius Paterno suo S.*

Tu fortasse orationem (ut soles) et flagitas, et exspectas: at ego, quasi ex aliquâ peregrinâ delicatâque merce, lusus meos tibi prodo. Accipies, cum hac epistolâ, hendecasyllabos nostros, quibus nos in vehiculo, in balineo, inter cœnam, oblectamus otium temporis. His jocamur, ludimus, amamus, dolemus,

querimur, irascimur: describimus aliquid modo pressius, modo elatius; atque ipsâ varietate tentamus efficere, ut alia aliis, quædam fortasse omnibus, placeant. Ex quibus tamen si nonnulla tibi petulantiora paulo videbuntur, erit eruditionis tuæ cogitare, summos illos et gravissimos viros, qui talia scripserunt, non modo lasciviâ rerum, sed ne verbis quidem nudis abstinuisse: quæ nos refugimus, non quia severiores, (unde enim?) sed quia timidiores sumus. Scimus alioquin hujus ōpusculi illam esse verissimam legem, quam Catullus expressit:

> Nam castum esse decet pium poëtam
> Ipsum, versiculos nihil necesse est;
> Qui tunc denique habent salem et leporem,
> Si sunt molliculi, et parum pudici.

Ego quanti faciam judicium tuum, vel ex hoc potes æstimare, quod malui omnia a te pensitari, quam electa laudari. Et sane, quæ sunt commodissima, desinunt videri, cum paria esse cœperunt. Præterea sapiens subtilisque lector non debet diversis conferre diversa, sed singula expendere; nec deterius alio putare, quod est in suo genere perfectum. Sed quid ego plura? Nam longâ præfatione vel excusare vel commendare ineptias, ineptissimum est. Unum illud prædicendum videtur, cogitare me has nugas meas ita inscribere, "*Hendecasyllabi*;" qui titulus solâ metri lege constringitur. Proinde, sive *epigrammata*, sive *idyllia*, sive *eclogas*, sive (ut multi) *poëmatia*, seu quid aliud, vocare malueris, licebit voces: ego tantum *hendecasyllabos* præsto. A simplicitate tuâ peto, quod de libello meo dicturus es aliis, mihi dicas. Neque est difficile, quod postulo. Nam, si hoc opusculum nostrum aut potissimum esset, aut solum, fortasse posset durum videri dicere, "Quære, quod agas:" molle et humanum est, "Habes, quod agas." Vale.

(15.) *C. Plinius Fundano suo S.*

Si quid omnino, hoc certe judicio facio, quod Asinium Rufum singulariter amo. Est homo eximius, et bonorum amantissimus: cur enim non me quoque inter bonos numerem? Idem Cornelium Tacitum (scis, quem virum) arctâ familiaritate complexus est. Proinde, si utrumque nostrûm probas, de Rufo quoque necesse est idem sentias, cum sit, ad connectendas amicitias, vel tenacissimum vinculum morum similitudo. Sunt ei liberi plures. Nam in hoc quoque functus est optimi civis officio, quod fecunditate uxoris large frui voluit eo sæculo, quo plerisque etiam singulos filios orbitatis præmia graves faciunt: quibus ille despectis, avi quoque nomen assumsit. Est enim avus, et quidem ex Saturio Firmo, quem diliges, ut ego, si, ut ego, propius inspexeris. Hæc eo pertinent, ut scias, quam copiosam, quam numerosam domum uno beneficio sis obligaturus: ad quod petendum, voto primum, deinde bono quodam omine, adducimur. Optamus enim tibi, ominamurque in proximum annum, consulatum. Ita nos virtutes tuæ, ita judicia Principis augurari volunt. Concurrit autem, ut sit eodem anno quæstor maximus ex liberis Rufi, Asinius Bassus, juvenis (nescio an dicam, quod me pater et sentire et dicere cupit, adolescentis verecundia vetat) ipso patre melior. Difficile est, ut mihi de absente credas, (quamquam credere soles omnia) tantum in illo industriæ, probitatis, eruditionis, ingenii, studii, memoriæ denique esse, quantum expertus invenies. Vellem tam ferax sæculum bonis artibus haberemus, ut aliquos Basso præferre deberes. Tum ego te primus hortarer, monerenque, circumferres oculos, ac diu pensitares, quem potissimum eligeres. Nunc vero .... Sed nihil volo de amico meo arrogantius dicere: hoc solum dico, dignum esse juvenem, quem, more majorum, in filii locum

assumas. Debent autem sapientes viri, ut tu, tales quasi liberos a republicâ accipere, quales a naturâ solemus optare. Decorus erit tibi consuli quæstor patre prætorio, propinquis consularibus; quibus, judicio ipsorum, quamquam adolescentulus adhuc, jam tamen invicem ornamento est. Proinde indulge precibus meis; obsequere consilio: et, ante omnia, si festinare videor, ignosce; primum, [quia votis suis amor plerumque præcurrit; deinde,] quod in eâ civitate, in quâ omnia quasi ab occupantibus aguntur, quæ legitimum tempus exspectant, non matura, sed sera sunt: in summâ, quod rerum, quas assequi cupias, præsumtio ipsa jucunda est. Revereatur jam te Bassus, ut consulem: tu dilige illum, ut quæstorem: nos denique, utriusque vestrûm amantissimi, duplici lætitiâ perfruamur. Etenim, cum sic te, sic Bassum diligamus, ut et illum cujuscumque, et tuum quemcumque quæstorem in petendis honoribus omni ope, labore, gratiâ simus juvaturi, perquam jucundum nobis erit, si in eumdem [juvenem] studium nostrum et amicitiæ meæ et consulatûs tui ratio contulerit: si denique precibus meis tu potissimum adjutor accesseris, cujus et suffragio senatus libentissime indulgeat, et testimonio plurimum credat. Vale.

(16.) *C. Plinius Paulino suo S.*

Gaude meo, gaude tuo, gaude etiam publico nomine. Adhuc honor studiis durat. Proxime cum dicturus apud centumviros essem, adeundi mihi locus, nisi a tribunali, nisi per ipsos judices, non fuit: tantâ stipatione cætera tenebantur. Ad hoc, quidam ornatus adolescens, scissis tunicis, ut in frequentiâ solet fieri, solâ velatus togâ perstitit, et quidem horis septem. Nam tamdiu dixi, magno cum labore, sed majore cum fructu. Studeamus ergo, nec desidiæ nostræ

prætendamus alienam. Sunt, qui audiant; sunt, qui legant; nos modo dignum aliquid auribus, dignum chartis, elaboremus. Vale.

(17.) *C. Plinius Gallo suo S.*

Et admones, et rogas, ut suscipiam absentis Corelliæ causam contra C. Cæcilium, consulem designatum. Quod admones, gratias ago: quod rogas, queror: admoneri enim debeo, ut sciam, rogari non debeo, ut faciam, quod mihi non facere turpissimum est. An ergo tueri Corellii filiam dubitem? Est quidem mihi cum isto, contra quem me advocas, non plane familiaris, sed tamen amicitia. Accedit huc dignitas hominis, atque hic ipse, cui destinatus est, honor; cujus nobis hoc major habenda reverentia est, quod jam illo functi sumus. Naturale est enim, ut ea, quæ quis adeptus est ipse, quam amplissima existimari velit. Sed mihi, cogitanti affuturum me Corellii filiæ, omnia ista frigida et inania videntur. Obversatur oculis ille vir, quo neminem ætas nostra graviorem, sanctiorem, subtiliorem denique, tulit; quem ego cum ex admiratione diligere cœpissem, (quod evenire contra solet) magis admiratus sum, postquam penitus inspexi. Inspexi enim penitus. Nihil a me ille secretum, non joculare, non serium, non triste, non lætum. Adolescentulus eram, et jam mihi ab illo honor, atque etiam (audebo dicere) reverentia, ut æquali, habebatur. Ille meus in petendis honoribus suffragator, et testis: ille in inchoandis deductor et comes: ille in gerendis consiliator et rector: ille denique, in omnibus officiis nostris, quamquam et imbecillus et senior, quasi juvenis et validus conspiciebatur. Quantum ille famæ meæ domi, quantum in publico, quantum etiam apud Principem, adstruxit! Nam, cum forte de bonis juvenibus apud Nervam Imperatorem sermo incidisset, et plerique

me laudibus ferrent, paulisper se intra silentium tenuit, quod illi plurimum auctoritatis addebat: deinde, gravitate, quam nôras, "Necesse est," inquit "parcius laudem Secundum, quia nihil nisi ex consilio meo facit." Quâ voce tribuit mihi, quantum petere voto immodicum erat, nihil me facere non sapientissime, cum omnia ex consilio sapientissimi viri facerem. Quin etiam, moriens, filiæ suæ (ut ipsa solet prædicare) "Multos quidem amicos," inquit, "tibi in longiore vitâ paravi, præcipuos tamen Secundum, et Cornutum." Quod dum recordor, intelligo mihi laborandum, ne quâ parte videar hanc de me fiduciam providentissimi viri destituisse. Quare ego vero Corelliæ adero promtissime; nec subire offensas recusabo: quamquam non solum veniam me, verum etiam laudem, apud istum ipsum, a quo (ut ais) nova lis fortasse, ut feminæ, intenditur, arbitror consecuturum, si hæc eadem in actione, latius scilicet et uberius quam epistolarum angustiæ sinunt, contigerit mihi, vel in excusationem, vel etiam in commendationem meam, dicere. Vale.

(18.) *C. Plinius Antonino suo S.*

Quemadmodum magis approbare tibi possum, quanto opere mirer epigrammata tua Græca, quam quod quædam æmulari Latine, et exprimere tentavi? In deterius tamen. Accidit hoc, primum, imbecillitate ingenii mei, deinde inopiâ, ac potius (ut Lucretius ait) egestate patrii sermonis. Quod si hæc, quæ sunt et Latina et mea, habere tibi aliquid venustatis videbuntur, quantum putas inesse eis gratiæ, quæ et a te, et Græce, proferuntur? Vale.

(19.) *C. Plinius Hispullæ suæ S.*

Cum sis pietatis exemplum, fratremque optimum et amantissimum tui pari caritate dilexeris, filiamque ejus ut tuam diligas, nec tantum amitæ ejus, verum etiam jam patris amissi, affectum repræsentes, non dubito, maximo tibi gaudio fore, cum cognoveris dignam patre, dignam te, dignam avo, evadere. Summum est acumen, summa frugalitas: amat me, quod castitatis indicium est. Accedit his studium literarum, quod ex mei caritate concepit. Meos libellos habet, lectitat, ediscit etiam. Quâ illa sollicitudine, cum videor acturus, quanto, cum egi, gaudio, afficitur! Disponit, qui nuntient sibi, quem assensum, quos clamores excitârim, quem eventum judicii tulerim. Eadem, si quando recito, in proximo, discreta velo, sedet, laudesque nostras avidissimis auribus excipit. Versus quidem meos cantat etiam, formatque citharâ, non artifice aliquo docente, sed amore, qui magister est optimus. His ex causis in spem certissimam adducor, perpetuam nobis majoremque in dies futuram esse concordiam. Non enim ætatem meam aut corpus, quæ paulatim occidunt ac senescunt, sed gloriam, diligit. Nec aliud decet tuis manibus educatam, tuis præceptis institutam; quæ nihil in contubernio tuo viderit, nisi sanctum honestumque: quæ denique amare me ex tuâ prædicatione consueverit. Nam, cum matrem meam parentis vice dilexeris, me quoque a pueritiâ statim formare, laudare, talemque, qualis nunc uxori meæ videor, ominari solebas. Certatim ergo tibi gratias agimus; ego, quod illam mihi, illa, quod me sibi dederis, quasi invicem elegeris. Vale.

(20.) *C. Plinius Maximo suo S.*

Quid senserim de singulis libris tuis, notum tibi, ut quemque perlegeram, feci. Accipe nunc, quid de universis generaliter judicem. Est opus pulchrum, validum, acre, sublime, varium, elegans, purum, figuratum, spatiosum etiam, et cum magnâ tuâ laude diffusum. In quo tu ingenii simul dolorisque velis latissime vectus es, et horum utrumque invicem adjumento fuit. Nam dolori sublimitatem et magnificentiam ingenium, ingenio vim et amaritudinem dolor, addidit. Vale.

(21.) *C. Plinius Velio Cereali suo S.*

Tristem et acerbum casum Helvidiarum sororum! utraque a partū, utraque filiam enixa, decessit. Afficior dolore, nec tamen supra modum doleo. Ita mihi luctuosum videtur, quod puellas honestissimas in flore primo fecunditas abstulit. Angor infantium sorte, quæ sunt parentibus statim, et dum nascuntur, orbatæ. Angor optimorum maritorum, angor etiam meo, nomine. Nam patrem illarum defunctum quoque perseverantissime diligo, ut actione meâ librisque testatum est: cui nunc unus ex tribus liberis superest, domumque, pluribus adminiculis paulo ante fundatam, desolatus fulcit, ac sustinet. Magno tamen fomento dolor meus acquiescet, si hunc saltem fortem et incolumem, paremque illi patri, illi avo, fortuna servaverit. Cujus ego pro salute, pro moribus, hoc sum magis anxius, quod unicus factus est. Nôsti in amore mollitiem animi mei, nôsti metus: quo minus te mirari oportebit, quod plurimum timeam, de quo plurimum spero. Vale.

(22.) *C. Plinius Rufo suo S.*

Interfui Principis optimi cognitioni, in consilium assumtus. Gymnicus agon apud Viennenses ex cujusdam testamento celebrabatur. Hunc Trebonius Rufinus, vir egregius, nobisque amicus, in duumviratu tollendum abolendumque curavit. Negabatur ex auctoritate publicâ fecisse. Egit ipse causam non minus feliciter, quam diserte. Commendabat actionem, quod, tamquam homo Romanus, et bonus civis, in negotio suo mature et graviter loquebatur. Cum sententiæ perrogarentur, dixit Junius Mauricus (quo viro nihil firmius, nihil verius) non esse restituendum Viennensibus agona: adjecit, "Vellem etiam Romæ tolli posset." Constanter, inquis, et fortiter. Quidni? Sed hoc a Maurico novum non est. Idem apud Nervam Imperatorem non minus fortiter. Cœnabat Nerva cum paucis: Veiento proximus, atque etiam in sinu, recumbebat. Dixi omnia, cum hominem nominavi. Incidit sermo de Catullo Messalino, qui, luminibus captus, ingenio sævo mala cæcitatis addiderat. Non verebatur, non erubescebat, non miserebatur: quo sæpius a Domitiano, non secus ac tela, quæ et ipsa cæca et improvida feruntur, in optimum quemque contorquebatur. De hujus nequitiâ sanguinariisque sententiis, in commune omnes super cœnam loquebantur. Cum ipse Imperator, "Quid putamus passurum fuisse, si viveret?" et Mauricus, "Nobiscum cœnaret." Longius abii, libens tamen. Placuit agona tolli, qui mores Viennensium infecerat, ut noster hic omnium: nam Viennensium vitia intra ipsos residunt, nostra late vagantur. Utque in corporibus, sic in imperio, gravissimus est morbus, qui a capite diffunditur. Vale.

(23.) *C. Plinius Basso suo S.*

Magnam cepi voluptatem, cum ex communibus amicis cognovi, te, ut sapientiâ tuâ dignum est, et disponere otium, et ferre; habitare amœnissime, et nunc terrâ, nunc mari, corpus agitare; multum disputare, multum audire, multum lectitare, cumque plurimum scias, quotidie tamen aliquid addiscere. Ita senescere oportet virum, qui magistratus amplissimos gesserit, exercitus rexerit, totumque se reipublicæ, quamdiu decebat, obtulerit. Nam et prima vitæ tempora et media patriæ, extrema nobis, impertire debemus, ut ipsæ leges monent, quæ majorem annis LX otio reddunt. Quando mihi licebit? quando, per ætatem, honestum erit imitari istud pulcherrimæ quietis exemplum? quando secessus mei non desidiæ nomen, sed tranquillitatis, accipient? Vale.

(24.) *C. Plinius Valenti suo S.*

Proxime cum apud centumviros [in quadruplici judicio] dixissem, subiit recordatio, egisse me juvenem æque in quadruplici. Processit animus, ut solet, longius: cœpi reputare, quos in hoc judicio, quos in illo, socios laboris habuissem. Solus eram, qui in utroque dixissem: tantas conversiones aut fragilitas mortalitatis, aut fortunæ mobilitas, facit. Quidam, ex iis qui tunc egerant, decesserunt; exsulant alii: huic ætas et valetudo silentium suasit: hic sponte beatissimo otio fruitur: alius exercitum regit: illum civilibus officiis Principis amicitia exemit. Circa nos ipsos quam multa mutata sunt! Studiis processimus; studiis periclitati sumus: rursusque processimus. Profuerunt nobis bonorum amicitiæ, bonorum obfuerunt, iterumque prosunt.

Si computes annos, exiguum tempus: si vices rerum, ævum putes. Quod potest esse documento, nihil desperare, nulli rei fidere, cum videamus, tot varietates tam volubili orbe circumagi. Mihi autem familiare est, omnes cogitationes meas communicare, iisdemque te vel præceptis vel exemplis monere, quibus ipse me moneo; quæ ratio hujus epistolæ fuit. Vale.

(25.) *C. Plinius Maximo suo S.*

Scripseram tibi, verendum esse, ne ex tacitis suffragiis vitium aliquod exsisteret. Factum est. Proximis comitiis, in quibusdam tabellis multa jocularia, atque etiam fœda dictu: in unâ vero, pro candidatorum nominibus, suffragatorum nomina inventa sunt. Excanduit senatus, magnoque clamore ei, qui scripsisset, iratum Principem est comprecatus. Ille tamen fefellit, et latuit; fortasse etiam inter indignantes fuit. Quid hunc putamus domi facere, qui, in tantâ re, tam serio tempore, tam scurriliter ludat? qui denique omnino in senatu dicax et urbanus et bellus est? Tantum licentiæ pravis ingeniis adjicit illa fiducia, "Quis enim sciet?" Poposcit tabellas, stilum accepit; demisit caput; neminem veretur; se contemnit. Inde ista ludibria, scenâ et pulpito digna. Quo te vertas? quæ remedia conquiras? ubique vitia remediis fortiora: αλλα ταυτα των ὑπερ ἡμας αλλῳ μελησει, cui multum quotidie vigiliarum, multum laboris, adjicit hæc nostra iners, sed tamen effrenata, petulantia. Vale.

(26.) *C. Plinius Nepoti suo S.*

Petis, ut libellos meos, quos studiosissime comparâsti, legendos recognoscendosque curem: faciam.

Quid enim suscipere libentius debeo, te præsertim exigente? Nam, cum vir gravissimus, doctissimus, disertissimus, super hæc occupatissimus, maximæ provinciæ præfuturus, tanti putes scripta nostra circumferre tecum, quanto opere mihi providendum est, ne te hæc pars sarcinarum, tamquam supervacua, offendat! Annitar ergo, primum, ut comites istos quam commodissimos habeas; deinde, ut reversus invenias, quos istis addere velis. Neque enim mediocriter me ad nova opera tu lector hortaris. Vale.

(27.) *C. Plinius Falconi suo S.*

Tertius dies est, quod audivi recitantem Sentium Augurinum cum summâ meâ voluptate, immo etiam admiratione. Poëmatia appellat: multa tenuiter, multa sublimiter, multa venuste, multa tenere, multa dulciter, multa cum bile. Aliquot annis puto nihil generis ejusdem absolutius scriptum, nisi forte me fallit aut amor ejus, aut quod me ipsum laudibus evexit. Nam lemma sibi sumsit, quod ego interdum versibus ludo. Atque adeo judicii mei te judicem faciam, si mihi ex hoc ipso lemmate secundus versus occurrerit: nam cæteros teneo, et jam explicui.

Canto carmina versibus minutis,
His, olim quibus et meus Catullus,
Et Calvus, veteresque. Sed quid ad me?
Unus Plinius est mihi priores.
Mavult versiculos, foro relicto;
Et quærit quod amet, putatque amari.
Ille o Plinius, ille quot Catones!
I nunc, quisquis amas, amare noli.

Vides, quam acuta omnia, quam apta, quam expressa! Ad hunc gustum, totum librum repromitto; quem tibi, ut primum publicaverit, exhibebo. In-

terim ama juvenem; et temporibus nostris gratulare pro ingenio tali, quod ille moribus adornat. Vivit cum Spurinâ, vivit cum Antonino; quorum alteri affinis, utrique contubernalis est. Possis ex hoc facere conjecturam, quam sit emendatus adolescens, qui a gravissimis senibus sic amatur. Est enim illud verissimum:

. . . . Γιγνωσκων, ὁτι
Τοιουτος εστιν, οἱσπερ ἡδεται ξυνων.

Vale.

(28.) *C. Plinius Severo suo S.*

Herennius Severus, vir doctissimus, magni æstimat in bibliothecâ suâ ponere imagines municipum tuorum, Cornelii Nepotis, et Titi Cassii: petitque (si sunt istic, ut esse credibile est), exscribendas, pingendasque delegem. Quam curam tibi potissimum injungo; primum, quia desideriis meis amicissime obsequeris; deinde, quia tibi studiorum summa reverentia, summus amor studiosorum; postremo, quod patriam tuam, omnesque qui nomen ejus auxerunt, ut patriam ipsam, veneraris, et diligis. Peto autem, ut pictorem quam diligentissimum assumas. Nam, cum est arduum similitudinem effingere ex vero, tum longe difficillima est imitationis imitatio. A quâ, rogo, ut artificem, quem elegeris, ne in melius quidem sinas aberrare. Vale.

(29.) *C. Plinius Romano suo S.*

Eia tu! cum proxime res agentur, quoquo modo ad judicandum veni. Nihil est, quod in dextram aurem, fiduciâ mei, dormias: non impune cessatur. Ecce, Licinius Nepos prætor, acer et fortis vir,

multam dixit, etiam senatori. Egit ille in senatu causam suam: egit autem sic, ut deprecaretur. Remissa est multa; sed timuit, sed rogavit, sed opus veniâ fuit. Dices, "Non omnes prætores tam severi." Falleris: nam vel instituere vel reducere ejusmodi exemplum, non nisi severi; institutum reductumve exercere etiam lenissimi possunt. Vale.

(30.) *C. Plinius Licinio Suræ suo S.*

Attuli tibi ex patriâ meâ, pro munusculo, quæstionem, altissimâ eruditione dignissimam. Fons oritur in monte; per saxa decurrit; excipitur cœnatiunculâ manu factâ. Ibi paulum retentus, in Larium lacum decidit. Hujus mira natura. Ter in die, statis auctibus ac diminutionibus, crescit, decrescitque. Cernitur id palam, et cum summâ voluptate deprehenditur. Juxta recumbis et vesceris: atque etiam ex ipso fonte (nam est frigidissimus) potas: interim ille, certis dimensisque momentis, vel subtrahitur vel assurgit. Annulum, seu quid aliud, ponis in sicco; alluitur sensim, ac novissime operitur: detegitur rursus, paulatimque deseritur. Si diutius observes, utrumque iterum ac tertio videas. Spiritusne aliquis occultior os fontis et fauces modo laxat, modo includit, prout illatus occurrit, aut decessit expulsus? quod in ampullis cæterisque generis ejusdem videmus accidere, quibus non hians nec statim patens exitus. Nam illa quoque, quamquam prona atque vergentia, per quasdam obluctantis animæ moras, crebris quasi singultibus sistunt, quod effundunt. An, quæ Oceano natura, fonti quoque? quâque ille ratione aut impellitur aut resorbetur, hac modicus hic humor vicibus alternis supprimitur vel erigitur? An, ut flumina, quæ in mare deferuntur, adversantibus ventis obvioque æstu retorquentur, ita est aliquid, quod hujus fontis excursum [per momenta] repercutiat? An

latentibus venis certa mensura, quæ dum colligit, quod exhauserat, minor rivus et pigrior; cum collegit, agilior majorque profertur? An, nescio quod libramentum abditum et cæcum, quod, cum exinanitum est, suscitat et elicit fontem; cum [repletum,] moratur, et strangulat? Scrutare tu causas, (potes enim) quæ tantum miraculum efficiunt. Mihi abunde est, si satis expressi, quod efficitur. Vale.

C. PLINII CÆCILII
SECUNDI
EPISTOLARUM
Liber V.

(1.) *C. Plinius Severo suo S.*

Legatum mihi obvenit modicum, sed amplissimo gratius. Cur amplissimo gratius? Pomponia Gratilla, exhæredato filio Assudio Curiano, hæredem reliquerat me: dederat cohæredes Sertorium Severum, prætorium virum, aliosque equites Romanos splendidos. Curianus orabat, ut sibi donarem portionem meam, seque præjudicio juvarem: eamdem, tacitâ conventione, salvam mihi pollicebatur. Respondebam, non convenire moribus meis aliud palam, aliud agere secreto: præterea, non esse satis honestum donare et locupleti et orbo: in summam, non profuturum ei, si donâssem; profuturum, si cessissem: esse autem me paratum cedere, si, inique exhæredatum, mihi liqueret. Ad hoc ille: "Rogo, cognoscas." Cunctatus paulum, "Faciam," inquam: "neque enim video, cur ipse me minorem putem, quam tibi videor. Sed jam nunc memento, non

defuturam mihi constantiam, (si ita fides duxerit) secundum matrem tuam pronuntiandi." "Ut voles," ait: "voles enim, quod æquissimum." Adhibui in consilium duos, quos tunc civitas nostra spectatissimos habuit, Corellium et Frontinum. His circumdatus, in cubiculo meo sedi. Dixit Curianus, quæ pro se putabat. Respondi paucis ego: neque enim aderat alius, qui defunctæ pudorem tueretur. Deinde secessi, et, ex consilii sententiâ, "Videtur," inquam, "Curiane, mater tua justas habuisse causas irascendi tibi." Post hoc ille cum cæteris subscripsit centumvirale judicium, mecum non subscripsit. Appetebat judicii dies. Cohæredes mei componere et transigere cupiebant; non diffidentiâ causæ, sed metu temporum. Verebantur, quod videbant multis accidisse, ne ex centumvirali judicio capitis rei exirent: et erant quidam in illis, quibus objici et Gratillæ amicitia et Rustici posset. Rogant me, ut cum Curiano loquar. Convenimus in ædem Concordiæ. Ibi ego, "Si mater," inquam, "te ex parte quartâ scripsisset hæredem, num queri posses? Quid si hæredem quidem instituisset ex asse, sed legatis ita exhausisset, ut non amplius apud te, quam quarta, remaneret? Igitur sufficere tibi debet, si, exhæredatus a matre, quartam partem ab hæredibus ejus accipias, quam tamen ego augebo. Scis te non subscripsisse mecum, et jam biennium transîsse, omniaque me usucepisse. Sed, ut te cohæredes mei tractabiliorem experiantur, utque tibi nihil abstulerit reverentia mei, offero, pro meâ parte, tantumdem." Tuli fructum non conscientiæ modo, verum etiam famæ. Ille ergo Curianus legatum mihi reliquit: et factum meum, (nisi forte blandior mihi) antiquum, nobili honore signavit. Hæc tibi scripsi, quia, de omnibus quæ me vel delectant vel angunt, non aliter tecum quam mecum loqui soleo: deinde, quod durum existimabam, te, amantissimum mei, fraudare voluptate, quam ipse capiebam. Neque

enim sum tam sapiens, ut nihil meâ intersit, an iis, quæ honeste fecisse me credo, testificatio quædam, et quasi præmium, accedat. Vale.

(2.) *C. Plinius Flacco suo S.*

Accepi pulcherrimos turdos, cum quibus parem calculum ponere, nec [urbis] copiis ex Laurentino, nec maris tam turbidis tempestatibus, possum. Recipies ergo epistolas steriles, et simpliciter ingratas; ac ne illam quidem sollertiam [Diomedis] in permutando munere imitantes. Sed (quæ facilitas tua) hoc magis dabis veniam, quod se non mereri fatentur. Vale.

(3.) *C. Plinius Aristoni suo S.*

Cum plurima officia tua mihi grata et jucunda sunt, tum vel maxime, quod me celandum non putâsti, fuisse apud te de versiculis meis multum copiosumque sermonem, eumque diversitate judiciorum longius processisse: exstitisse etiam quosdam, qui scripta quidem ipsa non improbarent, me tamen amice simpliciterque reprehenderent, quod hæc scriberem recitaremque. Quibus ego, ut augeam meam culpam, ita respondeo. Facio nonnunquam versiculos severos parum; [facio: nam et comœdias audio,] et specto mimos, et lyricos lego, et Sotadicos intelligo: aliquando præterea rideo, jocor, ludo; utque omnia innoxiæ remissionis genera breviter amplectar, homo sum. Nec vero moleste fero, hanc esse de moribus meis existimationem, ut, qui nesciunt talia doctissimos, gravissimos, sanctissimos homines scriptitâsse, me scribere mirentur. Ab illis autem, quibus notum est, quos quantosque auctores sequar, facile impe-

trari posse confido, ut errare me, sed cum illis, sinant, quorum non seria modo, verum etiam lusus, exprimere laudabile est. An ego verear, (neminem viventium, ne quam in speciem adulationis incidam, nominabo) sed ego verear, ne me non satis deceat, quod decuit M. Tullium, Caium Calvum, Asinium Pollionem, Marcum Messalam, Q. Hortensium, M. Brutum, L. Sullam, Quintum Catulum, Quintum Scævolam, Servium Sulpicium, Varronem, Torquatum, immo Torquatos, C. Memmium, Lentulum, Gætulicum, Annæum Senecam, et proxime Verginium Rufum: et, si non sufficiunt exempla privata, Divum Julium, Divum Augustum, Divum Nervam, T. Cæsarem? Neronem enim transeo, quamvis sciam, non corrumpi in deterius, quæ aliquando etiam a malis, sed honesta manere, quæ sæpius a bonis, fiunt. Inter quos vel præcipue numerandus est P. Virgilius, Corn. Nepos, et prius Accius Enniusque. Non quidem hi senatores; sed sanctitas morum non distat ordinibus. Recito tamen; quod illi an fecerint, nescio. Etiam: sed illi judicio suo poterant esse contenti; mihi modestior constantia est, quam ut satis absolûtum putem, quod a me probetur. Itaque has recitandi causas sequor; primum, quod ipse, qui recitat, aliquando acrius scriptis suis, auditorum reverentiâ, intendit: deinde, quod, de quibus dubitat, quasi ex consilii sententiâ statuit. Multa etiam a multis admonetur; et, si non admoneatur, quid quisque sentiat, perspicit ex vultu, oculis, nutu, manu, murmure, silentio, quæ satis apertis notis judicium ab humanitate discernunt. Atque adeo, si cui forte eorum, qui interfuerunt, curæ fuerit eadem illa legere, intelliget me quædam aut commutâsse aut præterîsse, fortasse etiam ex suo judicio, quamvis ipse nihil dixerit mihi. Atque hæc ita disputo, quasi populum in auditorium, non in cubiculum amicos, advocârim, quos plures habere, multis gloriosum, reprehensioni nemini fuit. Vale.

(4.) *C. Plinius Valeriano suo S.*

Res parva, sed initium non parvæ. Vir prætorius Sollers a senatu petiit, ut sibi instituere in agris suis nundinas permitteretur. Contradixerunt Vicentinorum legati: affuit Tuscilius Nominatus: dilata causa est. Alio senatu Vicentini sine advocato intraverunt: dixerunt se deceptos, lapsine verbo, an quia ita sentiebant? Interrogati a Nepote prætore, quem docuissent? responderunt, quem prius. Interrogati, an tunc gratis affuisset? responderunt, sex millibus nummûm. An rursus aliquid dedissent? dixerunt, mille denarios. Nepos postulavit, ut Nominatus induceretur. Hactenus illo die. Sed, quantum auguror, longius res procedet. Nam pleraque tacta tantum, et omnino commota, latissime, serpunt. Erexi aures tuas. Quam diu nunc, oportet, quam blande, roges, ut reliqua cognoscas, si tamen non ante ob hæc ipsa veneris Romam, spectatorque malueris esse, quam lector. Vale.

(5.) *C. Plinius Maximo suo S.*

Nuntiatum mihi est, C. Fannium decessisse; qui nuntius me gravi dolore confundit; primum, quod amavi hominem elegantem et disertum; deinde, quod judicio ejus uti solebam. Erat enim naturâ acutus, usu exercitatus, varietate promtissimus. Angit me super ista casus ipsius. Decessit veteri testamento. Omisit, quos maxime diligebat: prosecutus est, quibus offensior erat. Sed hoc utcumque tolerabile: gravius illud, quod pulcherrimum opus imperfectum reliquit. Quamvis enim agendis causis distringeretur, scribebat tamen exitus occisorum aut relegatorum a Nerone: et jam tres libros absolverat subtiles, et diligentes, et Latinos, atque inter ser-

monem historiamque medios. Ac tanto magis reliquos perficere cupiebat, quanto frequentius hi lectitabantur. Mihi autem videtur acerba semper et immatura mors eorum qui immortale aliquid parant. Nam, qui, voluptatibus dediti, quasi in diem vivunt, vivendi causas quotidie finiunt: qui vero posteros cogitant, et memoriam sui operibus extendunt, his nulla mors non repentina est, ut quæ semper inchoatum aliquid abrumpat. Caius quidem Fannius, quod accidit, multo ante præsensit. Visus est sibi per nocturnam quietem jacere in lectulo suo compositus in habitu studentis; habere ante se scrinium; (ita solebat.) Mox imaginatus est venisse Neronem, in toro resedisse; promsisse primum librum, quem de sceleribus ejus ediderat, eumque ad extremum revolvisse, idem in secundo ac tertio fecisse, tunc abiisse. Expavit, et sic interpretatus est, tamquam idem sibi futurus esset scribendi finis, qui fuisset illi legendi: et fuit idem. Quod me recordantem miseratio subit, quantum vigiliarum, quantum laboris, exhauserit frustra. Occursant animo mea mortalitas, mea scripta. Nec dubito, te quoque eâdem cogitatione terreri pro istis quæ inter manus habes. Proinde, dum suppetit vita, enitamur, ut mors quam paucissima, quæ abolere possit, inveniat. Vale.

(6.) *C. Plinius Apollinari suo S.*

Amavi curam et sollicitudinem tuam, quod, cum audîsses, me æstate Tuscos meos petiturum, ne facerem suasisti, dum putas insalubres. Est sane gravis et pestilens ora Tuscorum, quæ per litus extenditur: sed hi procul a mari recesserunt; quin etiam Apennino, saluberrimo montium, subjacent. Atque adeo, ut omnem pro me metum ponas, accipe temperiem cœli, regionis situm, villæ amœnitatem, quæ et tibi auditu, et mihi relatu, jucunda erunt.

Cœlum est hieme frigidum et gelidum: myrtos, oleas, et quæ alia assiduo tepore lætantur, adspernatur ac respuit: laurum tamen patitur, atque etiam nitidissimam profert; interdum (sed non sæpius quam sub urbe nostrâ) necat. Æstatis mira clementia. Semper aër spiritu aliquo movetur; frequentius tamen auras quam ventos habet. Hinc senes multi: videas avos, proavosque, jam juvenum. Audias fabulas veteres, sermonesque majorum: cumque veneris illo, putes alio te sæculo natum. Regionis forma pulcherrima. Imaginare amphitheatrum aliquod immensum, et quale sola rerum natura possit effingere. Læta et diffusa planities montibus cingitur: montes summâ sui parte procera nemora et antiqua habent. Frequens ibi et varia venatio. Inde cæduæ silvæ cum ipso monte descendunt: has inter, pingues terrenique colles (neque enim facile usquam saxum, etiam si quæratur, occurrit) planissimis campis fertilitate non cedunt; opimamque messem, serius tantum, sed non minus, percoquunt. Sub his per latus omne vineæ porriguntur, unamque faciem longe lateque contexunt. Quarum a fine, imoque quasi margine, arbusta nascuntur: prata inde, campique. Campi, quos non nisi ingentes boves et fortissima aratra perfringunt: tantis glebis tenacissimum solum, cum primum prosecatur, assurgit, ut nono demum sulco perdometur. Prata florida et gemmea trifolium, aliasque herbas, teneras semper et molles, et quasi novas, alunt. Cuncta enim perennibus rivis nutriuntur. Sed, ubi aquæ plurimum, palus nulla; quia devexa terra, quidquid liquoris accepit, nec absorbuit, effundit in Tiberim. Medios ille agros secat: navium patiens, omnesque fruges devehit in Urbem, hieme duntaxat, et vere. Æstate submittitur, immensique fluminis nomen arenti alveo deserit, auctumno resumit. Magnam capies voluptatem, si hunc regionis situm ex monte prospexeris. Neque enim

terras tibi, sed formam aliquam, ad eximiam pulchritudinem pictam, videberis cernere. Eâ varietate, eâ descriptione, quocumque inciderint oculi, reficientur. Villa, in colle imo sita, prospicit quasi ex summo; ita leniter et sensim, clivo fallente, consurgit, ut, cum adscendere te non putes, sentias adscendisse. A tergo Apenninum, sed longius habet. Accipit ab hoc auras quamlibet sereno et placido die, non tamen acres et immodicas, sed spatio ipso lassas et infractas. Magnâ sui parte meridiem spectat, æstivumque solem ab horâ sextâ, hibernum aliquanto maturius, quasi invitat in porticum latam et prominulam. Multa in hac membra: atrium etiam ex more veterum. Ante porticum xystus concisus in plurimas species, distinctusque buxo: demissus inde, pronusque pulvinus, cui bestiarum effigies invicem adversas buxus inscripsit. Acanthus in plano mollis, et pæne dixerim liquidus. Ambit hunc ambulatio, pressis varieque tonsis viridibus inclusa: ab his gestatio in modum circi, quæ buxum multiformem, humilesque et retentas manu arbusculas circuit. Omnia maceriâ muniuntur: hanc gradata buxus operit et subtrahit. Pratum inde non minus naturâ, quam superiora illa arte, visendum. Campi deinde porro, multaque alia prata et arbusta. A capite porticûs triclinium excurrit: valvis xystum desinentem, et protinus pratum, multumque ruris, videt fenestris. Hac latus xysti, et quod prosilit villæ, hac adjacentis hippodromi nemus, comasque prospectat. Contra mediam fere porticum, diæta paulum recedit; cingit areolam, quæ quatuor platanis inumbratur. Inter has, marmoreo labro aqua exundat, circumjectasque platanos, et subjecta platanis, leni adspergine fovet. Est in hac diætâ dormitorium cubiculum, quod diem, clamorem, sonum, excludit: junctaque et quotidiana amicorum cœnatio, [quæ areolam illam, porticum aliam,] eademque omnia quæ porticus, adspicit. Est et aliud cubiculum, a proximâ platano viride et um-

brosum, marmore excultum podio tenus: nec cedit gratiæ marmoris, ramos, insidentesque ramis aves imitata, pictura; cui subest fonticulus. In hoc fonte crater; circa siphunculi plures miscent jucundissimum murmur. In cornu porticûs amplissimum cubiculum a triclinio occurrit: aliis fenestris xystum, aliis despicit pratum, sed ante piscinam, quæ fenestris servit ac subjacet, strepitu visuque jucundam. Nam ex edito desiliens aqua, suscepta marmore, albescit. Idem cubiculum hieme tepidissimum, quia plurimo sole perfunditur. Cohæret hypocauston, et, si dies nubilus, immisso vapore, solis vicem supplet. Inde apodyterium balinei laxum et hilare excipit cella frigidaria, in quâ baptisterium amplum atque opacum. Si natare latius aut tepidius velis, in areâ piscina est; in proximo puteus, ex quo possis rursus adstringi, si pœniteat teporis. Frigidariæ cellæ connectitur media, cui sol benignissime præsto est; caldariæ magis: prominet enim. In hac tres descensiones: duæ in sole, tertia a sole longius, a luce non longius. Apodyterio superpositum est sphæristerium, quod plura genera exercitationis, pluresque circulos, capit. Non procul a balineo scalæ, quæ in cryptoporticum ferunt, prius ad diætas tres. Harum alia areolæ illi, in quâ platani quatuor, alia prato, alia vineis imminet, diversasque cœli partes, ut prospectus, habet. In summâ cryptoporticu cubiculum, ex ipsâ cryptoporticu excisum, quod hippodromum, vineas, montes, intuetur. Jungitur cubiculum obvium soli, maxime hiberno. Hinc oritur diæta, quæ villæ hippodromum annectit. Hæc facies, hic visus a fronte. A latere æstiva cryptoporticus in edito posita, quæ non adspicere vineas, sed tangere, videtur. In mediâ triclinium saluberrimum afflatum ex Apennini vallibus recipit. Post, latissimis fenestris vineas, valvis æque vineas, sed per cryptoporticum quasi, admittit. A latere triclinii quod fenestris caret, scalæ convivio utilia secretiore ambitu suggerunt. In

fine cubiculum, cui non minus jucundum prospectum cryptoporticus ipsa, quam vineæ præbent. Subest cryptoporticus, subterraneæ similis: æstate incluso frigore riget; contentaque aëre suo, nec desiderat auras, nec admittit. Post utramque cryptoporticum, unde triclinium desinit, incipit porticus, ante medium diem hiberna, inclinato die æstiva. Hac adeuntur diætæ duæ, quarum in alterâ cubicula quatuor, alterâ tria, ut circuit sol, aut sole utuntur, aut umbrâ. Hanc dispositionem amœnitatemque tectorum longe lateque præcedit hippodromus: medius patescit, statimque intrantium oculis totus offertur. Platanis circuitur: illæ hederâ vestiuntur; utque summæ suis, ita imæ alienis, frondibus virent. Hedera truncum et ramos pererrat, vicinasque platanos transitu suo copulat. Has buxus interjacet. Exteriores buxos circumvenit laurus, umbræque platanorum suam confert. Rectus hîc hippodromi limes in extremâ parte hemicyclio frangitur, mutatque faciem: cupressis ambitur, et tegitur, densiore umbrâ opacior nigriorque: interioribus circulis (sunt enim plures) purissimum diem recipit. Inde etiam rosas effert, umbrarumque frigus non ingrato sole distinguit. Finito vario illo multiplicique curvamine, recto limiti redditur, nec huic uni. Nam viæ plures intercedentibus buxis dividuntur. Alibi pratulum, alibi ipsa buxus intervenit, in formas mille descripta, literas interdum, quæ modo nomen domini dicunt, modo artificis: alternis metulæ surgunt, alternis inserta sunt poma, et, in opere urbanissimo, subita velut illati ruris imitatio. Medium spatium brevioribus utrimque platanis adornatur. Post has, acanthus hinc inde lubricus et flexuosus, deinde plures figuræ, pluraque nomina. In capite stibadium candido marmore, vite protegitur. Vitem quatuor columellæ Carystiæ subeunt. E stibadio aqua, velut expressa cubantium pondere, siphunculis effluit; cavato lapide suscipitur; gracili marmore continetur;

atque ita occulte temperatur, ut impleat, nec redundet. Gustatorium graviorque cœnatio margini imponitur; levior navicularum et avium figuris innatans circuit. Contra fons egerit aquam et recipit: nam, expulsa in altum, in se cadit, junctisque hiatibus et absorbetur et tollitur. E regione stibadii, adversum cubiculum tantum stibadio reddit ornatûs, quantum accipit ab illo. Marmore splendet: valvis in viridia prominet, et exit: alia viridia superioribus inferioribusque fenestris suspicit, despicitque. Mox zothecula refugit quasi in cubiculum idem atque aliud. Lectus hic et undique fenestræ: et tamen lumen obscurum, umbrâ premente. Nam lætissima vitis per omne tectum in culmen nititur et adscendit. Non secus ibi, quam in nemore, jaceas: imbrem tantum, tamquam in nemore, non sentias. Hîc quoque fons nascitur, simulque subducitur. Sunt locis pluribus disposita sedilia e marmore, quæ ambulatione fessos, ut cubiculum ipsum, juvant. Fonticuli sedilibus adjacent: per totum hippodromum dulces strepunt rivi, et, quâ manus duxit, sequuntur. His nunc illa viridia, nunc hæc, interdum simul omnia, lavantur. Vitâssem jamdudum, ne viderer argutior, nisi proposuissem omnes angulos tecum epistolâ circuire. Neque enim verebar, ne laboriosum esset legenti tibi, quod visenti non fuisset; præsertim cum interquiescere, si liberet, depositâque epistolâ, quasi residere, sæpius posses. Præterea indulsi amori meo. Amo enim, quæ maximâ ex parte ipse inchoavi, aut inchoata percolui. In summam (cur enim non aperiam tibi vel judicium meum vel errorem?) primum ego officium scriptoris existimo, ut titulum suum legat, atque identidem interroget se, quid cœperit scribere; sciatque, si materiæ immoratur, non esse longum; longissimum, si aliquid arcessit atque attrahit. Vides, quot versibus Homerus, quot Virgilius, arma, hic Æneæ, Achillis ille, describat: brevis tamen uterque est, quia facit, quod instituit.

Vides, ut Aratus minutissima etiam sidera consectetur et colligat: modum tamen servat. Non enim excursus hic ejus, sed opus ipsum est. Similiter nos, (ut parva magnis) cum totam villam oculis tuis subjicere conemur, si nihil inductum et quasi devium loquimur, non epistola, quæ describit, sed villa, quæ describitur, magna est. Verum illuc, unde cœpi; ne, secundum legem meam, jure reprehendar, si longior fuero in hoc, in quod excessi. Habes causas, cur ego Tuscos meos Tusculanis, Tiburtinis, Prænestinisque meis, præponam. Nam, super illa quæ retuli, altius ibi otium et pinguius, eoque securius: nulla necessitas togæ; nemo arcessitor ex proximo. Placida omnia et quiescentia; quod ipsum salubritati regionis, ut purius cœlum, ut aër liquidior, accedit: ibi animo, ibi corpore, maxime valeo. Nam studiis animum, venatu corpus, exerceo. Mei quoque nusquam salubrius degunt: usque adhuc certe neminem, ex his quos eduxeram mecum, (venia sit dicto) ibi amisi. Dii modo in posterum hoc mihi gaudium, hanc gloriam loco, servent. Vale.

(7.) *C. Plinius Calvisio suo S.*

Nec hæredem institui, nec præcipere, posse rempublicam, constat: Saturninus autem, qui nos reliquit hæredes, quadrantem reipublicæ nostræ, deinde, pro quadrante, præceptionem quadringentorum millium, dedit. Hoc, si jus adspicias, irritum; si defuncti voluntatem, ratum et firmum est. Mihi autem defuncti voluntas (vereor, quam in partem jurisconsulti, quod sum dicturus, accipiant) antiquior jure est, utique in eo quod ad communem patriam voluit pervenire. An, cui de meo sestertium undecies contuli, huic quadringentorum millium paulo amplius tertiam partem ex adventicio denegem? Scio te quoque a judicio meo non abhorrere. cum

eamdem rempublicam, ut civis optimus, diligas. Velim ergo, cum proxime decuriones contrahentur, quid sit juris, indices, parce tamen et modeste: deinde subjungas, nos quadringenta millia offerre, sicut præcepit Saturninus. Illius hoc munus, illius liberalitas, nostrum tantum obsequium, vocetur. Hæc ego scribere publice supersedi; primum, quod memineram, pro necessitudine amicitiæ nostræ, pro facultate prudentiæ tuæ, et debere te et posse perinde meis ac tuis partibus fungi; deinde, quia verebar, ne modum, quem tibi in sermone custodire facile est, tenuisse in epistolâ non videret. Nam sermonem vultus, gestus, vox ipsa moderatur: epistola, omnibus commendationibus destituta, malignitati interpretantium exponitur. Vale.

(8.) *C. Plinius Capitoni suo S.*

Suades, ut historiam scribam; et suades non solus: multi hoc me sæpe monuerunt, et ego volo; non quia commode facturum esse confidam (id enim temere credas, nisi expertus), sed quia mihi pulchrum imprimis videtur, non pati occidere, quibus æternitas debeatur, aliorumque famam cum suâ extendere. Me autem nihil æque ac diuturnitatis amor et cupido sollicitat: res homine dignissimæ, præsertim qui, nullius sibi conscius culpæ, posteritatis memoriam non reformidet. Itaque diebus ac noctibus cogito, si quâ

. . . . .me quoque possim
Tollere humo;

id enim voto meo sufficit: illud supra votum,

. . . . victorque virûm volitare per ora.
Quamquam O! . . . .

Sed hoc satis est, quod prope sola historia polliceri

videtur. Orationi enim et carmini parva gratia, nisi eloquentia est summa: historia, quoquo modo scripta, delectat. Sunt enim homines naturâ curiosi, et quamlibet nudâ rerum cognitione capiuntur, ut qui sermunculis etiam fabellisque ducantur. Me vero ad hoc studium impellit domesticum quoque exemplum. Avunculus meus, idemque per adoptionem pater, historias, et quidem religiosissime, scripsit. Invenio autem apud sapientes, honestissimum esse majorum vestigia sequi, si modo recto itinere præcesserint. Cur ergo cunctor? Egi magnas et graves causas. Has (etiamsi mihi tenuis ex eis spes) destino retractare, ne tantus ille labor meus, nisi hoc, quod reliquum est, studii addidero, mecum pariter intercidat. Nam, si rationem posteritatis habeas, quidquid non est peractum, pro non inchoato est. Dices, Potes simul et rescribere actiones, et componere historiam. Utinam! Sed utrumque tam magnum est, ut abunde sit alterum efficere. Undevicesimo ætatis anno dicere in foro cœpi; et nunc demum, quid præstare debeat orator, adhuc tamen per caliginem, video. Quid, si huic oneri novum accesserit? Habent quidem oratio et historia multa communia, sed plura diversa in his ipsis quæ communia videntur. Narrat sane illa; narrat hæc, sed aliter. Huic pleraque humilia et sordida, et ex medio petita; illi omnia recondita, splendida, excelsa, conveniunt. Hanc sæpius ossa, musculi, nervi; illam tori quidam et quasi jubæ decent. Hæc vel maxime vi, amaritudine, instantiâ; illa tractu et suavitate, atque etiam dulcedine, placet. Postremo alia verba, alius sonus, alia constructio. Nam plurimum refert, ut Thucydides ait, κτημα sit, an αγωνισμα, quorum alterum oratio, alterum historia est. His ex causis, non adducor, ut duo dissimilia, et hoc ipso diversa, quod maxima, confundam, misceamque; ne, tantâ quasi colluvione turbatus, ibi faciam, quod hîc debeo. Ideoque interim veniam (ne a meis verbis discedam) advocandi peto. Tu tamen jam nunc cogita, quæ

potissimum tempora aggrediar. Vetera et scripta aliis? parata inquisitio, sed onerosa collatio. Intacta et nova? graves offensæ, levis gratia. Nam, præter id, quod, in tantis vitiis hominum, plura culpanda sunt quam laudanda, tum, si laudaveris, parcus; si culpaveris, nimius, fuisse dicaris; quamvis illud plenissime, hoc restrictissime feceris. Sed hæc me non retardant; est enim mihi pro fide satis animi. Illud, peto, præsternas, ad quod hortaris; eligasque materiam, ne mihi, jam scribere parato, alia rursus cunctationis et moræ justa ratio nascatur. Vale.

(9.) *C. Plinius Saturnino suo S.*

Varie me affecerunt literæ tuæ: nam partim læta, partim tristia continebant. Læta, quod te in Urbe teneri nuntiabant. Nollem, inquis: sed ego volo: præterea, quod recitaturum statim, ut venissem, pollicebantur. Ago gratias, quod exspector. Triste illud, quod Julius Valens graviter jacet: quamquam ne hoc quidem triste, si illius utilitatibus æstimetur, cujus interest quam maturissime inexplicabili morbo liberari. Illud plane non triste solum, verum etiam luctuosum, quod Julius Avitus decessit, dum ex quæsturâ redit. Decessit autem in nave, procul a fratre amantissimo, procul a matre, a sororibus. Nihil ista ad mortuum pertinent; sed pertinuerunt, cum moreretur: pertinent ad hos, qui supersunt. Jam, quod in flore primo tantæ indolis juvenis exstinctus est, summa consecuturus, si virtutes ejus maturuissent. Quo ille studiorum amore flagrabat! quantum legit! quantum etiam scripsit! quæ nunc omnia cum ipso, sine fructu posteritatis, abierunt. Sed quid ego indulgeo dolori? cui si frenos remittas, nulla materia non maxima est. Finem epistolæ faciam, ut facere possim etiam lacrymis, quas epistola expressit. Vale.

(10.) *C. Plinius Antonino suo S.*

Cum versus tuos æmulor, tum maxime, quam sint boni, experior. Ut enim pictores pulchram absolutamque faciem raro, nisi in pejus, effingunt; ita ego ab hoc archetypo labor et decido. Quo magis hortor, ut quam plurima proferas, quæ imitari omnes concupiscant, nemo aut paucissimi possint. Vale.

(11.) *C. Plinius Tranquillo suo S.*

Libera tandem hendecasyllaborum meorum fidem, qui scripta tua communibus amicis spoponderunt. Appellantur quotidie et flagitantur; ac jam periculum est, ne cogantur, ad exhibendum, formulam accipere. Sum et ipse in edendo hæsitator: tu tamen meam quoque cunctationem tarditatemque vicisti. Proinde aut rumpe jam moras, aut cave ne eosdem illos libellos, quos tibi hendecasyllabi nostri blanditiis elicere non possunt, convicio scazontes extorqueant. Perfectum opus absolutumque est; nec jam splendescit limâ, sed atteritur. Patere me videre titulum tuum; patere audire, describi, legi, venire, volumina Tranquilli mei. Æquum est, nos in amore tam mutuo eamdem percipere ex te voluptatem, quâ tu perfrueris ex nobis. Vale.

(12.) *C. Plinius Fabato, prosocero suo, S.*

Recepi literas tuas, ex quibus cognovi speciosissimam te porticum sub tuo filiique tui nomine dedicâsse, sequenti die in portarum ornatum pecuniam promisisse, ut initium novæ liberalitatis esset consummatio prioris. Gaudeo, primum tuâ gloriâ, cujus ad me pars aliqua, pro necessitudine nostrâ, redun-

dat; deinde, quod memoriam soceri mei pulcherrimis operibus video proferri; postremo, quod patria nostra florescit, quam mihi a quocumque excoli jucundum, a te vero lætissimum est. Quod superest, Deos precor, ut animum istum tibi, animo isti tempus, quam longissimum tribuant. Nam liquet mihi, futurum, ut, peracto quod proxime promisisti, inchoës aliud. Nescit enim semel incitata liberalitas stare, cujus pulchritudinem usus ipse commendat. Vale.

(13.) *C. Plinius Scauro suo S.*

Recitaturus oratiunculam, quam publicare cogito, advocavi aliquos, ut vererer; paucos, ut verum audirem. Nam mihi duplex ratio recitandi; una, ut sollicitudine intendar; altera, ut admonear, si quid forte me, ut meum, fallit. Tuli, quod petebam: inveni, qui mihi copiam consilii sui facerent. Ipse præterea quædam emendanda annotavi. Emendavi librum, quem misi tibi. Materiam ex titulo cognosces; cætera liber explicabit: quem jam nunc oportet ita consuescere, ut sine præfatione intelligatur. Tu, velim, quid de universo, quid de partibus sentias, scribas mihi. Ero enim vel cautior in continendo, vel constantior in edendo, si huc vel illuc auctoritas tua accesserit. Vale.

(14.) *C. Plinius Valeriano suo S.*

Et tu rogas, et ego promisi, si rogâsses, scripturum me tibi, quem habuisset eventum postulatio Nepotis circa Tuscilium Nominatum. Inductus est Nominatus: egit ipse pro se, nullo accusante: nam legati Vicentinorum non modo non presserunt eum, verum etiam sublevaverunt. Summa defensionis, "non fidem sibi in advocatione, sed constantiam, defuisse: de-

scendisse ut acturum, atque etiam in curiâ visum; deinde, sermonibus amicorum deterritum, recessisse: monitum enim, ne desiderio senatoris, non jam quasi de nundinis, sed quasi de gratiâ, famâ, dignitate certantis, tam pertinaciter, præsertim in senatu, repugnaret: alioqui majorem invidiam, quam proxime, passurum." (Erat sane prius, a paucis tamen, acclamatum exeunti.) Subjunxit preces, multumque lacrymarum: quin etiam totâ actione homo in dicendo exercitatus operam dedit, ut deprecari magis (id enim et favorabilius et tutius) quam defendi videretur. Absolutus est sententiâ designati consulis, Afranii Dextri, cujus hæc summa: "Melius quidem Nominatum fuisse facturum, si causam Vicentinorum eodem animo, quo susceperat, pertulisset; quia tamen in hoc genus culpæ non fraude incidisset, nihilque dignum animadversione admisisse convinceretur, liberandum, ita, ut Vicentinis, quod acceperat, redderet." Assenserunt omnes, præter Flavium Aprum. Is interdicendum ei advocationibus in quinquennium censuit: et, quamvis neminem auctoritate traxisset, constanter in sententiâ mansit: quin etiam Dextrum, qui primus diversum censuerat, prolatâ lege de senatu habendo, jurare coëgit e republicâ esse, quod censuisset. Cui, quamquam legitimæ, postulationi a quibusdam reclamatum est: exprobrare enim censenti ambitionem videbatur. Sed, priusquam sententiæ dicerentur, Nigrinus, tribunus plebis, recitavit libellum disertum et gravem, quo questus est, venire advocationes, venire etiam prævaricationes: in lites coiri: et gloriæ loco poni ex spoliis civium magnos et statos reditus. Recitavit capita legum; admonuit senatûs-consulti: in fine dixit, petendum ab optimo Principe, ut, quia leges, quia senatûs-consulta contemnerentur, ipse tantis vitiis mederetur. Pauci dies, et liber Principis severus, et tamen moderatus: leges ipsum; est in publicis Actis. Quam me juvat, quod, in causis agendis, non modo pactione, dono,

munere, verum etiam xeniis, semper abstinui! Oportet quidem, quæ sunt inhonesta, non quasi illicita, sed quasi pudenda, vitare: jucundum tamen, si prohiberi publice videas, quod nunquam tibi ipse permiseris. Erit fortasse, immo non dubie, hujus propositi mei et minor laus, et obscurior fama, cum omnes ex necessitate facient, quod ego sponte faciebam. Interim fruor voluptate, cum alii divinum me, alii meis rapinis, meæ avaritiæ occursum, per ludum ac jocum dictitant. Vale.

(15.) *C. Plinius Pontio suo S.*

Secesseram in municipium, cum mihi nuntiatum est, Cornutum Tertullum accepisse Æmiliæ viæ curam. Exprimere non possum, quanto sim gaudio affectus, et ipsius et meo nomine; ipsius, quod, sit licet, sicut est, ab omni ambitione longe remotus, debet tamen ei jucundus esse honor ultro datus; meo, quod aliquanto magis me delectat mandatum mihi officium, postquam par Cornuto datum video. Neque enim augeri dignitate, quam æquari bonis, gratius. Cornuto autem quid melius? quid sanctius? quid, in omni genere laudis, ad exemplar antiquitatis expressius? quod mihi cognitum est non famâ, quâ alioquin optimâ et meritissimâ fruitur, sed longis magnisque experimentis. Unâ diligimus, unâ dileximus omnes fere, quos ætas nostra in utroque sexu æmulandos tulit: quæ societas amicitiarum arctissimâ nos familiaritate conjunxit. Accessit vinculum necessitudinis publicæ. Idem enim mihi (ut scis) collega, quasi voto petitus, in præfecturâ ærarii fuit; fuit et in consulatu. Tum ego, qui vir et quantus esset, altissime inspexi, cum sequerer ut magistrum, ut parentem revererer; quod non tam ætatis maturitate, quam vitæ, merebatur. His ex causis, ut illi, sic mihi gratulor, nec privatim magis quam publice,

quod tandem homines non ad pericula (ut prius), verum ad honores, virtute perveniunt. In infinitum epistolam extendam, si gaudio meo indulgeam. Prævertor ad ea, quæ me agentem hic nuntius deprehendit. Eram cum prosocero meo; eram cum amitâ uxoris; eram cum amicis diu desideratis; circuibam agellos; audiebam multum rusticarum querelarum: rationes legebam invitus et cursim (aliis enim chartis, aliis sum literis initiatus): cœperam etiam itineri me præparare: nam includor angustiis commeatûs: eoque ipso, quod delegatum Cornuto audio officium, mei admoneor. Cupio te quoque sub idem tempus Campania tua remittat, ne quis, cum in Urbem rediero, contubernio nostro dies pereat. Vale.

(16.) *C. Plinius Marcellino suo S.*

Tristissimus hæc tibi scribo, Fundani nostri filiâ minore defunctâ; quâ puellâ nihil unquam festivius, amabilius, nec modo longiore vitâ, sed prope immortalitate dignius, vidi. Nondum annos quatuordecim impleverat, et jam illi anilis prudentia, matronalis gravitas erat; et tamen suavitas puellaris cum virginali verecundiâ. Ut illa patris cervicibus inhærebat! ut nos amicos paternos et amanter et modeste complectebatur! ut nutrices et pædagogos, ut præceptores, pro suo quemque officio, diligebat! quam studiose, quam intelligenter lectitabat! ut parce custoditeque ludebat! quâ illa temperantiâ, quâ patientiâ, quâ etiam constantiâ, novissimam valetudinem tulit! Medicis obsequebatur, sororem, patrem adhortabatur; ipsamque se, destitutam corporis viribus, vigore animi sustinebat. Duravit hic illi usque ad extremum; nec aut spatio valetudinis, aut metu mortis, infractus est; quo plures gravioresque nobis causas relinqueret et desiderii et doloris. O triste plane, acerbumque funus! O morte ipsâ mortis tempus indignius! Jam

destinata erat egregio juveni, jam electus nuptiarum dies, jam nos vocati. Quod gaudium, quo mœrore mutatum est! Non possum exprimere verbis, quantum animo vulnus acceperim, cum audivi, Fundanum ipsum (ut multa luctuosa dolor invenit) præcipientem, quod in vestes, margarita, gemmas, fuerat erogaturus, hoc in thus et unguenta et odores impenderetur. Est quidem ille eruditus et sapiens, ut qui se ab ineunte ætate altioribus studiis artibusque dediderit: sed nunc omnia, quæ audiit, sæpeque dixit, adspernatur; expulsisque virtutibus aliis, pietatis est totus. Ignosces, laudabis etiam, si cogitaveris, quid amiserit. Amisit enim filiam, quæ non minus mores ejus, quam os vultumque, referebat, totumque patrem mirâ similitudine exscripserat. Proinde, si quas ad eumdem de dolore tam justo literas mittes, memento adhibere solatium, non quasi castigatorium et nimis forte, sed molle et humanum. Quod ut facilius admittat, multum faciet medii temporis spatium. Ut enim crudum adhuc vulnus medentium manus reformidat, deinde patitur, atque ultro requirit; sic recens animi dolor consolationes rejicit ac refugit, mox desiderat, et clementer admotis acquiescit. Vale.

(17.) *C. Plinius Spurinæ suo S.*

Scio quanto opere bonis artibus faveas, quantum gaudium capias, si nobiles juvenes dignum aliquid majoribus suis faciant: quo festinantius nuntio tibi, fuisse me hodie in auditorio Calpurnii Pisonis. Recitabat ἐρωτοπαίγνιον, eruditam sane luculentamque materiam. Scripta elegis erat fluentibus, et teneris, et enodibus, sublimibus etiam, ut poposcit locus. Apte enim et varie nunc attollebatur, nunc residebat: excelsa depressis, exilia plenis, severis jucunda mutabat; omnia ingenio pari. Commendabat hæc voce suavissimâ, vocem verecundiâ. Multum sanguinis,

multum sollicitudinis in ore, magna ornamenta recitantis. Etenim, nescio quo pacto, magis in studiis homines timor quam fiducia decet. Ne plura, (quamquam libet plura, quo sunt pulchriora de juvene, rariora de nobili) recitatione finitâ, multum ac diu exosculatus adolescentem, qui est acerrimus stimulus monendi, laudibus incitavi, "pergeret, quâ cœpisset; lumenque, quod sibi majores sui prætulissent, posteris ipse præferret." Gratulatus sum optimæ matri, gratulatus et fratri, qui ex auditorio illo non minorem pietatis gloriam, quam ille alter eloquentiæ, tulit: tam notabiliter, pro fratre recitante, primum metus ejus, mox gaudium, eminuit. Dii faciant, ut talia tibi sæpius nuntiem! Faveo enim sæculo, ne sit sterile et effetum: mireque cupio, ne nobiles nostri nihil in domibus suis pulchrum, nisi imagines, habeant, quæ nunc mihi hos adolescentes tacite laudare, adhortari, et (quod amborum gloriæ satis magnum est) agnoscere, videntur. Vale.

(18.) *C. Plinius Macro suo S.*

Bene est mihi, quia tibi bene est. Habes uxorem tecum, habes filium. Frueris mari, fontibus, viridibus, agro, villâ amœnissimâ: neque enim dubito esse amœnissimam, in quâ se composuerat homo, felicior ante, quam felicissimus fieret. Ego in Tuscis et venor et studeo; quæ interdum alternis, interdum simul, facio: nec tamen adhuc possum pronuntiare, utrum sit difficilius, capere aliquid, an scribere. Vale.

(19.) *C. Plinius Paulino suo S.*

Video, quam molliter tuos habeas; quo simplicius tibi confitebor, quâ indulgentiâ meos tractem. Est mihi semper in animo et Homericum illud, πατηϛ δ'

ὡς, ἤπιος ἦεν, et hoc nostrum, *pater familiæ*. Quod si essem naturâ asperior et durior, frangeret me tamen infirmitas liberti mei Zosimi, cui tanto major humanitas exhibenda est, quanto nunc illâ magis eget. Homo probus, officiosus, literatus; et ars quidem ejus, et quasi inscriptio, comœdus, in quâ plurimum facit. Nam pronuntiat acriter, sapienter, apte, decenter etiam: utitur et citharâ perite, ultra quam comœdo necesse est. Idem tam commode orationes et historias et carmina legit, ut hoc solum didicisse videatur. Hæc tibi sedulo exposui, quo magis scires, quam multa unus mihi, et quam jucunda, ministeria præstaret. Accedit longa jam caritas hominis, quam ipsa pericula auxerunt. Est enim ita naturâ comparatum, ut nihil æque amorem incitet et accendat, quam carendi metus; quem ego pro hoc non semel patior. Nam, ante aliquot annos, dum intente instanterque pronuntiat, sanguinem rejecit, atque ob hoc in Ægyptum missus a me, post longam peregrinationem confirmatus rediit nuper. Deinde, dum per continuos dies nimis imperat voci, veteris infirmitatis tussiculâ admonitus, rursus sanguinem reddidit. Quâ ex causâ destinavi eum mittere in prædia tua, quæ Forojulii possides. Audivi enim te sæpe referentem, esse ibi et aëra salubrem, et lac ejusmodi curationibus accommodatissimum. Rogo ergo, scribas tuis, ut illi villa, ut domus pateat: offerant etiam sumtibus ejus, si quid opus erit: erit autem opus medico. Est enim tam parcus et continens, ut non solum delicias, verum etiam necessitates valetudinis, frugalitate restringat. Ego proficiscenti tantum viatici dabo, quantum sufficiat eunti in tua. Vale.

(20.) *C. Plinius Urso suo S.*

Iterum Bithyni (post breve tempus a Julio Basso) et Rufum Varenum proconsulem detulerunt; Varenum, quem nuper, adversus Bassum, advocatum et postulârant et acceperant. Inducti in senatum, inquisitionem postulaverunt; tum Varenus petiit, ut sibi quoque, defensionis causâ, evocare testes liceret. Recusantibus Bithynis, cognitio suscepta est. Egi pro Vareno non sine eventu: nam, bene an male, liber indicabit. In actionibus enim utramque in partem fortuna dominatur: multum commendationis et detrahit et affert memoria, vox, gestus, tempus ipsum; postremo, vel amor vel odium rei: liber offensis, liber gratiâ, liber et secundis casibus et adversis, caret. Respondit mihi Fonteius Magnus, unus ex Bithynis, plurimis verbis, paucissimis rebus. Est plerisque Græcorum, ut illi, pro copiâ volubilitas: tam longas tamque frigidas periodos uno spiritu, quasi torrente, contorquent. Itaque Julius Candidus non invenuste solet dicere, aliud esse eloquentiam, aliud loquentiam. Nam eloquentia vix uni aut alteri, immo, si Marco Antonio credimus, nemini; hæc vero, quam Candidus *loquentiam* appellat, multis, atque etiam impudentissimo cuique maxime, contigit. Postero die dixit pro Vareno Homulus callide, acriter, culte; contra Nigrinus presse, graviter, ornate. Censuit Acilius Rufus, consul designatus, inquisitionem Bithynis dandam: postulationem Vareni silentio præteriit. Hæc forma negandi fuit. Cornelius Priscus consularis, et accusatoribus, quæ petebant, et reo tribuit, vicitque numero. Impetravimus rem, nec lege comprehensam, nec satis usitatam, justam tamen. Quare justam, non sum epistolâ exsecuturus, ut desideres actionem. Nam, si verum est Homericum illud,

Την γαρ αοιδην μαλλον επικλειουσ' ανθρωποι,
Ἡ περ ακουοντεσσι νεωτατη αμφιπεληται,

providendum est mihi, ne gratiam novitatis et florem, quæ oratiunculam illam vel maxime commendat, epistolæ loquacitate præcerpam. Vale.

(21.) *C. Plinius Rufo suo S.*

Descenderam in basilicam Juliam, auditurus, quibus proximâ comperendinatione respondere debeam. Sedebant judices; decemviri venerant; obversabantur advocati: silentium longum; tandem a prætore nuntius. Dimittuntur centumviri: eximitur dies, me gaudente, qui nunquam ita paratus sum, ut non morâ læter. Causa dilationis, Nepos prætor, qui legibus quærit. Proposuerat breve edictum; admonebat accusatores, admonebat reos, exsecuturum se quæ senatûs-consulto continerentur. Suberat edicto senatûs-consultum: hoc omnes, qui quid negotii haberent, jurare prius, quam agerent, jubebantur, "nihil se ob advocationem cuiquam dedisse, promisisse, cavisse." His enim verbis, ac mille præterea, et venire advocationes et emi vetabantur. Peractis tamen negotiis, permittebatur pecuniam duntaxat decem millium dare. Hoc facto Nepotis commotus prætor, qui centumviralibus præsidebat, deliberaturus, an sequeretur exemplum, inopinatum nobis otium dedit. Interim totâ civitate Nepotis edictum carpitur, laudatur. Multi, "Invenimus, qui curva corrigeret. Quid? ante hunc prætores non fuerunt? Quis autem hic est, qui emendet publicos mores?" Alii contra, "Rectissime fecit, initurus magistratum: jura recognovit: senatûs-consulta legit: reprimit fœdissimas pactiones: rem pulcherrimam turpissime venire non patitur." Tales ubique sermones, qui tamen alterutram in

partem ex eventu prævalebunt. Est omnino iniquum, sed usu receptum, quod honesta consilia, vel turpia, prout male aut prospere cedunt, ita vel probantur, vel reprehenduntur. Inde plerumque eadem facta, modo diligentiæ, modo vanitatis, modo libertatis, modo furoris, nomen accipiunt. Vale.

C. PLINII CÆCILII
SECUNDI
EPISTOLARUM
LIBER VI.

(1) *C. Plinius Tironi suo S.*

QUAMDIU ego trans Padum, tu in Piceno, minus te requirebam. Postquam ego in Urbe, tu adhuc in Piceno, multo magis; seu quod ipsa loca, in quibus esse unâ solemus, acrius me tui commonent, seu, quod desiderium absentium nihil perinde ac vicinitas acuit; quo-que propius accesseris ad spem fruendi, hoc impatientius careas. Quidquid in causâ, eripe me huic tormento. Veni; aut ego illuc, unde inconsulte properavi, revertar, vel ob hoc solum, ut experiar, an mihi, cum sine me Romæ cœperis esse, similes his epistolas mittas. Vale.

(2.) *C. Plinius Arriano suo S.*

Soleo nonnunquam in judiciis quærere Marcum Regulum; nolo enim dicere, desiderare. Cur ergo

quæro? Habebat studiis honorem; timebat, pallebat, scribebat: quamvis non posset dediscere illud ipsum, quod oculum modo dextrum, modo sinistrum, circumlinebat; dextrum, si a petitore, alterum, si a possessore, esset acturus; quod candidum splenium in hoc aut in illud supercilium transferebat; quod semper haruspices consulebat de actionis eventu, anili superstitione; sed tamen et a magno studiorum honore veniebat. Jam illa perquam jucunda unâ dicentibus, quod libera tempora petebat, quod audituros corrogabat. Quid enim jucundius, quam, sub alterius invidiâ, quamdiu velis, et in alieno auditorio, quasi deprehensum, commode dicere? Sed, utcumque se habent ista, bene fecit Regulus, quod est mortuus; melius, si ante. Nunc enim sane poterat sine malo publico vivere sub eo Principe, sub quo nocere non poterat. Ideo fas est, nonnunquam eum quærere. Nam, postquam obiit ille, increbuit passim et invaluit consuetudo, binas vel singulas clepsydras, interdum etiam dimidias, et dandi et petendi. Nam et qui dicunt, egisse malunt, quam agere; et qui audiunt, finire, quam judicare. Tanta negligentia, tanta desidia, tanta denique irreverentia studiorum periculorumque est. An nos sapientiores majoribus nostris? nos legibus ipsis justiores, quæ tot horas, tot dies, tot comperendinationes, largiuntur? Hebetes illi, et supra modum tardi? Nos apertius dicimus, celerius intelligimus, religiosius judicamus, quia paucioribus clepsydris præcipitamus causas, quam diebus explicari solebant? O Regule! qui ambitione ab omnibus obtinebas, quod fidei paucissimi præstant! Equidem, quoties judico, (quod vel sæpius facio quam dico) quantum quis plurimum postulat aquæ, do. Etenim temerarium existimo divinare, quam spatiosa sit causa inaudita, tempusque negotio finire, cujus modum ignores; præsertim cum primam religioni suæ judex patientiam debeat, quæ pars magna justitiæ est. At quædam supervacua dicuntur; etiam: sed

satius est et hæc dici, quam non dici necessaria. Præterea, an sint supervacua, nisi cum audieris, scire non possis. Sed de his melius coram, ut de pluribus vitiis civitatis. Nam tu quoque in more communi soles emendari cupere, quæ jam corrigere difficile est. Nunc respiciamus domos nostras. Ecquid omnia in tuâ recte? in meâ novi nihil. Mihi autem et gratiora sunt bona, quod perseverant; et leviora incommoda, quod assuevi. Vale.

(3.) *C. Plinius Vero suo S.*

Gratias ago, quod agellum, quem nutrici meæ donaveram, colendum suscepisti. Erat, cum donarem, centum millium nummûm: postea, decrescente reditu, etiam pretium minuit, quod nunc, te curante, reparabit. Tu modo memineris, commendari tibi a me non arbores et terram (quamquam hæc quoque), sed munusculum meum, quod esse quam fructuosissimum, non illius magis interest, quæ accepit, quam meâ, qui dedi. Vale.

(4.) *C. Plinius Calpurniæ suæ S.*

Nunquam sum magis de occupationibus meis questus, quæ me non sunt passæ aut proficiscentem te valetudinis causâ in Campaniam prosequi, aut profectam e vestigio subsequi. Nunc enim præcipue simul esse cupiebam, ut oculis meis crederem, quid viribus, quid corpusculo, [apparares;] ecquid denique secessûs voluptates, regionisque abundantiam, inoffensa transmitteres. Equidem, etiam fortem, te non sine curâ desiderarem. Est enim suspensum et anxium, de eo, quem ardentissime diligas, interdum nihil scire. Nunc vero me cum absentiæ, tum infirmitatis tuæ ratio, incertâ et variâ sollicitudine exter-

ret. Vereor omnia, imaginor omnia: quæque natura metuentium est, ea maxime mihi, quæ maxime abominor, fingo. Quo impensius rogo, ut timori meo quotidie, singulis, vel etiam binis epistolis, consulas. Ero enim securior, dum lego; statimque timebo, cum legero. Vale.

(5.) *C. Plinius Urso suo S.*

Scripseram tenuisse Varenum, ut sibi evocare testes liceret; quod pluribus æquum, quibusdam iniquum, et quidem pertinaciter, visum; maxime Licinio Nepoti, qui, sequenti senatu, cum de rebus aliis referretur, de proximo senatûs-consulto disseruit, finitamque causam retractavit. Addidit etiam, petendum a consulibus, ut referrent sub exemplo legis ambitûs, de lege repetundarum, an placeret in futurum ad eam legem adjici, ut, sicut accusatoribus inquirendi, testibusque denuntiandi, potestas ex eâ lege esset, ita reis quoque fieret. Fuerunt, quibus hæc ejus oratio, ut sera et intempestiva et præpostera, displiceret; quæ, omisso contradicendi tempore, castigaret peractum, cui potuisset occurrere. Juventius quidem Celsus, prætor, tamquam emendatorem senatûs, et multis et vehementer increpuit. Respondit Nepos, rursusque Celsus: neuter contumeliis temperavit. Nolo referre, quæ dici ab ipsis moleste tuli. Quo magis quosdam e numero nostro improbavi, qui modo ad Celsum, modo ad Nepotem, prout hic vel ille diceret, cupiditate audiendi cursitabant; et nunc, quasi stimularent et accenderent, nunc quasi reconciliarent componerentque, frequentius singulis, ambobus interdum, propitium Cæsarem, ut in ludicro aliquo, precabantur. Mihi quidem illud etiam peracerbum fuit, quod sunt alter alteri, quid pararent, indicati. Nam et Celsus Nepoti ex libello respondit, et Celso Nepos ex pugillaribus. Tanta loquacitas

amicorum, ut homines jurgaturi id ipsum invicem scirent, tamquam convenissent. Vale.

(6.) *C. Plinius Fundano suo S.*

Si quando, nunc præcipue cuperem esse te Romæ, et sis, rogo. Opus est mihi voti, laboris, sollicitudinis, socio. Petit honores Julius Naso; petit cum multis, cum bonis, quos, ut gloriosum, sic est difficile superare. Pendeo ergo et exerceor; afficior metu, et me consularem esse non sentio. Nam rursus mihi videor omnium, quæ decurri, candidatus. Meretur hanc curam longâ mei caritate. Est mihi cum illo non sane paterna amicitia; neque enim esse potuit per meam ætatem: solebat tamen vix dum adolescentulo mihi pater ejus cum magnâ laude monstrari. Erat non studiorum tantum, verum etiam studiosorum, amantissimus; ac prope quotidie ad audiendos, quos tunc ego frequentabam, Quintilianum et Niceten Sacerdotem, ventitabat; vir alioqui clarus et gravis, et qui prodesse filio memoriâ sui debeat. Sed multi nunc in senatu, quibus ignotus ille; multi, quibus notus; sed non nisi viventes reverentur: quo magis huic, omissâ gloriâ patris, in quâ magnum ornamentum, gratia infirma, ipsi enitendum, ipsi laborandum est. Quod quidem semper, quasi provideret hoc tempus, sedulo fecit: paravit amicos; quos paraverat, coluit: me certe, ut primum sibi judicare permisit, ad amorem imitationemque delegit. Dicenti mihi sollicitus assistit, assidet recitanti: primis etiam, et cum maxime nascentibus, opusculis meis interest, nunc solus, ante cum fratre; cujus nuper amissi ego suscipere partes, ego vicem debeo implere. Doleo enim et illum immaturâ morte indignissime raptum, et hunc optimi fratris adjumento destitutum, solisque amicis relictum. Quibus ex causis exigo, ut venias, et suffragio meo tuum jungas. Permultum interest meâ, te ostentare,

tecum circuire. Ea est auctoritas tua, ut putem, me efficacius tecum etiam meos amicos rogaturum. Abrumpe, si qua te retinent: hoc tempus meum, hoc fides, hoc etiam dignitas postulat. Suscepi candidatum; et suscepisse me notum est: ego ambio, ego periclitor. In summam, si datur Nasoni, quod petit, illius honor; si negatur, mea repulsa est. Vale.

(7.) *C. Plinius Calpurniæ suæ S.*

Scribis, te absentiâ meâ non mediocriter affici; unumque habere solatium, quod, pro me, libellos meos teneas, sæpe etiam in vestigio meo colloces. Gratum est, quod nos requiris; gratum, quod his fomentis acquiescis. Invicem ego epistolas tuas lectito, atque identidem in manus, quasi novas, sumo; sed eo magis ad desiderium tui accendor. Nam, cujus literæ tantum habent suavitatis, hujus sermonibus quantum dulcedinis inest! Tu tamen frequentissime scribe, licet hoc ita me delectet, ut torqueat. Vale.

(8.) *C. Plinius Prisco suo S.*

Attilium Crescentem et nôsti et amas. Quis enim illum, spectatior paulo, aut non novit, aut non amat? Hunc ego, non ut multi, sed arctissime diligo. Oppida nostra unius diei itinere dirimuntur: ipsi amare invicem (qui est flagrantissimus amor) adolescentuli cœpimus: mansit hic postea; nec refrixit judicio, sed invaluit. Sciunt, qui alterutrum nostrûm familiarius intuentur. Nam et ille amicitiam meam latissimâ prædicatione circumfert, et ego præ me fero, quam sit mihi curæ modestia, quies, securitas ejus. Quin etiam, cum insolentiam cujusdam tribunatum plebis inituri vereretur, idque indicâsset mihi, respondi:

Ουτις, εμευ ζωντος και επι χθονι δερκομενοιο,
Σοι κοιλης παρα νηυσι βαρειας χειρας εποισει.

Quorsus hæc? Ut scias non posse Attilium, me incolumi, injuriam accipere. Iterum dices: Quorsus hæc? Debuit ei pecuniam Valerius Varus: hujus est hæres Maximus noster, quem et ipse amo, sed conjunctius tu. Rogo ergo, exigo etiam pro jure amicitiæ, cures, ut Attilio meo salva sit, non sors modo, verum etiam usura plurium annorum. Homo est alieni abstinentissimus, sui diligens: nullis quæstibus sustinetur; nullus illi, nisi ex frugalitate, reditus: nam studia, quibus plurimum præstat, ad voluptatem tantum et gloriam exercet. Gravis est ei vel minima jactura, quia reparare, quod amiseris, gravius est. Exime hunc illi, exime hunc mihi scrupulum: sine me suavitate ejus, sine leporibus, perfrui. Neque enim possum tristem videre, cujus hilaritas me tristem esse non patitur. In summâ, nôsti facetias hominis; quas, velim attendas, ne in bilem et amaritudinem vertat injuria. Quam vim habeat offensus, crede ei, quam in amore habet. Non feret magnum et liberum ingenium cum contumeliâ damnum. Verum, ut ferat ille, ego meum damnum, meam contumeliam, vindicabo: sed non tamquam pro meâ, hoc est, gravius, irascar. Quamquam quid denuntiationibus et quasi minis ago? Quin potius, ut cœperam, rogo, oro, des operam, ne ille se (quod validissime vereor) a me, ego me neglectum a te putem. Dabis autem, si hoc perinde curæ est tibi, quam illud mihi. Vale.

(9.) *C. Plinius Tacito suo S.*

Commendas mihi Julium Nasonem candidatum. Nasonem mihi? quid si me ipsum? Fero tamen et ignosco. Eumdem enim commendâssem tibi, si, te Romæ morante, ipse abfuissem. Habet hoc solli-

citudo, quod omnia necessaria putat. Tu tamen, censeo, alios roges: ego precum tuarum minister, adjutor, particeps ero. Vale.

(10.) *C. Plinius Albino suo S.*

Cum venissem in socrûs meæ villam Alsiensem, quæ aliquando Rufi Verginii fuit, ipse mihi locus optimi illius et maximi viri desiderium, non sine dolore, renovavit. Hunc enim incolere secessum, atque etiam senectutis suæ nidulum vocare, consueverat. Quocumque me contulissem, illum animus, illum oculi requirebant. Libuit etiam monimentum ejus videre; et vidisse pœnituit. Est enim adhuc imperfectum; nec difficultas operis in causâ, modici, ac potius exigui, sed inertia ejus, cui cura mandata est. Subit indignatio cum miseratione, post decimum mortis annum, reliquias, neglectumque cinerem, sine titulo, sine nomine, jacere, cujus memoria orbem terrarum gloriâ pervagetur. At ille mandaverat, caveratque, ut divinum illud et immortale factum versibus inscriberetur:

"Hîc situs est Rufus, pulso qui Vindice quondam,
Imperium asseruit, non sibi, sed patriæ."

Tam rara in amicitiis fides, tam parata oblivio mortuorum, ut ipsi nobis debeamus etiam conditoria exstruere, omniaque hæredum officia præsumere. Nam cui non est verendum, quod videmus accidisse Verginio? cujus injuriam, ut indigniorem, sic etiam notiorem, ipsius claritas facit. Vale.

(11.) *C. Plinius Maximo suo S.*

O diem lætum! adhibitus in consilium a præfecto Urbis, audivi, ex diverso agentes, summæ spei, summæ indolis, juvenes duos, Fuscum Salinatorem, et Numidium Quadratum; egregium par, nec modo temporibus nostris, sed literis ipsis, ornamento futurum. Mira utrique probitas (constantiâ salvâ), decorus habitus, os Latinum, vox virilis, tenax memoria, magnum ingenium, judicium æquale; quæ singula mihi voluptati fuerunt; atque, inter hæc, illud, quod et ipsi me, ut rectorem, ut magistrum, intuebantur; et iis, qui audiebant, me æmulari, meis instare vestigiis, videbantur. O diem (repetam enim) lætum, notandumque mihi candidissimo calculo! Quid enim aut publice lætius, quam clarissimos juvenes nomen et famam ex studiis petere? aut mihi optatius, quam me ad recta tendentibus, quasi exemplar, esse propositum? Quod gaudium ut perpetuo capiam, Deos oro: ab iisdem, teste te, peto, ut omnes, qui me imitari tanti putabunt, meliores esse quam me, velint. Vale.

(12.) *C. Plinius Fabato, prosocero suo, S.*

Tu vero non debes suspensâ manu commendare mihi, quos tuendos putas. Nam et te decet multis prodesse, et me suscipere quidquid ad curam tuam pertinet. Itaque Vectio Prisco, quantum plurimum potuero, præstabo, præsertim in arenâ meâ, hoc est, apud centumviros. Epistolarum, quas mihi (ut ais) aperto pectore scripsisti, oblivisci me jubes: at ego nullarum libentius memini. Ex illis enim vel præcipue sentio, quanto opere me diligas, cum sic exegeris mecum, ut solebas cum tuo filio. Nec dissimulo, hoc mihi jucundiores eas fuisse, quod habebam

bonam causam, cum summo studio curâssem, quod tu curari volebas. Proinde etiam atque etiam rogo, ut mihi semper eâdem simplicitate, quoties cessare videbor, (videbor, dico: nunquam enim cessabo) convicium facias: quod et ego intelligam a summo amore proficisci, et tu non meruisse me gaudeas. Vale.

(13.) *C. Plinius Urso suo S.*

Unquamne vidisti quemquam tam laboriosum et exercitum, quam Varenum meum? cui, quod summâ contentione impetraverat, defendendum, et quasi rursus petendum fuit. Bithyni senatûs-consultum apud consules carpere ac labefactare sunt ausi, atque etiam absenti Principi criminari. Ab illo ad senatum remissi, non destiterunt. Egit Claudius Capito irreverenter magis, quam constanter, ut qui ipsum senatûs-consultum apud senatum accusaret. Respondit Fronto Catius graviter et firme: senatus ipse mirificus: nam illi quoque, qui prius negârant Vareno quæ petebat, eadem danda, postquam erant data, censuerunt. "Singulos enim, integrâ re, dissentire fas esse; peractâ, quod pluribus placuisset, cunctis tuendum." Acilius tantum Rufus, et cum eo septem an octo? septem immo, in priore sententiâ perseverârunt. Erant in hac paucitate nonnulli, quorum temporaria gravitas, vel potius gravitatis imitatio, ridebatur. Tu tamen æstima, quantum prœlium, quanta pugna, certamini maneat, cujus quasi prælusio atque præcursio has contentiones excitavit. Vale.

(14.) *C. Plinius Maurico suo S.*

Sollicitas me in Formianum. Veniam eâ conditione, ne quid contra commodum tuum facias: quâ pactione invicem mihi caveo. Neque enim mare et litus, sed te, otium, libertatem, sequor: alioqui satius est in Urbe remanere. Oportet enim omnia aut ad alienum arbitrium, aut ad suum facere: mei certe stomachi hæc natura est, ut nihil nisi totum et merum velit. Vale.

(15.) *C. Plinius Romano suo S.*

Mirificæ rei non interfuisti: ne ego quidem; sed me recens fabula excepit. Passienus Paulus, splendidus eques Romanus, et imprimis eruditus, scribit elegos. Gentilicium hoc illi. Est enim municeps Propertii, atque etiam inter majores suos Propertium numerat. Is cum recitaret, ita cœpit dicere. "Prisce, jubes?" Ad hoc Javolenus Priscus, (aderat enim, ut Paulo amicissimus) "Ego vero non jubeo." Cogita, qui risus hominum, qui joci. Est omnino Priscus dubiæ sanitatis: interest tamen officiis, adhibetur consiliis, atque etiam jus civile publice respondet: quo magis, quod tunc fecit, et ridiculum et notabile fuit. Interim Paulo aliena deliratio aliquantum frigoris attulit. Tam sollicite recitaturis providendum est, non solum ut sint ipsi sani, verum etiam ut sanos adhibeant. Vale.

(16.) *C. Plinius Tacito suo S.*

Petis, ut tibi avunculi mei exitum scribam, quo verius tradere posteris possis. Gratias ago: nam video, morti ejus, si celebretur a te, immortalem glo-

riam esse propositam. Quamvis enim pulcherrimarum clade terrarum, ut populi, ut urbes, memorabili casu, quasi semper victurus, occiderit; quamvis ipse plurima opera et mansura condiderit; multum tamen perpetuitati ejus scriptorum tuorum æternitas addet. Equidem beatos puto, quibus Deorum munere datum est aut facere scribenda, aut scribere legenda; beatissimos vero, quibus utrumque. Horum in numero avunculus meus et suis libris et tuis erit. Quo libentius suscipio, deposco etiam, quod injungis. Erat Miseni, classemque imperio præsens regebat. Nonum Calendas Septembres, horâ fere septimâ, mater mea indicat ei, apparere nubem inusitatâ et magnitudine et specie. Usus ille sole, mox frigidâ, gustaverat jacens, studebatque. Poscit soleas; adscendit locum, ex quo maxime miraculum illud conspici poterat. Nubes (incertum procul intuentibus, ex quo monte; Vesuvium fuisse postea cognitum est) oriebatur, cujus similitudinem et formam non alia magis arbor, quam pinus, expresserit. Nam, longissimo velut trunco elata in altum, quibusdam ramis diffundebatur; credo, quia, recenti spiritu evecta, dein senescente eo destituta, aut etiam pondere suo victa, in latitudinem evanescebat; candida interdum, interdum sordida et maculosa, prout terram cineremve sustulerat. Magnum, propiusque noscendum, ut eruditissimo viro, visum. Jubet liburnicam aptari: mihi, si venire unâ vellem, facit copiam. Respondi, studere me malle: et forte ipse, quod scriberem, dederat. Egrediebatur domo; accipit codicillos. Retinæ classiarii, imminenti periculo exterriti, (nam villa ea subjacebat, nec ulla, nisi navibus, fuga) ut se tanto discrimini eriperet, orabant. Vertit ille consilium, et, quod studioso animo inchoaverat, obit maximo. Deducit quadriremes; adscendit ipse, non Retinæ modo, sed multis, (erat enim frequens amœnitas oræ) laturus auxilium. Properat illuc, unde alii fugiunt; rectumque cursum, recta gubernacula, in

periculum tenet, adeo solutus metu, ut omnes illius mali motus, omnes figuras, ut deprehenderat oculis, dictaret enotaretque. Jam navibus cinis inciderat, quo propius accederent, calidior et densior; jam pumices etiam, nigrique et ambusti et fracti igne lapides. Jam vadum subitum, ruinâque montis litora obstantia. Cunctatus paulum, an retro flecteret, mox gubernatori, ut ita faceret monenti, "Fortes," inquit, "fortuna juvat: Pomponianum pete." Stabiis erat, diremtus sinu medio. Nam sensim circumactis curvatisque litoribus mare infunditur. Ibi, quamquam nondum periculo appropinquante, conspicuo tamen, et, cum cresceret, proximo, sarcinas contulerat in naves, certus fugæ, si contrarius ventus resedisset, quo tunc avunculus meus secundissimo invectus complectitur trepidantem, consolatur, hortatur: utque timorem ejus suâ securitate leniret, deferri se in balineum jubet: lotus accubat, cœnat, atque hilaris, aut (quod æque magnum) similis hilari. Interim e Vesuvio monte pluribus locis latissimæ flammæ, altaque incendia, relucebant, quorum fulgor et claritas tenebris noctis excitabatur. Ille, agrestium trepidatione, ignes relictos, desertasque villas per solitudinem ardere, in remedium formidinis, dictitabat: tum se quieti dedit, et quievit verissimo quidem somno: nam meatus animæ, qui illi propter amplitudinem corporis gravior et sonantior erat, ab iis qui limini obversabantur, audiebatur. Sed area, ex quâ diæta adibatur, ita jam cinere mixtisque pumicibus oppleta surrexerat, ut, si longior in cubiculo mora, exitus negaretur. Excitatus procedit, seque Pomponiano, cæterisque, qui pervigilârant, reddit. In commune consultant, intra tecta subsistant, an in aperto vagentur. Nam crebris vastisque tremoribus tecta nutabant, et, quasi emota sedibus suis, nunc huc, nunc illuc, abire aut referri videbantur. Sub dio rursus, quamquam levium exesorumque, pumicum casus metuebatur; quod tamen periculorum collatio elegit: et,

apud illum quidem ratio rationem, apud alios timorem timor, vicit. Cervicalia capitibus imposita linteis constringunt: id munimentum adversus incidentia fuit. Jam dies alibi, illic nox omnibus noctibus nigrior densiorque; quam tamen faces multæ, variaque lumina, solvebant. Placuit egredi in litus, et e proximo adspicere, ecquid jam mare admitteret, quod adhuc vastum et adversum permanebat. Ibi super abjectum linteum recubans semel atque iterum frigidam poposcit, hausitque: deinde flammæ, flammarumque prænuntius odor sulfuris, alios in fugam vertunt, excitant illum. Innitens servulis duobus assurrexit, et statim concidit, ut ego colligo, crassiore caligine spiritu obstructo, clausoque stomacho, qui illi naturâ invalidus, angustus, et frequenter interæstuans erat. Ubi dies redditus (is, ab eo quem novissime viderat, tertius), corpus inventum integrum, illæsum, opertumque, ut fuerat indutus. Habitus corporis quiescenti quam defuncto similior. Interim Miseni ego et mater: sed nihil ad historiam, nec tu aliud, quam de exitu ejus scire voluisti. Finem ergo faciam: unum adjiciam, omnia me, quibus interfueram, quæque statim (cum maxime vera memorantur) audiveram, vere persecutum. Tu potissima excerpes. Aliud est enim epistolam, aliud historiam; aliud amico, aliud omnibus, scribere. Vale.

(17.) *C. Plinius Restituto suo S.*

Indignatiunculam, quam in cujusdam amici auditorio cepi, non possum mihi temperare, quominus apud te, quia non contingit coram, per epistolam effundam. Recitabatur liber absolutissimus: hunc duo aut tres (ut sibi et paucis videntur, diserti) surdis mutisque similes audiebant. Non labra diduxerunt; non moverunt manum; non denique assurrexerunt, saltem lassitudine sedendi. Quæ tanta gravitas? quæ

tanta sapientia? quæ immo pigritia, arrogantia, sinisteritas, ac potius amentia, in hoc totum diem impendere, ut offendas, ut inimicum relinquas, ad quem tamquam amicissimum veneris? Disertior ipse es? tanto magis ne invideris. Nam, qui invidet, minor est. Denique, sive plus, sive minus, sive idem præstas, lauda, vel inferiorem, vel superiorem, vel parem; superiorem, quia, nisi laudandus ille est, non potes ipse laudari; inferiorem, aut parem, quia pertinet ad tuam gloriam, quam maximum videri, quem præcedis vel exæquas. Equidem omnes, qui aliquid in studiis faciunt, venerari etiam mirarique soleo. Est enim res difficilis, ardua, fastidiosa, et quæ eos, a quibus contemnitur, invicem contemnat. Nisi forte aliud judicas tu; quamquam, quis uno te reverentior hujus operis, quis benignior æstimator? Quâ ratione ductus, tibi potissimum indignationem meam prodidi, quem habere socium maxime poteram. Vale.

(18.) *C. Plinius Sabino suo S.*

Rogas ut agam Firmanorum publicam causam; quod ego, quamquam plurimis occupationibus distentus, annitar. Cupio enim et ornatissimam coloniam advocationis officio, et te gratissimo tibi munere, obstringere. Nam, cum familiaritatem nostram (ut soles prædicare) ad præsidium ornamentumque tibi sumseris, nihil est quod negare debeam, præsertim pro patriâ petenti. Quid enim precibus aut honestius piis, aut efficacius amantis? Proinde Firmanis tuis, ac jam potius nostris, obliga fidem meam; quos labore et studio meo dignos, cum splendor ipsorum, tum hoc maxime pollicetur, quod credibile est optimos esse, inter quos tu talis moreris. Vale.

(19.) *C. Plinius Nepoti suo S.*

Scis tu accessisse pretium agris, præcipue suburbanis? Causa subitæ caritatis, res multis agitata sermonibus, proximis comitiis honestissimas voces senatûs expressit: "Candidati ne conviventur, ne mittant munera, ne pecunias deponant." Ex quibus duo priora tam aperte, quam immodice, fiebant; hoc tertium, quamquam occultaretur, pro comperto habebatur. Homulus deinde noster vigilanter usus hoc consensu senatûs, sententiæ loco postulavit, ut consules desiderium universorum notum Principi facerent, peterentque, sicut aliis vitiis, huic quoque providentiâ suâ occurreret. Occurrit. Nam sumtus candidatorum, fœdos illos et infames, ambitûs lege restrinxit. Eosdem patrimonii tertiam partem conferre jussit in ea quæ solo continerentur, deforme arbitratus (ut erat) honorem petituros, Urbem, Italiamque, non pro patriâ, sed pro hospitio aut stabulo, quasi peregrinantes, habere. Concursant ergo candidati certatim; quidquid venale audiunt, emtitant: quo-que sint plura venalia, efficiunt. Proinde, si pœnitet te Italicorum prædiorum, hoc vendendi tempus, tam (hercule) quam in provinciis comparandi, dum iidem candidati illic vendunt, ut hîc emant. Vale.

(20.) *C. Plinius Tacito suo S.*

Ais, te, adductum literis, quas exigenti tibi de morte avunculi mei scripsi, cupere cognoscere, quos ego, Miseni relictus, (id enim ingressus abruperam) non solum metus, verum etiam casus, pertulerim.

Quamquam animus meminisse horret, ...
Incipiam.

Profecto avunculo, ipse reliquum tempus studiis (ideo enim remanseram) impendi: mox balineum, cœna, somnus inquietus et brevis. Præcesserat per multos

dies tremor terræ, minus formidolosus, quia Campaniæ solitus. Illâ vero nocte ita invaluit, ut non moveri omnia, sed everti, crederentur. Invasit in cubiculum meum mater: surgebam invicem, si quiesceret, excitaturus. Residimus in areâ domus, quæ mare a tectis modico spatio dividebat. Dubito, constantiam vocare an imprudentiam: agebam enim duodevicesimum annum. Posco librum Titi Livii, et, quasi per otium, lego, atque etiam, ut cœperam, excerpo. Ecce amicus avunculi, qui nuper ad eum ex Hispaniâ venerat, ut me et matrem sedentes, me vero etiam legentem videt, illius patientiam, securitatem meam, corripit: nihilo segnius ego intentus in librum. Jam hora diei prima, et adhuc dubius et quasi languidus dies; jam, quassatis circumjacentibus tectis, quamquam in aperto loco, angusto tamen, magnus et certus ruinæ metus. Tum demum excedere oppido visum. Sequitur vulgus attonitum; quodque in pavore simile prudentiæ, alienum consilium suo præfert, ingentique agmine abeuntes premit et impellit. Egressi tecta consistimus. Multa ibi miranda, multas formidines, patimur. Nam vehicula, quæ produci jusseramus, quamquam in planissimo campo, in contrarias partes agebantur: ac, ne lapidibus quidem fulta, in eodem vestigio quiescebant. Præterea mare in se resorberi, et tremore terræ quasi repelli, videbamus. Certe processerat litus, multaque animalia maris siccis arenis detinebat. Ab altero latere nubes atra et horrenda, ignei spiritûs tortis vibratisque discursibus rupta, in longas flammarum figuras dehiscebat; fulgoribus illæ et similes, et majores erant. Tum vero ille idem ex Hispaniâ amicus acrius et instantius, "Si frater," inquit, "tuus, tuus avunculus, vivit, vult vos esse salvos: si periit, superstites voluit. Proinde quid cessatis evadere?" Respondimus, "Non commissuros nos, ut, de salute illius incerti, nostræ consuleremus." Non moratus ultra proripit se, effusoque cursu peri-

culo aufertur: nec multo post, illa nubes descendere in terras, operire maria. Cinxerat Capreas, et absconderat: Miseni quod procurrit, abstulerat. Tum mater orare, hortari, jubere, quoquo modo fugerem: "posse enim juvenem: se, et annis et corpore gravem, bene morituram, si mihi causa mortis non fuisset." Ego, contra, salvum me, nisi unâ, non futurum. Dein manum ejus amplexus, addere gradum cogo: paret ægre, incusatque se, quod me moretur. Jam cinis, adhuc tamen rarus. Respicio; densa caligo tergis imminebat, quæ nos, torrentis modo infusa terræ, sequebatur. "Deflectamus," inquam, "dum videmus, ne, in viâ strati, comitantium turbâ in tenebris obteramur." Vix consederamus, et nox, non qualis illunis aut nubila, sed qualis in locis clausis lumine exstincto. Audires ululatus feminarum, infantium quiritatus, clamores virorum: alii parentes, alii liberos, alii conjuges, vocibus requirebant, vocibus noscitabant. Hi suum casum, illi suorum, miserabantur: erant, qui, metu mortis, mortem precarentur. Multi ad Deos manus tollere: plures, nusquam jam Deos ullos, æternamque illam et novissimam noctem mundo, interpretabantur. Nec defuerunt, qui, fictis mentitisque terroribus, vera pericula augerent. Aderant, qui Miseni illud ruisse, illud ardere, falso, sed credentibus, nuntiabant. Paulum reluxit; quod non dies nobis, sed adventantis ignis indicium, videbatur: et ignis quidem longius substitit: tenebræ rursus, cinis rursus multus et gravis: hunc identidem assurgentes excutiebamus, operti alioquin, atque etiam oblisi pondere essemus. Possem gloriari, non gemitum mihi, non vocem parum fortem, in tantis periculis excidisse, nisi me cum omnibus, omnia mecum perire, misero, magno tamen, mortalitatis solatio, credidissem. Tandem illa caligo, tenuata quasi in fumum nebulamve, decessit. Mox dies verus: sol etiam effulsit, luridus tamen, qualis esse, cum deficit, solet. Occursabant trepidantibus

adhuc oculis mutata omnia, altoque cinere, tamquam nive, obducta. Regressi Misenum, curatis utcumque corporibus, suspensam dubiamque noctem spe ac metu exegimus. Metus prævalebat: nam et tremor terræ perseverabat, et plerique, lymphati terrificis vaticinationibus, et sua et aliena mala ludificabantur. Nobis tamen ne tunc quidem, quamquam et expertis periculum et exspectantibus, abeundi consilium, donec de avunculo nuntius. Hæc, nequâquam historiâ digna, non scripturus, leges; et tibi scilicet, qui requisîsti, imputabis, si digna ne epistolâ quidem videbuntur. Vale.

(21.) *C. Plinius Caninio suo S.*

Sum ex iis, qui mirer antiquos: non tamen, ut quidam, temporum nostrorum ingenia despicio. Neque enim quasi lassa et effeta natura, ut nihil jam laudabile pariat. Atque adeo nuper audii Verginium Romanum paucis legentem comœdiam ad exemplar veteris comœdiæ scriptam, tam bene, ut esse quandoque possit exemplar. Nescio an nôris hominem, quamquam nôsse debes. Est enim, probitate morum, ingenii elegantiâ, operum varietate, monstrabilis. Scripsit mimiambos tenuiter, argute, venuste, atque in hoc genere eloquentissime. Nullum est enim genus, quod, absolutum, non possit eloquentissimum dici. Scripsit comœdias, Menandrum aliosque ætatis ejusdem æmulatus. Licet has inter Plautinas Terentianasque numeres. Nunc primum se in vetere comœdiâ, sed non tamquam inciperet, ostendit. Non illi vis, non granditas, non subtilitas, non amaritudo, non dulcedo, non lepos, defuit. Ornavit virtutes; insectatus est vitia; fictis nominibus decenter, veris usus est apte. Circa me tantum, benignitate nimiâ modum excessit; nisi quod tamen poëtis mentiri licet. In summâ extorquebo ei librum, legendumque,

immo ediscendum, mittam tibi. Neque enim dubito futurum, ut non deponas, si semel sumseris. Vale.

(22.) *C. Plinius Tironi suo S.*

Magna res acta est omnium qui sunt provinciis præfuturi, magna omnium qui se simpliciter credunt amicis. Lustricus Bruttianus, cum Montanum Atticinum, comitem suum, in multis flagitiis deprehendisset, Cæsari scripsit. Atticinus flagitiis addidit, ut, quem deceperat, accusaret. Recepta cognitio est: fui in consilio: egit uterque pro se; egit autem carptim, et κατα κιφαλαια: quo genere veritas statim ostenditur. Protulit Bruttianus testamentum suum, quod Atticini manu scriptum esse dicebat. Hoc enim et arcana familiaritas, et querendi de eo, quem sic amâsset, necessitas indicabatur. Enumeravit crimina fœda manifestaque. Ille, cum diluere non posset, ita recessit, ut, dum defenditur, turpis; dum accusat, sceleratus, probaretur. Corrupto enim scribæ servo, interceperat commentarios, intercideratque, ac, per summum nefas, utebatur adversus amicum crimine suo. Fecit pulcherrime Cæsar. Non enim de Bruttiano, sed statim de Atticino, perrogavit. Damnatus et in insulam relegatus: Bruttiano justissimum integritatis testimonium redditum, quem quidem etiam constantiæ gloria secuta est. Nam, defensus expeditissime, accusavit vehementer; nec minus acer quam bonus et sincerus apparuit. Quod tibi scripsi, ut te, sortitum provinciam, præmonerem, plurimum tibi credas, nec cuiquam satis fidas: deinde scias, si quis forte te (quod abominor) fallat, paratam ultionem; quâ tamen ne sit opus, etiam atque etiam attende. Neque enim tam jucundum est vindicari, quam decipi miserum. Vale.

(23.) *C. Plinius Triario suo S.*

Impense petis, ut agam causam pertinentem ad curam tuam, pulchram alioquin et famosam: faciam, sed non gratis. Quî fieri potest, (inquis) ut non gratis tu? Potest. Exigam enim mercedem honestiorem gratuito patrocinio. Peto, atque etiam paciscor, ut simul agat Cremutius Ruso. Solitum hoc mihi, et jam in pluribus claris adolescentibus factitatum. Nam mire concupisco bonos juvenes ostendere foro, assignare famæ. Quod si cui, præstare Rusoni meo debeo, vel propter natales ipsius, vel propter eximiam mei caritatem: quem, magni æstimo, in iisdem judiciis, ex iisdem etiam partibus, conspici, audiri. Obliga me, obliga, antequam dicat: nam, cum dixerit, gratias ages. Spondeo, sollicitudini tuæ, spei meæ, magnitudini causæ, suffecturum. Est indolis optimæ, brevi producturus alios, si interim provectus fuerit a nobis. Neque enim cuiquam tam clarum statim ingenium, ut possit emergere, nisi illi materia, occasio, fautor etiam commendatorque, contingat. Vale.

(24.) *C. Plinius Macro suo S.*

Quam multum interest, quid a quo fiat! Eadem enim facta, claritate vel obscuritate facientium, aut tolluntur altissime, aut humillime deprimuntur, Navigabam per Larium nostrum, cum senior amicus ostendit mihi villam, atque etiam cubiculum, quod in lacum prominet. "Ex hoc," inquit, "aliquando municeps nostra cum marito se præcipitavit." Causam requisivi. Maritus, ex diutino morbo, circa velanda corporis ulceribus putrescebat: uxor, ut inspiceret, exegit: neque enim quemquam fidelius indicaturum, possetne sanari. Vidit, desperavit: hortata

est, ut moreretur; comesque ipsa mortis, dux immo et exemplum et necessitas, fuit. Nam se cum marito ligavit, abjecitque in lacum. Quod factum, ne mihi quidem, qui municeps, nisi proxime, auditum est: non quia minus illo clarissimo Arriæ facto, sed quia minor. Vale.

(25.) *C. Plinius Hispano suo S.*

Scribis, Robustum, splendidum equitem Romanum, cum Attilio Scauro, amico meo, Ocriculum usque commune iter peregisse: deinde nusquam comparuisse: petis ut Scaurus veniat, nosque, si potest, in aliqua inquisitionis vestigia inducat. Veniet, vereor ne frustra. Suspicor enim tale nescio quid Robusto accidisse, quale aliquando Metilio Crispo, municipi meo. Huic ego ordines impetraveram; atque etiam proficiscenti quadraginta millia nummûm, ad instruendum se ornandumque, donaveram: nec postea aut epistolas ejus, aut aliquem de exitu nuntium, accepi. Interceptusne sit a suis, an cum suis, dubium: certe non ipse, non quisquam ex servis ejus, apparuit. Utinam ne in Robusto idem experiamur! Tamen arcessamus Scaurum. Demus hoc tuis, demus optimi adolescentis honestissimis precibus, qui, pietate mirâ, mirâ etiam sagacitate, patrem quærit. Dii faveant, ut sic inveniat ipsum, quemadmodum jam, cum quo fuisset, invenit! Vale.

(26.) *C. Plinius Serviano suo S.*

Gaudeo et gratulor, quod Fusco Salinatori filiam tuam destinâsti. Domus patricia, pater honestissimus, mater pari laude. Ipse studiosus, literatus, etiam disertus; puer simplicitate, comitate juvenis, senex gravitate: neque amore decipior. Amo quidem

effuse (ita officiis, ita reverentiâ meruit): judico tamen, et quidem tanto acrius, quanto magis amo: tibique, ut qui exploraverim, spondeo, habiturum te generum, quo melior fingi ne voto quidem potuit. Superest, ut avum te quam maturissime similium sui faciat. Quam felix tempus illud, quo mihi liberos illius, nepotes tuos, ut meos vel liberos vel nepotes, ex vestro sinu sumere, et quasi pari jure tenere, continget! Vale.

(27.) *C. Plinius Severo suo S.*

Rogas, ut cogitem, quid, designatus consul, in honorem Principis censeas. Facilis inventio, non facilis electio. Est enim ex virtutibus ejus larga materia. Scribam tamen, vel (quod malo) coram indicabo, si prius hæsitationem meam ostendero. Dubito, num idem tibi suadere, quod mihi, debeam. Designatus ego consul, omni hac, etsi non adulatione, specie tamen adulationis, abstinui; non tamquam liber et constans, sed tamquam intelligens Principis nostri; cujus videbam hanc esse præcipuam laudem, si nihil quasi ex necessitate decernerem. Recordabar etiam plurimos honores pessimo cuique delatos, a quibus hic optimus separari non alio magis poterat, quam diversitate censendi: quod ipsum dissimulatione et silentio non præterii, ne forte non judicium illud meum, sed oblivio, videretur. Hoc tunc ego: sed non omnibus eadem placent, nec conveniunt quidem. Præterea, faciendi aliquid vel non faciendi vera ratio, cum hominum ipsorum, tum rerum etiam ac temporum, conditione mutatur. Nam recentia opera maximi Principis præbent facultatem, nova, magna, vera, censendi: quibus ex causis (ut supra scripsi) dubito, an idem nunc tibi, quod tunc mihi, suadeam. Illud non dubito, debuisse me in parte consilii tui ponere, quid ipse fecissem. Vale.

(28.) *C. Plinius Pontio suo S.*

Scio, quæ tibi causa fuerit impedimento, quominus præcurrere adventum meum in Campaniam posses: sed, quamquam absens, totus huc migrâsti: tantum mihi copiarum quâ urbanarum, quâ rusticarum, nomine tuo oblatum est; quas omnes improbe quidem, accepi tamen. Nam me tui, ut ita facerem, rogabant: et verebar ne et mihi et illis irascereris, si non fecissem. In posterum, nisi adhibueritis modum, ego adhibebo. Et jam tuis denuntiavi, si rursus tam multa attulissent, omnia relaturos. Dices, oportere me tuis rebus, ut meis, uti. Etiam: sed perinde illis ac meis parco. Vale.

(29.) *C. Plinius Quadrato suo S.*

Avidius Quietus, qui me unice dilexit, et (quo non minus gaudeo) probavit, ut multa alia Thraseæ, (fuit enim familiaris) ita hoc sæpe referebat, præcipere solitum, suscipiendas esse causas, aut amicorum, aut destitutas, aut ad exemplum pertinentes. Cur amicorum? non eget interpretatione. Cur destitutas? quod in illis maxime et constantia agentis, et humanitas, cerneretur. Cur pertinentes ad exemplum? quia plurimum referret, bonum an malum induceretur. Ad hæc ego genera causarum, ambitiose fortasse, addam tamen claras et illustres. Æquum enim est agere nonnunquam gloriæ et famæ, id est, suam causam. Hos terminos, quia me consuluisti, dignitati ac verecundiæ tuæ statuo. Nec me præterit, usum esse et haberi optimum dicendi magistrum. Video etiam multos parvo ingenio, literis nullis, ut bene agerent, agendo consecutos. Sed et illud, quod vel Pollionis, vel tamquam Pollionis, accepi, verissimum experior; "Commode agendo factum est, ut sæpe

agerem; sæpe agendo, ut minus commode:" quia scilicet, assiduitate nimiâ, facilitas magis quam facultas, nec fiducia, sed temeritas, paratur. Nec vero Isocrati, quominus haberetur summus orator, offecit, quod, infirmitate vocis, mollitie frontis, ne in publico diceret, impediebatur. Proinde multum lege, scribe, meditare, ut possis, cum voles, dicere: dices, cum velle debebis. Hoc fere temperamentum ipse servavi: nonnunquam necessitati, quæ pars rationis est, parui. Egi enim quasdam a senatu jussus; quo tamen in numero fuerunt ex illâ Thraseæ divisione, hoc est ad exemplum pertinentes. Affui Bæticis contra Bæbium Massam. Quæsitum est, an danda esset inquisitio: data est. Affui rursus, iisdem querentibus de Cæcilio Classico. Quæsitum est, an provinciales, ut socios ministrosque proconsulis, plecti oporteret: pœnas luerunt. Accusavi Marium Priscum, qui, lege repetundarum damnatus, utebatur clementiâ legis, cujus severitatem immanitate criminum excesserat: relegatus est. Tuitus sum Julium Bassum, ut incustoditum nimis et incautum, ita minime malum: judicibus acceptis, in senatu remansit. Dixi proxime pro Vareno, postulante ut sibi invicem evocare testes liceret: impetratum est. In posterum opto, ut ea potissimum jubear, quæ me deceat vel sponte fecisse. Vale.

(30.) *C. Plinius Fabato, prosocero suo, S.*

Debemus (mehercule) natales tuos perinde ac nostros celebrare, cum lætitia nostrorum ex tuis pendeat, cujus diligentiâ et curâ hîc hilares, istic securi sumus. Villa Camilliana, quam in Campaniâ possides, est quidem vetustate vexata; ea tamen, quæ sunt pretiosiora, aut integra manent, aut levissime læsa sunt. Attendimus ergo, ut quam saluberrime reficiantur. Ego videor habere multos amicos, sed hujus

generis, cujus et tu quæris, et res exigit, prope neminem. Sunt enim omnes togati et urbani: rusticorum autem prædiorum administratio poscit durum aliquem et agrestem, cui nec labor ille gravis, nec cura sordida, nec tristis solitudo, videatur. Tu de Rufo honestissime cogitas. Fuit enim filio tuo familiaris. Quid tamen nobis ibi præstare possit, ignoro; velle plurimum, scio. Vale.

(31.) *C. Plinius Corneliano suo S.*

Evocatus in consilium a Cæsare nostro ad Centumcellas (hoc loco nomen) longe maximam cepi voluptatem. Quid enim jucundius quam Principis justitiam, gravitatem, comitatem, in secessu quoque, ubi maxime recluduntur, inspicere? Fuerunt variæ cognitiones, et quæ virtutes judicis per plures species experirentur. Dixit causam Claudius Ariston, princeps Ephesiorum, homo munificus, et innoxie popularis: inde invidia, et ab dissimillimis delator immissus. Itaque absolutus vindicatusque est. Sequenti die audita est Galitta, adulterii rea. Nupta hæc tribuno militum honores petituro, et suam et mariti dignitatem centurionis amore maculaverat. Maritus legato consulari, ille Cæsari, scripserat. Cæsar, excussis probationibus, centurionem exauctoravit, atque etiam relegavit. Supererat crimini, quod nisi duorum esse non poterat, reliqua pars ultionis; sed maritum, non sine aliquâ reprehensione patientiæ, amor uxoris retardabat: quam quidem, etiam post delatum adulterium, domi habuerat, quasi contentus æmulum removisse. Admonitus, ut perageret accusationem, peregit invitus; sed illam damnari, etiam invito accusatore, necesse erat: damnata, et Juliæ legis pœnis relicta est. Cæsar et nomen centurionis, et commemorationem disciplinæ militaris, sententiæ adjecit, ne omnes ejusmodi causas revocare ad se vi-

deretur. Tertio die inducta cognitio est, multis sermonibus et vario rumore jactatis Julii Tironis codicillis, quos ex parte veros esse constabat, ex parte falsi dicebantur. Substituebantur crimini Sempronius Senecio, eques Romanus, et Eurythmus, Cæsaris libertus et procurator. Hæredes, cum Cæsar esset in Daciâ, communiter epistolâ scriptâ petierant, ut susciperet cognitionem: susceperat: reversus diem dederat: et, cum ex hæredibus quidam, quasi reverentiâ Eurythmi, omitterent accusationem, pulcherrime dixerat, "Nec ille Polycletus est, nec ego Nero." Indulserat tamen petentibus dilationem, cujus tempore exacto, consederat auditurus. A parte hæredum intraverunt duo: omnino postulârunt, ut omnes hæredes agere cogerentur, cum detulissent omnes, aut sibi quoque desistere permitteretur. Locutus est Cæsar summâ gravitate, summâ moderatione: cumque advocatus Senecionis et Eurythmi dixisset, suspicionibus relinqui reos, nisi audirentur, "Non curo," inquit, "an isti suspicionibus relinquantur: ego relinquor." Dein conversus ad nos, "Επιστασθε, quid facere debeamus? Isti enim queri volunt, quod sibi licuerit non accusare:" tum, ex consilii sententiâ, jussit denuntiari hæredibus omnibus, ut agerent, aut singuli approbarent causas non agendi; alioqui se vel de calumniâ pronuntiaturum. Vides, quam honesti, quam severi dies; quos jucundissimæ remissiones sequebantur. Adhibebamur quotidie cœnæ: erat modica, si Principem cogitares: interdum ακροαματα audiebamus, interdum jucundissimis sermonibus nox ducebatur. Summo die abeuntibus nobis (tam diligens in Cæsare humanitas) xenia sunt missa. Sed mihi, ut gravitas cognitionum, consilii honor, suavitas simplicitasque convictûs, ita locus ipse perjucundus fuit. Villa pulcherrima cingitur viridissimis agris: imminet litori, cujus in sinu fit cum maxime portus. Hujus sinistrum brachium firmissimo opere munitum est: dextrum elaboratur. In ore portûs insula assurgit, quæ illatum

vento mare, objacens, frangat, tutumque ab utroque latere decursum navibus præstet. Assurgit autem arte visendâ. Ingentia saxa latissima navis provehit: [contra,] hæc, alia super alia dejecta, ipso pondere manent, ac sensim quodam velut aggere construuntur. Eminet jam et apparet saxeum dorsum, impactosque fluctus in immensum elidit, et tollit. Vastus illic fragor, canumque circa mare. Saxis deinde pilæ adjiciuntur, quæ, procedente tempore, enatam insulam imitentur. Habebit hic portus, et jam habet, nomen auctoris, eritque vel maxime salutaris. Nam per longissimum spatium litus importuosum hoc receptaculo utetur. Vale.

(32.) *C. Plinius Quintiliano suo S.*

Quamvis et ipse sis continentissimus, et filiam tuam ita institueris, ut decebat filiam tuam, Tutilii neptem; cum tamen sit nuptura honestissimo viro, Nonio Celeri, cui ratio civilium officiorum necessitatem quamdam nitoris imponit; debet, secundum conditionem mariti, veste, comitatu, (quibus non quidem augetur dignitas, ornatur tamen) instrui. Te porro animo beatissimum, modicum facultatibus, scio. Itaque partem oneris tui mihi vindico; et, tamquam parens alter, puellæ nostræ confero quinquaginta millia nummûm; plus collaturus, nisi a verecundiâ tuâ, solâ mediocritate munusculi, impetrari posse confiderem, ne recusares. Vale.

(33.) *C. Plinius Romano suo S.*

"Tollite cuncta, inquit, cœptosque auferte labores." Seu scribis aliquid, seu legis, tolli, auferri jube, et accipe orationem meam, ut illa arma, divinam. Num superbius potui? reverâ, ut inter meas, pulchram:

nam mihi satis est certare mecum. Est hæc pro Acciâ Variolâ, et dignitate personæ, et exempli raritate, et judicii magnitudine, insignis. Nam femina splendide nata, nupta prætorio viro, exhæredata ab octogenario patre intra undecim dies quam illi novercam amore captus induxerat, quadruplici judicio bona paterna repetebat. Sedebant judices centum et octoginta: tot enim quatuor consiliis colliguntur: ingens utrimque advocatio, et numerosa subsellia: præterea densa circumstantium corona latissimum judicium multiplici circulo ambibat. Ad hoc, stipatum tribunal; atque etiam ex superiore basilicæ parte, quâ feminæ, quâ viri, et audiendi, quod difficile, et, quod facile, visendi studio imminebant. Magna exspectatio patrum, magna filiarum, magna etiam novercarum. Secutus est varius eventus. Nam duobus consiliis vicimus, totidem victi sumus. Notabilis prorsus [res] et mira, eâdem in causâ, iisdem judicibus, iisdem advocatis, eodem tempore, tanta diversitas: [accidit casu, quod non casus videretur:] victa est noverca, ipsa hæres ex parte sextâ; victus Suberinus, qui, exhæredatus a patre, singulari impudentiâ alieni patris bona vindicabat, non ausus sui petere. Hæc tibi exposui, primum, ut ex epistolâ scires, quæ ex oratione non poteras; deinde, (nam detegam artes) ut orationem libentius legeres, si non legere tibi, sed interesse judicio videreris; quam, sit licet magna, non despero gratiam brevissimæ impetraturam. Nam et copiâ rerum, et argutâ divisione, et narratiunculis pluribus, et eloquendi varietate, renovatur. Sunt multa (non auderem nisi tibi dicere) elata, multa pugnantia, multa subtilia. Intervenit enim acribus illis et erectis frequens necessitas computandi, ac pæne calculos tabulamque poscendi, ut repente in privati judicii formam centumvirale vertatur. Dedimus vela indignationi, dedimus iræ, dedimus dolori: et, in amplissimâ causâ, quasi magno mari, pluribus ventis sumus vecti. In summâ, solent

quidam ex contubernalibus nostris existimare, hanc orationem (iterum dicam) præcipuam, ut inter meas, ὡς ὑπὲρ Κτησιφῶντος esse: an vere, tu facillime judicabis, qui tam memoriter tenes omnes, ut conferre cum hac, dum hanc solam legis, possis. Vale.

(34.) *C. Plinius Maximo suo S.*

Recte fecisti, quod gladiatorium munus Veronensibus nostris promisisti, a quibus olim amaris, suspiceris, ornaris. Inde etiam uxorem, carissimam tibi et probatissimam, habuisti: cujus memoriæ aut opus aliquod, aut spectaculum, atque hoc potissimum, quod maxime funeri, debebatur. Præterea tanto consensu rogabaris, ut negare non constans, sed durum, videretur. Illud quoque egregie, quod tam facilis, tam liberalis in edendo fuisti. Nam per hæc etiam magnus animus ostenditur. Vellem Africanæ, quas coëmeras plurimas, ad præfinitum diem occurrissent: sed, licet cessaverint illæ tempestate detentæ, tu tamen meruisti, ut acceptum tibi fieret, quod quominus exhiberes, non per te stetit. Vale.

C. PLINII CÆCILII
SECUNDI
EPISTOLARUM

LIBER VII.

(1.) *C. Plinius Gemino suo S.*

TERRET me hæc tua tam pertinax valetudo; et, quamquam te temperantissimum noverim, vereor tamen, ne quid illi etiam in mores tuos liceat. Proinde moneo, patienter resistas. Hoc laudabile, hoc salutare. Admittit humana natura, quod suadeo. Ipse certe sic agere sanus cum meis soleo: "Spero quidem, si forte in adversam valetudinem incidero, nihil me desideraturum vel pudore vel pœnitentiâ dignum. Si tamen superaverit morbus, denuntio, ne quid mihi detis, nisi permittentibus medicis; sciatisque, si dederitis, ita vindicaturum, ut solent alii, quæ negantur." Quin etiam, cum, perustus ardentissimâ febre, tandem remissus unctusque acciperem a medico potionem, porrexi manum, utque tangeret dixi; admotumque jam labris poculum reddidi. Postea, cum vicesimo valetudinis die balineo præpararer, mussantesque medicos repente vidissem, causam re-

quisivi. Responderunt, posse me tuto lavari, non tamen omnino sine aliquâ suspicione. "Quid," inquam, "necesse est?" Atque ita spe balinei, cui jam videbar inferri, placide leniterque dimissâ, ad abstinentiam rursus, non secus ac modo ad balineum, animum vultumque composui. Quæ tibi scripsi, primum, ut te non sine exemplo monerem; deinde, ut in posterum ipse ad eamdem temperantiam adstringerer, cum me hac epistolâ, quasi pignore, obligavissem. Vale.

(2.) *C. Plinius Justo suo S.*

Quemadmodum congruit, ut simul et affirmes te assiduis occupationibus impediri, et scripta nostra desideres, quæ vix ab otiosis impetrare aliquid perituri temporis possunt? Patiar ergo æstatem inquietam vobis exercitamque transcurrere; et hieme demum, cum credibile erit noctibus saltem vacare te posse, quæram, quid potissimum ex nugis meis tibi exhibeam. Interim abunde est, si epistolæ non sunt molestæ. Sunt autem; et ideo breviores erunt. Vale.

(3.) *C. Plinius Præsenti suo S.*

Tantâne perseverantiâ tu modo in Lucaniâ, modo in Campaniâ? Ipse enim, inquis, Lucanus, uxor Campana. Justa causa longioris absentiæ, non perpetuæ tamen. Quin ergo aliquando in Urbem redis? ubi dignitas, honor, amicitiæ, tam superiores quam minores. Quousque regnabis? quousque vigilabis, cum voles? dormies, quamdiu voles? quousque calcei nusquam? toga feriata? liber totus dies? Tempus est te revisere molestias nostras, vel ob hoc solum, ne voluptates istæ satietate languescant. Saluta paulisper, quo sit tibi jucundius salutari: terere in

hac turbâ, ut te solitudo delectet. Sed quid imprudens, quem evocare conor, retardo? Fortasse enim his ipsis admoneris, ut te magis ac magis otio involvas; quod ego non abrumpi, sed intermitti, volo. Ut enim, si cœnam tibi facerem, dulcibus cibis acres acutosque miscerem, ut, obtusus illis et oblitus, stomachus his excitaretur; ita nunc hortor, ut jucundissimum genus vitæ nonnullis interdum quasi acoribus condias. Vale.

(4.) *C. Plinius Pontio suo S.*

Ais legisse te hendecasyllabos meos: requiris etiam quemadmodum cœperim scribere, homo, ut tibi videor, severus, ut ipse fateor, non ineptus. Nunquam a poëtice (altius enim repetam) alienus fui: quin etiam, quatuordecim natus annos, Græcam tragœdiam scripsi. "Qualem?" inquis. Nescio: tragœdia vocabatur. Mox, cum, e militiâ rediens, in Icariâ insulâ ventis detinerer, Latinos elegos in illud ipsum mare, ipsamque insulam, feci. Expertus sum me aliquando et heroo; hendecasyllabis nunc primum; quorum hic natalis, hæc causa est. Legebantur in Laurentino mihi libri Asinii Galli de comparatione patris et Ciceronis: incidit epigramma Ciceronis in Tironem suum: dein, cum meridie (erat enim æstas) dormiturus me recepissem, nec obreperet somnus; cœpi reputare, maximos oratores hoc studii genus et in oblectationibus habuisse, et in laude posuisse. Intendi animum; contraque opinionem meam, post longam desuetudinem, perquam exiguo temporis momento, id ipsum, quod me ad scribendum sollicitaverat, his versibus exaravi:

Cum libros Galli legerem, quibus ille parenti
Ausus de Cicerone dare palmamque decusque,
Lascivum inveni lusum Ciceronis, et illo

Spectandum ingenio, quo seria condidit, et quo,
Humanis salibus, multo varioque lepore,
Magnorum ostendit mentes gaudere virorum.
Nam queritur, quod fraude malâ frustratus amantem
Paucula cœnato sibi debita savia Tiro
Tempore nocturno subtraxerit. His ego lectis,
Cur post hæc, inquam, nostros celamus amores,
Nullumque in medium timidi damus? atque fatemur
Tironisque dolos, Tironis nôsse fugaces
Blanditias, et furta novas addentia flammas?

Transii ad elegos: hos quoque non minus celeriter explicui: addidi alios, facilitate corruptus: deinde, in Urbem reversus, sodalibus legi. Probaverunt. Deinde plura metra, si quid otii, maxime in itinere, tentavi. Postremo placuit, exemplo multorum, unum separatim hendecasyllaborum volumen absolvere; nec pœnitet. Legitur, describitur, cantatur etiam; et a Græcis quoque, (quos Latine hujus libelli amor docuit) nunc citharâ, nunc lyrâ, personatur. Sed quid ego tam gloriose? quamquam poëtis furere concessum est, et tamen non de meo, sed de aliorum, judicio loquor, qui sive judicant, sive errant, me delectant. Unum precor, ut posteri quoque aut errent similiter, aut judicent. Vale.

(5.) *C. Plinius Calpurniæ suæ S.*

Incredibile est, quanto desiderio tui tenear. In causâ amor primum; deinde, quod non consuevimus abesse. Inde est, quod magnam partem noctium in imagine tuâ vigil exigo: inde, quod interdiu, quibus horis te visere solebam, ad diætam tuam ipsi me, ut verissime dicitur, pedes ducunt; quod denique æger et mœstus, ac similis excluso, a vacuo limine recedo. Unum tempus his tormentis caret, quo in foro amicorum litibus conteror. Æstima tu, quæ vita mea sit,

cui requies in labore, in miseriâ curisque solatium. Vale.

(6.) *C. Plinius Macrino suo S.*

Rara et notabilis res Vareno contigit, sit licet adhuc dubia. Bithyni accusationem ejus, ut temere inchoatam, omisisse narrantur. Narrantur, dico? Adest provinciæ legatus: attulit decretum concilii ad Cæsarem, attulit ad multos principes viros, attulit etiam ad nos, Vareni advocatos. Perstat tamen idem ille Magnus: quin etiam Nigrinum, optimum virum, pertinacissime exercet. Per hunc a consulibus postulabat, ut Varenus exhibere rationes cogeretur. Assistebam Vareno jam tantum ut amicus, et tacere decreveram. Nihil enim tam contrarium, quam si advocatus a senatu datus, defenderem, ut reum, cui opus esset, ne reus videretur. Cum tamen, finitâ postulatione Nigrini, consules ad me oculos retulissent, "Scietis," inquam, "constare nobis silentii nostri rationem, cum veros legatos provinciæ audieritis." Contra Nigrinus: "Ad quem missi sunt?" Ego: "Ad me quoque: habeo decretum provinciæ." Rursus ille: "Potest tibi liquere." Ad hoc ego: "Si tibi ex diverso liquet, potest et mihi, quod est melius, liquere." Tum legatus Polyænus causas abolitæ accusationis exposuit; postulavitque, ne cognitioni Cæsaris præjudicium fieret. Respondit Magnus, iterumque Polyænus. Ipse, raro et breviter interlocutus, multum me intra silentium tenui. Accepi enim, non minus interdum oratorium esse tacere quam dicere: atque adeo repeto, quibusdam me capitis reis vel magis silentio, quam oratione accuratissimâ, profuisse. Mater, amisso filio, (quid enim prohibet, quamquam alia ratio scribendæ epistolæ fuerit, de studiis disputare?) libertos ejus, eosdemque cohæredes suos, falsi et veneficii reos detulerat ad Principem; judicemque

impetraverat Julium Servianum. Defenderam reos ingenti quidem cœtu: erat enim causa notissima: præterea utrimque ingenia clarissima. Finem cognitioni quæstio imposuit, quæ secundum reos dedit. Postea mater adiit Principem; affirmavit se novas probationes invenisse. Præceptum est Serviano, ut vacaret finitam causam retractanti, si quid novi afferret. Aderat matri Julius Africanus, nepos Julii oratoris, (quo audito, Passienus Crispus dixit, "Bene, mehercule! bene: sed quo tam bene?) Hujus nepos, juvenis ingeniosus, sed parum callidus, cum multa dixisset, assignatumque tempus implêsset, "Rogo," inquit, "Serviane, permittas mihi unum verbum adjicere." Tum ego, cum omnes me, ut diu responsurum, intuerentur, "Respondissem," inquam, "si unum illud verbum Africanus adjecisset, in quo non dubito omnia nova fuisse." Non facile me repeto tantum consecutum assensum agendo, quantum tunc non agendo. Similiter nunc et probatum et exceptum est, quod pro Vareno hactenus non tacui. Consules, ut Polyænus postulabat, omnia integra Principi servaverunt, cujus cognitionem suspensus exspecto. Nam dies ille nobis pro Vareno aut securitatem et otium dabit, aut intermissum laborem renovatâ sollicitudine injunget. Vale.

(7.) *C. Plinius Saturnino suo S.*

Et proxime Prisco nostro, et rursus, quia ita jussisti, gratias egi, libentissime quidem. Est enim mihi perjucundum, quod, viri optimi mihique amicissimi, adeo cohæsistis, ut invicem vos obligari putetis. Nam ille quoque præcipuam se voluptatem ex amicitiâ tuâ capere profitetur; certatque tecum honestissimo certamine mutuæ caritatis, quam ipsum tempus augebit. Te negotiis distineri, ob hoc moleste fero, quod deservire studiis non potes: si tamen alteram litem per

judicem, alteram (ut ais) ipse finieris, incipies primum istic otio frui, deinde satiatus ad nos reverti. Vale.

(8.) *C. Plinius Prisco suo S.*

Exprimere non possum, quam jucundum sit mihi, quod Saturninus noster summas tibi apud me gratias aliis super alias epistolis agit. Perge, ut cœpisti; virumque optimum quam familiarissime dilige, magnam voluptatem ex amicitiâ ejus percepturus, nec ad breve tempus. Nam, cum omnibus virtutibus abundat, tum hac præcipue, quod habet maximam in amore constantiam. Vale.

(9.) *C. Plinius Cornelio Fusco suo S.*

Quæris quemadmodum in secessu, quo jamdiu frueris, putem te studere oportere. Utile imprimis, et multi præcipiunt, vel ex Græco in Latinum, vel ex Latino vertere in Græcum; quo genere exercitationis proprietas splendorque verborum, copia figurarum, vis explicandi, præterea, imitatione optimorum, similia inveniendi facultas paratur: simul, quæ legentem fefellissent, transferentem fugere non possunt. Intelligentia ex hoc et judicium acquiritur. Nihil obfuerit, quæ legeris hactenus, ut rem argumentumque teneas, quasi æmulum scribere, lectisque conferre, ac sedulo pensitare, quid tu, quid ille, commodius. Magna gratulatio, si nonnulla tu: magnus pudor, si cuncta ille melius. Licebit interdum et notissima eligere, et certare cum electis. Audax hæc, non tamen improba, quia secreta, contentio: quamquam multos videmus ejusmodi certamina sibi cum multâ laude sumsisse, quosque subsequi satis habebant, dum non desperant, antecessisse. Poteris et,

quæ dixeris, post oblivionem retractare, multa retinere, plura transire, alia interscribere, alia rescribere. Laboriosum istud et tædio plenum; sed difficultate ipsâ fructuosum recalescere ex integro, et resumere impetum fractum omissumque; postremo, nova velut membra peracto corpori intexere, nec tamen priora turbare. Scio nunc tibi esse præcipuum studium orandi: sed non ideo semper pugnacem hunc, et quasi bellatorium, stilum suaserim. Ut enim terræ variis mutatisque seminibus, ita ingenia nostra nunc hac nunc illâ meditatione, recoluntur. Volo interdum aliquem ex historiâ locum apprehendas: volo epistolam diligentius scribas: [volo carmina:] nam sæpe in orationes quoque non historicæ modo, sed prope poëticæ, descriptionis necessitas incidit; et pressus sermo purusque ex epistolis petitur. Fas est et carmine remitti, non dico continuo et longo, (id enim perfici nisi in otio non potest), sed hoc arguto et brevi, quod apte quantaslibet occupationes curasque distinguit. Lusus vocantur; sed hi lusus non minorem interdum gloriam, quam seria, consequuntur: atque adeo, (cur enim te ad versus non versibus adhorter?)

Ut laus est ceræ, mollis cedensque sequatur
  Si doctos digitos, jussaque fiat opus;
Et nunc informet Martem, castamque Minervam,
  Nunc Venerem effingat, nunc Veneris puerum;
Utque sacri fontes non sola incendia sistunt,
  Sæpe etiam flores, vernaque prata juvant;
Sic hominum ingenium flecti, ducique per artes
  Non rigidas, doctâ mobilitate decet.

Itaque summi oratores, summi etiam viri, sic se aut exercebant, aut delectabant: immo delectabant, exercebantque. Nam mirum est, ut his opusculis animus intendatur, remittaturque. Recipiunt enim amores, odia, iras, misericordiam, urbanitatem, omnia deni-

que, quæ in vitâ, atque etiam in foro causisque, versantur. Inest his quoque eadem, quæ aliis carminibus, utilitas, quod, metri necessitate devincti, solutâ oratione lætamur; et, quod facilius esse comparatio ostendit, libentius scribimus. Habes plura etiam fortasse, quam requirebas: unum tamen omisi. Non enim dixi, quæ legenda arbitrarer, quamquam dixi, cum dicerem, quæ scribenda. Tu memineris, sui cujusque generis auctores diligenter eligere. (Aiunt enim, "Multum legendum esse, non multa.") Qui sint hi, adeo notum probatumque est, ut demonstratione non egeat: et alioqui tam immodice epistolâ me extendi, ut, dum tibi, quemadmodum studere debeas, suadeo, studendi tempus abstulerim. Quin ergo pugillares resumis, et aliquid ex his, vel istud ipsum, quod cœperas, scribis? Vale.

(10.) *C. Plinius Macrino suo S.*

Quia ipse cum prima cognovi, jungere extrema, quasi avulsa, cupio, te quoque existimo velle de Vareno et Bithynis reliqua cognoscere. Acta causa hinc a Polyæno, inde a Magno. Finitis actionibus, Cæsar, "Neutra," inquit, "pars de morâ queretur. Erit mihi curæ, explorare provinciæ voluntatem." Multum interim Varenus tulit. Etenim quam dubium est, an merito accusetur, qui an omnino accusetur, incertum est! Superest, ne rursus provinciæ, quod damnâsse dicitur, placeat, agatque pœnitentiam pœnitentiæ suæ. Vale.

(11.) *C. Plinius Fabato, prosocero suo, S.*

Miraris, quod Hermes, libertus meus, hæreditarios agros, quos ego jusseram proscribi, non exspectatâ auctione, pro meo quincunce ex septingentis millibus

Corelliæ addixerit. Adjicis, posse eos nongentis millibus venire; ac tanto magis quæris, an, quod gessit, ratum servem. Ego vero servo: quibus ex causis, accipe. Cupio enim et tibi probatum, et cohæredibus meis excusatum esse, quod me ab illis, majore officio jubente, secerno. Corelliam cum summâ reverentiâ diligo; primum, ut sororem Corellii Rufi, cujus mihi memoria sacrosancta est; deinde, ut matri meæ familiarissimam. Sunt mihi et cum marito ejus Minucio Fusco, optimo viro, vetera jura: fuerunt et cum filio maxima; adeo quidem, ut, prætore me, ludis meis præsederit. Hæc, cum proxime istic fui, indicavit mihi, cupere se aliquid circa Larium nostrum possidere: ego illi ex prædiis meis, quod vellet et quanti vellet, obtuli, exceptis paternis maternisque: his enim cedere ne Corelliæ quidem possum. Igitur, cum obvenisset mihi hæreditas, in quâ prædia ista, scripsi ei venalia futura. Has epistolas Hermes tulit; exigentique, ut statim portionem meam sibi addiceret, paruit. Vides, quam ratum habere debeam, quod libertus meus meis moribus gessit? Superest, ut cohæredes æquo animo ferant separatim me vendidisse, quod mihi licuit omnino vendere. Nec vero coguntur imitari meum exemplum. Non enim illis eadem cum Corelliâ jura sunt. Possunt ergo intueri utilitatem suam, pro quâ mihi fuit amicitia. Vale.

(12.) *C. Plinius Minucio suo S.*

Libellum formatum a me, sicut exegeras, quo amicus tuus, immo noster, (quid enim non commune nobis?) si res posceret, uteretur, misi tibi ideo tardius, ne tempus emendandi eum, id est, disperdendi, haberes. Habebis tamen, an emendandi, nescio, utique disperdendi, (ὑμεις γαρ κακοζηλοι) si optima quæque detraxeris. Quod si feceris, boni consulam. Postea enim illis, ex aliquâ occasione, ut meis, utar:

et beneficio fastidii tui ipse laudabor, ut in eo, quod annotatum invenies, et supra scripto aliter explicitum. Nam, cum suspicarer futurum, ut tibi tumidius videretur, quod est sonantius et elatius, non alienum existimavi, ne te torqueres, addere statim pressius quiddam et exilius, vel potius humilius et pejus, vestro tamen judicio rectius. Cur enim non usquequaque tenuitatem vestram insequar et exagitem? Hæc, ut inter istas occupationes aliquid aliquando rideres; illud serio. Vide, ut mihi viaticum reddas, quod impendi, datâ operâ cursore dimisso. Næ tu, cum hoc legeris, non partes libelli, sed totum libellum, improbabis; negabisque ullius pretii esse, cujus pretium reposceris. Vale.

(13.) *C. Plinius Feroci suo S.*

Eadem epistola et non studere te, et studere, significat. Ænigmata loquor. Ita plane, donec distinctius, quod sentio, enuntiem. Negat enim te studere: sed est tam polita, quæ, nisi a studente, non potest scribi: aut es tu super omnes beatus, si talia per desidiam et otium perficis. Vale.

(14.) *C. Plinius Corelliæ suæ S.*

Tu quidem honestissime, quod tam impense et rogas et exigis, ut accipi jubeam a te pretium agrorum, non ex septingentis millibus, quanti illos a liberto meo, sed ex nongentis, quanti a publicanis partem vicesimam emisti. Invicem ego et rogo et exigo, ut non solum, quid te, verum etiam quid me deceat, adspicias, patiarisque me, in hoc uno, tibi eodem animo repugnare, quo in omnibus obsequi soleo. Vale.

(15.) *C. Plinius Saturnino suo S.*

Requiris, quid agam? Quo nôsti, distringor officio: amicis deservio; studeo interdum; quod non interdum, sed solum semperque facere, non audeo dicere rectius, certe beatius erat. Te alia omnia, quam quæ velis, agere, moleste ferrem, nisi ea, quæ agis, essent honestissima. Nam et reipublicæ suæ negotia curare, et disceptare inter amicos, laude dignissimum est. Prisci contubernium jucundum tibi futurum sciebam. Noveram simplicitatem ejus, noveram comitatem: eumdem esse (quod minus nôram) gratissimum, experior, cum tam jucunde officiorum nostrorum meminisse eum scribas. Vale.

(16.) *C. Plinius Fabato, prosocero suo, S.*

Calestrium Tironem familiarissime diligo, et privatis mihi et publicis necessitudinibus implicitum. Simul militavimus; simul quæstores Cæsaris fuimus. Ille me in tribunatu, liberorum jure, præcessit; ego illum in præturâ sum consecutus, cum mihi Cæsar annum remisisset. Ego in villas ejus sæpe secessi; ille in domo meâ sæpe convaluit. Hic nunc pro consule provinciam Bæticam per Ticinum est petiturus. Spero, immo confido, facile me impetraturum, ut ex itinere deflectat ad te, si voles vindictâ liberare, quos proxime inter amicos manumisisti. Nihil est quod verearis, ne sit hoc illi molestum, cui orbem terrarum circuire non erit longum meâ causâ. Proinde nimiam istam verecundiam pone; teque, quid velis, consule. Illi tam jucundum, quod ego, quam mihi, quod tu jubes. Vale.

(17.) *C. Plinius Celeri suo S.*

Sua cuique ratio recitandi: mihi, (quod sæpe jam dixi) ut, si quid me fugit, ut certe fugit, admonear. Quo magis miror, quod scribis fuisse quosdam qui reprehenderent, quod orationes omnino recitarem: nisi vero has solas non putant emendandas. A quibus libenter requisierim, cur concedant (si concedant tamen) historiam debere recitari, quæ, non ostentationi, sed fidei veritatique, componitur: cur tragœdiam, quæ non auditorium, sed scenam et actores; cur lyrica, quæ non lectorem, sed chorum et lyram, poscunt. At horum recitatio usu jam recepta est: num ergo culpandus est ille qui cœpit? quamquam orationes quoque et nostri quidam, et Græci, lectitaverunt. Supervacuum tamen est recitare, quæ dixeris. Etiam; si eadem omnia, si iisdem omnibus, si statim recites: si vero multa inseras, multa commutes; si quosdam novos, quosdam eosdem, sed post tempus, assumas, cur minus probabilis sit causa recitandi quæ dixeris, quam edendi? Sed difficile est, ut oratio, dum recitatur, satisfaciat. Jam hoc ad laborem recitantis pertinet, non ad rationem non recitandi. Nec vero ego, dum recito, laudari, sed dum legor, cupio. Itaque nullum emendandi genus omitto: ac, primum, quæ scripsi, mecum ipse pertracto: deinde duobus aut tribus lego; mox aliis trado annotanda; notasque eorum, si dubito, cum uno rursus aut altero pensito: novissime, pluribus recito; ac (si quid mihi credis) tunc acerrime emendo. Nam tanto diligentius, quanto sollicitius, intendo. Optime autem reverentia, pudor, metus, judicant. Idque adeo sic habe. Nonne, si locuturus es cum aliquo, quamlibet docto, uno tamen, minus commoveris, quam si cum multis vel indoctis? Nonne, cum surgis ad agendum, tunc maxime tibi ipse diffidis? tunc commutata, non dico plurima, sed omnia cupis? utique, si latior

scena, et corona diffusior: nam illos quoque sordidos pullatosque reveremur. Nonne, si prima quæque improbari putas, debilitaris et concidis? Opinor; quia in numero ipso est quoddam magnum collatumque consilium; quibusque singulis judicii parum, omnibus plurimum. Itaque Pomponius Secundus, (hic scriptor tragœdiarum) si quid forte familiarior amicus tollendum, ipse retinendum arbitraretur, dicere solebat, "Ad populum provoco:" atque ita, ex populi vel silentio vel assensu, aut suam aut amici sententiam sequebatur. Tantum ille populo dabat. Recte, an secus, nihil ad me. Ego enim non populum advocare, sed certos electosque soleo, quos intuear, quibus credam, quos denique et tamquam singulos observem, et tamquam non singulos timeam. Nam, quod M. Cicero de stilo, ego de metu sentio. Timor est emendator acerrimus. Hoc ipsum, quod nos recitaturos cogitamus, emendat: quod auditorium ingredimur, emendat: quod pallemus, horrescimus, circumspicimus, emendat. Proinde non pœnitet me consuetudinis meæ, quam utilissimam experior: adeoque non deterreor sermunculis istorum, ut ultro te rogem, monstres aliquid, quod his addam. Nihil enim curæ meæ satis est. Cogito, quam sit magnum, dare aliquid in manus hominum: nec persuadere mihi possum, non et cum multis et sæpe tractandum, quod placere et semper et omnibus cupias. Vale.

(18.) *C. Plinius Caninio suo S.*

Deliberas mecum, quemadmodum pecunia, quam municipibus nostris in epulum obtulisti, post te quoque salva sit. Honesta consultatio; non expedita sententia. Numeres reipublicæ summam? verendum est ne dilabatur. Des agros? ut publici, negligentur. Equidem nihil commodius invenio, quam quod ipse feci. Nam, pro quingentis millibus nummûm, quæ

in alimenta ingenuorum ingenuarumque promiseram, agrum ex meis, longe pluris, actori públlico mancipavi: eumdem, vectigali imposito, recepi, tricena millia annua daturus. Per hoc enim et reipublicæ sors in tuto, nec reditus incertus; et ager ipse, propter id quod vectigal large supercurrit, semper dominum, a quo exerceatur, inveniet. Nec ignoro, me plus aliquanto, quam donâsse videor, erogavisse, cum pulcherrimi agri pretium necessitas vectigalis infregerit. Sed oportet privatis utilitatibus publicas, mortalibus æternas, anteferre; multoque diligentius muneri suo consulere, quam facultatibus. Vale.

(19.) *C. Plinius Prisco suo S.*

Angit me Fanniæ valetudo. Contraxit hanc dum assidet Juniæ Virgini, sponte primum (est enim affinis), deinde etiam ex auctoritate pontificum. Nam Virgines, cum vi morbi atrio Vestæ coguntur excedere, matronarum curæ custodiæque mandantur: quo munere Fannia dum sedulo fungitur, hoc discrimine implicita est. Insident febres; tussis increscit; summa macies, summa defectio: animus tantum et spiritus viget, Helvidio marito, Thraseâ patre, dignissimus. Reliqua labuntur, meque non metu tantum, verum etiam dolore, conficiunt. Doleo enim, maximam feminam eripi oculis civitatis, nescio an aliquid simile visuris. Quæ castitas illius! quæ sanctitas! quanta gravitas! quanta constantia! Bis maritum secuta in exsilium est, tertio ipsa propter maritum relegata. Nam, cum Senecio reus esset, quod de vitâ Helvidii libros composuisset, rogatumque se a Fanniâ in defensione dixisset, quærente minaciter Mettio Caro, an rogâsset? respondit, "Rogavi." An commentarios scripturo dedisset? "Dedi." An sciente matre, "Nesciente." Postremo, nullam vocem cedentem periculo emisit. Quin etiam illos ipsos

libros, quamquam ex necessitate et metu temporum abolitos senatûs-consulto, publicatis bonis, servavit, habuit, tulitque in exsilium exsilii causam. Eadem quam jucunda! quam comis! quam denique (quod paucis datum est) non minus amabilis, quam veneranda! Erit sane, quam postea uxoribus ostentare possimus: erit, a quâ viri quoque fortitudinis exempla sumamus, quam sic cernentes audientesque miramur, ut illas, quæ leguntur. Ac mihi domus ipsa nutare, convulsaque sedibus suis ruitura supra videtur, licet adhuc posteros habeat. Quantis enim virtutibus quantisque factis assequentur, ut hæc non novissima occiderit? Me quidem illud etiam affligit et torquet, quod matrem ejus, illam (nihil possum illustrius dicere) tantæ feminæ matrem, rursus videor amittere, quam hæc, ut reddit ac refert nobis, sic auferet secum; meque et novo pariter et rescisso vulnere afficiet. Utramque colui; utramque dilexi; utram magis, nescio; nec discerni volebant. Habuerunt officia mea in secundis, habuerunt in adversis. Ego solatium relegatarum, ego ultor reversarum. Non feci tamen paria; atque eo magis hanc cupio servari, ut mihi solvendi tempora supersint. In his eram curis, cum scriberem ad te, quas si Deus aliquis in gaudium verterit, de metu non querar. Vale.

(20.) *C. Plinius Tacito suo S.*

Librum tuum legi; et, quam diligentissime potui, annotavi, quæ commutanda, quæ eximenda arbitrarer. Nam et ego verum dicere assuevi, et tu libenter audire: neque enim ulli patientius reprehenduntur, quam qui maxime laudari merentur. Nunc a te librum meum cum annotationibus tuis exspecto. O jucundas, o pulchras vices! quam me delectat, quod, si qua posteris cura nostri, usquequaque narrabitur, quâ concordiâ, simplicitate, fide, vixerimus. Erit

rarum et insigne, duos homines, ætate, dignitate propemodum æquales, nonnullius in literis nominis, (cogor enim de te quoque parcius dicere, quia de me simul dico) alterum alterius studia fovisse. Equidem adolescentulus, cum jam tu famâ gloriâque floreres, te sequi, tibi, "longo, sed proximus, intervallo," et esse et haberi concupiscebam. Et erant multa clarissima ingenia; sed tu mihi (ita similitudo naturæ ferebat) maxime imitabilis, maxime imitandus, videbaris. Quo magis gaudeo, quod, si quis de studiis sermo, unâ nominamur; quod de te loquentibus statim occurro. Nec desunt, qui utrique nostrûm præferantur. Sed nihil interest meâ, quo loco jungimur. Nam mihi primus, qui a te proximus. Quin etiam in testamentis debes annotâsse, (nisi quis forte alterutri nostrûm amicissimus) eadem legata, et quidem pariter, accipimus. Quæ omnia huc spectant, ut invicem ardentius diligamus, cum tot vinculis nos studia, mores, fama, suprema denique hominum judicia, constringant. Vale.

(21.) *C. Plinius Cornuto suo S.*

Pareo, collega carissime; et infirmitati oculorum, ut jubes, consulo. Nam et huc, tecto vehiculo undique inclusus, quasi in cubiculo, perveni; et hic, non stilo modo, verum etiam lectionibus, difficulter, sed abstineo, solisque auribus studeo. Cubicula obductis velis opaca, nec tamen obscura, facio. Cryptoporticus quoque adopertis inferioribus fenestris, tantum umbræ, quantum luminis, habet. Sic paulatim lucem ferre condisco. Balineum assumo, quia prodest; vinum, quia non nocet; parcissime tamen. Ita assuevi; et nunc custos adest. Gallinam, ut a te missam, libenter accepi; quam satis acribus oculis, quamquam adhuc lippus, pinguissimam vidi. Vale.

(22.) *C. Plinius Falconi suo S.*

Minus miraberis, me tam instanter petîsse, ut in amicum meum conferres tribunatum, cum scieris, quis ille, qualisque. Possum autem jam tibi et nomen indicare, et describere ipsum, postquam polliceris. Est Cornelius Minucianus, ornamentum regionis meæ, seu dignitate seu moribus. Natus splendide, abundat facultatibus; amat studia, ut solent pauperes. Idem rectissimus judex, fortissimus advocatus, fidelissimus amicus. Accepisse te beneficium credes, cum propius inspexeris hominem, omnibus honoribus, omnibus titulis (nihil volo elatius de modestissimo viro dicere) parem. Vale.

(23.) *C. Plinius Fabato, prosocero suo, S.*

Gaudeo quidem esse te tam fortem, ut Mediolani occurrere Tironi possis. Sed, ut perseveres esse tam fortis, rogo, ne tibi, contra rationem ætatis, tantum laboris injungas. Quin immo denuntio, ut illum et domi, et intra domum, atque etiam intra cubiculi limen, exspectes. Etenim, cum a me, ut frater diligatur, non debet, ab eo quem ego parentis loco observo, exigere officium, quod parenti suo remisisset. Vale.

(24.) *C. Plinius Geminio suo S.*

Numidia Quadratilla paulo minus octogesimo ætatis anno decessit, usque ad novissimam valetudinem viridis, atque etiam ultra matronalem modum compacto corpore et robusto. Decessit honestissimo testamento. Reliquit hæredes, ex besse nepotem, ex tertiâ parte neptem. Neptem parum novi: nepotem

familiarissime diligo, adolescentem singularem, nec iis tantum, quos sanguine attingit, inter propinquos amandum. Ac, primum, conspicuus formâ, omnes sermones malignorum et puer et juvenis evasit: intra quartum et vicesimum annum maritus, et, si Deus annuisset, pater. Vixit in contubernio aviæ delicatæ severissime, et tamen obsequentissime. Habebat illa pantomimos, fovebatque effusius quam principi feminæ convenit. Hos Quadratus non in theatro, non domi, spectabat; nec illa exigebat. Audivi ipsam, cum mihi commendaret nepotis sui studia, solere se, ut feminam, in illo otio sexûs, laxare animum lusu calculorum, solere spectare pantomimos suos; sed, cum factura esset alterutrum, semper se nepoti suo præcepisse, abiret, studeretque; quod mihi non amore ejus magis facere, quam reverentiâ, videbatur. Miraberis, et ego miratus sum. Proximis sacerdotalibus ludis, productis in commissione pantomimis, cum simul theatro ego et Quadratus egrederemur, ait mihi: "Scis, me hodie primum vidisse saltantem aviæ meæ libertum?" Hoc nepos. At (hercule) alienissimi homines, in honorem Quadratillæ, (pudet me dixisse honorem) per adulationis officium, in theatrum cursitabant, exsultabant, plaudebant, mirabantur: ac deinde singulos gestus dominæ cum canticis reddebant; qui nunc exiguissima legata, theatralis operæ corollarium, accipient ab hærede, qui non spectabat. Hæc, quia soles, si quid incidit novi, non invitus audire; deinde, quia jucundum est mihi, quod ceperim gaudium, scribendo retractare. Gaudeo enim pietate defunctæ, honore optimi juvenis. Lætor etiam, quod domus, aliquando C. Cassii (hujus, qui Cassianæ scholæ princeps et parens fuit), serviet domino non minori. Implebit enim illam Quadratus meus, et decebit; rursusque ei pristinam dignitatem, celebritatem, gloriamque, reddet, cum tantus orator inde procedet, quantus juris ille consultus. Vale.

(25.) *C. Plinius Rufo suo S.*

O! quantum eruditorum aut modestia ipsorum, aut quies, operit, ac subtrahit famæ! At nos eos tantum, dicturi aliquid aut lecturi, timemus, qui studia sua proferunt; cum illi, qui tacent, hoc amplius præstent, quod maximum opus silentio reverentur. Expertus scribo, quod scribo. Terentius Junior, equestribus militiis, atque etiam procuratione Narbonensis provinciæ, integerrime functus, recepit se in agros suos; paratisque honoribus tranquillissimum otium prætulit. Hunc ego, invitatus hospitio, ut bonum patrem familiæ, ut diligentem agricolam, intuebar, de his locuturus, in quibus illum versari putabam: et cœperam, cum ille me doctissimo sermone revocavit ad studia. Quam tersa omnia! quam Latina! quam Græca! Nam tantum utrâque linguâ valet, ut eâ magis videatur excellere, quâ cum maxime loquitur. Quantum ille legit! quantum tenet! Athenis vivere hominem, non in villâ, putes. Quid multa? auxit sollicitudinem meam; effecitque, ut illis, quos doctissimos novi, non minus hos seductos et quasi rusticos verear. Idem suadeo tibi. Sunt enim, ut in castris, sic etiam in literis nostris, plures cultu pagano, quos cinctos et armatos, et quidem ardentissimo ingenio, diligentius scrutatus, invenies. Vale.

(26.) *C. Plinius Maximo suo S.*

Nuper me cujusdam amici languor admonuit, optimos esse nos, dum infirmi sumus. Quem enim infirmum aut avaritia aut libido sollicitat? Non amoribus servit; non appetit honores; opes negligit, et quantulumcumque, ut relicturus, satis habet. Tunc deos, tunc hominem esse se, meminit; invidet nemini;

neminem miratur; neminem despicit; ac ne sermonibus quidem malignis aut attendit aut alitur: balinea imaginatur, et fontes. Hæc summa curarum, summa votorum; mollemque in posterum, et pinguem, si contingat evadere, hoc est, innoxiam beatamque, destinat vitam. Possum ergo, quod plurimis verbis, plurimis etiam voluminibus, philosophi docere conantur, ipse breviter tibi mihique præcipere, ut tales esse sani perseveremus, quales nos futuros profitemur infirmi. Vale.

(27.) *C. Plinius Suræ suo S.*

Et mihi discendi, et tibi docendi, facultatem otium præbet. Igitur perquam velim scire, esse phantasmata, et habere propriam figuram numenque aliquod putes, an inania et vana ex metu nostro imaginem accipere. Ego ut esse credam, imprimis eo ducor, quod audio accidisse Curtio Rufo. Tenuis adhuc et obscurus, obtinenti Africam comes hæserat. Inclinato die spatiabatur in porticu: offertur ei mulieris figura, humanâ grandior pulchriorque; perterrito, Africam se, futurorum prænuntiam, dixit: iturum enim Romam, honoresque gesturum, atque etiam cum summo imperio in eamdem provinciam reversurum, ibique moriturum. Facta sunt omnia. Præterea, accedenti Carthaginem, egredientique nave, eadem figura in litore occurrisse narratur. Ipse certe, implicitus morbo, futura præteritis, adversa secundis auguratus, spem salutis, nullo suorum desperante, projecit. Jam illud, nonne et magis terribile, et non minus mirum est, quod exponam, ut accepi? Erat Athenis spatiosa et capax domus, sed infamis et pestilens: per silentium noctis sonus ferri, et, si attenderes acrius, strepitus vinculorum, longius primo, deinde e proximo, reddebatur: mox apparebat idolon, senex macie et squalore confectus, promissâ barbâ, horrenti

capillo: cruribus compedes, manibus catenas, gerebat, quatiebatque. Inde inhabitantibus tristes diræque noctes per metum vigilabantur: vigiliam morbus, et, crescente formidine, mors sequebatur. Nam interdiu quoque, quamquam abscesserat imago, memoria imaginis oculis inerrabat; longiorque causis timor erat. Deserta inde et damnata solitudine domus, totaque illi monstro relicta, proscribebatur tamen, seu quis emere, seu quis conducere, ignarus tanti mali, vellet. Venit Athenas philosophus Athenodorus: legit titulum; auditoque pretio, quia suspecta vilitas, percontatus, omnia docetur, ac nihilominus, immo tanto magis, conducit. Ubi cœpit advesperascere, jubet sterni sibi primâ domûs parte: poscit pugillares, stilum, lumen: suos omnes in interiora dimittit; ipse, ad scribendum, animum, oculos, manum intendit, ne vacua mens audita simulacra et inanes sibi metus fingeret. Initio, quale ubique, silentium noctis: deinde concuti ferrum, vincula moveri. Ille non tollere oculos, non remittere stilum, sed obfirmare animum, auribusque prætendere. Tum crebrescere fragor, adventare, et jam ut in limine, jam ut intra limen, audiri. Respicit; videt agnoscitque narratam sibi effigiem. Stabat, innuebatque digito, similis vocanti. Hic, contra, ut paulum exspectaret, manu significat; rursusque ceris et stilo incumbit. Illa scribentis capiti catenis insonabat. Respicit rursus, idem, quod prius, innuentem: nec moratus, tollit lumen, et sequitur. Ibat illa lento gradu, quasi gravis vinculis. Postquam deflexit in aream domûs, repente dilapsa deserit comitem; desertus herbas et folia concerpta signum loco ponit. Postero die adit magistratus; monet, ut illum locum effodi jubeant. Inveniuntur ossa inserta catenis et implicita, quæ corpus ævo terrâque putrefactum nuda et exesa reliquerat vinculis: collecta publice sepeliuntur: domus postea rite conditis manibus caruit. Et hæc quidem affirmantibus credo: illud affirmare aliis possum.

Est libertus mihi [Marcus] non illiteratus. Cum hoc minor frater eodem lecto quiescebat. Is visus est sibi cernere quemdam in toro residentem, admoventemque capiti suo cultros, atque etiam ex ipso vertice amputantem capillos. Ubi illuxit, ipse circa verticem tonsus, capilli jacentes reperiuntur. Exiguum temporis medium, et rursus simile aliud priori fidem fecit. Puer in pædagogio mixtus pluribus dormiebat: venerunt per fenestras (ita narrat) in tunicis albis duo, cubantemque detonderunt: et, quâ venerant, recesserunt. Hunc quoque tonsum, sparsosque circa capillos, dies ostendit. Nihil notabile secutum, nisi forte, quod non fui reus; futurus, si Domitianus (sub quo hæc acciderunt) diutius vixisset. Nam in scrinio ejus, datus a Caro, de me libellus inventus est. Ex quo conjectari potest, quia reis moris est submittere capillum, recisos meorum capillos depulsi, quod imminebat, periculi signum fuisse. Proinde rogo, eruditionem tuam intendas. Digna res est, quam diu multumque consideres: ne ego quidem indignus, cui copiam scientiæ tuæ facias. Licet etiam utramque in partem, ut soles, disputes: ex alterâ tamen fortius, ne me suspensum incertumque dimittas, cum mihi consulendi causa fuerit, ut dubitare desinerem. Vale.

(28.) *C. Plinius Septicio suo S.*

Ais quosdam apud te reprehendisse, tamquam amicos meos ex omni occasione ultra modum laudem. Agnosco crimen, amplector etiam. Quid enim honestius culpâ benignitatis? Qui sunt tamen isti, qui amicos meos melius me nôrint? Sed, ut nôrint, quid invident mihi felicissimo errore? Ut enim non sint tales, quales a me prædicantur, ego tamen beatus, quod mihi videntur. Igitur ad alios hanc sinistram diligentiam conferant; nec sunt parum multi, qui

carpere amicos suos judicium vocant: mihi nunquam persuadebunt, ut meos amari a me nimium putem. Vale.

(29.) *C. Plinius Montano suo S.*

Ridebis, deinde indignaberis, deinde ridebis, si legeris, quod, nisi legeris, non potes credere. Est viâ Tiburtinâ, intra primum lapidem, (proxime annotavi) monimentum Pallantis, ita inscriptum: "Huic senatus, ob fidem pietatemque erga patronos, ornamenta prætoria decrevit, et sestertium centies quinquagies: cujus honore contentus fuit." Equidem nunquam sum miratus, quæ sæpius a fortunâ quam a judicio proficiscerentur: maxime tamen hic me titulus admonuit, quam essent mimica et inepta, quæ interdum in hoc cœnum, in has sordes, abjicerentur: quæ denique ille furcifer et recipere ausus est, et recusare, atque etiam, ut moderationis exemplum, posteris prodere. Sed quid indignor? Ridere satius, ne se magnum aliquid adeptos putent, qui huc felicitate perveniunt, ut rideantur. Vale.

(30.) *C. Plinius Genitori suo S.*

Torqueor, quod discipulum (ut scribis) optimæ spei amisisti, cujus et valetudine et morte impedita studia tua quidni sciam? cum sis omnium officiorum observantissimus, cumque omnes, quos probas, effusissime diligas. Me huc quoque urbana negotia persequuntur. Non desunt enim, qui me judicem aut arbitrum faciant. Accedunt querelæ rusticorum, qui auribus meis, post longum tempus, suo jure abutuntur. Instat et necessitas agrorum locandorum perquam molesta: adeo rarum est invenire idoneos conductores. Quibus ex causis precario studeo: studeo ta-

men. Nam et scribo aliquid et lego: sed, cum lego, ex comparatione sentio, quam male scribam; licet tu mihi bonum animum facias, qui libellos meos de ultione Helvidii, orationi Demosthenis κατα Μειδιου confers; quam sane, cum componerem illos, habui in manibus, non ut æmularer (improbum enim, ac pæne furiosum), sed tamen imitarer et sequerer, quantum aut diversitas ingeniorum, maximi et minimi, aut causæ dissimilitudo, pateretur. Vale.

(31.) *C. Plinius Cornuto suo S.*

Claudius Pollio amari a te cupit. Dignum hoc ipso, quod cupit; deinde, quod ipse te diligit (neque enim fere quisquam exigit istud, nisi qui facit); vir alioqui rectus, integer, quietus, ac pæne ultra modum (si quis tamen ultra modum) verecundus. Hunc, cum simul militaremus, non solum ut commilito inspexi. Præerat alæ milliariæ: ego, jussus a legato consulari rationes alarum et cohortium excutere, ut magnam quorumdam fœdamque avaritiam, et negligentiam parem, ita hujus summam integritatem, sollicitam diligentiam, inveni. Postea promotus ad amplissimas procurationes, nullâ occasione corruptus ab insito abstinentiæ amore deflexit; nunquam secundis rebus intumuit; nunquam officiorum varietate continuam laudem humanitatis infregit; eâdemque firmitate animi laboribus suffecit, quâ nunc otium patitur. Quod quidem paulisper cum magnâ suâ laude intermisit et posuit, a Corellio nostro ex liberalitate Imperatoris Nervæ emendis dividendisque agris adjutor assumtus. Etenim quâ gloriâ dignum est, summo viro, in tantâ eligendi facultate, præcipue placuisse? Idem quam reverenter, quam fideliter amicos colat, multorum supremis judiciis, in his Musonii Bassi, gravissimi civis, credere potes, cujus memoriam tam gratâ prædicatione prorogat et exten-

dit, ut librum de vitâ ejus (nam studia quoque, sicut alias artes bonas, veneratur) ediderit. Pulchrum istud, et raritate ipsâ probandum, cum plerique hactenus defunctorum meminerint, ut querantur. Hunc hominem, appetentissimum tui, (mihi crede) complectere, apprehende, immo et invita, ac sic ama, tamquam gratiam referas. Neque enim obligandus, sed remunerandus est in amoris officio, qui prior cœpit. Vale.

(32.) *C. Plinius Fabato, prosocero suo, S.*

Delector, jucundum tibi fuisse Tironis mei adventum. Quod vero scribis, oblatâ occasione proconsulis, plurimos manumissos, unice lætor. Cupio enim patriam nostram omnibus quidem rebus augeri, maxime tamen civium numero. Id enim oppidis firmissimum ornamentum. Illud etiam me, non ut ambitiosum, sed tamen juvat, quod adjicis, te meque et gratiarum actione et laude celebratos. Est enim, ut Xenophon ait, ἡδιστον ακουσμα επαινος, utique si te mereri putes. Vale.

(33.) *C. Plinius Tacito suo S.*

Auguror (nec me fallit augurium) historias tuas immortales futuras; quo magis illis (ingenue fatebor) inseri cupio. Nam, si esse nobis curæ solet, ut facies nostra ab optimo quoque artifice exprimatur, nonne debemus optare, ut operibus nostris similis tui scriptor prædicatorque contingat? Demonstro ergo, quamquam diligentiam tuam fugere non possit, cum sit in publicis Actis, demonstro tamen, quo magis credas, jucundum mihi futurum, si factum meum, cujus gratia periculo crevit, tuo ingenio, tuo testimonio, ornaveris. Dederat me senatus, cum Herennio Sene-

cione, advocatum provinciæ Bæticæ contra Bæbium Massam: damnatoque Massâ, censuerat, ut bona ejus publice custodirentur. Senecio, cum explorâsset, consules postulationibus vacaturos, convenit me: et, "Quâ concordiâ," inquit, "injunctam nobis accusationem exsecuti sumus, hac adeamus consules, petamusque, ne bona dissipari sinant, quorum esse in custodiâ debent." Respondi, "Cum simus advocati a senatu dati, dispice, num peractas putes partes nostras, senatûs cognitione finitâ?" Et ille, "Tu, quem voles, tibi terminum statues, cui nulla cum provinciâ necessitudo, nisi ex beneficio tuo, et hoc recenti: ipse et natus ibi, et quæstor in eâ fui." Tum ego, "Si fixum tibi istud ac deliberatum, sequar te; ut, si qua ex hoc invidia, non tua tantum sit." Venimus ad consules: dicit Senecio, quæ res ferebat: aliqua subjungo. Vix dum conticueramus; et Massa, questus Senecionem non advocati fidem, sed inimici amaritudinem, implêsse, impietatis reum postulat. Horror omnium: ego autem, "Vereor," inquam, "clarissimi consules, ne mihi Massa silentio suo prævaricationem objecerit, quod non et me reum postulavit." Quæ vox et statim excepta, et postea multo sermone celebrata est. Divus quidem Nerva, (nam privatus quoque attendebat his quæ recte in publico fierent) missis ad me gravissimis literis, non mihi solum, verum etiam sæculo est gratulatus, cui exemplum (sic enim scripsit) simile antiquis contigisset. Hæc, utcumque se habent, notiora, clariora, majora, tu facies: quamquam non exigo, ut excedas actæ rei modum. Nam nec historia debet egredi veritatem, et honeste factis veritas sufficit. Vale.

C. PLINII CÆCILII

SECUNDI

EPISTOLARUM

Liber VIII.

(1.) *C. Plinius Septicio suo S.*

Iter commode explicui, excepto quod quidam ex meis adversam valetudinem ferventissimis æstibus contraxerunt. Encolpius quidem lector, ille seria nostra, ille deliciæ, exasperatis faucibus pulvere, sanguinem rejecit. Quam triste hoc ipsi, quam acerbum mihi, si is, cui omnis ex studiis gratia, inhabilis studiis fuerit! Quis deinde libellos meos sic leget? sic amabit? quem aures meæ sic sequentur? Sed Dii lætiora promittunt. Stetit sanguis; resedit dolor. Præterea continens ipse, nos solliciti, medici diligentes. Ad hoc salubritas cœli, secessus, quies, tantum salutis, quantum otii, pollicentur. Vale.

(2.) *C. Plinius Calvisio suo S.*

Alii in prædia sua proficiscuntur, ut locupletiores revertantur; ego, ut pauperior. Vendideram vinde-

mias certatim negotiatoribus ementibus: invitabat pretium, et quod tunc, et quod fore videbatur. Spes fefellit. Erat expeditum, omnibus remittere æqualiter, sed non satis æquum. Mihi autem egregium imprimis videtur, ut foris, ita domi, ut in magnis, ita in parvis, ut in alienis, ita in suis, agitare justitiam. Nam, si paria peccata, pares etiam laudes. Itaque omnibus quidem, ne quis mihi non donatus abiret, partem octavam pretii, quo quis emerat, concessi: deinde his, qui amplissimas summas emtionibus occupaverant, separatim consului. Nam et me magis juverant, et majus ipsi fecerant damnum. Igitur his, qui pluris quam decem millibus emerant, ad illam communem et quasi publicam octavam, addidi decimam ejus summæ, quâ decem millia excesserant. Vereor, ne parum expresserim: apertius calculos ostendam. Si qui forte quindecim millibus emerant, hi et quindecim millium octavam, et quinque millium decimam tulerunt. Præterea, cum reputarem, quosdam ex debito aliquantum, quosdam aliquid, quosdam nihil, reposuisse; nequâquam verum arbitrabar, quos non æquâsset fides solutionis, hos benignitate remissionis æquare. Rursus ergo iis, qui solverant, ejus, quod solverant, decimam remisi. Per hoc enim aptissime et in præteritum singulis pro cujusque merito gratia referri, et in futurum omnes, cum ad emendum, tum etiam ad solvendum, allici videbantur. Magno mihi seu ratio hæc seu facilitas stetit: sed fuit tanti. Nam, regione totâ, et novitas remissionis, et forma, laudatur. Ex ipsis etiam, quos non unâ (ut dicitur) perticâ, sed distincte gradatimque tractavi, quanto quis melior et probior, tanto mihi obligatior abiit, expertus non esse apud me,

Εν δε ιῃ τιμῃ η μεν κακος, ηδε και εσθλος.

Vale.

(3.) *C. Plinius Sparso suo S.*

Librum, quem novissime tibi misi, ex omnibus meis vel maxime placere significas. Est eadem opinio cujusdam eruditissimi. Quo magis adducor, ut neutrum falli putem; quia non est credibile utrumque falli, et quia tam blandior mihi. Volo enim proxima quæque absolutissima videri: et ideo jam nunc, contra istum librum, faveo orationi, quam nuper in publicum dedi; communicaturus tecum, ut primum diligentem tabellarium invenero. Erexi exspectationem tuam, quam vereor ne destituat oratio in manus sumta. Interim tamen, tamquam placituram, (et fortasse placebit) exspecta. Vale.

(4.) *C. Plinius Caninio suo S.*

Optime facis, quod bellum Dacicum scribere paras. Nam quæ tam recens, tam copiosa, tam lata, quæ denique tam poëtica, et (quamquam in verissimis rebus) tam fabulosa materia? Dices immissa terris nova flumina, novos pontes fluminibus injectos, insessa castris montium abrupta; pulsum regiâ, pulsum etiam vitâ, regem nihil desperantem: super hæc, actos bis triumphos, quorum alter ex invictâ gente primus, alter novissimus fuit. Una, sed maxima, difficultas, quod hæc æquare dicendo, arduum, immensum, etiam tuo ingenio, quamquam altissime assurgat, et amplissimis operibus increscat. Nonnullus et in illo labor, ut barbara et fera nomina, imprimis regis ipsius, Græcis versibus non resultent. Sed nihil est, quod non arte curâque, si non potest vinci, mitigetur. Præterea, si datur Homero et mollia vocabula et Græca ad lenitatem versûs contrahere, extendere, inflectere; cur tibi similis audentia, præsertim non delicata, sed necessaria, negetur?

Proinde, jure vatum, invocatis Diis, et, inter Deos, ipso, cujus res, opera, consilia, dicturus es, immitte rudentes; pande vela; ac, si quando alias, toto ingenio vehere. Cur enim non ego quoque poëtice cum poëtâ? Illud jam nunc paciscor; prima quæque ut absolveris, mittito, immo etiam antequam absolvas, sic ut erunt recentia et rudia, et adhuc similia nascentibus. Respondebis, non posse perinde carptim, ut contexta, perinde inchoata placere, ut effecta. Scio. Itaque et a me æstimabuntur ut cœpta: spectabuntur ut membra; extremamque limam tuam opperientur in scrinio nostro. Patere hoc me super cætera habere amoris tui pignus, ut ea quoque nôrim, quæ nôsse neminem velles. In summâ, potero fortasse scripta tua magis probare, laudare, quanto illa tardius cautiusque: sed ipsum te magis amabo, magisque laudabo, quanto celerius et incautius miseris. Vale.

(5.) *C. Plinius Geminio suo S.*

Grave vulnus Macrinus noster accepit. Amisit uxorem singularis exempli, etiam si olim fuisset. Vixit cum hac triginta novem annis sine jurgio, sine offensâ. Quam illa reverentiam marito suo præstitit, cum ipsa summam mereretur! quot quantasque virtutes, ex diversis ætatibus sumtas, collegit et miscuit! Habet quidem Macrinus grande solatium, quod tantum bonum tamdiu tenuit: sed hoc magis exacerbatur, quod amisit. Nam, fruendis voluptatibus, crescit carendi dolor. Ero ergo suspensus pro homine amicissimo, dum admittere avocamenta, et cicatricem pati possit; quam nihil æque, ac necessitas ipsa, et dies longa, et satietas doloris, inducit. Vale.

(6.) *C. Plinius Montano suo S.*

Cognovisse jam ex epistolâ meâ debes, annotâsse me nuper monimentum Pallantis sub hac inscriptione: "Huic senatus, ob fidem pietatemque erga patronos, ornamenta prætoria decrevit, et sestertium centies quinquagies: cujus honore contentus fuit." Postea mihi visum est pretium operæ, ipsum S.C. quærere. Inveni tam copiosum et effusum, ut ille superbissimus titulus, modicus atque etiam demissus videretur. Conferant se, misceantque, non dico illi veteres Africani, Achaïci, Numantini, sed hi proximi, Marii, Syllæ, Pompeii (nolo progredi longius); infra Pallantis laudes jacebunt. Urbanos, qui illa censuerunt, putem, an miseros? Dicerem urbanos, si senatum deceret urbanitas. Miseros ergo? sed nemo tam miser est, ut illa cogatur. Ambitio ergo, et procedendi libido? Sed quis adeo demens, ut per suum, per publicum dedecus, procedere velit in eâ civitate, in quâ hic esset usus florentissimæ dignitatis, ut primus in senatu laudare Pallantem posset? Mitto, quod Pallanti servo prætoria ornamenta offeruntur; quippe offeruntur a servis. Mitto, quod censent, "non exhortandum modo, verum etiam compellendum, ad usum aureorum annulorum:" erat enim contra majestatem senatûs, si ferreis prætorius uteretur. Levia hæc et transeunda. Illa memoranda, quod, nomine Pallantis, senatus (nec expiata postea curia est!) "Pallantis nomine, senatus gratias agit Cæsari, quod et ipse cum summo honore mentionem ejus prosecutus esset, et senatui facultatem fecisset testandi erga eum benevolentiam suam." Quid enim senatui pulchrius, quam ut erga Pallantem satis gratus videretur? Additur: "ut Pallas, cui se omnes pro virili parte obligatos fatentur, singularis fidei, singularis industriæ, fructum meritissimo ferat." Prolatos imperii fines, redditos exercitus rei-

publicæ, credas. Adstruitur his, "cum senatui populoque Romano liberalitatis gratior repræsentari nulla materia possit, quam si abstinentissimi fidelissimique custodis principalium opum facultates adjuvare contingeret." Hoc tunc votum senatûs, hoc præcipuum gaudium populi, hæc liberalitatis materia gratissima, si Pallantis facultates adjuvare publicarum opum egestione contingeret. Jam quæ sequuntur! "voluisse quidem senatum censere, dandum ex ærario sestertium centies quinquagies; et, quanto ab ejusmodi cupiditatibus remotior ejus animus esset, tanto impensius petere a publicò parente, ut eum compelleret ad cedendum senatui." Id vero deerat, ut cum Pallante auctoritate publicâ ageretur, Pallas rogaretur, ut senatui cederet, ut illi superbissimæ abstinentiæ Cæsar ipse advocatus esset, ne sestertium centies quinquagies sperneret. Sprevit; quod solum potuit, tantis opibus publice oblatis, arrogantius facere, quam si accepisset. Senatus tamen id quoque, similis querenti, laudibus tulit, his quidem verbis: "Sed, cum Princeps optimus, parensque publicus, rogatus a Pallante, eam partem sententiæ, quæ pertinebat ad dandum ei ex ærario centies quinquagies sestertium, remitti voluisset; testari senatum, et se libenter ac merito hanc summam inter reliquos honores, ob fidem diligentiamque, Pallanti decernere cœpisse: voluntati tamen Principis sui, cui in nullâ re fas putaret repugnare, in hac quoque re obsequi." Imaginare Pallantem velut intercedentem senatûsconsulto, moderantemque honores suos; et sestertium centies quinquagies, ut nimium, recusantem, cum prætoria ornamenta, tamquam minus, recepisset. Imaginare Cæsarem, liberti precibus, vel potius imperio, coram senatu obtemperantem. Imperat enim libertus patrono, quem in senatu rogat. Imaginare senatum, usquequaque testantem, merito libenterque se hanc summam, inter reliquos honores, Pallanti cœpisse decernere; et perseveraturum fuisse se, nisi obseque-

retur Principis voluntati, cui non esset fas in ullâ re repugnare. Ita, ne sestertium centies quinquagies Pallas ex ærario ferret, verecundiâ ipsius, obsequio senatûs opus fuit, in hoc præcipue non obsecuturi, si in ullâ re putâsset fas esse non obsequi. Finem existimas? Mane dum, et majora accipe. "Utique, cum sit utile, Principis benignitatem, promtissimam ad laudem præmiaque merentium, illustrari ubique, et maxime his locis, quibus incitari ad imitationem præpositi rerum ejus curæ possent; et Pallantis spectatissima fides atque innocentia exemplo provocare studium tam honestæ æmulationis posset; ea, quæ quarto Calendas Februarias, quæ proximæ fuissent, in amplissimo ordine optimus Princeps recitâsset, senatûsque consulta de iis rebus facta, in ære inciderentur; idque æs figeretur ad statuam loricatam D. Julii." Parum visum, tantorum dedecorum esse curiam testem: delectus est celeberrimus locus, in quo legenda præsentibus, legenda futuris, proderentur. Placuit ære signari omnes honores fastidiosissimi mancipii; quosque repudiâsset, quosque, quantum ad decernentes pertinet, gessisset. Incisa et insculpta sunt publicis æternisque monimentis prætoria ornamenta Pallantis, sic quasi fœdera antiqua, sic quasi sacræ leges. Tanta Principis, tanta senatûs, tanta Pallantis ipsius .... quid dicam, nescio .... ut vellent in oculis omnium figi, Pallas insolentiam suam, patientiam Cæsar, humilitatem senatus. Nec puduit rationem turpitudini obtendere; egregiam quidem pulchramque rationem, ut, exemplo Pallantis præmiorum, ad studium æmulationis cæteri provocarentur. Ea honorum vilitas erat, illorum etiam, quos Pallas non [se dignabatur.] Inveniebantur tamen honesto loco nati, qui peterent cuperentque, quod dari liberto, promitti servis, videbant. Quam juvat, quod in tempora illa non incidi, quorum sic me, tamquam illis vixerim, pudet! Non dubito, similiter affici te. Scio, quam sit tibi vivus et ingenuus animus: ideo

que facilius est, ut me (quamquam indignatione, quibusdam in locis, fortasse ultra epistolæ modum extulerim) parum doluisse, quam nimis, credas. Vale.

(7.) *C. Plinius Tacito suo S.*

Neque ut magistro magister, neque ut discipulo discipulus, (sic enim scribis) sed ut discipulo magister (nam tu magister, ego contra; atque ideo tu in scholam revocas, ego adhuc Saturnalia extendo) librum misisti. Num potui longius hyperbaton facere, atque hoc ipso probare, eum esse me, qui non modo magister tuus, sed ne discipulus quidem, debeam dici? Sumam tamen personam magistri; exseramque in librum tuum jus, quod dedisti; eo liberius, quo nihil ex meis interim missurus sum tibi, in quo te ulciscaris. Vale.

(8.) *C. Plinius Romano suo S.*

Vidistine aliquando Clitumnum fontem? si nondum, (et puto nondum: alioqui narrâsses mihi) vide; quem ego (pœnitet tarditatis) proxime vidi. Modicus collis assurgit, antiquâ cupressu nemorosus et opacus: hunc subter fons exit, et exprimitur pluribus venis, sed imparibus; eluctatusque, facit gurgitem, qui lato gremio patescit purus et vitreus, ut numerare jactas stipes et relucentes calculos possis. Inde, non loci devexitate, sed ipsâ sui copiâ et quasi pondere, impellitur. Fons adhuc, et jam amplissimum flumen, atque etiam navium patiens, quas, obvias quoque, et contrario nisu in diversa tendentes, transmittit et perfert; adeo validus, ut illâ quâ properat ipse, quamquam per solum planum, remis non adjuvetur; idem ægerrime remis contisque superetur adversus. Jucundum utrumque per jocum ludumque

fluitantibus, ut flexerint cursum, laborem otio, otium labore, variare. Ripæ fraxino multâ, multâ populo, vestiuntur; quas perspicuus amnis, velut mersas, viridi imagine annumerat. Rigor aquæ certaverit nivibus, nec color cedit. Adjacet templum priscum et religiosum. Stat Clitumnus ipse amictus ornatusque prætextâ. Præsens numen, atque etiam fatidicum, indicant sortes. Sparsa sunt circa sacella complura, totidemque Dei: sua cuique veneratio, suum nomen: quibusdam vero etiam fontes. Nam, præter illum, quasi parentem cæterorum, sunt minores, capite discreti; sed flumini miscentur, quod ponte transmittitur. Is terminus sacri profanique. In superiore parte navigare tantum, infra etiam natare, concessum. Balineum Hispellates, quibus illum locum Divus Augustus dono dedit, publice præbent; præbent et hospitium. Nec desunt villæ, quæ, secutæ fluminis amœnitatem, margini insistunt. In summâ, nihil erit, ex quo non capias voluptatem. Nam studebis quoque, et leges multa multorum omnibus columnis, omnibus parietibus inscripta, quibus fons ille Deusque celebratur. Plura laudabis; nonnulla ridebis; quamquam tu vero (quæ tua humanitas) nulla ridebis. Vale.

(9.) *C. Plinius Urso suo S.*

Olim non librum in manus, non stilum, sumsi. Olim nescio, quid sit otium, quid quies, quid denique illud iners quidem, jucundum tamen, nihil agere, nihil esse: adeo multa me negotia amicorum nec secedere nec studere patiuntur. Nulla enim studia tanti, ut amicitiæ officium deseratur: quod religiosissime custodiendum, studia ipsa præcipiunt. Vale.

(10.) *C. Plinius Fabato, prosocero suo, S.*

Quo magis cupis ex nobis pronepotes videre, hoc tristior audies, neptem tuam abortum fecisse, dum se prægnantem esse puellariter nescit, ac per hoc quædam custodienda prægnantibus omittit, facit omittenda: quem errorem magnis documentis expiavit, in summum periculum adducta. Igitur, ut necesse est, graviter accipias, senectutem tuam quasi paratis posteris destitutam; sic debes agere Diis gratias, quod ita tibi in præsentia pronepotes negaverunt, ut servarent neptem, illos reddituri: quorum nobis spem certiorem hæc ipsa, quamquam parum prospere explorata, fecunditas facit. Iisdem nunc ego te, quibus ipsum me hortor, moneo, confirmo. Neque enim ardentius tu pronepotes, quam ego liberos cupio: quibus videor a meo tuoque latere pronum ad honores iter, et audita latius nomina, et non subitas imagines, relicturus. Nascantur modo; et hunc nostrum dolorem gaudio mutent. Vale.

(11.) *C. Plinius Hispullæ suæ S.*

Cum affectum tuum erga fratris filiam cogito, etiam maternâ indulgentiâ molliorem, intelligo, prius tibi, quod est posterius, nuntiandum, ut præsumta lætitia sollicitudini locum non relinquat: quamquam vereor, ne, post gratulationem quoque, in metum redeas, atque ita gaudeas periculo liberatam, ut simul, quod periclitata sit, perhorrescas. Jam hilaris, jam sibi, jam mihi reddita, incipit refici, transmissumque discrimen convalescendo metiri. Fuit alioqui in summo discrimine (impune dixisse liceat); fuit nullâ suâ culpâ, ætatis aliquâ; inde abortus, et ignorati uteri triste experimentum. Proinde, etsi non contigit tibi desiderium fratris amissi aut nepote ejus aut nepte

solari, memento tamen dilatum magis istud, quam negatum, cum salva sit, ex quâ sperari potest. Simul excusa patri tuo casum, cui paratior apud feminas venia. Vale.

(12.) *C. Plinius Minuciano suo S.*

Hunc solum diem excuso. Recitaturus est Titinius Capito, quem ego audire nescio magis debeam an cupiam. Vir est optimus, et inter præcipua sæculi ornamenta numerandus: colit studia, studiosos amat, fovet, provehit; multorumque, qui aliqua componunt, portus, sinus, præmium, omnium exemplum; ipsarum denique literarum jam senescentium reductor ac reformator. Domum suam recitantibus præbet: auditoria, non apud se tantum, benignitate mirâ frequentat: mihi certe, si modo in Urbe est, defuit nunquam. Porro tanto turpius gratiam non referre, quanto honestior causa referendæ. An, si litibus tererer, obstrictum esse me crederem obeunti vadimonia mea; nunc, quia mihi omne negotium, omnis in studiis cura, minus obligor tantâ sedulitate celebranti, in quo obligari ego, ne dicam solo, certe maxime possum? Quod si illi nullam vicem, nulla quasi mutua officia deberem, sollicitarer tamen vel ingenio hominis pulcherrimo et maximo, et in summâ severitate dulcissimo, vel honestate materiæ. Scribit exitus illustrium virorum, in his quorumdam mihi carissimorum. Videor ergo fungi pio munere, quorumque exsequias celebrare non licuit, horum quasi funebribus laudationibus, seris quidem, sed tanto magis veris, interesse. Vale.

(13.) *C. Plinius Geniali suo S.*

Probo, quod libellos meos cum patre legisti. Pertinet ad profectum tuum, a disertissimo viro discere, quid laudandum, quid reprehendendum; simul ita institui, ut verum dicere assuescas. Vides, quem sequi, cujus debeas implere vestigia. O te beatum! cui contigit unum atque idem optimum et conjunctissimum exemplar; qui denique eum potissimum imitandum habes, cui natura esse te simillimum voluit. Vale.

(14.) *C. Plinius Aristoni suo S.*

Cum sis peritissimus et privati juris et publici, cujus pars senatorium est, cupio ex te potissimum audire, erraverim in senatu proxime, necne: non ut in præteritum (serum enim), verum ut in futurum, si quid simile inciderit, erudiar. Dices, "Cur quæris, quod nôsse debebas?" Priorum temporum servitus, ut aliarum optimarum artium, sic etiam juris senatorii, oblivionem quamdam et ignorantiam induxit. Quotus enim quisque tam patiens, ut velit discere quod in usu non sit habiturus? Adde, quod difficile est tenere, quæ acceperis, nisi exerceas. Itaque reducta libertas rudes nos et imperitos deprehendit; cujus dulcedine accensi, cogimur quædam facere ante, quam nôsse. Erat autem antiquitus institutum, ut a majoribus natu, non auribus modo, verum etiam oculis, disceremus, quæ facienda mox ipsi, ac per vices quasdam tradenda minoribus, haberemus. Inde adolescentuli statim castrensibus stipendiis imbuebantur, ut imperare parendo, duces agere, dum sequuntur, assuescerent. Inde honores petituri assistebant curiæ foribus, et consilii publici spectatores, antequam consortes, erant. Suus cuique parens pro

magistro, aut, cui parens non erat, maximus quisque et vetustissimus pro parente. Quæ potestas referentibus, quod censentibus jus, quæ vis magistratibus, quæ cæteris libertas, ubi cedendum, ubi resistendum, quod silendi tempus, quis dicendi modus, quæ distinctio pugnantium sententiarum, quæ executio prioribus aliquid addentium, omnem denique senatorium morem, (quod fidelissimum præcipiendi genus) exemplis docebantur. At nos juvenes fuimus quidem in castris: sed, cum suspecta virtus, inertia in pretio, cum ducibus auctoritas nulla, nulla militibus verecundia, nusquam imperium, nusquam obsequium, omnia soluta, turbata, atque etiam in contrarium versa, postremo obliviscenda magis, quam tenenda. Iidem prospeximus curiam, sed curiam trepidam et elinguem, cum dicere quod velles, periculosum, quod nolles, miserum esset. Quid tunc disci potuit? quid didicisse juvit, cum senatus aut ad otium summum, aut ad summum nefas, vocaretur; et modo ludibrio, modo dolori retentus, nunquam seria, tristia sæpe, censeret? Eadem mala jam senatores, jam participes malorum, multos per annos vidimus, tulimusque, quibus ingenia nostra in posterum quoque hebetata, fracta, contusa sunt. Breve tempus, (nam tanto brevius omne, quanto felicius tempus) quo libet scire, quid simus; libet exercere quod sumus. Quo justius peto, primum, ut errori (si quis est error) tribuas veniam; deinde medearis scientiâ tuâ, cui semper fuit cura, sic jura publica ut privata, sic antiqua ut recentia, sic rara ut assidua, tractare. Atque ego arbitror, illis etiam, quibus plurimarum rerum agitatio frequens nihil esse ignotum patiebatur, genus quæstionis, quod affero ad te, aut non satis tritum, aut etiam inexpertum fuisse. Hoc et ego excusatior, si forte sum lapsus; et tu dignior laude, si potes id quoque docere, quod, in obscuro est, an didiceris. Referebatur de libertis Afranii Dextri consulis, incertum suâ an suorum manu, sce-

lere an obsequio, peremti. Hos alius, (quis? Ego; sed nihil refert) post quæstionem supplicio liberandos, alius in insulam relegandos, alius morte puniendos, arbitrabatur. Quarum sententiarum tanta diversitas erat, ut non possent esse nisi singulæ. Quid enim commune habet occidere et relegare? non (hercule) magis quam relegare et absolvere: quamquam propior aliquanto est sententiæ relegantis, quæ absolvit, quam quæ occidit. Utraque enim ex illis vitam relinquit, hæc adimit: cum interim, et qui morte puniebant, et qui relegabant, unâ sedebant, et temporariâ simulatione concordiæ discordiam differebant. Ego postulabam, ut tribus sententiis constaret suus numerus, nec se brevibus induciis duæ jungerent. Exigebam ergo, ut, qui capitali supplicio afficiendos putabant, discederent a relegante, nec interim contra absolventes, mox dissensuri, congregarentur, quia parvulum referret, an idem displiceret, quibus non idem placuisset. Illud etiam mihi permirum videbatur, eum quidem, qui libertos relegandos, servos supplicio afficiendos censuisset, coactum esse dividere sententiam; hunc autem, qui libertos morte multaret, cum relegante numerari. Nam, si oportuisset dividi sententiam unius, quia res duas comprehendebat, non reperiebam, quemadmodum posset jungi sententia duorum tam diversa censentium. Atque adeo permitte mihi, sic apud te, tamquam ibi; sic peractâ re, tamquam adhuc integrâ, rationem judicii mei reddere; quæque tunc carptim, multis obstrepentibus, dixi, nunc per otium jungere. Fingamus tres omnino judices in hanc causam datos esse: horum uni placuisse perire libertos; alteri, relegari; tertio, absolvi: utrumne sententiæ duæ, collatis viribus, novissimam periment, an separatim unaquæque tantumdem, quantum altera, valebit; nec magis poterit cum secundâ prima connecti, quam secunda cum tertiâ? Igitur in senatu quoque numerari tamquam contrariæ debent, quæ tamquam diversæ dicuntur. Quod si unus atque idem et perdendos cen-

seret et relegandos, num ex sententiâ unius et perire possent et relegari? Num denique omnino una sententia putaretur, quæ tam diversa conjungeret? Quemadmodum igitur, cum alter puniendos, alter censeat relegandos, videri potest una sententia, quæ dicitur a duobus, quæ non videretur una, si ab uno diceretur? Quid? lex non aperte docet dirimi debere sententias occidentis et relegantis, cum ita discessionem fieri jubet: "Qui hæc sentitis, in hanc partem; qui alia omnia, in illam partem ite, quâ sentitis?" Examina singula verba; expende. "Qui hæc censetis," hoc est, qui relegandos putatis, "in hanc partem," id est, in eam, in quâ sedet, qui censuit relegandos. Ex quo manifestum est, non posse in eâdem parte remanere eos, qui interficiendos arbitrantur. "Qui alia omnia:" animadvertis, ut non contenta lex dicere "alia," addiderit, "omnia." Num ergo dubium est, alia omnia sentire eos, qui occidunt, quam qui relegant? "in illam partem ite, quâ sentitis." Nonne videtur ipsa lex eos, qui dissentiunt, in contrariam partem vocare, cogere, impellere? non consul etiam, ubi quisque remanere, quo transgredi, debeat, non tantum sollennibus verbis, sed manu gestuque, demonstrat? At enim futurum est, ut, si dividantur sententiæ interficientis et relegantis, prævaleat illa, quæ absolvit. Quid istud ad censentes? quos certe non decet omnibus artibus, omni ratione pugnare, ne fiat, quod est mitius: oportet tamen eos, qui puniunt, et qui relegant, absolventibus primum, mox inter se, comparari. Scilicet ut, in spectaculis quibusdam, sors aliquem seponit ac servat, qui cum victore contendat; sic in senatu sunt aliqua prima, sunt secunda certamina: et ex duabus sententiis eam, quæ superior exierit, tertia exspectat. Quid? quod, primâ sententiâ comprobatâ, cæteræ perimantur. Quâ ergo ratione potest esse [non] unus atque idem locus sententiarum, quarum nullus est postea? Planius repetam. Nisi, dicente sententiam eo qui relegat, illi qui puniunt capite, initio statim in alia

discedant, frustra postea in eo dissentient ab eo, cui paulo ante consenserint. Sed quid ego similis docenti, cum discere velim, an sententias dividi, an iri in singulas, oportuerit? Obtinui quidem, quod postulabam: nihilominus tamen quæro, an postulare debuerim, an abstinere, quemadmodum abstinuit is, qui ultimum supplicium sumendum esse censebat. Nescio an jure, certe æquitate postulationis meæ victus, omissâ sententiâ suâ, accessit releganti; veritus scilicet, ne, si dividerentur sententiæ (quod alioqui fore videbatur), ea, quæ absolvendos esse censebat, numero prævaleret. Etenim longe plures in hac unâ, quam in duabus singulis erant. Tum illi quoque, qui auctoritate ejus trahebantur, transeunte illo destituti, reliquerunt sententiam ab ipso auctore desertam, secutique sunt quasi transfugam, quem ducem sequebantur. Sic ex tribus sententiis duæ factæ; tenuitque ex duabus altera, tertiâ expulsâ; quæ cum ambas superare non posset, elegit ab utrâ vinceretur. Vale.

(15.) *C. Plinius Juniori suo S.*

Oneravi te tot pariter missis voluminibus; sed oneravi, primum, quia exegeras; deinde, quia scripseras tam graciles istic vindemias esse, ut plane scirem tibi vacaturum (quod vulgo dicitur) librum legere. Eadem ex meis agellis nuntiantur. Igitur mihi quoque licebit scribere, quæ legas; sit modo, unde chartæ emi possint: quæ si scabræ bibulæve sint, aut non scribendum, aut necessario, quidquid scripserimus boni malive, delebimus. Vale.

(16.) *C. Plinius Paterno suo S.*

Confecerunt me infirmitates meorum, mortes etiam, et quidem juvenum. Solatia duo, nequâquam paria

tanto dolori, solatia tamen: unum, facilitas manumittendi (videor enim non omnino immaturos perdidisse, quos jam liberos perdidi); alterum, quod permitto servis quoque quasi testamenta facere; eaque, ut legitima, custodio. Mandant rogantque, quod visum: pareo, ut jussus. Dividunt, donant, relinquunt, duntaxat intra domum: nam servis respublica quædam et quasi civitas domus est. Sed, quamquam his solatiis acquiescam, debilitor et frangor eâdem illâ humanitate, quæ me, ut hoc ipsum permitterem, induxit. Non ideo tamen velim durior fieri: nec ignoro alios hujusmodi casus nihil amplius vocare, quam damnum; eoque sibi magnos homines et sapientes videri. Qui an magni sapientesque sint, nescio: homines non sunt. Hominis est enim affici dolore, sentire, resistere tamen, et solatia admittere, non, solatiis non egere. Verum de his plura fortasse quam debui, sed pauciora quam volui. Est enim quædam etiam dolendi voluptas; præsertim si in amici sinu defleas, apud quem lacrymis tuis vel laus sit parata, vel venia. Vale.

(17.) *C. Plinius Macrino suo S.*

Num istic quoque immite et turbidum cœlum? hîc assiduæ tempestates, et crebra diluvia. Tiberis alveum excessit, et demissioribus ripis alte superfunditur. Quamquam fossâ, quam providentissimus Imperator fecit, exhaustus, premit valles, innatat campis; quâque planum solum, pro solo cernitur. Inde, quæ solet flumina accipere, et permixta devehere, velut obvius, sistere cogit; atque ita alienis aquis operit agros, quos ipse non tangit. Anio, delicatissimus amnium, ideoque adjacentibus villis velut invitatus retentusque, magnâ ex parte nemora, quibus inumbratur, fregit et rapuit. Subruit montes; et, decidentium mole pluribus locis clausus, dum amis-

sum iter quærit, impulit tecta, ac se super ruinas ejecit atque extulit. Viderunt, quos excelsioribus terris illa tempestas [non] deprehendit, alibi divitum apparatus, et gravem supellectilem, alibi instrumenta ruris; ibi boves, aratra, rectores; hîc soluta et libera armenta; atque inter hæc arborum truncos, aut villarum trabes [atque culmina,] varie lateque fluitantia. Ac ne illa quidem loca malo vacaverunt, ad quæ non adscendit amnis. Nam, pro amne, imber assiduus, et dejecti nubibus turbines: proruta opera, quibus pretiosa rura cinguntur: quassata atque etiam decussa monimenta. Multi ejusmodi casibus debilitati, obruti, obtriti; et aucta luctibus damna. Ne quid simile istic, pro mensurâ periculi, vereor; teque rogo, si nihil tale, quam maturissime sollicitudini meæ consulas: sed et, si tale, id quoque nunties. Nam parvulum differt, patiaris adversa, an exspectes; nisi quod tamen est dolendi modus, non est timendi. Doleas enim, quantum scias accidisse; timeas, quantum possit accidere. Vale.

(18.) *C. Plinius Rufino suo S.*

Falsum est nimirum, quod creditur vulgo, testamenta hominum speculum esse morum; cum Domitius Tullus longe melior apparuerit morte, quam vitâ. Nam, cum se captandum præbuisset, reliquit filiam hæredem, quæ illi cum fratre communis, quia genitam fratre adoptaverat. Prosecutus est nepotes plurimis jucundissimisque legatis; prosecutus etiam pronepotem. In summâ, omnia pietate plenissima; ac tanto magis, quoniam inexspectata sunt. Ergo varii totâ civitate sermones. Alii fictum, ingratum, immemorem loquuntur; seque ipsos, dum insectantur illum, turpissimis confessionibus produnt, qui de illo, uti de patre, avo, proavo, quasi de orbo, queruntur: alii, contra, hoc ipsum laudibus ferunt, quod sit frustratus improbas spes hominum, quos sic decipere

pro moribus temporum, prudentia est. Addunt etiam, non fuisse ei liberum alio testamento mori: neque enim reliquisse opes filiæ, sed reddidisse, quibus auctus per filiam fuerat. Nam Curtilius Mancia, perosus generum suum Domitium Lucanum (frater is Tulli), sub eâ conditione filiam ejus, neptem suam, effecerat hæredem, si esset manu patris emissa. Emiserat pater; adoptaverat patruus: atque ita circumscripto testamento, consors frater in patris potestatem emancipatam filiam adoptionis fraude revocaverat, et quidem cum opibus amplissimis. Fuit alioqui fratribus illis quasi fato datum, ut divites fierent, invitissimis, a quibus facti sunt. Quin etiam Domitius Afer, qui illos in nomen assumsit, reliquit testamentum ante octo et decem annos nuncupatum; adeoque postea improbatum sibi, ut patris eorum bona proscribenda curaverit. Mira illius asperitas, mira felicitas horum; illius asperitas, qui numero civium excidit, quem socium etiam in liberis habuit; felicitas horum, quibus successit in locum patris, qui patrem abstulerat. Sed hæc quoque hæreditas Afri, ut reliqua cum fratre quæsita, transmittenda erat filiæ fratris, a quo Tullus ex asse hæres institutus, prælatusque filiæ fuerat, ut conciliaretur. Quo laudabilius testamentum est, quod pietas, fides, pudor, scripsit; in quo denique omnibus affinitatibus, pro cujusque officio, gratia relata est, relata et uxori. Accepit amœnissimas villas, accepit magnam pecuniam, uxor optima et patientissima, ac tanto melius de viro merita, quanto magis est reprehensa, quod nupsit. Nam mulier, natalibus clara, moribus proba, ætate declivis, diu vidua, mater olim, parum decore secuta matrimonium videbatur divitis senis, ita perditi morbo, ut esse tædio posset uxori, quam juvenis sanusque duxisset. Quippe omnibus membris extortus et fractus, tantas opes solis oculis obibat; ac ne in lectulo quidem, nisi ab aliis, movebatur. Quin etiam (fœdum miserandumque dictu) dentes lavandos fricandosque præbebat. Auditum frequenter ex illo, cum

quereretur de contumeliis debilitatis suæ, digitos se servorum suorum quotidie lingere. Vivebat tamen, et vivere volebat, sustentante maxime uxore, quæ culpam inchoati matrimonii in gloriam perseverantiâ verterat. Habes omnes fabulas Urbis: nam sunt omnes fabulæ Tullus. Exspectatur auctio. Fuit enim tam copiosus, ut amplissimos hortos, eodem quo emerat die, instruxerit plurimis et antiquissimis statuis. Tantum illi pulcherrimorum operum in horreis, quæ negligebantur. Invicem tu, si quid istic epistolâ dignum, ne gravare. Nam, cum aures hominum novitate lætantur, tum ad rationem vitæ exemplis erudimur. Vale.

(19.) *C. Plinius Maximo suo S.*

Et gaudium mihi et solatium in literis: nihilque tam lætum, quod his lætius, nihil tam triste, quod non per has sit minus triste. Itaque et infirmitate uxoris, et meorum periculo, quorumdam vero etiam morte turbatus, ad unicum doloris levamentum, studia, confugi, quæ præstant, ut adversa magis intelligam, sed patientius feram. Est autem mihi moris, quod sum daturus in manus hominum, ante amicorum judicio examinare, in primis tuo. Proinde, si quando, nunc intende libro, quem cum hac epistolâ accipies; quia vereor, ne ipse, ut tristis, parum intenderim. Imperare enim dolori, ut scriberem, potui; ut vacuo animo lætoque, non potui. Porro, ut ex studiis gaudium, sic studia hilaritate proveniunt. Vale.

(20.) *C. Plinius Gallo suo S.*

Ad quæ noscenda, iter ingredi, transmittere mare, solemus, ea sub oculis posita negligimus; seu quia ita naturâ comparatum, ut, proximorum incuriosi,

longinqua sectemur; seu quod omnium rerum cupido languescit, cum facilis occasio est; seu quod differimus, tamquam sæpe visuri, quod datur videre, quoties velis cernere. Quâcumque de causâ, permulta in Urbe nostrâ, juxtaque Urbem, non oculis modo, sed ne auribus quidem, novimus; quæ si tulisset Achaïa, Ægyptus, Asia, aliave quælibet miraculorum ferax commendatrixque terra, audita, perlecta, lustrata, haberemus. Ipse certe nuper, quod nec audieram ante, nec videram, audivi pariter, et vidi. Exegerat prosocer meus, ut Amerina prædia sua inspicerem. Hæc perambulanti mihi ostenditur subjacens lacus, nomine Vadimonis; simul quædam incredibilia narrantur. Perveni ad ipsum. Lacus est in similitudinem jacentis rotæ circumscriptus, et undique æqualis; nullus sinus, obliquitas nulla, omnia dimensa, paria, et quasi artificis manu cavata et excisa. Color cœruleo albidior, viridior et pressior sulfuris; odor saporque medicatus; vis, quâ fracta solidantur. Spatium modicum, quod tamen sentiat ventos, et fluctibus intumescat. Nulla in hoc navis (sacer enim), sed innatant insulæ herbidæ, omnes arundine et junco tectæ; quæque alia fecundior palus, ipsaque illa extremitas lacûs effert. Sua cuique figura, ut modus: cunctis margo derasus, quia, frequenter vel litori vel sibi illisæ, terunt teruntur que. Par omnibus altitudo, par levitas: quippe in speciem carinæ humili radice descendunt. Hæc ab omni latere perspicitur, eâdem aquâ suspensa pariter et mersa. Interdum junctæ copulatæque et continenti similes sunt; interdum discordantibus ventis digeruntur; nonnunquam, destitutæ tranquillitate, singulæ fluitant. Sæpe minores majoribus, velut cymbulæ onerariis, adhærescunt: sæpe inter se majores minoresque quasi cursum certamenque desumunt. Rursus, omnes in eumdem locum appulsæ, quâ steterunt, promovent terram, et, modo hac, modo illac, lacum reddunt auferuntque: ac tum demum, cum medium tenuêre, non contra-

hunt. Constat, pecora, herbas secuta, sic in insulas illas, ut in extremam ripam, procedere solere, nec prius intelligere mobile solum, quam, litori abrepta, quasi illata et imposita, circumfusum undique lacum paveant. Mox, quo tulerit ventus, egressa, non magis se descendisse sentire, quam senserint adscendisse. Idem lacus in flumen egeritur, quod, ubi se paulisper oculis dedit, specu mergitur, alteque conditum meat: ac, si quid, ante quam subduceretur, accepit, servat et profert. Hæc tibi scripsi, quia nec minus ignota, quam mihi, nec minus grata, credebam. Nam te quoque, ut me, nihil æque, ac naturæ opera delectant. Vale.

(21.) *C. Plinius Arriano suo S.*

Ut in vitâ, sic in studiis, pulcherrimum et humanissimum æstimo, severitatem comitatemque miscere, ne illa in tristitiam, hæc in petulantiam, excedat. Quâ ratione ductus, graviora opera lusibus jocisque distinguo. Ad hos proferendos, et tempus et locum opportunissimum elegi: utque jam nunc assuescerent et ab otiosis et in triclinio audiri, Julio mense, quo maxime lites interquiescunt, positis ante lectos cathedris, amicos collocavi. Forte accidit, ut eo die mane in advocationem subitam rogarer; quod mihi causam præloquendi dedit. Sum enim deprecatus, ne quis, ut irreverentem operis, argueret, quod, recitaturus, quamquam et amicis et paucis, idem iterum amicis, foro, et negotiis, non abstinuissem. Addidi, hunc ordinem me et in scribendo sequi, ut necessitates voluptatibus, seria jucundis anteferrem, ac primum amicis, tum mihi, scriberem. Liber fuit et opusculis varius et metris. Ita solemus, qui ingenio parum fidimus, satietatis periculum fugere. Recitavi biduo: hoc assensus audientium exegit. Et tamen, ut alii transeunt quædam, imputantque, quod trans-

eant; sic ego nihil prætereo, atque etiam, non prætereire me, dico. Lego enim omnia, ut omnia emendem: quod contingere non potest electa recitantibus. At illud modestius, et fortasse reverentius; sed hoc simplicius et amantius. Amat enim, qui se sic amari putat, ut tædium non pertimescat. Alioqui quid præstant sodales, si conveniunt voluptatis suæ causâ? Delicatus, ac similis ignoto est, qui amici librum bonum mavult audire, quam facere. Non dubito, cupere te (pro cæterâ mei caritate) quam maturissime legere hunc adhuc musteum librum. Leges, sed retractatum; quæ causa recitandi fuit: et tamen nonnulla jam ex eo nôsti. Hæc, vel emendata postea, vel (quod interdum longiore morâ solet) deteriora facta, quasi nova rursus et rescripta, cognosces. Nam, plerisque mutatis, ea quoque mutata videntur, quæ manent. Vale.

(22.) *C. Plinius Geminio suo S.*

Nôstine hos, qui, omnium libidinum servi, sic aliorum vitiis irascuntur, quasi invideant, et gravissime puniunt, quos maxime imitantur? cum eos etiam, qui non indigent clementiâ ullius, nihil magis quam lenitas deceat. Atque ego optimum et emendatissimum existimo, qui cæteris ita ignoscit, tamquam ipse quotidie peccet; ita peccatis abstinet, tamquam nemini ignoscat. Proinde hoc domi, hoc foris, hoc in omni vitæ genere, teneamus, ut nobis implacabiles simus, exorabiles istis etiam, qui dare veniam, nisi sibi, nesciunt: mandemusque memoriæ, quod vir mitissimus, et ob hoc quoque maximus, Thrasea, crebro dicere solebat: "Qui vitia odit, homines odit." Quæris fortasse, quo commotus hæc scribam. Nuper quidam . . . . . . Sed melius coram; quamquam ne tunc quidem. Vereor enim, ne id, quod improbo eos sectari, carpere, fere huic, quod

cum maxime præcipimus, repugnet. Quisquis ille, qualiscumque, sileatur: quem insignire, exempli nonnihil, non insignire, humanitatis plurimum refert. Vale.

(23.) *C. Plinius Marcellino suo S.*

Omnia mihi studia, omnes curas, omnia avocamenta exemit, excussit, eripuit dolor, quem ex morte Junii Aviti gravissimum cepi. Latum clavum in domo meâ induerat: suffragio meo adjutus in petendis honoribus fuerat: ad hoc, ita me diligebat, ita verebatur, ut me formatore morum, me quasi magistro, uteretur. Rarum hoc in adolescentibus nostris: nam quotusquisque vel ætati alterius vel auctoritati, ut minor, cedit? Statim sapiunt; statim sciunt omnia: neminem verentur; imitantur neminem; atque ipsi sibi exempla sunt. Sed non Avitus, cujus hæc præcipua prudentia, quod alios prudentiores arbitrabatur; hæc præcipua eruditio, quod discere volebat. Semper ille aut de studiis aliquid, aut de officiis vitæ, consulebat: semper ita recedebat, ut melior factus: et erat factus, vel eo quod audierat, vel quod omnino quæsierat. Quod ille obsequium Serviano, exactissimo viro, præstitit! quem, legatum, tribunus, ita et intellexit et cepit, ut, ex Germaniâ in Pannoniam transeuntem, non ut commilito, sed ut comes assectatorque, sequeretur. Quâ industriâ, quâ modestiâ quæstor consulibus suis (et plures habuit) non minus jucundus et gratus, quam utilis fuit! quo discursu, quâ vigilantiâ, hanc ipsam ædilitatem, cui præreptus est, petiit! Quod vel maxime dolorem meum exulcerat. Obversantur cassi oculis labores, et infructuosæ preces, et honor, quem meruit tantum. Redit animo ille latus clavus, in penatibus meis sumtus: redeunt illa prima, illa postrema suffragia mea,

illi sermones, illæ consultationes. Afficior adolescentiâ ipsius; afficior necessitudinum casu. Erat illi grandis natu parens; erat uxor, quam ante annum virginem acceperat; erat filia, quam paulo ante sustulerat. Tot spes, tot gaudia, dies unus in adversa convertit. Modo designatus ædilis, recens maritus, recens pater, intactum honorem, orbam matrem, viduam uxorem, filiam pupillam, ignaramque patris, reliquit. Accedit lacrymis meis, quod, absens et impendentis mali nescius, pariter ægrum, pariter decessisse, cognovi, ne gravissimo dolori timore consuescerem. In tantis tormentis eram, cum scriberem hæc, scriberem sola. Neque enim nunc aliud aut cogitare aut loqui possum. Vale.

(24.) *C. Plinius Maximo suo S.*

Amor in te meus cogit, non ut præcipiam, (neque enim præceptore eges) admoneam tamen, ut, quæ scis, teneas et observes, aut scias melius. Cogita, te missum in provinciam Achaïam, illam veram et meram Græciam, in quâ primum humanitas, literæ, etiam fruges inventæ esse creduntur; missum ad ordinandum statum liberarum civitatum, id est, ad homines maxime homines, ad liberos maxime liberos, qui jus, a naturâ datum, virtute, meritis, amicitiâ, fœdere denique et religione, tenuerunt. Reverere conditores Deos, et nomina Deorum: reverere gloriam veterem, et hanc ipsam senectutem, quæ in homine venerabilis, in urbibus sacra. Sit apud te honor antiquitati, sit ingentibus factis, sit fabulis quoque. Nihil ex cujusquam dignitate, nihil ex libertate, nihil ex jactatione, decerpseris. Habe ante oculos, hanc esse terram, quæ nobis miserit jura, quæ leges, non victis, sed petentibus, dederit; Athenas esse, quas adeas; Lacedæmonem esse, quam regas: quibus reliquam umbram, et residuum libertatis no-

men, eripere, durum, ferum, barbarumque est. Vides a medicis, quamquam in adversâ valetudine nihil servi ac liberi differant, mollius tamen liberos clementiusque tractari. Recordare, quid quæque civitas fuerit; non ut despicias, quod esse desierit. Absit superbia, asperitas; nec timueris contemtum. An contemnitur, qui imperium, qui fasces habet, nisi humilis et sordidus, et qui se primus ipse contemnit? Male vim suam potestas aliorum contumeliis experitur: male terrore veneratio acquiritur; longeque valentior amor ad obtinendum quod velis, quam timor. Nam timor abit, si recedas; manet amor: ac, sicut ille in odium, hic in reverentiam vertitur. Te vero etiam atque etiam (repetam enim) meminisse oportet officii tui titulum, ac tibi ipsum interpretari, quale quantumque sit ordinare statum liberarum civitatum. Nam quid ordinatione civilius? quid libertate pretiosius? Porro quam turpe, si ordinatio eversione, libertas servitute, mutetur! Accedit, quod tibi certamen est tecum: onerat te quæsturæ tuæ fama, quam ex Bithyniâ optimam revexisti: onerat testimonium Principis: onerat tribunatus, prætura, atque hæc ipsa legatio, quasi præmium data. Quo magis nitendum est, ne in longinquâ provinciâ, quam suburbanâ, ne inter servientes, quam liberos, ne sorte, quam judicio missus, ne rudis et incognitus, quam exploratus probatusque, humanior, melior, peritior, fuisse videaris: cum sit alioquin (ut sæpe audîsti, sæpe legisti) multo deformius amittere, quam non assequi laudem. Hæc, velim, credas, (quod initio dixi) scripsisse me admonentem, non præcipientem; quamquam præcipientem quoque. Quippe non vereor, in amore ne modum excesserim. Neque enim periculum est, ne sit nimium, quod esse maximum debet. Vale.

C. PLINII CÆCILII
SECUNDI
EPISTOLARUM
LIBER IX.

(1.) *C. Plinius Maximo suo S.*

SÆPE te monui, ut libros, quos vel pro te, vel in Plantam, (immo et pro te et in illum; ita enim materia cogebat) composuisti, quam maturissime emitteres: quod nunc præcipue, morte ejus auditâ, et hortor et moneo. Quamvis enim legeris multis, legendosque dederis, nolo tamen quemquam opinari, defuncto demum inchoatos, quos incolumi eo peregisti. Salva sit tibi constantiæ fama. Erit autem, si notum æquis iniquisque fuerit, non post inimici mortem scribendi tibi natam esse fiduciam; sed jam paratam editionem morte præventam. Simul vitabis illud,

Ουχ ὁσιη φθιμενοισι . . . . .

Nam, quod de vivente scriptum, de vivente recitatum est, in defunctum quoque, tamquam viventem

adhuc, editur, si editur statim. Igitur, si quid aliud in manibus, interim differ: hoc perfice, quod nobis, qui legimus olim, absolutum videtur: sed jam videatur et tibi, cujus cunctationem nec res ipsa desiderat, et temporis ratio præcidit. Vale.

(2.) *C. Plinius Sabino suo S.*

Facis jucunde, quod non solum plurimas epistolas meas, verum etiam longissimas, flagitas; in quibus parcior fui, partim quia tuas occupationes verebar, partim quia ipse multum distringebar plerumque frigidis negotiis, quæ simul et avocant animum, et comminuunt. Præterea, nec materia plura scribendi dabatur: neque enim eadem nostra conditio, quæ M. Tullii, ad cujus exemplum nos vocas. Illi enim et copiosissimum ingenium, et ingenio quâ varietas rerum, quâ magnitudo, largissime suppetebat. Nos quam angustis terminis claudamur, etiam tacente me, perspicis; nisi forte volumus scholasticas tibi, atque (ut ita dicam) umbraticas literas mittere. Sed nihil minus aptum arbitramur, cum arma vestra, cum castra, cum denique cornua, tubas, sudorem, pulverem, soles cogitamus. Habes (ut puto) justam excusationem, quam tamen, dubito, an tibi probari velim. Est enim summi amoris, negare veniam brevibus epistolis amicorum, quamvis scias illis constare rationem. Vale.

(3.) *C. Plinius Paulino suo S.*

Alius alium, ego beatissimum existimo, qui bonæ mansuræque famæ præsumtione perfruitur, certusque posteritatis, cum futurâ gloriâ vivit. Ac mihi, nisi præmium æternitatis ante oculos, pingue illud altumque otium placeat. Etenim omnes homines ar-

bitror oportere aut immortalitatem suam aut mortalitatem cogitare; et illos quidem contendere, eniti; hos quiescere, remitti, nec brevem vitam caducis laboribus fatigare; ut video multos, miserâ simul et ingratâ imagine industriæ, ad vilitatem sui pervenire. Hæc ego tecum, quæ quotidie mecum, ut desinam mecum, si dissenties tu: quamquam non dissenties, ut qui semper clarum aliquid et immortale mediteris. Vale.

(4.) *C. Plinius Macrino suo S.*

Vererer, ne immodicam orationem putares, quam cum hac epistolâ accipies, nisi esset generis ejus, ut sæpe incipere, sæpe desinere videatur: nam singulis criminibus singulæ velut causæ continentur. Poteris ergo undecumque inceperis, ubicumque desieris, quæ deinceps sequentur, et quasi incipientia, legere, et quasi cohærentia; meque in universitate longissimum, brevissimum in partibus, judicare. Vale.

(5.) *C. Plinius Tironi suo S.*

Egregie facis, (inquiro enim, et persevere) quod justitiam tuam provincialibus multâ humanitate commendas: cujus præcipua pars est honestissimum quemque complecti, atque ita a minoribus amari, ut simul a principibus diligare. Plerique autem, dum verentur, ne gratiæ potentium nimium impertire videantur, sinisteritatis, atque etiam malignitatis, famam consequuntur. A quo vitio tu longe recessisti; scio: sed temperare mihi non possum, quominus laudem (similis monenti), quod eum modum tenes, ut discrimina ordinum dignitatumque custodias: quæ si confusa, turbata, permixta sunt, nihil est ipsâ æqualitate inæqualius. Vale.

(6.) *C. Plinius Calvisio suo S.*

Omne hoc tempus inter pugillares ac libellos jucundissimâ quiete transmisi. "Quemadmodum," inquis, "in Urbe potuisti?" Circenses erant; quo genere spectaculi ne levissime quidem teneor. Nihil novum, nihil varium, nihil, quod non semel spectâsse sufficiat. Quo magis miror tot millia virorum tam pueriliter identidem cupere currentes equos, insistentes curribus homines, videre. Si tamen aut velocitate equorum, aut hominum arte, traherentur, esset ratio nonnulla. Nunc favent panno; pannum amant: et, si, in ipso cursu, medioque certamine, hic color illuc, ille huc, transferatur, studium favorque transibit; et repente agitatores illos, equos illos, quos procul noscitant, quorum clamitant nomina, relinquent. Tanta gratia, tanta auctoritas, in unâ vilissimâ tunicâ; mitto, apud vulgus, quod vilius tunicâ; sed apud quosdam graves homines: quos ego cum recordor in re inani, frigidâ, assiduâ, tam insatiabiliter desidere, capio aliquam voluptatem, quod hac voluptate non capior. Ac per hos dies libentissime otium meum in literis colloco, quos alii otiosissimis occupationibus perdunt. Vale.

(7.) *C. Plinius Romano suo S.*

Ædificare te scribis. Bene est: inveni patrocinium. Ædifico enim jam ratione, quia tecum. Nam hoc quoque non dissimile, quod ad mare tu, ego ad Larium lacum. Hujus in litore plures villæ meæ: sed duæ, ut maxime delectant, ita exercent. Altera, imposita saxis, more Baiano, lacum prospicit: altera, æque more Baiano, lacum tangit. Itaque illam tragœdiam, hanc appellare comœdiam, soleo; illam, quod, quasi cothurnis; hanc, quod quasi socculis, sustinetur. Sua utrique amœnitas; et utraque

possidenti ipsâ diversitate jucundior. Hæc lacu propius, illa latius, utitur: hæc unum sinum molli curvamine amplectitur, illa editissimo dorso duos dirimit: illic recta gestatio longo limite super litus extenditur, hîc spatiosissimo xysto leviter inflectitur: illa fluctus non sentit, hæc frangit: ex illâ possis despicere piscantes, ex hac ipse piscari, hamumque de cubiculo, ac pæne etiam de lectulo, ut e naviculâ, jacere. Hæ mihi causæ utrique, quæ desunt, adstruendi, ob ea, quæ supersunt. Sed quid ego rationem tibi, apud quem pro ratione erit, idem facere? Vale.

(8.) *C. Plinius Augurino suo S.*

Si, laudatus a te, laudare te cœpero, vereor ne non tam proferre judicium meum, quam referre gratiam, videar. Sed, licet videar, omnia scripta tua pulcherrima existimo, maxime tamen illa, quæ de nobis. Accidit hoc unâ eâdemque de causâ. Nam et tu, quæ de amicis, optime scribis; et ego quæ de me, ut optima, lego. Vale.

(9.) *C. Plinius Coloni suo S.*

Unice probo, quod Pompeii Quintiani morte tam dolenter afficeris, ut amissi caritatem desiderio extendas; non ut plerique, qui tantum viventes amant, seu potius amare se simulant, ac ne simulant quidem, nisi quos florentes vident. Nam miserorum, non secus ac defunctorum, obliviscuntur. Sed tibi perennis fides, tantaque in amore constantia, ut finiri, nisi tuâ morte, non possit. Et (hercule) is fuit Quintianus, quem diligi deceat exemplo ipsius. Felices amabat; miseros tuebatur; desiderabat amissos. Jam illa, quanta probitas in ore! quanta in sermone cunctatio! quam pari librâ gravitas comitasque! quod

studium literarum! quod judicium! quâ pietate cum dissimillimo patre vivebat! quam non obstabat illi, quominus vir optimus videretur, quod erat optimus filius! Sed quid dolorem tuum exulcero? quamquam sic amâsti juvenem, ut hoc potius, quam de illo sileri, velis; a me præsertim, cujus prædicatione putas vitam ejus ornari, memoriam prorogari, ipsamque illam, quâ est raptus, ætatem posse restitui. Vale.

(10.) *C. Plinius Tacito suo S.*

Cupio præceptis tuis parere: sed aprorum tanta penuria est, ut Minervæ et Dianæ (quas ais pariter colendas) convenire non possit. Itaque Minervæ tantum serviendum est, delicate tamen, ut in secessu, et æstate. In viâ plane nonnulla leviora, statimque delenda, eâ garrulitate quâ sermones in vehiculo seruntur, extendi. His quædam addidi in villâ, cum aliud non liberet. Itaque poëmata quiescunt, quæ tu inter nemora et lucos commodissime perfici putas. Oratiunculam unam, alteram, retractavi; quamquam id genus operis inamabile, inamœnum, magisque laboribus ruris quam voluptatibus simile. Vale.

(11.) *C. Plinius Gemino suo S.*

Epistolam tuam jucundissimam accepi, eo maxime, quod aliquid ad te scribi volebas, quod libris inseri posset. Obveniet materia, vel hæc ipsa, quam monstras, vel potior alia. Sunt enim in hac offendicula nonnulla: circumfer oculos, et occurrent. Bibliopolas Lugduni esse non putabam: ac tanto libentius ex literis tuis cognovi, venditari libellos meos, quibus peregre manere gratiam, quam in Urbe collegerint, delector. Incipio enim satis absolutum exis-

timare, de quo tantâ diversitate regionum discreta hominum judicia consentiunt. Vale.

(12.) *C. Plinius Juniori suo S.*

Castigabat quidam filium suum, quod paulo sumtuosius equos et canes emeret. Huic ego, juvene digresso, "Heus tu! nunquamne fecisti, quod a patre corripi posset? Fecisti, dico? Non interdum facis, quod filius tuus, si repente pater ille, tu filius, pari gravitate reprehendat? Non omnes homines aliquo errore ducuntur? non hic in illo sibi, in hoc alius, indulget?" Hæc tibi, admonitus immodicæ severitatis exemplo, pro amore mutuo, scripsi, ne quando tu quoque filium tuum acerbius duriusque tractares. Cogita et illum puerum esse, et te fuisse; atque ita hoc, quod es pater, utere, ut memineris, et hominem esse te, et hominis patrem. Vale.

(13.) *C. Plinius Quadrato suo S.*

Quanto studiosius intentiusque legisti libros quos de Helvidii ultione composui, tanto impensius postulas, ut perscribam tibi, quæ extra libros, quæque circa libros, totum denique ordinem rei, cui per ætatem non interfuisti. Occiso Domitiano, statui mecum ac deliberavi, esse magnam pulchramque materiam insectandi nocentes, miseros vindicandi, se proferendi. Porro, inter multa scelera multorum, nullum atrocius videbatur, quam quod in senatu senator senatori, prætorius consulari, reo judex, manus intulisset. Fuerat alioqui mihi cum Helvidio amicitia, quanta potuerat esse cum eo, qui, metu temporum, nomen ingens, pares virtutes, secessu tegebat. Fuerat cum Arriâ et Fanniâ, quarum altera Helvidii noverca, altera mater novercæ. Sed non ita

me jura privata, ut publicum fas, et indignitas facti, et exempli ratio incitabat. Ac, primis quidem diebus redditæ libertatis, pro se quisque inimicos suos, duntaxat minores, incondito turbidoque clamore postulaverant simul, et oppresserant. Ego et modestius et constantius arbitratus immanissimum reum non communi temporum invidiâ, sed proprio crimine, urgere. Cum jam satis primus ille impetus [defremuisset,] et languidior in dies ira ad justitiam redîsset, quamquam tum maxime tristis, amissâ nuper uxore, mitto ad Anteiam (nupta hæc Helvidio fuerat): rogo, ut veniat, quia me recens adhuc luctus limine contineret. Ut venit, "Destinatum est," inquam, "mihi, maritum tuum non inultum pati; nuntia Arriæ et Fanniæ" (ab exsilio redierant): "consule te, consule illas, an velitis adscribi facto, in quo ego comite non egeo. Sed non ita gloriæ meæ faverim, ut vobis societate ejus invideam." Perfert Anteia mandata; nec illæ morantur. Opportune senatus intra diem tertium. Omnia ego semper ad Corellium retuli, quem providentissimum ætatis nostræ sapientissimumque cognovi: in hoc tamen contentus consilio meo fui, veritus ne vetaret (erat enim cunctantior, cautiorque): sed non sustinui inducere in animum, quominus illi eodem die facturum me indicarem, quod an facerem, non deliberabam; expertus usu, de eo quod destinaveris, non esse consulendos, quibus consultis obsequi debeas. Venio in senatum; jus dicendi peto; dico paulisper maximo assensu: ubi cœpi crimen attingere, reum destinare, adhuc tamen sine nomine, undique mihi reclamari. Alius, "Sciamus, quis sit, de quo extra ordinem referas." Alius, "Quis est ante relationem reus?" Alius, "Salvi simus, qui supersumus." Audio imperturbatus, interritus: tantum susceptæ rei honestas valet; tantumque ad fiduciam vel metum differt, nolint homines, quod facias, an non probent. Longum est omnia, quæ tunc hinc inde jacta sunt,

recensere. Novissime consul: "Secunde, sententiæ loco dices, si quid volueris." "Permiseris," inquam, "quod usque adhuc omnibus permisisti." Resido. Aguntur alia interim. Me quidam ex consularibus amicis secreto, curatoque sermone, quasi nimis fortiter incauteque progressum, corripit, revocat, monet, ut sistam: adjecit etiam, notabilem me futuris principibus. "Esto," inquam, "dum malis." Vix ille discesserat; rursus alter, "Quid audes? quo ruis? quibus te periculis objicis? quid præsentibus confidis, incertus futurorum? Lacessis hominem jam præfectum ærarii, et brevi consulem; præterea quâ gratiâ, quibus amicitiis fultum! Nominat quemdam, qui tunc, ad Orientem, amplissimum [et famosissimum] exercitum, non sine magnis dubiisque rumoribus, obtinebat. Ad hæc ego, "Omnia præcepi, atque animo mecum ante peregi: nec recuso, si ità casus attulerit, luere pœnas ob honestissimum factum, dum flagitiosissimum ulciscor." Jam censendi tempus. Dicit Domitius Apollinaris, consul designatus; dicit Fabricius Veiento, Fabius Postumius, Vectius Proculus, collega Publicii Certi, de quo agebatur; uxoris autem meæ, quam amiseram, vitricus; post hos, Ammius Flaccus. Omnes Certum, nondum a me nominatum, ut nominatum, defendunt; crimenque, quasi in medio relictum, defensione suscipiunt. Quæ præterea dixerint, non est necesse narrare; in libris habes. Sum enim cuncta ipsorum verbis persecutus. Dicunt contra Avidius Quietus, Cornutus Tertullus. Quietus, "iniquissimum esse, querelas dolentium excludi: ideoque Arriæ et Fanniæ jus querendi non auferendum: nec interesse cujus ordinis quis sit, sed quam causam habeat." Cornutus, "datum se a consulibus tutorem Helvidii filiæ, petentibus matre ejus et vitrico: nunc quoque non sustinere deserere officii sui partes; in quo tamen, et suo dolori modum imponere, et optimarum feminarum perferre modestissimum af-

fectum: quas contentas esse, admonere senatum Publicii Certi cruentæ adulationis, et petere, si pœna flagitii manifestissimi remittatur, nota Certo quasi censoria inuratur." Tum Satrius Rufus, medio ambiguoque sermone, "Puto," inquit, "injuriam factam Publicio Certo, si non absolvitur: nominatus est ab amicis Arriæ et Fanniæ, nominatus ab amicis suis. Nec debemus solliciti esse. Idem enim nos, qui bene sentimus de homine, judicaturi sumus: si innocens est, sicuti et spero et malo, donec aliquid probetur, credo, poteritis absolvere." Hæc illi, quo quisque ordine citabantur. Venitur ad me: consurgo; utor initio, quod in libro est: respondeo singulis. Mirum, quâ intentione, quibus clamoribus, omnia exceperint, qui modo reclamabant: tanta conversio vel negotii dignitatem, vel proventum orationis, vel actoris constantiam, subsecuta est. Finio. Incipit respondere Veiento: nemo patitur; obturbatur, obstrepitur, adeo quidem, ut diceret, "Rogo, Patres Conscripti, ne me cogatis implorare auxilium tribunorum." Et statim Murena tribunus, "Permitto tibi, vir clarissime, Veiento, dicere." Tunc quoque reclamatur. Inter moras consul, citatis nominibus, et peractâ discessione, mittit senatum, ac pæne adhuc stantem, tentantemque dicere, Veientonem reliquit. Multum ille de hac (ita vocabat) contumeliâ, questus est Homerico versu,

Ω γερον, η μαλα δη σε νεοι τειρουσι μαχηται.

Non fere quisquam in senatu fuit, qui non me complecteretur, exoscularetur, certatimque laude cumularet, quod intermissum jamdiu morem in publicum consulendi, susceptis propriis simultatibus, reduxissem: quod denique senatum invidiâ liberâssem, quâ flagrabat apud ordines alios, quod, severus in cæteros, senatoribus solis, dissimulatione quasi mutuâ, parce-

ret. Hæc acta sunt absente Certo. Abfuit enim, seu tale aliquid suspicatus, sive (ut excusabatur) infirmus. Et relationem quidem de eo Cæsar ad senatum non remisit. Obtinui tamen, quod intenderam. Nam collega Certi consulatum, successorem Certus, accepit: planeque factum est, quod dixeram in fine, "Reddat præmium sub optimo Principe, quod a pessimo accepit." Postea actionem meam, utcumque potui, recollegi: addidi multa. Accidit fortuitum, sed non tamquam fortuitum, quod, editis libris, Certus intra paucissimos dies, implicitus morbo, decessit. Audivi referentes, hanc imaginem menti ejus, hanc oculis oberrâsse, tamquam videret me sibi cum ferro imminere. Verane hæc, affirmare non ausim: interest tamen exempli, ut vera videantur. Habes epistolam, si modum epistolæ cogites, libris, quos legisti, non minorem: sed imputabis tibi, qui contentus libris non fuisti. Vale.

(14.) *C. Plinius Tacito suo S.*

Nec ipse tibi plaudis, et ego nihil magis ex fide, quam de te scribo. Posteris an aliqua cura nostri, nescio: nos certe meremur, ut sit aliqua, non dico ingenio (id enim superbum), sed studio, et labore, et reverentiâ posterorum. Pergamus modo itinere instituto, quod, ut paucos in lucem famamque provexit, ita multos e tenebris et silentio protulit. Vale.

(15.) *C. Plinius Falconi suo S.*

Refugeram in Tuscos, ut omnia ad arbitrium meum facerem; at hoc ne in Tuscis quidem: tam multis undique rusticorum libellis, et tam querulis inquietor; quos aliquanto magis invitus, quam meos, lego: nam et meos invitus. Retracto enim actiun-

culas quasdam; quod, post intercapedinem temporis, et frigidum et acerbum est. Rationes, quasi absente me, negliguntur. Interdum tamen equum conscendo, et patrem familiæ hactenus ago, quod aliquam partem prædiorum, sed pro gestatione, percurro. Tu consuetudinem serva; nobisque sic rusticis urbana acta perscribe. Vale.

(16.) *C. Plinius Mamiliano suo S.*

Summam te voluptatem percepisse ex isto copiosissimo genere venandi non miror, cum historicorum more scribas numerum iniri non potuisse. Nobis venari nec vacat, nec libet: non vacat, quia vindemiæ in manibus: non libet, quia exiguæ. Devehemus tamen, pro novo musto, novos versiculos: tibique jucundissime exigenti, ut primum videbuntur defervisse, mittemus. Vale.

(17.) *C. Plinius Genitori suo S.*

Recepi literas tuas, quibus quereris, tædio tibi fuisse quamvis lautissimam cœnam, quia scurræ, cinædi, moriones, mensis inerrabant. Vis tu remittere aliquid ex rugis? Equidem nihil tale habeo; habentes tamen fero. Cur ergo non habeo? quia nequâquam me, ut inexspectatum festivumve, delectat, si quid molle a cinædo, petulans a scurrâ, stultum a morione, profertur. Non rationem, sed stomachum, tibi narro. Atque adeo quam multos putas esse, quos æque ea, quibus ego et tu capimur et ducimur, partim ut inepta, partim ut molestissima, offendant! Quam multi, cum lector, aut lyristes, aut comœdus inductus est, calceos poscunt, aut non minore cum tædio recubant, quam tu ista (sic enim ap-

pellas) prodigia perpessus es! Demus igitur alienis oblectationibus veniam, ut nostris impetremus. Vale.

(18.) *C. Plinius Sabino suo S.*

Quâ intentione, quo studio, quâ denique memoriâ, legeris libellos meos, epistola tua ostendit. Ipse igitur exhibes negotium tibi, qui elicis et invitas, ut quamplurima communicare tecum velim. Faciam; per partes tamen, et quasi digesta, ne istam ipsam memoriam, cui gratias ago, assiduitate et copiâ turbem, oneratamque, et quasi oppressam, cogam pluribus singula, posterioribus priora dimittere. Vale.

(19.) *C. Plinius Rufoni suo S.*

Significas legisse te in quâdam epistolâ meâ, jussisse Verginium Rufum inscribi sepulcro suo,

" Hîc situs est Rufus, pulso qui Vindice quondam
Imperium asseruit, non sibi, sed patriæ."

Reprehendis, quod jusserit; addis etiam, melius rectiusque Frontinum, quod vetuerit omnino monimentum sibi fieri: meque ad extremum, quid de utroque sentiam, consulis. Utrumque dilexi: miratus sum magis, quem tu reprehendis; atque ita miratus, ut non putarem satis unquam laudari posse, cujus nunc mihi subeunda defensio est. Omnes ego, qui magnum aliquid memorandumque fecerunt, non modo veniâ, verum etiam laude, dignissimos judico, si immortalitatem, quam meruêre, sectantur, victurique nominis famam supremis etiam titulis prorogare nituntur. Nec facile quemquam, nisi Verginium, invenio, cujus tanta in prædicando verecundia, quanta

gloria ex facto. Ipse sum testis, familiariter ab eo dilectus probatusque, semel omnino, me audiente, provectum, ut de rebus suis hoc unum referret, ita secum aliquando Cluvium locutum: "Scis, Vergini, quæ historiæ fides debeatur: proinde, si quid in historiis meis legis aliter ac velis, rogo ignoscas." Ad hoc ille: "Tune, Cluvi, ignoras, ideo me fecisse, quod feci, ut esset liberum vobis scribere, quæ libuisset?" Agedum, hunc ipsum Frontinum, in hoc ipso, in quo tibi parcior videtur et pressior, comparemus. Vetuit exstrui monimentum: sed quibus verbis? "Impensa monimenti supervacua est: memoria nostri durabit, si vitâ meruimus." An restrictius arbitraris, per orbem terrarum legendum dare, duraturam memoriam suam, quam uno in loco duobus versiculis signare, quod feceris? quamquam non habeo propositum, illum reprehendendi, sed hunc tuendi: cujus quæ potest apud te justior esse defensio, quam ex collatione ejus quem prætulisti? Meo quidem judicio, neuter culpandus, quorum uterque ad gloriam pari cupiditate, diverso itinere, contendit; alter, dum expetit debitos titulos; alter, dum mavult videri contemsisse. Vale.

(20.) *C. Plinius Venatori suo S.*

Tua vero epistola tanto mihi jucundior fuit, quanto longior erat, præsertim cum de libellis meis tota loqueretur; quos tibi voluptati esse non miror, cum omnia nostra, perinde ac nos, ames. Ipse cum maxime vindemias graciles quidem, uberiores tamen quam exspectaveram, colligo; si colligere est, nonnunquam decerpere uvam, torculum invisere, gustare de lacu mustum, obrepere urbanis, qui nunc rusticis præsunt, meque notariis et lectoribus reliquerunt. Vale.

(21.) *C. Plinius Sabiniano suo S.*

Libertus tuus, cui succensere te dixeras, venit ad me, advolutusque pedibus meis, tamquam tuis, hæsit: flevit multum, multumque rogavit, multum etiam tacuit: in summâ, fecit mihi fidem pœnitentiæ. Vere credo emendatum, quia deliquisse se sentit. Irasceris; scio; et irasceris merito; id quoque scio: sed tunc præcipua mansuetudinis laus, cum iræ causa justissima est. Amâsti hominem, et, spero, amabis: interim sufficit, ut exorari te sinas. Licebit rursus irasci, si meruerit; quod, exoratus, excusatius facies. Remitte aliquid adolescentiæ ipsius, remitte lacrymis, remitte indulgentiæ tuæ: ne torseris illum, ne torseris etiam te: torqueris enim, cum tam lenis irasceris. Vereor ne videar non rogare, sed cogere, si precibus ejus meas junxero. Jungam tamen tanto plenius et effusius, quanto ipsum acrius severiusque corripui, destricte minatus, nunquam me postea rogaturum. Hoc illi, quem terreri oportebat; tibi non idem. Nam fortasse iterum rogabo, impetrabo iterum: sit modo tale, ut rogare me, ut præstare te, deceat. Vale.

(22.) *C. Plinius Severo suo S.*

Magnâ me sollicitudine affecit Passieni Pauli valetudo, et quidem plurimis justissimisque de causis. Vir est optimus, honestissimus, nostri amantissimus. Præterea in literis veteres æmulatur, exprimit, reddit; Propertium in primis, a quo genus ducit, vera soboles, eoque simillima illi, in quo ille præcipuus. Si elegos ejus in manus sumseris, leges opus tersum, molle, jucundum, et plane in Propertii domo scriptum. Nuper ad lyrica deflexit; in quibus ita Hora-

tium, ut in illis illum alterum, effingit. Putes, si quid in studiis cognatio valet, et hujus propinquum. Magna varietas, magna mobilitas. Amat, ut qui verissime; dolet, ut qui impatientissime; laudat, ut qui benignissime; ludit, ut qui facetissime; omnia denique, tamquam singula, absolvit. Pro hoc ego amico, pro hoc ego ingenio, non minus æger animo, quam corpore ille. Tandem illum, tandem me, recepi. Gratulare mihi; gratulare etiam literis ipsis, quæ ex periculo ejus tantum discrimen adierunt, quantum ex salute gloriæ consequentur. Vale.

(23.) *C. Plinius Maximo suo S.*

Frequenter agenti mihi evenit, ut centumviri, cum diu se intra judicum auctoritatem gravitatemque tenuissent, omnes repente, quasi victi coactique, consurgerent, laudarentque. Frequenter e senatu famam, qualem maxime optaveram, retuli: nunquam tamen majorem cepi voluptatem, quam nuper ex sermone Cornelii Taciti. Narrabat, sedisse se cum quodam Circensibus proximis: hunc, post varios eruditosque sermones, requisîsse, "Italicus es, an provincialis?" se respondisse, "Nôsti me, et quidem ex studiis." Ad hoc illum, "Tacitus es, an Plinius?" Exprimere non possum, quam sit jucundum mihi, quod nomina nostra, quasi literarum propria, non hominum, literis redduntur; quod uterque nostrûm his etiam, ex studiis, notus, quibus aliter ignotus est. Accidit aliud ante pauculos dies simile. Recumbebat mecum vir egregius, Fabius Rufinus; super eum municeps ipsius, qui illo die primum venerat in Urbem: cui Rufinus, demonstrans me, "Vides hunc?" multa deinde de studiis nostris. Et ille, "Plinius est," inquit. Verum fatebor, capio magnum laboris mei fructum. An, si Demosthenes jure lætatus est, quod illum anus Attica ita noscitavit:

οὗτός ἐστι Δημόσθενης, ego celebritate nominis mei gaudere non debeo? Ego vero et gaudeo, et gaudere me dico. Neque enim vereor, ne jactantior videar, cum de me aliorum judicium, non meum, profero; præsertim apud te, qui nec ullius invides laudibus, et faves nostris. Vale.

(24.) *C. Plinius Sabiniano suo S.*

Bene fecisti, quod libertum, aliquando tibi carum, reducentibus epistolis meis, in domum, in animum, recepisti. Juvabit hoc te: me certe juvat; primum, quod te tam tractabilem video, ut in irâ regi possis; deinde, quod tantum mihi tribuis, ut vel auctoritati meæ pareas, vel precibus indulgeas. Igitur et laudo et gratias ago: simul in posterum moneo, ut te erroribus tuorum, etsi non fuerit qui deprecetur, placabilem præstes. Vale.

(25.) *C. Plinius Mamiliano suo S.*

Quereris de turbâ castrensium negotiorum; et, tamquam summo otio perfruare, lusus et ineptias nostras legis, amas, flagitas, meque ad similia condenda non mediocriter incitas. Incipio enim, ex hoc genere studiorum, non solum oblectationem, verum etiam gloriam, petere, post judicium tuum viri gravissimi, eruditissimi, ac super ista verissimi. Nunc me rerum actus modice, sed tamen distringit; quo finito, aliquid earumdem Camœnarum in istum benignissimum sinum mittam. Tu passerculis et columbulis nostris inter aquilas vestras dabis pennas, si tamen et sibi et tibi placebunt: si tantum sibi, continendos caveâ nidove curabis. Vale.

(26.) *C. Plinius Luperco suo S.*

Dixi de quodam oratore sæculi nostri, recto quidem et sano, sed parum grandi et ornato, ut opinor, apte: "Nihil peccat, nisi quod nihil peccat." Debet enim orator erigi, attolli, interdum etiam effervescere, efferri, ac sæpe accedere ad præceps. Nam plerumque altis et excelsis adjacent abrupta: tutius per plana, sed humilius et depressius iter: frequentior currentibus, quam reptantibus lapsus: sed his non labentibus nulla, illis nonnulla laus, etiam si labantur: nam, ut quasdam artes, ita eloquentiam, nihil magis, quam ancipitia commendant. Vides, qui per funem in summa nituntur, quantos soleant excitare clamores, cum jam jamque casuri videntur. Sunt enim maxime mirabilia, quæ maxime insperata, maxime periculosa, utque Græci magis exprimunt, παραβολα. Ideo nequâquam par gubernatoris est virtus, cum placido, et cum turbato mari vehitur: tunc, admirante nullo, illaudatus, inglorius, subit portum: at, cum stridunt funes, curvatur arbor, gubernacula gemunt, tunc ille clarus et Diis maris proximus. Hæc, quia visus es mihi in scriptis meis annotâsse quædam, ut tumida, quæ ego sublimia; ut improba, quæ ego audentia; ut nimia, quæ ego plena, arbitrabar. Plurimum autem refert reprehendenda annotes, an insignia. Omnes enim advertit, quod eminet, et exstat; sed acri intentione dijudicandum est, immodicum sit an grande, altum an enorme. Atque, ut Homerum potissimum attingam, quem tandem alterutram in partem potest fugere,

. . . . Βραχε δ' ευρεια χθων,
Αμφι δ' εσαλπιγξε μεγας ουρανος . . . .

et Περι δ' εγχος εκεκλιτο . . . .

et totum illud,

> Ὡς δ' ὅτε χειμαῤῥοι ποταμοι, κατ' ορεσφι ῥεοντες,
> Ες μισγαγκειαν συμβαλλετον ομβριμον ὑδωρ —— ?

Sed opus est examine et librâ, incredibilia sint hæc et immania, an magnifica et cœlestia. Nec nunc ego me his similia aut dixisse, aut posse dicere, puto. Non ita insanio: sed hoc intelligi volo, laxandos esse eloquentiæ frenos, nec angustissimo gyro ingeniorum impetus refringendos. At enim alia conditio oratorum, alia poëtarum. Quasi vero M. Tullius minus audeat; quamquam hunc omitto; neque enim ambigi puto. Sed Demosthenes ipse, ille norma oratoris et regula, num se cohibet et comprimit, cum dicit illa notissima? Ανθρωποι μιαροι, και κολακες, και αλαστορες. Et rursus, Ου γαρ λιθοις ετειχισα την πολιν, ουδε πλινθοις εγω. Et statim, Ουκ εκ μεν θαλαττης την Ευβοιαν προὐβαλομην εγω προ της Αττικης, ὁσον ην ανθρωπινῳ λογισμῳ δυνατον. Et alibi, Εγω δε οιμαι μεν, ω ανδρες Αθηναιοι, (νη τους Θεους) εκεινον μεθυειν τῳ μεγεθει των πεπραγμενων. Jam quid audentius illo pulcherrimo [ac longissimo] excessu, Νοσημα γαρ....? Quid hæc, breviora superioribus, sed audaciâ paria? Τοτε εγω μεν τῳ Πυθωνι θρασυνομενῳ, και πολλῳ ῥεοντι καθ' ἡμων.... Ex eâdem notâ: Ὁταν δε, εκ πλεονεξιας και πονηριας, τις, ὡσπερ οὑτος, ισχυσῃ, ἡ πρωτη προφασις και μικρον πταισμα ἁπαντα ανεχαιτισε και διελυσε. Simile his, Απεσχοινισμενος ἁπασι τοις εν τῃ πολει δικαιοις γνωσεσι τριων δικαστηριων. Et ibidem, Συ τον εις ταυτα ελεον προὐδωκας, Αριστογειτον, μαλλον δε ανηρηκας ὁλως. Μη δη προς οὑς αυτος ἑαλωκας λιμενας, και προσβολων ενεπλησας, προς τουτους ὁρμιζου. Et dixerat, Δεδοικα μη δοξητε τισι τον αει βουλομενον ειναι πονηρον των εν τῃ πολει παιδοτριβειν. Ασθενης μεν γαρ εστι πας ὁ πονηρος καθ' ἑαυτον. Et deinceps, Τουτῳ δ' ουδενα ὁρω των τοπων τουτων βασιμον οντα, αλλα παντα αποκρημνα, φαραγγας, βαραθρα. Nec satis;

Ουδε γαρ τους προγονους ὑπολαμβανω τα δικαστηρια ταυτα οικοδομησαι, ἱνα τους τοιουτους εν αυτοις μοσχευητε, αλλα, τοὐναντιον, ἱν' ανειργητε, και κολαζητε, και μηδεις ζηλοι, μηδε επιθυμειη κακιας. Adhuc, Ει δε καπηλος εστι πονηριας και παλιγκαπηλος, και μεταβολευς: et mille talia, ut præteream quæ ab Æschine θαυματα, non ῥηματα, vocantur. In contrarium incidi. Dices, hunc quoque ab isto culpari. Sed vide quanto major sit, qui reprehenditur, ipso reprehendente, et major ob hæc quoque. In aliis enim vis, in his granditas ejus, elucet. Num autem Æschines ipse iis, quæ in Demosthene carpebat, abstinuit? Χρη γαρ, ω ανδρες Αθηναιοι, το αυτο φθεγγεσθαι τον ῥητορα και τον νομον. Ὁταν δ' ἑτεραν μεν φωνην αφιη ὁ νομος, ἑτεραν δε ὁ ῥητωρ, τῳ του νομου δικαιῳ χρη διδοναι την ψηφον, ου τῃ του λεγοντος αναισχυντιᾳ. Alio loco, Επειτα αναφαινεται περι παντων εν τῳ ψηφισματι, προς τῳ κλεμματι γραψας τα πεντε ταλαντα, τους πρεσβεις αξιων τους Ωρειτας μη ἡμιν, αλλα Καλλιᾳ διδοναι. Ὁτι δε αληθη λεγω, αφελων τον κομπον, και τας τριηρεις, και την αλαζονειαν, εκ του ψηφισματος αναγνωθι. Iterum alio; Και μη εατε αυτον εις τους του παρανομου λογους περιιστασθαι. Quod adeo probavit, ut repetat: Αλλα εγκαθημενοι και ενεδρευοντες εν τῃ εκκλησιᾳ, εισελαυνετε αυτον εις τους του παρανομου λογους, και τας εκτροπας αυτου των λογων επιτηρειτε. An illa custoditius pressiusque? Συ δε ἑλκοποιεις, και μαλλον σοι μελει των αυθημερων λογων, η της σωτηριας της πολεως. Altius illa: Ουκ αποπεμψεσθε τον ανθρωπον ὡς κοινην των Ἑλληνων συμφοραν, η συλλαβοντες ὡς λῃστην των πραγματων δια της πολιτειας πλεοντα τιμωρησεσθε; et alia. Exspecto, ut quædam ex hac epistolâ, ut illud, "gubernacula gemunt," et, "Diis maris proximus," iisdem notis, quibus ea, de quibus scribo, confodias. Intelligo enim, me, dum veniam prioribus peto, in illa ipsa, quæ annotaveras, incidisse. Sed confodias licet, dummodo jam nunc destines diem, quo et de illis et de his coram exigere possimus. Aut

enim tu me timidum, aut ego te temerarium faciam. Vale.

(27.) *C. Plinius Laterano suo S.*

Quanta potestas, quanta dignitas, quanta majestas, quantum denique numen sit historiæ, cum frequenter alias, tum proxime sensi. Recitaverat quidam verissimum librum; partemque ejus in alium diem reservaverat: ecce amici cujusdam orantes obsecrantesque, ne reliqua recitaret. Tantus audiendi, quæ fecerint, pudor, quibus nullus faciendi, quæ audire erubescunt. Et ille quidem præstitit, quod rogabatur: sinebat fides. Liber tamen, ut factum ipsum, manet, manebitque; legeturque semper tanto magis, quia non statim. Incitantur enim homines ad agnoscenda, quæ differuntur. Vale.

(28.) *C. Plinius Romano suo S.*

Post longum tempus, epistolas tuas, sed tres pariter, recepi, omnes elegantissimas, amantissimas, et quales a te venire, præsertim desideratas, oportebat: quarum unâ injungis mihi jucundissimum ministerium, ut ad Plotinam, sanctissimam feminam, literæ tuæ perferantur: perferentur. Eâdem commendas Popilium Artemisium: statim præstiti, quod petebat. Indicas etiam modicas te vindemias collegisse: communis hæc mihi tecum, quamquam in diversissimâ parte terrarum, querela est. Alterâ epistolâ nuntias multa te nunc dictare, nunc scribere, quibus nos tibi repræsentes. Gratias ago: agerem magis, si me illa ipsa, quæ scribis aut dictas, legere voluisses: et erat æquum, ut te mea, ita me tua, scripta cognoscere, etiam si ad alium, quam ad me, pertinerent. Polliceris in fine, cum certius de vitæ nostræ ordinatione aliquid

audieris, futurum te fugitivum rei familiaris, statimque ad nos evolaturum, qui jam tibi compedes nectimus, quas perfringere nullo modo possis. Tertia epistola continebat, esse tibi redditam orationem pro Clario, eamque visam uberiorem, quam, dicente me, audiente te, fuerit. Est uberior: multa enim postea inserui. Adjicis, alias te literas curiosius scriptas misisse: an acceperim, quæris: non accepi; et accipere gestio. Proinde primâ quâque occasione mitte, appositis quidem usuris, quas ego (num parcius possum?) centesimas computabo. Vale.

(29.) *C. Plinius Rustico suo S.*

Ut satius, unum aliquid insigniter, quam facere plurima mediocriter; ita plurima mediocriter, si non possis unum aliquid insigniter. Quod intuens, ego variis me studiorum generibus, nulli satis confisus, experior. Proinde, cum hoc vel illud legis, ita singulis veniam, ut non singulis, dabis. An cæteris artibus excusatio in numero, literis durior lex, in quibus difficilior effectus est? Quid autem ego de veniâ, quasi ingratus? nam si eâ facilitate proxima acceperis, quâ priora, laus potius speranda, quam venia obsecranda est. Mihi tamen venia sufficit. Vale.

(30.) *C. Plinius Gemino suo S.*

Laudas mihi, et frequenter præsens, et nunc per epistolas, Nonium tuum, quod sit liberalis in quosdam: et ipse laudo, si tamen non in hos solos. Volo enim eum, qui sit vere liberalis, tribuere patriæ, propinquis, affinibus, amicis, sed amicis, dico, pauperibus; non ut isti, qui iis potissimum donant, qui donare maxime possunt. Hos ego, viscatis hamatisque muneribus, non sua promere puto, sed aliena

corripere. Sunt ingenio simili, qui, quod huic donant, auferunt illi, famamque liberalitatis avaritiâ petunt. Primum est autem, suo esse contentum: deinde, quos præcipue scias indigere, sustentantem foventemque, orbe quodam societatis ambire. Quæ cuncta si facit iste, usquequaque laudandus est: si unum aliquod, minus quidem, laudandus tamen. Tam rarum est etiam imperfectæ liberalitatis exemplar. Ea invasit homines habendi cupido, ut possideri magis, quam possidere, videantur. Vale.

(31.) *C. Plinius Sardo suo S.*

Postquam a te recessi, non minus tecum, quam cum apud te, fui. Legi enim librum tuum, identidem repetens ea maxime (non enim mentiar) quæ de me scripsisti: in quibus quidem percopiosus fuisti. Quam multa, quam varia, quam non eadem de eodem, nec tamen diversa, dixisti! Laudem pariter, et gratias agam? neutrum satis possum: et, si possem, timerem, ne arrogans esset, ob ea laudare, ob quæ gratias agerem. Unum illud addam, omnia mihi tanto laudabiliora visa, quanto jucundiora; tanto jucundiora, quanto laudabiliora erant. Vale.

(32.) *C. Plinius Titiano suo S.*

Quid agis? quid acturus es? Ipse vitam jucundissimam, id est, otiosissimam, vivo. Quo fit, ut scribere longiores epistolas nolim, velim legere: illud tamquam delicatus, hoc tamquam otiosus. Nihil est enim aut pigrius delicatis, aut curiosius otiosis. Vale.

(33.) *C. Plinius Caninio suo S.*

Incidi in materiam veram, sed simillimam fictæ, dignamque isto lætissimo, altissimo, planeque poëtico ingenio. Incidi autem, dum super cœnam varia miracula hinc inde referuntur. Magna auctoris fides; (tametsi quid poëtæ cum fide?) is tamen auctor, cui bene, vel historiam scripturus, credidisses. Est in Africâ Hipponensis colonia, mari proxima: adjacet navigabile stagnum; ex hoc, in modum fluminis æstuarium emergit, quod vice alternâ, prout æstus aut repressit aut impulit, nunc infertur mari, nunc redditur stagno. Omnis hîc ætas, piscandi, navigandi, atque etiam natandi, studio tenetur; maxime pueri, quos otium ludusque sollicitant. His gloria et virtus, altissime provehi: victor ille, qui longissime, ut litus, ita simul natantes, reliquit. Hoc certamine puer quidam, audentior cæteris, in ulteriora tendebat. Delphinus occurrit, et nunc præcedere puerum, nunc sequi, nunc circuire, postremo subire, deponere, iterum subire, trepidantemque perferre, primum in altum; mox flectit ad litus, redditque terræ et æqualibus. Serpit per coloniam fama: concurrere omnes, ipsum puerum, tamquam miraculum, adspicere, interrogare, audire, narrare. Postero die obsident litus; prospectant mare, et si quid mari simile: natant pueri; inter hos ille, sed cautius. Delphinus rursus ad tempus, rursus ad puerum venit. Fugit ille cum cæteris. Delphinus, quasi invitet et revocet, exsilit, mergitur, variosque orbes implicitat, expeditque. Hoc altero die, hoc tertio, hoc pluribus, donec homines, innutritos mari, subiret timendi pudor: accedunt, et alludunt, et appellant; tangunt etiam, pertrectantque præbentem. Crescit audacia experimento. Maxime puer, qui primus expertus est, annatat natanti, insilit tergo: fertur, referturque: agnosci se, amari putat; amat ipse: neuter timet; neuter timetur: hujus fiducia, mansuetudo illius

augetur. Necnon alii pueri dextrâ lævâque simul eunt hortantes, monentesque. Ibat unâ (id quoque mirum) delphinus alius, tantum spectator et comes. Nihil enim simile aut faciebat, aut patiebatur: sed alterum illum ducebat, reducebat, ut puerum cæteri pueri. Incredibile, (tam verum tamen, quam priora) delphinum, gestatorem collusoremque puerorum, in terram quoque extrahi solitum, arenisque siccatum, ubi incaluisset, in mare revolvi. Constat, Octavium Avitum, legatum proconsulis, in litus educto religione pravâ superfudisse unguentum: cujus illum novitatem odoremque in altum refugisse; nec nisi post multos dies visum languidum et mœstum: mox, redditis viribus, priorem lasciviam et solita ministeria repetîsse. Confluebant ad spectaculum omnes magistratus, quorum adventu et morâ, modica respublica novis sumtibus atterebatur. Postremo, locus ipse quietem suam secretumque perdebat. Placuit occulte interfici, ad quod coibatur. Hæc tu quâ miseratione, quâ copiâ deflebis, ornabis, attolles! quamquam non est opus affingas aliquid, aut adstruas: sufficit, ne ea, quæ sunt vera, minuantur. Vale.

(34.) *C. Plinius Tranquillo suo S.*

Explica æstum meum. Audio, me male legere duntaxat versus; orationes enim commodius, sed tanto minus versus. Cogito ergo, recitaturus familiaribus amicis, experiri libertum meum. Hoc quoque familiare, quod elegi, non bene, sed melius lecturum; si tamen non fuerit perturbatus. Est enim tam novus lector, quam ego poëta. Ipse, nescio, quid, illo legente, interim faciam: sedeam defixus et mutus, et similis otioso; an, ut quidam, quæ pronuntiabit, murmure, oculis, manu, prosequar. Sed puto, me non minus male saltare, quam legere. Iterum dicam, explica æstum meum, vereque rescribe, num sit me-

lius pessime legere, quam ista vel non facere, vel facere. Vale.

(35.) *C. Plinius Oppio suo S.*

Librum, quem misisti, recepi, et gratias ago : sum tamen hoc tempore occupatissimus. Ideo nondum eum legi, cum alioqui validissime cupiam : sed eam reverentiam, cum literis ipsis, tum scriptis tuis, debeo, ut sumere illa, nisi vacuo animo, irreligiosum putem. Diligentiam tuam in retractandis operibus valde probo. Est tamen aliquis modus; primum, quod nimia cura deterit magis quam emendat; deinde quod nos a recentioribus revocat, simulque nec absolvit priora, et inchoare posteriora non patitur. Vale.

(36.) *C. Plinius Fusco suo S.*

Quæris, quemadmodum in Tuscis diem æstate disponam. Evigilo, cum libuit, plerumque circa horam primam, sæpe ante, tardius raro. Clausæ fenestræ manent: mire enim silentio et tenebris animus alitur. Ab iis, quæ avocant, abductus, et liber, et mihi relictus, non oculos animo, sed animum oculis, sequor, qui eadem, quæ mens, vident, quoties non vident alia. Cogito, si quid in manibus, cogito ad verbum scribenti emendantique similis; nunc pauciora, nunc plura, ut vel difficile vel facile componi tenerive potuerunt. Notarium voco, et, die admisso, quæ formaveram, dicto. Abit, rursusque revocatur, rursusque remittitur. Ubi hora quarta vel quinta, (neque enim certum dimensumque tempus) ut dies suasit, in xystum me, vel cryptoporticum, confero; reliqua meditor, et dicto; vehiculum adscendo. Ibi quoque idem, quod ambulans aut jacens. Durat in-

tentio, mutatione ipsâ refecta: paulum redormio, dein ambulo, mox orationem Græcam Latinamve clare et intente, non tam vocis causâ, quam stomachi, lego: pariter tamen et illa firmatur. Iterum ambulo, ungor, exerceor, lavor. Cœnanti mihi sic cum uxore vel paucis, liber legitur; post cœnam comœdus, aut lyristes: mox cum meis ambulo; quorum in numero sunt eruditi. Ita variis sermonibus vespera extenditur; et, quamquam longissimus, dies cito conditur. Nonnunquam ex hoc ordine aliqua mutantur. Nam, si diu jacui vel ambulavi, post somnum demum lectionemque, non vehiculo, sed (quod brevius, quia velocius) equo gestor. Interveniunt amici ex proximis oppidis, partemque diei ad se trahunt; interdumque lassato mihi, opportunâ interpellatione, subveniunt. Venor aliquando, sed non sine pugillaribus, ut, quamvis nihil ceperim, nonnihil referam. Datur et colonis (ut videtur ipsis) non satis temporis; quorum mihi agrestes querelæ literas nostras et hæc urbana opera commendant. Vale.

(37.) *C. Plinius Paulino suo S.*

Nec tuæ naturæ est translaticia hæc et quasi publica officia a familiaribus amicis contra ipsorum commodum exigere: et ego te constantius amo, quam ut verear, ne aliter, ac velim, accipias, nisi te Calendis statim consulem videro; præsertim cum me necessitas locandorum prædiorum, plures annos ordinatura, detineat; in quâ mihi nova consilia sumenda sunt. Nam, priore lustro, quamquam post magnas remissiones, reliqua creverunt. Inde plerisque nulla jam cura minuendi æris alieni, quod desperant posse persolvi. Rapiunt etiam, consumuntque, quod natum est, ut qui jam putent se non sibi parcere. Occurrendum ergo augescentibus vitiis, et medendum est: medendi una ratio, si non nummo, sed partibus, lo-

cem, ac deinde ex meis aliquos, operis exactores, custodes fructibus, ponam: et alioqui nullum justius genus reditûs, quam quod terra, cœlum, annus refert. At hoc magnam fidem, acres oculos, numerosas manus poscit: experiendum tamen, et, quasi in veteri morbo, quælibet mutationis auxilia tentanda sunt. Vides, quam non delicata me causa obire primum consulatûs tui diem non sinat: quem tamen hîc quoque, ut præsens, votis, gaudio, gratulatione, celebrabo. Vale.

(38.) *C. Plinius Saturnino suo S.*

Ego vero Rufum nostrum laudo; non quia tu, ut ita facerem, petîsti, sed quia ille est dignissimus. Legi enim librum omnibus numeris absolutum, cui multum apud me gratiæ amor ipsius adjecit. Judicavi tamen: neque enim soli judicant, qui maligne legunt. Vale.

(39.) *C. Plinius Mustio suo S.*

Aruspicum monitu reficienda est mihi ædes Cereris in prædiis in melius, in majus. Vetus sane et angusta, cum sit alioqui stato die frequentissima. Nam, Idibus Septembribus, magnus e regione totâ coit populus; multæ res aguntur: multa vota suscipiuntur; multa redduntur: sed nullum in proximo suffugium aut imbris aut solis. Videor ergo munifice simul religioseque facturus, si ædem quam pulcherrimam exstruxero, addidero porticus ædi; illam ad usum Deæ, has ad hominum. Velim ergo emas quatuor marmoreas columnas, cujus tibi videbitur generis: emas marmora, quibus solum, quibus parietes excolantur. Erit etiam vel faciendum vel emendum ipsius Deæ signum, quia antiquum

illud e ligno quibusdam sui partibus vetustate truncatum est. Quantum ad porticus, nihil interim occurrit, quod videatur istinc esse repetendum; nisi tamen, ut formam secundum rationem loci scribas: neque enim possunt circumdari templo: nam solum templi hinc flumine et abruptissimis ripis, hinc viâ, cingitur. Est ultra viam latissimum pratum, in quo satis apte, contra templum ipsum, porticus explicabuntur: nisi quid tu melius inveneris, qui soles locorum difficultates arte superare. Vale.

(40.) *C. Plinius Fusco suo S.*

Scribis pergratas tibi fuisse literas meas, quibus cognovisti, quemadmodum in Tuscis otium æstatis exigerem: requiris, quid ex hoc in Laurentino hieme permutem. Nihil, nisi quod meridianus somnus eximitur, multumque de nocte, vel ante vel post diem, sumitur: et, si agendi necessitas instat (quæ frequens hieme), non jam comœdo vel lyristæ post cœnam locus: sed illa, quæ dictavi, identidem retractantur, ac simul memoriæ frequenti emendatione proficitur. Habes æstate, hieme, consuetudinem: addas huc, licet, ver et auctumnum, quæ, inter hiemem æstatemque media, ut nihil de die perdunt, ita de nocte parvulum acquirunt. Vale.

C. PLINII CÆCILII SECUNDI EPISTOLARUM

Liber X.

(1.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Tua quidem pietas, Imperator sanctissime, optaverat, ut quam tardissime succederes patri: sed Dii immortales festinaverunt, virtutes tuas ad gubernacula reipublicæ, quam susceperas, admovere. Precor ergo, ut tibi, et per te generi humano, prospera omnia, id est, digna sæculo tuo, contingant. Fortem te et hilarem, Imperator optime, et privatim et publice opto.

(2.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Exprimere, Domine, verbis non possum, quantum mihi gaudium attuleris, quod me dignum putâsti jure trium liberorum, Quamvis enim Julii Serviani, optimi viri, tuique amantissimi, precibus

indulseris, tamen etiam ex rescripto intelligo, libentius hoc ei te præstitisse, quia pro me rogabat. Videor ergo summam voti mei consecutus, cum, inter initia felicissimi principatûs tui, probaveris, me ad peculiarem indulgentiam tuam pertinere: eoque magis liberos concupisco, quos habere etiam illo tristissimo sæculo volui, sicut potes duobus matrimoniis meis credere. Sed Dii melius, qui omnia integra bonitati tuæ reservârunt. Malui hoc potius tempore me patrem fieri, quo futurus essem et securus et felix.

(3.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Indulgentia tua, Imperator optime, quam plenissimam experior, hortatur me, ut audeam tibi etiam pro amicis obligari; inter quos sibi vel præcipuum locum vindicat Voconius Romanus, ab ineunte ætate condiscipulus et contubernalis meus. Quibus ex causis, et a Divo patre tuo petieram, ut illum in amplissimum ordinem promoveret. Sed hoc votum meum bonitati tuæ reservatum est, quia mater Romani liberalitatem sestertii quadringenties, quod conferre se filio, codicillis ad patrem tuum scriptis, professa fuerat, nondum satis legitime peregerat: quod postea fecit admonita a nobis. Nam et fundos emancipavit; et cætera, quæ in emancipatione implendâ solent exigi, consummavit. Cum sit ergo finitum, quod spes nostras morabatur, non sine magnâ fiduciâ subsigno apud te fidem pro moribus Romani mei, quos et liberalia studia exornant, et eximia pietas, quæ hanc ipsam matris liberalitatem, et statim patris hæreditatem, et adoptionem a vitrico, meruit. Auget hæc et natalium et paternarum facultatum splendor, quibus singulis multum commendationis accessurum etiam ex meis precibus, indulgentiæ tuæ credo. Rogo ergo, Domine, ut me exoptatissimæ mihi gratulationis compotem facias, et ho-

nestis (ut spero) affectibus meis præstes, ut non in me tantum, verum et in amico, gloriari judiciis tuis possim.

(4.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Proximo anno, Domine, gravissimâ valetudine usque ad periculum vitæ vexatus, iatralipten assumsi, cujus sollicitudini et studio, tuæ tantum indulgentiæ beneficio, referre gratiam parem possum. Quare rogo, des ei civitatem Romanam. Est enim peregrinæ conditionis, manumissus a peregrinâ. Vocatur ipse Harpocras; patronam habuit Thermuthin Theonis, quæ jam pridem defuncta est. Item rogo, des jus Quiritium libertis Antoniæ Maximillæ, ornatissimæ feminæ, Heliæ, et Antoniæ Harmeridi: quod a te, petente patronâ, peto.

(5.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Exprimere, Domine, verbis non possum, quanto me gaudio affecerint epistolæ tuæ, ex quibus cognovi, te Harpocrati, iatraliptæ meo, etiam Alexandrinam civitatem tribuisse, quamvis, secundum institutionem Principum, non temere eam dare proposuisses. Esse autem Harpocran νομου Μεμφιτικου, indico tibi. Rogo ergo, indulgentissime Imperator, ut mihi ad Pompeium Plantam, præfectum Ægypti, amicum tuum, sicut promisisti, epistolam mittas. Obviam iturus, quo maturius, Domine, exoptatissimi adventûs tui gaudio frui possim, rogo, permittas mihi, quam longissime occurrere tibi.

(6.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Proxima infirmitas mea, Domine, obligavit me Postumio Marino medico, cui parem gratiam referre beneficio tuo possum, si precibus meis ex consuetudine bonitatis tuæ indulseris. Rogo ergo, ut propinquis ejus des civitatem, Chrysippo Mithridatis, uxorique Chrysippi Stratonicæ Epigoni, item liberis ejusdem Chrysippi Epigono et Mithridati, ita ut sint in patris potestate, utque iis in libertos servetur jus patronorum. Item rogo, indulgeas jus Quiritium L. Satrio Abascantio, et P. Cæsio Phosphoro, et Panchariæ Soteridi, quod a te, volentibus patronis, peto.

(7.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Scio, Domine, memoriæ tuæ, quæ est benefaciendi tenacissima, preces nostras inhærere: quia tamen in hoc quoque sæpe indulsisti, admoneo simul, et impense rogo, ut Accium Suram præturâ exornare digneris, cum locus vacet: ad quam spem alioqui quietissimum hortatur et natalium splendor, et summa integritas in paupertate, et, ante omnia, felicitas temporum, quæ bonam conscientiam civium tuorum ad usum indulgentiæ tuæ provocat et attollit.

(8.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Cum sciam, Domine, ad testimonium laudemque morum meorum pertinere, tam boni Principis judicio exornari; rogo, dignitati, ad quam me provexit indulgentia tua, vel auguratum, vel septemviratum, quia vacant, adjicere digneris, ut jure sacerdotii precari Deos pro te publice possim, quos nunc precor pietate privatâ.

(9.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Victoriæ tuæ, optime Imperator, maximæ, pulcherrimæ, antiquissimæ, et tuo nomine, et reipublicæ, gratulor: Deosque immortales precor, ut omnes cogitationes tuas tam lætus sequatur eventus, ut virtutibus tantis gloria imperii et novetur et augeatur.

(10.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Servilius Pudens legatus, Domine, VIII Calendas Decembres, Nicomediam venit, meque longæ exspectationis sollicitudine liberavit.

(11.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Rosianum Geminum, Domine, arctissimo vinculo mecum tua in me beneficia junxerunt. Habui enim illum quæstorem in consulatu, mei summe observantissimum expertus. Tantam mihi post consulatum reverentiam præstat, ut publicæ necessitudinis pignora privatis cumulet officiis. Rogo ergo, ut ipse apud te, pro dignitate ejus, precibus meis faveas: cui et, si quid mihi credis, indulgentiam tuam dabis. Dabit ipse operam, ut, in his quæ ei mandaveris, majora mereatur. Parciorem me in laudando facit, quod spero tibi et integritatem ejus, et probitatem, et industriam, non solum ex ejus honoribus, quos in Urbe sub oculis tuis gessit, verum etiam ex commilitio, esse notissimam. Illud unum, quod propter caritatem ejus nondum mihi videor satis plene fecisse, etiam atque etiam facio: teque, Domine, rogo, gaudere me exornatâ quæstoris mei dignitate, id est, per illum meâ, quam maturissime velis.

(12.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Difficile est, Domine, exprimere verbis, quantam perceperim lætitiam, quod et mihi et socrui meæ præstitisti, ut, ad finem consulatûs, Cœlium Clementem in hanc provinciam transferres. Ex illo enim mensuram beneficii tui penitus intelligo, cum tam plenam indulgentiam cum totâ domo meâ experiar, cui referre gratiam parem ne audeo quidem, quamvis maxime debeam. Itaque ad vota confugio; Deosque precor, ut iis, quæ in me assidue confers, non indignus existimer.

(13.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Scripsit mihi, Domine, Lycormas, libertus tuus, ut, si qua legatio a Bosporo venisset Urbem petitura, usque in adventum suum retineretur. Et legatio quidem, duntaxat in eam civitatem in quâ ipse sum, nulla adhuc venit: sed venit tabellarius Sauromatæ, quem ego, usus opportunitate quam mihi casus obtulerat, cum tabellario qui Lycormam ex itinere præcessit, mittendum putavi; ut possis ex Lycormæ et ex regis epistolis pariter cognoscere, quæ fortasse pariter scire debes.

(14.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Rex Sauromates scripsit mihi, esse quædam, quæ deberes quam maturissime scire: quâ ex causâ festinationem tabellarii, quem ad te cum epistolis misit, diplomate adjuvi.

(15.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Legato Sauromatæ regis, cum suâ sponte Nicææ, ubi me invenerat, biduo substitisset, longiorem moram faciendam, Domine, non putavi; primum, quod incertum adhuc erat, quando libertus tuus Lycormas venturus esset; deinde, quod ipse proficiscebar in diversam provinciæ partem, ita officii necessitate exigente. Hæc in notitiam tuam perferenda existimavi, quia proxime scripseram, petiisse Lycormam, ut legationem, si qua venisset a Bosporo, usque in adventum suum retinerem; quod diutius faciendi nulla mihi probabilis ratio occurrit, præsertim cum epistolæ Lycormæ, quas detinere (ut ante prædixi) nolui, aliquot diebus hunc legatum antecessuræ viderentur.

(16.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Apuleius, Domine, miles, qui est in statione Nicomedensi, scripsit mihi, quemdam, nomine Callidromum, cum detineretur a Maximo et Dionysio pistoribus, quibus operas suas locaverat, confugisse ad tuam statuam; perductumque ad magistratus, indicâsse, servîsse aliquando Laberio Maximo, captumque a Susago in Mœsiâ, et a Decebalo muneri missum Pacoro, Parthiæ regi; pluribusque annis in ministerio ejus fuisse, deinde fugisse, atque ita in Nicomediam pervenisse. Quem ego perductum ad me, cum eadem narrâsset, mittendum ad te putavi; quod paulo tardius feci, dum requiro gemmam, quam sibi, habentem imaginem Pacori, et quibus insignibus ornatus fuisset, subtractam indicabat. Volui enim hanc quoque, si inveniri potuisset, simul mittere; sicut glebulam misi, quam se ex Parthico metallo attulisse dicebat. Signata est annulo meo, cujus est aposphragisma quadriga.

(17.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Maximum, libertum et procuratorem tuum, Domine, per omne tempus, quo fuimus unâ, probum et industrium et diligentem, ac, sicut rei tuæ amantissimum, ita disciplinæ tenacissimum expertus, libenter apud te testimonio prosequor, eâ fide, quam tibi debeo.

(18.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Gabium Bassum, Domine, præfectum oræ Ponticæ, integrum, probum, industrium, atque, inter ista, reverentissimum mei expertus, voto pariter et suffragio prosequor, eâ fide, quam tibi debeo: quem abunde conspexi instructum commilitio tuo, cujus disciplinæ debet, quod indulgentiâ tuâ dignus est. Apud me, et milites et pagani, a quibus justitia ejus et humanitas penitus inspecta est, certatim ei, quâ privatim, quâ publice, testimonium [pertribuerunt:] quod in notitiam tuam perfero eâ fide, quam tibi debeo.

(19.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Nymphidium Lupum, Domine, primipilarem, commilitonem habui, cum ipse tribunus essem, ille præfectus: inde familiariter diligere cœpi. Crevit postea caritas ipsâ mutuæ vetustate amicitiæ. Itaque et quieti ejus injeci manum, et exegi, ut me in Bithyniâ consilio instrueret: quod ille amicissime, et otii et senectutis ratione postpositâ, et jam fecit, et facturus est. Quibus ex causis necessitudines ejus inter meas numero, filium imprimis, Nymphidium Lupum, juvenem probum, industrium, et egregio

patre dignissimum, suffecturum indulgentiæ tuæ; sicut primis ejus experimentis cognoscere potes, cum præfectus cohortis plenissimum testimonium meruerit Julii Ferocis, et Fusci Salinatoris, clarissimorum virorum. Meum gaudium, Domine, meam gratulationem, filii honores continuent.

(20.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Ut primum me, Domine, indulgentia vestra promovit ad præfecturam ærarii Saturni, omnibus advocationibus, quibus alioqui nunquam eram promiscue functus, renuntiavi, ut toto animo delegato mihi officio vacarem. Quâ ex causâ, cum patronum me provinciales optâssent contra Marium Priscum, et petii veniam hujus muneris, et impetravi. Sed, cum postea consul designatus censuisset, agendum nobiscum, quorum erat excusatio recepta, ut essemus in senatûs potestate, pateremurque nomina nostra in urnam conjici; convenientissimum esse tranquillitati sæculi tui putavi, præsertim tam moderatæ voluntati amplissimi ordinis non repugnare. Cui obsequio meo, opto, ut existimes constare rationem, cum omnia facta dictaque mea probare sanctissimis moribus tuis cupiam.

(21.) *Trajanus Plinio S.*

Et civis et senatoris boni partibus functus es, obsequium amplissimi ordinis, quod justissime exigebat, præstando; quas partes impleturum te secundum susceptam fidem confido.

(22.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Ago gratias, Domine, quod et jus Quiritium libertis necessariæ mihi feminæ, et civitatem Romanam Harpocrati iatraliptæ meo, sine morâ indulsisti. Sed, cum annos ejus et censum (sicut præceperas) ederem, admonitus sum a peritioribus, debuisse me ei ante Alexandrinam civitatem impetrare, deinde Romanam, quoniam esset Ægyptius. Ego autem, quia inter Ægyptios cæterosque peregrinos nihil interesse credebam, contentus fueram hoc solum scribere tibi, eum scilicet a peregrinâ manumissum, patronamque ejus jampridem decessisse. De quâ ignorantiâ meâ non queror, per quam stetit, ut tibi pro eodem homine sæpius obligarer. Rogo itaque, (ut beneficio tuo legitime frui possim) tribuas ei et Alexandrinam civitatem, et Romanam. Annos ejus et censum (ne quid rursus indulgentiam tuam moraretur) libertis tuis, quibus jusseras, misi.

(23.) *Trajanus Plinio S.*

Civitatem Alexandrinam, secundum institutionem Principum, non temere dare proposui; sed, cum Harpocrati, iatraliptæ tuo, jam civitatem Romanam impetraveris, huic quoque petitioni tuæ negare non sustineo. Tu, ex quâ nomo sit, notum mihi facere debebis, ut epistolam tibi ad Pompeium Plantam, præfectum Ægypti, amicum meum, mittam.

(24.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Cum Divus pater tuus, Domine, et oratione pulcherrimâ, et honestissimo exemplo, omnes cives ad munificentiam esset cohortatus, petii ab eo, ut statuas

Principum, quas in longinquis agris, per plures successiones traditas mihi, quales acceperam, custodiebam, permitteret in municipium transferre, adjectâ suâ statuâ. Quodque ille mihi cum plenissimo testimonio indulserat, ego statim decurionibus scripseram, ut assignarent solum, in quo templum pecuniâ meâ exstruerem: illi, in honorem operis ipsius, electionem loci mihi obtulerant. Sed, primum, meâ, deinde patris tui valetudine, postea curis delegati a vobis officii retentus, nunc videor commodissime posse in rem præsentem excurrere. Nam et menstruum meum Calendis Septembris finitur; et sequens mensis complures dies feriatos habet. Rogo ergo, ante omnia, permittas mihi opus, quod inchoaturus sum, exornare et tuâ statuâ; deinde, ut hoc facere quam maturissime possim, indulgeas commeatum. Non est autem simplicitatis meæ, dissimulare apud bonitatem tuam, obiter te plurimum collaturum utilitatibus rei familiaris meæ. Agrorum enim, quos in eâdem regione possideo, locatio cum alioqui CCCC excedat, adeo non potest differri, ut proximam putationem novus colonus facere debeat. Præterea, continuæ sterilitates cogunt me de remissionibus cogitare, quarum rationem, nisi præsens, inire non possum. Debebo ergo, Domine, indulgentiæ tuæ et pietatis meæ celeritatem, et statûs ordinationem, si mihi, ob utraque hæc, dederis commeatum triginta dierum. Neque enim angustius tempus præfinire possum, cum et municipium, et agri, de quibus loquor, sint ultra centesimum et quinquagesimum lapidem.

(25.) *Trajanus Plinio S.*

Et privatas multas et omnes publicas causas petendi commeatûs reddidisti: mihi autem vel sola voluntas tua suffecisset. Neque enim dubito, te, ut

primum potueris, ad tam districtum officium reversurum. Statuam poni mihi a te eo, quo desideras, loco, quamquam ejusmodi honorum parcissimus, tamen patior, ne impedîsse cursum erga me pietatis tuæ videar.

(26.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Quia confido, Domine, ad curam tuam pertinere, nuntio tibi, me Ephesum cum omnibus meis ὑπὲρ Μαλέαν navigâsse, quamvis contrariis ventis retentus. Nunc destino, partim orariis navibus, partim vehiculis, provinciam petere. Nam, sicut itineri graves æstus, ita continuæ navigatìoni Etesiæ reluctantur.

(27.) *Trajanus Plinio S.*

Recte renuntiâsti, mi Secunde carissime. Pertinet enim ad animum meum, quali itinere in provinciam pervenias. Prudenter autem constituis, interim navibus, interim vehiculis uti, prout loca suaserint.

(28.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Sicut saluberrimam navigationem, Domine, usque Ephesum expertus, ita inde, postquam vehiculis iter facere cœpi, gravissimis æstibus, atque etiam febriculis, vexatus, Pergami substiti. Rursus, cum transîssem in orarias naviculas, contrariis ventis retentus, aliquanto tardius, quam speraveram, id est, XV Calendas Octobres, Bithyniam intravi. Non possum tamen de morâ queri, cum mihi contigerit (quod erat auspicatissimum) natalem tuum in provinciâ celebrare. Nunc reipublicæ Prusensium impendia, reditus, debitores, excutio; quod, ex ipso tractatu,

magis ac magis necessarium intelligo. Multæ enim pecuniæ variis ex causis a privatis detinentur: præterea quædam minime legitimis sumtibus erogantur. Hæc tibi, Domine, in ipso ingressu meo scripsi. Quinto decimo Calendas Octobres, Domine, provinciam intravi, quam in eo obsequio, in eâ erga te fide, quam de genere humano mereris, inveni. Dispice, Domine, an necessarium putes mittere huc mensorem: videntur enim non mediocres pecuniæ posse revocari a curatoribus operum, si mensuræ fideliter agantur. Ita certe prospicio ex ratione Prusensium, quam cum Maximo tracto.

(29.) *Trajanus Plinio S.*

Cuperem, sine querelâ corpusculi tui et tuorum, pervenire in Bithyniam potuisses, ac simile tibi iter ab Epheso ei navigationi fuisset, quam expertus usque illo eras. Quo autem die pervenisses in Bithyniam, cognovi, Secunde carissime, literis tuis. Provinciales (credo) prospectum sibi a me intelligent. Nam et tu dabis operam, ut manifestum sit illis, electum te esse, qui ad eosdem mei loco mittereris. Rationes autem imprimis tibi rerum publicarum excutiendæ sunt: nam et, esse eas vexatas, satis constat. Mensores vix etiam iis operibus, quæ aut Romæ aut in proximo fiunt, [sufficienter] habeo: sed in omni provinciâ inveniuntur, quibus credi possit; et ideo non deerunt tibi, modo velis diligenter excutere.

(30.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Rogo, Domine, consilio me regas hæsitantem, utrum per publicos civitatum servos (quod usque adhuc factum), an per milites, asservare custodias

debeam. Vereor enim, ne et per servos publicos parum fideliter custodiantur, et non exiguum militum numerum hæc cura distringat. Interim publicis servis paucos milites addidi. Video tamen periculum esse, ne id ipsum utrisque negligentiæ causa sit, dum communem culpam hi in illos, illi in hos, regerere posse confidunt.

(31.) *Trajanus Plinio S.*

Nihil opus est, mi Secunde carissime, ad continendas custodias, plures commilitones converti. Perseveremus in eâ consuetudine, quæ isti provinciæ est, ut per publicos servos custodiantur. Etenim, ut fideliter hoc faciant, in tuâ severitate ac diligentiâ positum est. Imprimis enim (sicut scribis) verendum est, ne, si permisceantur servis publicis milites, mutuâ inter se fiduciâ negligentiores sint: sed et illud hæreat nobis, quam paucissimos milites a signis avocandos esse.

(32.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Gabius Bassus, præfectus oræ Ponticæ, et reverentissime et officiosissime, Domine, venit ad me, et compluribus diebus fuit mecum. Quantum perspicere potui, vir egregius, et indulgentiâ tuâ dignus: cui ego notum feci, præcepisse te, ut, ex cohortibus quibus me præesse voluisti, contentus esset beneficiariis decem, equitibus duobus, centurione uno. Respondit, non sufficere sibi hunc numerum, idque se scripturum tibi. Hoc in causâ fuit, quominus statim revocandos putarem, quos habet supra numerum.

(33.) *Trajanus Plinio S.*

Et mihi scripsit Gabius Bassus, non sufficere sibi eum militum numerum, qui ut daretur illi, mandatis meis complexus sum. [Quot, quæris, scripsisse me?] ut notum haberes, his literis subjici jussi. Multum interest, res poscat, an homines imperare latius velint. Nobis autem utilitas demum spectanda est; et, quantum fieri potest, curandum, ne milites a signis absint.

(34.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Prusenses, Domine, balineum habent et sordidum et vetus: id itaque indulgentiâ tuâ restituere desiderant. Ego tamen, æstimans novum fieri debere ...videris mihi desiderio eorum indulgere posse. Erit enim pecunia ex quâ fiat, primum ea, quam revocare a privatis et exigere jam cœpi; deinde, quam ipsi, erogare in oleum soliti, parati sunt in opus balinei conferre; quod alioquin et dignitas civitatis, et sæculi tui nitor postulat.

(35.) *Trajanus Plinio S.*

Si instructio novi balinei oneratura vires Prusensium non est, possumus desiderio eorum indulgere; modo ne quid ideo aut intribuant, aut minus illis in posterum fiat ad necessarias erogationes.

(36.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Maximus, libertus et procurator tuus, Domine, præter decem beneficiarios, quos assignari a me

Gemellino, optimo viro, jussisti, sibi quoque confirmat necessarios esse milites. Ex his interim, sicut inveneram in ministerio ejus, relinquendos existimavi, præsertim cum, ad frumentum comparandum, iret in Paphlagoniam. Quinetiam, tutelæ causâ, quia ita desiderabat, addidi duos equites. In futurum quid servari velis, rogo rescribas.

(37.) *Trajanus Plinio S.*

Nunc quidem, proficiscentem ad comparationem frumentorum, Maximum, libertum meum, recte militibus instruxisti: fungebatur enim et ipse extraordinario munere. Cum ad pristinum actum reversus fuerit, sufficient illi duo a te dati milites, et totidem a Virdio Gemellino, procuratore meo, quem adjuvat.

(38.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Sempronius Cælianus, egregius juvenis, repertos inter tirones, duos servos misit ad me: quorum ego supplicium distuli, ut te, conditorem disciplinæ militaris, firmatoremque, consulerem de modo pœnæ. Ipse enim dubito ob hæc maxime, quod, ut jam dixerant sacramento militari, nondum distributi in numeros erant. Quid ergo debeam sequi, rogo, Domine, scribas, præsertim cum pertineat ad exemplum.

(39.) *Trajanus Plinio S.*

Secundum mandata mea fecit Sempronius Cælianus, mittendo ad te eos, de quibus cognosci oportebat, an capitale supplicium meruisse videantur. Refert

autem, voluntarii se obtulerint, an lecti sint, vel etiam vicarii dati. Lecti si sunt, inquisitio peccavit: si vicarii dati, penes eos culpa est qui dederunt: si ipsi, cum haberent conditionis suæ conscientiam, venerunt, animadvertendum in illos erit. Neque enim multum interest, quod nondum per numeros distributi sunt. Ille enim dies, quo primum probati sunt, veritatem ab his originis suæ exigit.

(40.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Salvâ magnitudine tuâ, Domine, descendas oportet ad meas curas, cum jus mihi dederis referendi ad te, de quibus dubito. In plerisque civitatibus, maxime Nicomediæ et Niceæ, quidam, vel in opus damnati, vel in ludum, similiaque his genera pœnarum, publicorum servorum officio ministerioque funguntur; atque etiam, ut publici servi, annua accipiunt. Quod ego cum audîssem, diu multumque hæsitavi, quid facere deberem. Nam et reddere pœnæ post longum tempus plerosque jam senes, et, quantum affirmatur, frugaliter modesteque viventes, nimis severum arbitrabar; et in publicis officiis retinere damnatos, non satis honestum putabam: eosdem rursus a republicâ pasci otiosos, inutile, non pasci, etiam periculosum existimabam. Necessario ergo rem totam, dum te consulerem, in suspenso reliqui. Quæres fortasse, quemadmodum evenerit, ut pœnis, in quas damnati erant, exsolverentur: et ego quæsivi; sed nihil comperi, quod affirmare tibi possim. Ut decreta, quibus damnati erant, proferebantur; ita nulla monimenta, quibus liberati probarentur. Erant tamen, qui dicerent, deprecantes, jussu proconsulum legatorumve dimissos. Addebat fidem, quod credibile erat, neminem hoc ausum sine auctore.

(41.) *Trajanus Plinio S.*

Memineris, idcirco te in istam provinciam missum, quoniam multa in eâ emendanda apparuerint. Erit autem vel hoc máxime corrigendum, quod, qui damnati ad pœnam erant, non modo eâ, sine auctore, (ut scribis) liberati sunt, sed etiam in conditionem proborum ministrorum retrahuntur. Qui igitur intra hos proximos decem annos damnati, nec ullo idoneo auctore liberati sunt, hos oportebit pœnæ suæ reddi. Si qui vetustiores invenientur, et senes, ante annos decem damnati, distribuamus illos in ea ministeria, quæ non longe a pœnâ sint. Solent enim ejusmodi ad balineum, ad purgationes cloacarum, item munitiones viarum et vicorum, dari.

(42.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Cum diversam partem provinciæ circuirem, Nicomediæ vastissimum incendium multas privatorum domos, et duo publica opera, quanquam viâ interjacente, Gerusian et Isson, absumsit. Est autem latius sparsum, primum, violentiâ venti, deinde, inertiâ hominum; quod satis constat, otiosos et immobiles tanti mali spectatores perstitisse: et alioqui nullus usquam in publico sipho, nulla hama, nullum denique instrumentum ad incendia compescenda. Et hæc quidem, ut jam præcepi, parabuntur. Tu, Domine, dispice, an instituendum putes collegium fabrorum, duntaxat hominum CL. Ego attendam, ne quis, nisi faber, recipiatur, neve jure concesso in aliud utatur: nec erit difficile custodire tam paucos.

(43.) *Trajanus Plinio S.*

Tibi quidem, secundum exempla complurium, in mentem venit, posse collegium fabrorum apud Nicomedenses constitui. Sed meminerimus, provinciam istam, et præcipue eas civitates, ejusmodi factionibus esse vexatas. Quodcumque nomen, ex quâcumque causâ, dederimus iis qui in idem contracti fuerint, hetæriæ, quamvis breves, fient. Satius itaque est, comparari ea, quæ ad coërcendos ignes auxilio esse possint, admonerique dominos prædiorum, ut et ipsi inhibeant, ac, si res poposcerit, accursu populi ad hoc uti.

(44.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Sollennia vota pro incolumitate tuâ, quâ publica salus continetur, et suscipimus, Domine, pariter et solvimus, precati Deos, ut velint ea semper solvi, semperque signari.

(45.) *Trajanus Plinio S.*

Et solvisse vos, cum provincialibus, Diis immortalibus vota pro meâ salute et incolumitate, et nuncupâsse, libenter, mi Secunde carissime, cognovi ex literis tuis.

(46.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

In aquæductum, Domine, Nicomedenses impenderunt sestertiûm tricies trecenta viginti novem millia, qui imperfectus adhuc relictus, ac etiam destructus est. Rursus in alium ductum erogata sunt CC.

Hoc quoque relicto, novo impendio est opus, ut aquam habeant, qui tantam pecuniam male perdiderunt. Ipse perveni ad fontem purissimum, ex quo videtur aqua debere perduci, sicut initio tentatum erat, arcuato opere, ne tantum ad plana civitatis et humilia perveniat. Manent adhuc paucissimi arcus: possunt et erigi quidam lapide quadrato, qui ex superiore opere detractus est: aliqua pars (ut mihi videtur) testaceo opere agenda erit. Id enim et facilius, et vilius. Et imprimis necessarium est, mitti a te vel aquilegem vel architectum, ne rursus eveniat, quod accidit. Ego illud unum affirmo, et utilitatem operis et pulchritudinem sæculo tuo esse dignissimam.

(47.) *Trajanus Plinio S.*

Curandum est, ut aqua in Nicomedensem civitatem perducatur. Vere credo, te eâ, quâ debebis, diligentiâ, hoc opus aggressurum. Sed (mediusfidius) ad eamdem diligentiam tuam pertinet inquirere, quorum vitio ad hoc opus tantam pecuniam Nicomedenses perdiderint; ne, cum inter se gratificantur, et inchoaverint aquæductus, et reliquerint. Quid itaque compereris, perfer in notitiam meam.

(48.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Theatrum, Domine, Niceæ maximâ jam parte constructum, imperfectum tamen, sestertium, ut audio, (neque enim ratio plus excussa est) amplius centies hausit; vereor, ne frustra. Ingentibus enim rimis descendit et hiat; sive in causâ solum humidum et molle, sive lapis ipse gracilis et putris. Dignum est certe deliberatione, sitne faciendum, aut sit relinquendum, an etiam destruendum? Nam fulturæ ac substructiones, quibus subinde suscipitur,

non tam firmæ mihi quam sumtuosæ videntur. Huic theatro, ex privatorum pollicitationibus, multa debentur, ut basilicæ circa, ut porticus supra caveam; quæ nunc omnia differuntur, cessante eo, quod ante peragendum est. Iidem Nicenses gymnasium, incendio amissum, ante adventum meum restituere cœperunt, longe numerosius laxiusque quam fuerat. Etiam aliquantum erogaverunt; periculum est, ne parum utiliter: incompositum enim et sparsum est. Præterea architectus, sane æmulus ejus a quo opus inchoatum est, affirmat, parietes (quamquam viginti et duos pedes latos) imposita onera sustinere non posse, quia [sine] cæmento medio farcti, nec testaceo opere præcincti. Claudiopolitani quoque, in depresso loco, imminente etiam monte, ingens balineum defodiunt magis quam ædificant, et quidem ex eâ pecuniâ, quam buleutæ, additi beneficio tuo, aut jam obtulerunt ob introitum, aut, nobis exigentibus, conferent. Ergo, cum timeam, ne illic publica pecunia; hîc, quod est omni pecuniâ pretiosius, munus tuum, male collocetur; cogor petere a te, non solum ob theatrum, verum etiam ob hæc balinea, mittas architectum, dispecturum, utrum sit utilius, post sumtum qui factus est, quoquo modo consummare opera, ut inchoata sunt; an, quæ videntur emendanda, corrigere; quæ transferenda, transferre; ne, dum servare volumus quod impensum est, male impendamus, quod addendum est.

(49.) *Trajanus Plinio S.*

Quid oporteat fieri circa theatrum, quod inchoatum apud Nicenses est, in re præsenti optime deliberabis, et constitues: mihi sufficiet, indicari, cui sententiæ accesseris. Tunc autem a privatis exigi opera tibi curæ sit, cum theatrum, propter quod illa promissa sunt, factum erit. Gymnasiis indulgent Græculi:

ideo forsitan Nicenses majore animo constructionem ejus aggressi sunt. Sed oportet illos eo contentos esse, quod possit illis sufficere. Quid Claudiopolitanis circa balineum, quod parum (ut scribis) idoneo loco inchoaverunt, suadendum sit, tu constitues. Architecti tibi deesse non possunt: nulla provincia est, quæ non peritos et ingeniosos homines habeat; modo ne existimes, brevius esse ab Urbe mitti, cum ex Græciâ etiam ad nos venire soliti sunt.

(50.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Intuenti mihi et fortunæ tuæ et animi magnitudinem, convenientissimum videtur, demonstrare opera non minus æternitate tuâ, quam gloriâ digna, quantumque pulchritudinis, tantum utilitatis habitura. Est in Nicomedensium finibus amplissimus lacus: per hunc marmora, fructus, ligna, materiæ, et sumtu modico et labore usque ad viam navibus, inde magno labore, majore impendio, vehiculis ad mare devehuntur. [* *] Hoc opus multas manus poscit: at hæ porro non desunt: nam et in agris magna copia est hominum, et maxima in civitate; certaque spes, omnes libentissime aggressuros opus omnibus fructuosum. Superest, ut tu libratorem, vel architectum, si tibi videbitur, mittas, qui diligenter exploret, sitne lacus altior mari, quem artifices regionis hujus quadraginta cubitis altiorem esse contendunt. Ego per eadem loca invenio fossam a rege percussam; sed incertum, utrum ad colligendum humorem circumjacentium agrorum, an ad committendum flumini lacum: est enim imperfecta: hoc quoque dubium, intercepto rege mortalitate, an desperato operis effectu. Sed hoc ipso (feres enim me ambitiosum) pro tuâ gloriâ incitor et accendor, ut cupiam peragi a te, quæ tantum cœperant reges.

(51.) *Trajanus Plinio S.*

Potest nos sollicitare lacus iste, ut committere illum mari velimus: sed plane explorandum est diligenter, ne, si immissus in mare fuerit, totus effluat; certe, quantum aquarum, et unde accipiat. Poteris a Calpurnio Macro petere libratorem; et ego hinc aliquem tibi peritum ejusmodi operum mittam.

(52.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Requirenti mihi Byzantiorum reipublicæ impendia, quæ maxima fecit, indicatum est, Domine, legatum, ad te salutandum, annis omnibus cum psephismate mitti, eique dari nummorum duodena millia. Memor ergo propositi tui, legatum quidem retinendum, psephisma autem mittendum, putavi, ut simul et sumtus levaretur, et impleretur publicum officium. Eidem civitati imputata sunt terna millia, quæ, viatici nomine, annua dabantur legato eunti ad eum, qui Mœsiæ præest, publice salutandum. Hæc ego in posterum circumcidenda existimavi. Te, Domine, rogo, ut, quid sentias, rescribendo, aut consilium meum confirmare, aut errorem emendare digneris.

(53.) *Trajanus Plinio S.*

Optime fecisti, Secunde carissime, duodena ista Byzantiis, quæ, ad salutandum me, in legatum impendebantur, remittendo. Fungetur his partibus, etsi solum eorum psephisma per te missum fuerit. Ignoscet illis et Mœsiæ præses, si minus illum sumtuose coluerint.

(54.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Diplomata, Domine, quorum dies præterita, an omnino observari, et quamdiu velis, rogo, scribas, meque hæsitatione liberes. Vereor enim, ne, in alterutram partem ignorantiâ lapsus, aut illicita confirmem, aut necessaria impediam.

(55.) *Trajanus Plinio S.*

Diplomata, quorum præteritus est dies, in usu esse non debent. Ideo inter prima injungo mihi, ut, per omnes provincias, ante mittam nova diplomata, quam desiderari possint.

(56.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Cum vellem Apameæ, Domine, cognoscere publicos debitores, et reditum, et impendia, responsum est mihi, cupere quidem universos, ut a me rationes coloniæ legerentur, nunquam tamen esse lectas ab ullo proconsulum; habuisse privilegium, et vetustissimum morem, arbitrio suo rempublicam administrare. Exegi, ut, quæ dicebant, quæque recitabant, libello complecterentur, quem tibi, qualem acceperam, misi: quamvis intelligerem, pleraque ex illo, ad id de quo quæritur, non pertinere. Te rogo, ut mihi præcipere digneris, quid me putes observare debere. Vereor enim, ne aut excessisse aut non implêsse officii mei partes videar.

(57.) *Trajanus Plinio S.*

Libellus Apameorum, quem epistolæ tuæ junxeras, remisit mihi necessitatem perpendendi, qualia essent, propter quæ videri volunt, eos, qui pro consulibus hanc provinciam obtinuerunt, abstinuisse inspectatione rationum suarum, cum ipsum te, ut eas inspiceres, non recusaverint. Remuneranda est igitur probitas eorum, ut jam nunc sciant, hoc, quod inspecturus es, ex meâ voluntate, salvis, quæ habent, privilegiis, esse facturum.

(58.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Ante adventum meum, Domine, Nicomedenses priori foro novum adjicere cœperunt, cujus in angulo est ædes vetustissima Matris Magnæ, aut reficienda, aut transferenda, ob hoc præcipue, quod est multo depressior opere eo, quod cum maxime surgit. Ego, cum quærerem, num esset aliqua lex dicta templo, cognovi, alium hîc, alium apud nos, esse morem dedicationis. Dispice ergo, Domine, an putes ædem, cui nulla lex dicta est, salvâ religione posse transferri: alioqui commodissimum est, si religio non impedit.

(59.) *Trajanus Plinio S.*

Potes, mi Secunde carissime, sine sollicitudine religionis, si loci positio videtur hoc desiderare, ædem Matris Deûm transferre in eam, quæ est accommodatior. Nec te moveat, quod lex dedicationis nulla reperitur, cum solum peregrinæ civitatis capax non sit dedicationis, quæ fit nostro jure.

(60.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Diem, Domine, quo servâsti imperium dum suscipis, quantâ mereris lætitiâ celebravimus, precati Deos, ut te generi humano (cujus tutela et securitas saluti tuæ innisa est) incolumem florentemque præstarent. Præivimus et commilitonibus jusjurandum more sollenni præstantibus, et provincialibus, qui eâdem certârunt pietate, jurantibus.

(61.) *Trajanus Plinio S.*

Quantâ religione ac lætitiâ commilitones cum provincialibus, te præeunte, diem imperii mei celebraverint, libenter, mi Secunde carissime, cognovi ex literis tuis.

(62.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Pecuniæ publicæ, Domine, providentiâ tuâ et ministerio nostro, et jam exactæ sunt, et exiguntur; quæ, vereor, ne otiosæ jaceant. Nam et prædiorum comparandorum aut nulla aut rarissima occasio est; nec inveniuntur qui velint debere reipublicæ, præsertim [duodenis] assibus; quanti a privatis mutuantur. Dispice ergo, Domine, numquid minuendam usuram, ac per hoc idoneos debitores invitandos putes; et, si ne sic quidem reperiuntur, distribuendum inter decuriones pecuniam, ita ut recte reipublicæ caveant; quod, quamquam invitis et recusantibus, minus acerbum erit, leviore usurâ constitutâ.

(63.) *Trajanus Plinio S.*

Et ipse non aliud remedium dispicio, mi Secunde carissime, quam ut quantitas usurarum minuatur, quo facilius pecuniæ publicæ collocentur. Modum ejus, ex copiâ eorum qui mutuabuntur, tu constitues. Invitos ad accipiendum compellere, quod fortassis ipsis otiosum futurum sit, non est ex justitiâ nostrorum temporum.

(64.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Summas, Domine, gratias ago, quod, inter maximas occupationes, iis, de quibus te consului, me quoque regere dignatus es; quod nunc quoque facias, rogo. Adiit enim me quidam, indicavitque, adversarios suos, a Servilio Calvo, clarissimo viro, in triennium relegatos, in provinciâ morari: illi, contra, ab eodem se restitutos affirmaverunt; edictumque recitaverunt: quâ causâ necessarium credidi, rem integram ad te referre. Nam, sicut mandatis tuis cautum est, ne restituam ab alio aut a me relegatos; ita, de iis quos alius et relegaverit et restituerit, nihil comprehensum est. Ideo tu, Domine, consulendus fuisti, quid observare me velles, tam (hercule) de his, quam de illis, qui, in perpetuum relegati, nec restituti, in provinciâ deprehenduntur. Nam hæc quoque species incidit in cognitionem meam. Est enim adductus ad me in perpetuum relegatus a Julio Basso proconsule. Ego, quia sciebam acta Bassi rescissa, datumque a senatu jus omnibus, de quibus ille aliquid constituisset, ex integro agendi duntaxat per biennium; interrogavi hunc, quem relegaverat, an adiisset, docuissetque proconsulem. Negavit. Per quod effectum est, ut te consulerem, reddendum eum pœnæ suæ, an gravius aliquid, et quid potissimum,

constituendum putares et in hunc, et in eos, si qui forte in simili conditione invenirentur. Decretum Calvi et edictum, item decretum Bassi, his literis subjeci.

(65.) *Trajanus Plinio S.*

Quid in personam eorum statuendum sit, qui a P. Servilio Calvo proconsule in triennium relegati, et mox ejusdem edicto restituti, in provinciâ remanserunt, proxime tibi rescribam, cum causas hujus facti a Calvo requisiero. Qui a Julio Basso in perpetuum relegatus est, cum per biennium agendi facultatem habuerit, si existimabat se injuriâ relegatum, neque id fecerit, atque in provinciâ morari perseveraverit, vinctus mitti ad præfectos prætorii mei debet. Neque enim sufficit, eum pœnæ suæ restitui, quam contumaciâ elusit.

(66.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Cum citarem judices, Domine, conventum inchoaturus, Flavius Archippus vacationem petere cœpit, ut philosophus. Fuerunt, qui dicerent, non liberandum eum judicandi necessitate, sed omnino tollendum de judicum numero, reddendumque pœnæ, quam fractis vinculis evasisset. Recitata est sententia Velii Pauli proconsulis, quâ probabatur Archippus crimine falsi damnatus in metallum. Ille nihil proferebat, quo restitutum se doceret. Allegabat tamen, pro restitutione, et libellum a se Domitiano datum, et epistolas ejus ad honorem suum pertinentes, et decretum Prusensium. Addebat his et tuas literas scriptas sibi; addebat et patris tui edictum, et epistolam, quibus confirmâsset beneficia a Domitiano data. Itaque, quamvis eidem talia cri-

mina applicarentur, nihil decernendum putavi, donec te consulerem de eo, quod mihi constitutione tuâ dignum videbatur. Ea, quæ sunt utrimque recitata, his literis subjeci.

Epistola Domitiani ad Terentium Maximum.

"Flavius Archippus philosophus impetravit a me, ut agrum ei DC circa Prusiadem, patriam suam, emi juberem, cujus reditu suos alere posset; quod ei præstari volo: summam expensam liberalitati meæ feres."

Ejusdem ad L. Appium Maximum.

"Archippum philosophum, bonum virum, et [professione suâ etiam majoribus] respondentem, commendatum habeas, velim, mi Maxime; et plenam ei humanitatem tuam præstes in iis quæ verecunde a te desideraverit."

Edictum Divi Nervæ.

"Quædam sine dubio, Quirites, ipsa felicitas temporum edicit; nec spectandus est in iis bonus Princeps, quibus illum intelligi satis est, cum hoc sibi quisque civium meorum spondere possit, me securitatem omnium quieti meæ prætulisse, ut et libenter nova beneficia conferrem, et ante me concessa servarem. Ne tamen aliquam gaudiis publicis afferat hæsitationem, vel eorum, qui impetraverunt, diffidentiâ, vel ejus memoriâ, qui præstitit, necessarium pariter credidi ac lætum, obviam dubitantibus indulgentiam meam mittere. Nolo existimet quisquam, quæ, alio Principe, vel privatim vel publice conse-

cutus, ideo saltem a me rescindi, ut potius mihi debeat, si illa rata et certa [fecero]: nec gratulatio ullius instauratis eget precibus: [et, qui non habent, me,] quem fortuna imperii vultu meliore respexit, [me] novis beneficiis vacare patiantur; et ea demum sciant roganda esse, quæ non habent."

Epistola ejusdem ad Tullium Justum.

"Cum rerum omnium ordinatio, quæ prioribus temporibus inchoatæ, consummatæ sunt, observanda sit, tum epistolis etiam Domitiani standum est."

(67.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Flavius Archippus, per salutem tuam æternitatemque, petiit a me, ut libellum, quem mihi dedit, mitterem tibi: quod ego sic roganti præstandum putavi, ita tamen, ut, missurum me, notum accusatrici ejus facerem; a quâ et ipsâ acceptum libellum his epistolis junxi, quo facilius, velut auditâ utrâque parte, dispiceres, quid statuendum putares.

(68.) *Trajanus Plinio S.*

Potuit quidem ignorâsse Domitianus, in quo statu esset Archippus, cum tam multa ad honorem ejus pertinentia scriberet. Sed meæ naturæ accommodatius est, credere etiam statui ejus subventum interventu Principis, præsertim cum etiam statuarum ei honor toties decretus sit ab iis qui ignorabant, quid de illo Paulus proconsul pronuntiâsset. Quæ tamen, mi Secunde carissime, non eo pertinent, ut, si quid illi novi criminis objicitur, minus de eo audiendum putes. Libellos Furiæ Primæ accusatricis, item

ipsius Archippi, quos alteri epistolæ tuæ junxeras, legi.

(69.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Tu quidem, Domine, providentissime vereris, ne, commissus flumini, atque ita mari, lacus effluat; sed ego in re præsenti invenisse videor, quemadmodum huic periculo occurrerem. Potest enim lacus fossâ usque ad flumen adduci, nec tamen in flumen emitti, sed, relicto quasi margine, contineri pariter et dirimi. Sic consequemur, ut nec videatur flumini mixtus, et sit perinde ac si misceatur. Erit enim facile per illam brevissimam terram, quæ interjacebit, advecta fossâ onera transponere in flumen. Quod ita fiet, si necessitas coget; et, spero, non coget. Est enim et lacus ipse satis altus, et nunc in contrariam partem flumen emittit, quod, interclusum inde, et quo volumus aversum, sine ullo detrimento lacûs, tantum aquæ, quantum nunc portat, effundet. Præterea, per id spatium, per quod fossa facienda est, incidunt rivi, qui, si diligenter colligantur, augebunt illud, quod lacus dederit. Enimvero, si placeat fossam longius ducere, et arctius pressam mari æquare, nec in flumen, sed in ipsum mare emittere, repercussus maris servabit et reprimet quidquid e lacu veniet; quorum si nihil nobis loci natura præstaret, expeditum tamen erat, cataractis aquæ cursum temperare. Verum et hæc et alia multo sagacius conquiret explorabitque librator, quem plane, Domine, debes mittere, ut polliceris. Est enim res digna et magnitudine tuâ, et curâ. Ego interim Calpurnio Macro, clarissimo viro, auctore te, scripsi, ut libratorem quam maxime idoneum mitteret.

(70.) *Trajanus Plinio S.*

Manifestum est, mi Secunde carissime, nec prudentiam nec diligentiam tibi defuisse circa istum lacum, cum tam multa provisa habeas, per quæ non periclitetur exhauriri, et magis in usus nobis futurus sit. Elige igitur id quod præcipue res ipsa suaserit. Calpurnium Macrum credo facturum, ut te libratore instruat: neque enim provinciæ istæ his artificibus carent.

(71.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Magna, Domine, et ad totam provinciam pertinens quæstio est, de conditione et alimentis eorum, quos vocant θρεπτους. In quâ ego, auditis constitutionibus Principum, quia nihil inveniebam aut proprium, aut universale, quod ad Bithynos ferretur, consulendum te existimavi, quid observari velles. Neque enim putavi, posse me, in eo quod auctoritatem tuam posceret, exemplis esse contentum. Recitabatur autem apud me edictum, quod dicebatur Divi Augusti, ad Anniam pertinens; recitatæ et epistolæ Divi Vespasiani ad Lacedæmonios, et Divi Titi ad eosdem, dein ad Achæos; et Domitiani ad Avidium Nigrinum et Armenium Brocchum proconsules; item ad Lacedæmonios; quæ ideo tibi non misi, quia et parum emendata, et quædam non certæ fidei videbantur, et quia vera et emendata in scriniis tuis esse credebam.

(72.) *Trajanus Plinio S.*

Quæstio ista, quæ pertinet ad eos, qui, liberi nati, expositi, deinde sublati a quibusdam, et in servitute

educati sunt, sæpe tractata est: nec quidquam invenitur in commentariis eorum Principum qui ante me fuerunt, quod ad omnes provincias sit constitutum. Epistolæ sane sunt Domitiani ad Avidium Nigrinum et Armenium Brocchum, quæ fortasse debebant observari: sed, inter eas provincias de quibus rescripsit, non est Bithynia: et ideo nec assertionem denegandam iis qui ex ejusmodi causâ in libertatem vindicabuntur, puto, neque ipsam libertatem redimendam pretio alimentorum.

(73.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Petentibus quibusdam, ut sibi reliquias suorum, aut propter injuriam vetustatis, aut propter fluminis incursum, aliaque his similia quæcúmque, secundum exemplum proconsulum, transferre permitterem; quia sciebam, in Urbe nostrâ ex ejusmodi causis collegium pontificum adiri solere, te, Domine, maximum pontificem, consulendum putavi, quid observare me velis.

(74.) *Trajanus Plinio S.*

Durum est injungere necessitatem provincialibus pontificum adeundorum, si reliquias suorum, propter aliquas justas causas, transferre ex loco in alium locum velint. Sequenda ergo potius tibi exempla sunt eorum qui isti provinciæ præfuerunt, et, ex causâ, cuique ita aut permittendum aut negandum.

(75.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Quærenti mihi, Domine, Prusæ, ubi posset balineum, quod indulsisti, fieri, placuit locus, in quo fuit

aliquando domus (ut audio) pulchra, nunc deformis ruinis. Per hoc enim consequemur, ut fœdissima facies civitatis ornetur, atque etiam ut ipsa civitas amplietur, nec ulla ædificia tollantur; sed, quæ sunt vetustate sublapsa, reparentur in melius. Est autem hujus domûs conditio talis. Legaverat eam Claudius Polyænus Claudio Cæsari; jussitque in peristylio templum ei fieri, reliqua ex domo locari, ex quo reditum aliquamdiu civitas percepit: deinde paulatim, partim spoliata, partim neglecta, cum peristylio domus tota collapsa est; ac jam pæne nihil ex eâ, nisi solum, superest: quod tu, Domine, sive donaveris civitati, sive venire jusseris, propter opportunitatem loci, pro summo munere accipiet. Ego, si permiseris, cogito in areâ vacuâ balineum collocare; eum autem locum, in quo ædificia fuerunt, exhedrâ et porticibus amplecti, atque tibi consecrare, cujus beneficio elegans opus, dignumque nomine tuo fiet. Exemplar testamenti, quamquam mendosum, misi tibi; ex quo cognosces, multa Polyænum in ejusdem domûs ornatum reliquisse, quæ, ut domus ipsa, perierunt: a me tamen, in quantum potuerit, requirentur.

(76.) *Trajanus Plinio S.*

Possumus, apud Prusenses, areâ istâ cum domo collapsâ, quam vacare scribis, ad exstructionem balinei uti. Illud tamen parum expressisti, an ædes in peristylio Claudio facta esset. Nam, si facta ædes esset, licet collapsa sit, religio ejus occupavit solum.

(77.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Postulantibus quibusdam, ut, de agnoscendis liberis restituendisque natalibus, et secundum epistolam Domitiani scriptam Minucio Rufo, et secundum

exempla proconsulum, ipse cognoscerem; respexi ad senatûs-consultum, pertinens ad eadem genera causarum; quod de his tantum provinciis loquitur, quibus proconsules præsunt: ideoque rem integram distuli, dum tu, Domine, præceperis, quid observare me velis.

(78.) *Trajanus Plinio S.*

Si mihi senatûs-consultum miseris, quod hæsitationem tibi fecit, æstimabo, an debeas cognoscere de agnoscendis liberis, et natalibus suis restituendis.

(79.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Julius, Domine, Largus, ex Ponto, nondum mihi visus, ac ne auditus quidem, sed judicio tuo credens, dispensationem quamdam mihi erga te pietatis suæ, ministeriumque, mandavit. Rogavit enim testamento, ut hæreditatem suam adirem, cernerernque, ac deinde, perceptis quinquaginta millibus nummûm, reliquum omne Heracleotarum et Tianorum civitatibus redderem; ita ut esset arbitrii mei, utrum opera facienda, quæ honori tuo consecrarentur, putarem, an instituendos quinquennales agonas, qui Trajani appellentur. Quod in notitiam tuam perferendum existimavi, ob hoc maxime, ut dispiceres, quid eligere debeam.

(80.) *Trajanus Plinio S.*

Julius Largus fidem tuam, quasi te bene nôsset, elegit. Quid ergo potissimum ad perpetuitatem memoriæ ejus faciat, secundum cujusque loci condi-

tionem, ipse dispice; et, quod optimum existimaveris, insequere.

(81.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Providentissime, Domine, fecisti, quod præcepisti Calpurnio Macro, clarissimo viro, ut legionarium centurionem Byzantium mitteret. Dispice, an etiam Juliopolitanis simili ratione consulendum putes, quorum civitas, cum sit perexigua, onera maxima sustinet; tantoque graviores injurias, quanto est infirmior, patitur. Quidquid autem Juliopolitanis præstiteris, id etiam toti provinciæ proderit. Sunt enim in capite Bithyniæ; plurimisque per eam commeantibus transitum præbent.

(82.) *Trajanus Plinio S.*

Ea conditio est civitatis Byzantiorum, confluente undique in eam commeantium turbâ, ut, secundum consuetudinem præcedentium temporum, honoribus ejus præsidio centurionis legionarii consulendum habuerimus. Si Juliopolitanis succurrendum eodem modo putaverimus, onerabimus nos exemplo: plures enim tanto magis eadem requirent, quanto infirmiores erunt. Tibi eam fiduciam diligentiæ habeo, ut credam, te omni ratione id acturum, ne sint obnoxii injuriis. Si qui autem se contra disciplinam meam gesserint, statim coërceantur: aut, si plus admiserint, quam ut in re præsenti satis puniantur; si milites erunt, legatis eorum, quæ deprehenderis, notum facies; aut, si in Urbem versus venturi erunt, mihi scribes.

(83.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Cautum est, Domine, Pompeiâ lege, quæ Bithynis data est, ne quis capiat magistratum, neve sit in senatu, minor annorum triginta. Eâdem lege comprehensum est, ut, qui ceperint magistratum, sint in senatu. Secutum est dein edictum Divi Augusti, quo permisit minores magistratus ab annis duobus et viginti capere. Quæritur ergo, an qui minor triginta annorum gessit magistratus, possit censoribus in senatum legi; et, si potest, an ii quoque, qui non gesserint, possint, per eamdem interpretationem, ab eâ ætate senatores legi, a quâ illis magistratum gerere permissum est: quod alioqui factitatum, et adhuc esse necessarium dicitur, quia sit aliquanto melius, honestorum hominum liberos, quam e plebe, in curiam admitti. Ego, a destinatis censoribus, quid sentirem, interrogatus, eos quidem, qui minores triginta annis gessissent magistratum, putabam posse in senatum, et secundum edictum Augusti, et secundum legem Pompeiam, legi, quoniam Augustus gerere magistratus minoribus annis triginta permisisset, lex senatorem esse voluisset, qui gessisset magistratum. De his autem qui non gessissent, quamvis essent ætatis ejusdem, cujus illi, quibus gerere permissum est, hæsitabam. Per quod effectum est, ut te, Domine, consulerem, quid observari velles. Capita legis, tum edictum Augusti, literis subjeci.

(84.) *Trajanus Plinio S.*

Interpretationi tuæ, mi Secunde carissime, idem existimo, hactenus edicto Divi Augusti novatam esse legem Pompeiam, ut magistratum quidem capere possent ii, qui non minores duorum et viginti annorum essent, et, [qui accepissent,] in senatum cujusque

civitatis pervenirent. Cæterum, non capto magistratu, eos qui minores triginta annorum sint, quia magistratum capere possint, in curiam etiam loci cujusque non existimo legi posse.

(85.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Cum Prusæ ad Olympum, Domine, publicis negotiis intra hospitium, eodem die exiturus, vacarem, Asclepiades magistratus indicavit, appellatum me a Claudio Eumolpo, cum Cocceianus Dion in bule assignari civitati opus, cujus curam egerat, vellet. Tum Eumolpus, assistens Flavio Archippo, dixit, exigendam esse a Dione rationem operis ante quam reipublicæ traderetur, quod aliter fecisset ac debuisset. Adjecit etiam, esse in eodem opere positam tuam statuam, et corpora sepultorum uxoris Dionis, et filii; postulavitque, ut cognoscerem pro tribunali. Quod cum ego me protinus facturum, dilaturumque profectionem, dixissem, ut longiorem diem ad instruendam causam darem, utque in [aliam civitatem] cognoscerem, petiit. Ego me auditurum Niceæ respondi. Ubi cum sedissem cogniturus, idem Eumolpus, tamquam adhuc parum instructus, dilationem petere cœpit: contra Dion, ut audiretur, exigere. Dicta sunt utrimque multa, etiam de causâ. Ego, cum dandam dilationem, et consulendum existimarem in re ad exemplum pertinenti, dixi utrique parti, ut postulationum suarum libellos darent. Volebam enim, te ipsorum potissimum verbis ea, quæ erant proposita, cognoscere. Et Dion quidem se daturum dixit; et Eumolpus respondit, complexurum se libello, quæ reipublicæ peteret: cæterum, (quod ad sepultos pertinet) non accusatorem se, sed advocatum Flavii Archippi, cujus mandata pertulisset. Archippus, cui Eumolpus (sicut Prusæ) assistebat, dixit, se libellum daturum. Ita nec Eumolpus nec Archip-

pus, quamplurimis diebus exspectati, adhuc mihi libellos dederunt. Dion dedit, quem huic epistolæ junxi. Ipse in re præsenti fui, et vidi tuam quoque statuam in bibliothecâ positam. Id autem, in quo dicuntur sepulti filius et uxor Dionis, in areâ collocatum, quæ porticibus includitur. Te, Domine, rogo, ut me in hoc præcipue genere cognitionis regere digneris, cum alioqui magna sit exspectatio; ut necesse sit, in eâ re, quæ et in confessum venit, et exemplis defenditur, deliberare.

(86.) *Trajanus Plinio S.*

Potuisti non hærere, mi Secunde carissime, circa id, de quo me consulendum existimâsti, cum propositum meum optime nôsses, non ex metu nec terrore hominum, aut criminibus majestatis, reverentiam nomini meo acquiri. Omissâ ergo eâ quæstione, quam non admitterem, etiam si exemplis adjuvaretur, ratio totius operis, effecti sub curâ tuâ Cocceiano Dioni, excutiatur; cum et utilitas civitatis exigat, nec aut recuset Dion, aut debeat recusare.

(87.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Rogatus, Domine, a Nicensibus publice, per ea quæ mihi et sunt et debent esse sanctissima, id est, per æternitatem tuam salutemque, ut preces suas ad te perferrem, fas non putavi negare; acceptumque ab his libellum huic epistolæ junxi.

(88.) *Trajanus Plinio S.*

Nicensibus, qui intestatorum civium suorum concessam vindicationem bonorum a Divo Augusto af-

firmant, debebis vacare, contractis omnibus personis ad idem negotium pertinentibus, adhibitis Virdio Gemellino, et Epimacho liberto meo, procuratoribus, ut, æstimatis etiam iis quæ contra dicuntur, quod optimum credideritis, statuatis.

(89.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Opto, Domine, et hunc natalem, et plurimos alios quam felicissimos agas; æternâque laude florentem virtutis tuæ gloriam, incolumis et fortis, aliis super alia operibus augeas.

(90.) *Trajanus Plinio S.*

Agnosco vota tua, mi Secunde carissime, quibus precaris, ut plurimos et felicissimos natales, florente statu reipublicæ nostræ, agam.

(91.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Sinopenses, Domine, aquâ deficiuntur, quæ videtur et bona et copiosa ab sextodecimo milliario posse perduci. Est tamen, statim ab capite, paulo amplius mille passibus, locus suspectus et mollis, quem ego interim explorari modico impendio jussi, an recipere et sustinere opus possit. Pecunia, curantibus nobis, contracta, non deerit, si tu, Domine, hoc genus operis et salubritati et amœnitati valde sitientis coloniæ indulseris.

(92.) *Trajanus Plinio S.*

Ut cœpisti, Secunde carissime, explora diligenter, an locus ille, quem suspectum habes, sustinere opus aquæductûs possit. Neque enim dubitandum puto, quin aqua perducenda sit in coloniam Sinopensem, si modo et viribus suis ipsa id assequi potest, cum plurimum ea res et salubritati et voluptati ejus collatura sit.

(93.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Amisenorum civitas, et libera et fœderata, beneficio indulgentiæ tuæ legibus suis utitur. In hac datum mihi publice libellum, ad eranos pertinentem, his literis subjeci, ut tu, Domine, dispiceres, quid et quâtenus aut permittendum aut prohibendum putares.

(94.) *Trajanus Plinio S.*

Amisenos, quorum libellum epistolæ tuæ subjunxeras, si legibus istorum, quibus de officio fœderis utuntur, concessum est eranum habere, possumus, quominus habeant, non impedire, eo facilius, si tali collatione, non ad turbas et illicitos cœtus, [sed] ad sustinendam tenuiorum inopiam, utuntur. In cæteris civitatibus, quæ nostro jure obstrictæ sunt, res hujusmodi prohibenda est.

(95.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Suetonium Tranquillum, probissimum, honestissimum, eruditissimum virum, et mores ejus secutus

et studia, jampridem, Domine, in contubernium assumsi, tantoque magis diligere cœpi, quanto hunc propius inspexi. Huic jus trium liberorum necessarium faciunt duæ causæ. Nam et judicia amicorum promeretur, et parum felix matrimonium expertus est; impetrandumque a bonitate tuâ per nos habet, quod illi fortunæ malignitas denegavit. Scio, Domine, quantum beneficium petam. Sed peto a te, cujus in omnibus desideriis meis plenissimam indulgentiam experior. Potes autem colligere, quanto opere cupiam, quod non rogarem absens, si mediocriter cuperem.

(96.) *Trajanus Plinio S.*

Quam parce hæc beneficia tribuam, utique, mi Secunde carissime, hæret tibi, cum etiam in senatu affirmare soleam, non excessisse me numerum, quem, apud amplissimum ordinem, suffecturum mihi professus sum. Tuo tamen desiderio subscripsi; et dedisse me jus trium liberorum Suetonio Tranquillo, eâ conditione quâ assuevi, referri in commentarios meos jussi.

(97.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Sollenne est mihi, Domine, omnia, de quibus dubito, ad te referre. Quis enim potest melius vel cunctationem meam regere, vel ignorantiam instruere? Cognitionibus de Christianis interfui nunquam: ideo nescio, quid et quâtenus aut puniri soleat aut quæri. Nec mediocriter hæsitavi, sitne aliquod discrimen ætatum, an quamlibet teneri nihil a robustioribus differant: deturne pœnitentiæ venia; an ei, qui omnino Christianus fuit, desîsse non prosit; nomen ipsum, etiam si flagitiis careat, an flagitia cohærentia

nomini puniantur. Interim, in iis qui ad me tamquam Christiani deferebantur, hunc sum secutus modum. Interrogavi ipsos, an essent Christiani: confitentes iterum ac tertio interrogavi, supplicium minatus: perseverantes duci jussi. Neque enim dubitabam, qualecumque esset quod faterentur, pertinaciam certe et inflexibilem obstinationem debere puniri. Fuerunt alii similis amentiæ; quos, quia cives Romani erant, annotavi in Urbem remittendos. Mox, ipso tractatu (ut fieri solet) diffundente se crimine, plures species inciderunt. Propositus est libellus sine auctore, multorum nomina continens, qui negant se esse Christianos, aut fuisse; cum, præeunte me, Deos appellarent, et imagini tuæ (quam, propter hoc, jusseram cum simulacris numinum afferri) thure ac vino supplicarent; præterea maledicerent Christo; quorum nihil cogi posse dicuntur, qui sunt re verâ Christiani. Ergo dimittendos putavi. Alii, ab indice nominati, esse se Christianos dixerunt: et mox negaverunt; fuisse quidem, sed desîsse; quidam ante triennium, quidam ante plures annos, non nemo etiam ante viginti quoque. Omnes et imaginem tuam, Deorumque simulacra, venerati sunt: ii et Christo maledixerunt. Affirmabant autem, hanc fuisse summam vel culpæ suæ vel erroris, quod essent soliti stato die ante lucem convenire, carmenque Christo, quasi Deo, dicere secum invicem; seque sacramento non in scelus aliquod obstringere, sed ne furta, ne latrocinia, ne adulteria committerent, ne fidem fallerent, ne depositum appellati abnegarent: quibus peractis, morem sibi discedendi fuisse, rursusque coëundi ad capiendum cibum, promiscuum tamen, et innoxium: quod ipsum facere desîsse post edictum meum, quo, secundum mandata tua, hetærias esse vetueram. Quo magis necessarium credidi, ex duabus ancillis, quæ ministræ dicebantur, quid esset veri, et per tormenta quærere. Nihil aliud inveni, quam superstitionem pravam, immodicam.

Ideo, dilatâ cognitione, ad consulendum te decurri. Visa est enim mihi res digna consultatione, maxime propter periclitantium numerum. Multi enim omnis ætatis, omnis ordinis, utriusque sexûs etiam, vocantur in periculum, et vocabuntur. Neque civitates tantum, sed vicos etiam atque agros, superstitionis istius contagio pervagata est: quæ videtur sisti et corrigi posse. Certe satis constat, prope jam desolata templa cœpisse celebrari, et sacra sollennia, diu intermissa, repeti; passimque venire victimas, quarum adhuc rarissimus emtor inveniebatur. Ex quo facile est opinari, quæ turba hominum emendari possit, si fiat pœnitentiæ locus.

(98.) *Trajanus Plinio S.*

Actum, quem debuisti, mi Secunde, in excutiendis causis eorum qui Christiani ad te delati fuerant, secutus es. Neque enim in universum aliquid, quod quasi certam formam habeat, constitui potest. Conquirendi non sunt; si deferantur et arguantur, puniendi sunt; ita tamen, ut, qui negaverit se Christianum esse, idque re ipsâ manifestum fecerit, id est, supplicando Diis nostris, quamvis suspectus in præteritum fuerit, veniam ex pœnitentiâ impetret. Sine auctore vero propositi libelli nullo crimine locum habere debent: nam et pessimi exempli, nec nostri sæculi est.

(99.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Amastrianorum civitas, Domine, et elegans et ornata, habet inter præcipua opera pulcherrimam, eamdemque longissimam plateam, cujus a latere per spatium omne porrigitur, nomine quidem flumen, re vero cloaca fœdissima, quæ, sicut turpis et immun-

dissima adspectu, ita pestilens est odore teterrimo. Quibus ex causis, non minus salubritatis quam decoris interest, eam contegi: quod fiet, si permiseris, curantibus nobis, ne desit quoque pecunia operi tam magno, quam necessario.

(100.) *Trajanus Plinio S.*

Rationis est, mi Secunde carissime, contegi aquam istam, quæ per civitatem Amastrianorum fluit, si intecta salubritati obest. Pecunia ne huic operi desit, curaturum te secundum diligentiam tuam certum habeo.

(101.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Vota, Domine, priorum annorum nuncupata alacres lætique persolvimus: novaque rursus, curante commilitonum et provincialium pietate, suscepimus; precati Deos, ut te, remque publicam florentem et incolumem eâ benignitate servarent, quam, super magnas plurimasque virtutes, præcipuâ sanctitate consequi, Deorum honore meruisti.

(102.) *Trajanus Plinio S.*

Solvisse vota Diis immortalibus, te præeunte, pro meâ incolumitate commilitones cum provincialibus lætissimo consensu, et in futurum nuncupâsse, libenter, mi Secunde carissime, cognovi literis tuis.

(103.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Diem, in quem tutela generis humani felicissimâ successione translata est, debitâ religione celebravi-

mus, commendantes Diis imperii tui auctoribus et vota publica et gaudia.

(104.) *Trajanus Plinio S.*

Diem imperii mei debitâ lætitiâ et religione commilitonibus et provincialibus, præeunte te, celebratum, libenter, mi Secunde carissime, cognovi literis tuis.

(105.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Valerius, Domine, Paulinus, excepto uno, jus Latinorum suorum mihi reliquit: ex quibus, rogo, tribus interim jus Quiritium des. Vereor enim, ne sit immodicum, pro omnibus pariter invocare indulgentiam tuam, quâ debeo tanto modestius uti, quanto pleniorem experior. Sunt autem, pro quibus peto, C. Valerius Æstiæus, C. Valerius Dionysius, C. Valerius Aper.

(106.) *Trajanus Plinio S.*

Cum honestissime iis, qui apud fidem tuam a Valerio Paulino depositi sunt, consultum velis, matura per me. Iis interim, quibus nunc petîsti, dedisse me jus Quiritium, referri in commentarios meos jussi; idem facturus in cæteris, pro quibus petieris.

(107.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Rogatus, Domine, a P. Accio Aquilâ, centurione cohortis sextæ equestris, ut mitterem tibi libellum,

per quem indulgentiam pro statu filiæ suæ implorat, durum putavi negare, cum scirem, quantam soleres militum precibus patientiam humanitatemque præstare.

(108.) *Trajanus Plinio S.*

Libellum P. Accii Aquilæ, centurionis cohortis sextæ equestris, quem mihi misisti, legi; cujus precibus motus dedi filiæ ejus civitatem Romanam. Libellum rescripti, quem illi redderes, misi tibi.

(109.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Quid habere juris velis et Bithynas et Ponticas civitates in exigendis pecuniis, quæ illis, vel ex locationibus vel ex venditionibus aliisve causis, debeantur, rogo, Domine, rescribas. Ego inveni, a plerisque proconsulibus concessam eis protopraxian, eamque pro lege valuisse. Existimo tamen tuâ providentiâ constituendum aliquid, et sanciendum, per quod utilitatibus eorum in perpetuum consulatur. Nam, quæ sunt ab aliis instituta, sint licet sapienter indulta, brevia tamen et infirma sunt, nisi illis tua contingat auctoritas.

(110.) *Trajanus Plinio S.*

Quo jure uti debeant Bithynæ vel Ponticæ civitates in iis pecuniis quæ ex quâque causâ reipublicæ debebuntur, ex lege cujusque animadvertendum est. Nam, sive habent privilegium, quo cæteris creditoribus anteponantur, custodiendum est; sive non habent, in injuriam privatorum id dari a me non oportebit.

(111.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Ecdicus, Domine, Amisenorum civitatis petebat apud me a Julio Pisone denariorum circiter XL millia donata ei publice ante XX annos, et bule et ecclesiâ consentiente: utebaturque mandatis tuis, quibus ejusmodi donationès vetantur. Piso, contra, plurima se in rempublicam contulisse, ac prope totas facultates erogâsse, dicebat. Addebat etiam temporis spatium; postulabatque, ne id, quod pro multis et olim accepisset, cum eversione reliquæ dignitatis reddere cogeretur. Quibus ex causis, integram cognitionem differendam existimavi, ut te, Domine, consulerem, quid sequendum putares.

(112.) *Trajanus Plinio S.*

Sicut largitiones ex publico fieri mandata prohibent; ita, ne multorum securitas subruatur, factas ante aliquantum temporis retractari, atque in irritum vindicari, non oportet. Quidquid ergo ex hac causâ actum ante viginti annos erit, omittamus. Non minus enim hominibus cujusque loci, quam pecuniæ publicæ, consultum volo.

(113.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Lex Pompeia, Domine, quâ Bithyni et Pontici utuntur, eos, qui in bulen a censoribus leguntur, dare pecuniam non jubet: sed ii, quos indulgentia tua quibusdam civitatibus super legitimum numerum adjicere permisit, et singula millia denariorum, et bina, intulerunt. Anicius deinde Maximus, proconsul, eos etiam, qui a censoribus legerentur, duntaxat in paucissimis civitatibus, aliud aliis, jussit inferre.

Superest ergo ut ipse dispicias, an in omnibus civitatibus certum aliquid omnes, qui deinde buleutæ leguntur, debeant pro introitu dare. Nam, quod in perpetuum mansurum est, a te constitui decet, cujus factis dictisque debetur æternitas.

(114.) *Trajanus Plinio S.*

Honorarium decurionatûs omnes, qui in quâque civitate Bithyniæ decuriones fiunt, inferre debeant necne, in universum a me non potest statui. Id ergo, quod semper tutissimum est, sequendam cujusque civitatis legem puto; scilicet adversus eos, qui inviti fiunt decuriones. Id existimo acturos, ut erogatio cæteris præferatur.

(115.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Lege, Domine, Pompeiâ, permissum Bithynicis civitatibus, adscribere sibi quos vellent cives, dum civitatis non sint alienæ, sed suarum quisque civitatium, quæ sunt in Bithyniâ. Eâdem lege sancitur, quibus de causis senatu a censoribus ejiciantur; inter quas nihil de cive alieno cavetur. Inde me quidam ex censoribus consulendum putaverunt, an ejicere deberent eum qui esset alterius civitatis. Ego, quia lex, sicut adscribi civem alienum vetabat, ita ejici e senatu ob hanc causam non jubebat; præterea, quia ab aliquibus affirmabatur mihi, in omni civitate plurimos esse buleutas ex aliis civitatibus, futurumque, ut multi homines multæque civitates concuterentur eâ parte legis, quæ jampridem consensu quodam exolevisset; necessarium existimavi consulere te, quid servandum putares. Capita legis his literis subjeci.

(116.) *Trajanus Plinio S.*

Merito hæsisti, Secunde carissime, quid a te responderi oporteret censoribus consulentibus, an legerent in senatum aliarum civitatium, ejusdem tamen provinciæ, cives. Nam et legis auctoritas, et longa consuetudo usurpata contra legem, in diversum movere te potuit. Mihi hoc temperamentum ejus placuit, ut ex præterito nihil novaremus; sed manerent, quamvis contra legem adsciti, quarumcumque civitatium cives; in futurum autem lex Pompeia observaretur, cujus vim si retro quoque velimus custodire, multa necesse est perturbari.

(117.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Qui virilem togam sumunt, vel nuptias faciunt, vel ineunt magistratum, vel opus publicum dedicant, solent totam bulen, atque etiam e plebe non exiguum numerum, vocare, binosque denarios vel singulos dare, quod an celebrandum, et quâtenus putes, rogo, scribas. Ipse enim, sicut arbitror, [non imprudenter,] præsertim ex sollennibus causis, concedendum [jus invitationis,] ita vereor, ne ii, qui mille homines, interdum etiam plures vocant, modum excedere, et in speciem dianomes incidere, videantur.

(118.) *Trajanus Plinio S.*

Merito vereris, ne in speciem dianomes incidat invitatio, quæ et in numero modum excedit, et, quasi per corpora, non viritim singulos ex notitiâ, ad sollennes sportulas contrahit. Sed ego ideo prudentiam tuam elegi, ut formandis istius provinciæ moribus

ipse moderareris, et ea constituas, quæ ad perpetuam ejus provinciæ quietem essent profutura.

(119.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Athletæ, Domine, ea, quæ pro iselasticis certaminibus constituisti, deberi sibi putant statim ex eo die, quo sunt coronati: nihil enim referre, quando sint patriam invecti, sed quando certamine vicerint, ex quo invehi possint. Ego, contra, [ipso iselastici nomine, et iselasticorum,] vehementer addubitem, an sit potius id tempus, quo εισηλασαν, intuendum. Iidem opsonia petunt pro eo agone, qui a te iselasticus factus est, quamvis vicerint antequam fieret. Aiunt enim, congruens esse, sicut non datur sibi pro his certaminibus, quæ esse iselastica, postquam vicerunt, desierunt; ita pro iis dari, quæ esse cœperunt. Hîc quoque non mediocriter hæreo, ne cujusquam retro habeatur ratio; dandumque, quod tunc, cum vincerent, non debebatur. Rogo ergo, ut dubitationem meam regere, id est, beneficia tua interpretari, ipse digneris.

(120.) *Trajanus Plinio S.*

Iselasticum tunc primum mihi videtur incipere deberi, cum quis in civitatem suam ipse εισηλασεν. Opsonia eorum certaminum quæ iselastica esse placuit mihi, si ante iselastica non fuerunt, retro non debentur. Nec proficere pro desiderio athletarum potest, tam eorum, quæ postea iselastica lege constitui, quam quæ, cum vincerent, esse desierunt. Mutatâ enim conditione certaminum, nihilominus, quæ ante perceperant, non revocantur.

(121.) *C. Plinius Trajano Imperatori S.*

Usque in hoc tempus, Domine, neque cuiquam diplomata commodavi, neque in rem ullam nisi tuam misi: quam perpetuam servationem meam quædam necessitas rupit. Uxori enim meæ, auditâ morte avi, volenti ad amitam suam excurrere, usum eorum negare durum putavi, cum talis officii gratia in celeritate consisteret, sciremque, te rationem itineris probaturum, cujus causa erat pietas. Hæc scripsi, quia mihi parum gratus tibi fore videbar, si dissimulâssem, inter alia beneficia, hoc unum me debere indulgentiæ tuæ, quod, fiduciâ ejus, (quasi consulto te) non dubitavi facere, quæ, si consuluissem, sero fecissem.

(122.) *Trajanus Plinio S.*

Merito habuisti, Secunde carissime, fiduciam animi mei. Nec dubitandum fuisset, si exspectâsses donec me consuleres, an iter uxoris tuæ diplomatibus, quæ officio tuo dedi, adjuvandum esset, usum eorum intentioni non profuisse, cum apud amitam suam uxor tua deberet etiam celeritate gratiam adventûs sui augere.

C. PLINII CÆCILII
SECUNDI
PANEGYRICUS
TRAJANO IMPERATORI DICTUS.

(1.) Bene ac sapienter, Patres Conscripti, majores instituerunt, ut rerum agendarum, ita dicendi initium a precationibus capere; quod nihil rite, nihilque providenter homines, sine Deorum immortalium ope, consilio, honore, auspicarentur. Qui mos cui potius quam consuli, aut quando magis usurpandus colendusque est, quam cum, imperio senatûs, auctoritate reipublicæ, ad agendas optimo Principi gratias excitamur? Quod enim præstabilius est aut pulchrius munus Deorum, quam castus et sanctus, et Diis simillimus Princeps? Ac, si adhuc dubium fuisset, forte casuque rectores terris, an aliquo numine darentur; Principem tamen nostrum liqueret divinitus constitutum. Non enim occultâ potestate fatorum, sed ab Jove ipso coram ac palam repertus est, electus quippe inter aras et altaria, eodemque loci, quem Deus ille tam manifestus ac præsens, quam cœlum ac sidera insedit. Quo magis aptum piumque est, te, Jupiter Optime Maxime, antea conditorem,

nunc conservatorem imperii nostri, precari, ut mihi digna consule, digna senatu, digna Principe, contingat oratio; utque omnibus, quæ dicentur a me, libertas, fides, veritas constet; tantumque a specie adulationis absit gratiarum actio mea, quantum abest a necessitate.

(2.) Equidem non consuli modo, sed omnibus civibus, enitendum reor, ne quid de Principe nostro ita dicant, ut idem illud de alio dici potuisse videatur. Quare abeant ac recedant voces illæ, quas metus exprimebat: nihil, quale ante, dicamus; nihil enim, quale antea, patimur: nec eadem de Principe palam, quæ prius, prædicemus; neque enim eadem secreto loquimur, quæ prius. Discernatur orationibus nostris diversitas temporum; et, ex ipso genere gratiarum agendarum, intelligatur, cui, quando, sint actæ. Nusquam ut Deo, nusquam ut numini, blandiamur: non enim de tyranno, sed de cive, non de domino, sed de parente loquimur. Unum ille se ex nobis, et hoc magis excellit atque eminet, quod unum ex nobis putat; nec minus hominem se, quam hominibus præesse, meminit. Intelligamus ergo bona nostra, dignosque nos illis usu probemus; atque identidem cogitemus, quam sit indignum, si majus Principibus præstemus obsequium, qui servitute civium, quam qui libertate, lætantur. Et populus quidem Romanus dilectum Principum servat; quantoque paulo ante concentu formosum alium, hunc fortissimum personat; quibusque aliquando clamoribus gestum alterius et vocem, hujus pietatem, abstinentiam, mansuetudinem, laudat. Quid nos ipsi? divinitatem Principis nostri, an humanitatem, temperantiam, facilitatem, ut amor et gaudium tulit, celebrare universi solemus? Jam quid tam civile, tam senatorium, quam illud additum a nobis *Optimi* cognomen? quod peculiare hujus et proprium arrogantia priorum Principum fecit. Enimvero quam commune, quam ex æquo, quod felices nos, felicem illum prædicamus!

alternisque votis, *hæc faciat*, *hæc audiat*, quasi non dicturi, nisi fecerit, comprecamur! Ad quas ille voces, lacrymis etiam ac multo pudore suffunditur. Agnoscit enim sentitque, sibi, non Principi, dici.

(3.) Igitur quod temperamentum omnes in illo subito pietatis calore servavimus, hoc singuli quoque meditatique teneamus; sciamusque, nullum esse neque sincerius neque acceptius genus gratiarum, quam quod illas acclamationes æmuletur, quæ fingendi non habent tempus. Quantum ad me pertinet, laborabo, ut orationem meam ad modestiam Principis moderationemque submittam; nec minus considerabo, quid aures ejus pati possint, quam quid virtutibus debeatur. Magna et inusitata Principis gloria, cui gratias acturus, non tam vereor, ne me in laudibus suis parcum, quam ne nimium putet. Hæc me cura, hæc difficultas sola circumstat: nam merenti gratias agere, facile est, Patres Conscripti. Non enim periculum est, ne, cum loquar de humanitate, exprobrari sibi superbiam credat; cum de frugalitate, luxuriam; cum de clementiâ, crudelitatem; cum de liberalitate, avaritiam; cum de benignitate, livorem; cum de continentiâ, libidinem; cum de labore, inertiam; cum de fortitudine, timorem. Ac ne illud quidem vereor, ne gratus ingratusve videar, prout satis aut parum dixero. Animadverto enim, etiam Deos ipsos, non tam accuratis adorantium precibus, quam innocentiâ et sanctitate lætari; gratioremque existimari, qui delubris eorum puram castamque mentem, quam qui meditatum carmen, intulerit.

(4.) Sed parendum est senatûs-consulto, [quod,] ex utilitate publicâ, placuit, ut, consulis voce, sub titulo gratiarum agendarum, boni Principes, quæ facerent, recognoscerent; mali, quæ facere deberent. Id nunc eo magis sollenne ac necessarium est, quod parens noster privatas gratiarum actiones cohibet et comprimit; intercessurus etiam publicis, si permitteret sibi vetare, quod senatus juberet. Utrumque, Cæsar Au-

guste, moderate, et quod alibi tibi gratias agi non sinis, et quod hîc sinis. Non enim a te ipso tibi honor iste, sed agentibus, habetur. Cedis affectibus nostris, nec nobis munera tua prædicare, sed audire tibi, necesse est.

Sæpe ego mecum, Patres Conscripti, tacitus agitavi, qualem quantumque esse oporteret, cujus ditione nutuque maria, terræ, pax, bella, regerentur; cum interea fingenti formantique mihi Principem, quem æquata Diis immortalibus potestas deceret, nunquam voto saltem concipere succurrit similem huic, quem videmus. Enituit aliquis in bello, sed obsolevit in pace: alium toga, sed non et arma honestârunt: reverentiam ille terrore, alius amorem humilitate captavit: ille quæsitam domi gloriam in publico, hic in publico partam domi, perdidit. Postremo adhuc nemo exstitit, cujus virtutes nullo vitiorum confinio læderentur. At Principi nostro quanta concordia, quantusque concentus omnium laudum, omnisque gloriæ contigit! Ut nihil severitati ejus hilaritate, nihil gravitati simplicitate, nihil majestati humanitate detrahitur! Jam firmitas, jam proceritas corporis, jam honor capitis, et dignitas oris, ad hoc, ætatis indeflexa maturitas, nec sine quodam munere Deûm festinatis senectutis insignibus ad augendam majestatem ornata cæsaries, nonne longe lateque Principem ostentant?

(5.) Talem esse oportuit, quem non bella civilia, nec armis oppressa respublica, sed pax, et adoptio, et tandem exorata terris numina, dedissent. An fas erat, nihil differre inter imperatorem, quem homines, et quem Dii fecissent? quorum quidem in te, Cæsar Auguste, judicium et favor, tunc statim, cum ad exercitum proficiscereris, et quidem inusitato indicio, enituit. Nam cæteros principes aut largus cruor hostiarum, aut sinister volatus avium, consulentibus nuntiavit: tibi adscendenti de more Capitolium, quamquam non id agentium civium clamor, ut jam

Principi, occurrit: siquidem omnis turba, quæ limen insederat, ad ingressum tuum foribus reclusis, illa quidem, ut tunc arbitrabatur, Deum, cæterum, ut docuit eventus, te consalutavit Imperatorem. Nec aliter a cunctis omen acceptum est: nam ipse intelligere nolebas: recusabas enim imperare; recusabas, quod bene erat imperaturi. Igitur cogendus fuisti. Cogi porro non poteras, nisi periculo patriæ, et nutatione reipublicæ. Obstinatum enim tibi non suscipere imperium, nisi servandum fuisset. Quare ego illum ipsum furorem motumque castrensem reor exstitisse, quia magnâ vi magnoque terrore modestia tua vincenda erat. Ac, sicut maris cœlique temperiem turbines tempestatesque commendant; ita, ad augendam pacis tuæ gratiam, illum tumultum præcessisse crediderim. Habet has vices conditio mortalium, ut adversa ex secundis, ex adversis secunda, nascantur. Occultat utrorumque semina Deus; et plerumque bonorum malorumque causæ sub diversâ specie latent.

(6.) Magnum quidem illud sæculo dedecus, magnum reipublicæ vulnus impressum est: Imperator, et parens generis humani, obsessus, captus, inclusus: ablata mitissimo seni servandorum hominum potestas; ereptumque Principi illud in principatu beatissimum, quod nihil cogitur. Si tamen hæc sola erat ratio, quæ te publicæ salutis gubernaculis admoveret, prope est ut exclamem, tanti fuisse. Corrupta est disciplina castrorum, ut tu corrector emendatorque contingeres: inductum pessimum exemplum, ut optimum opponeretur: postremo coactus Princeps, quos nollet, occidere, ut daret Principem, qui cogi non posset. Olim tu quidem adoptari merebare; sed nescîssemus, quantum tibi deberet imperium, si ante adoptatus esses. Exspectatum est tempus, in quo liqueret, non tam accepisse te beneficium, quam dedisse. Confugit in sinum tuum concussa respublica; ruensque imperium super Imperatorem Imperatoris

tibi voce delatum est. Imploratus adoptione, et accitus es, ut olim duces magni, a peregrinis externisque bellis, ad opem patriæ ferendam revocari solebant. Ita filius ac parens uno eodemque momento rem maximam invicem præstitistis: ille tibi imperium dedit, tu illi reddidisti. Solus ergo ad hoc ævi, pro munere tanto, paria accipiendo fecisti; immo ultro dantem obligâsti: communicato enim imperio, sollicitior tu, ille securior factus est.

(7.) O novum atque inauditum ad principatum iter! Non te propria cupiditas, proprius metus, sed aliena utilitas, alienus timor, Principem fecit. Videaris licet, quod est amplissimum, consecutus inter homines; felicius tamen erat illud, quod reliquisti: sub bono Principe privatus esse desiisti. Assumtus es in laborum curarumque consortium; nec te læta et prospera stationis istius, sed aspera et dura, ad capessendam eam compulerunt. Suscepisti imperium, postquam alium suscepti pœnitebat. Nulla adoptati, cum eo qui adoptabat, cognatio, nulla necessitudo; nisi quod uterque optimus erat, dignusque alter eligi, alter eligere. Itaque adoptatus es, non, ut prius alius atque alius, in gratiam uxoris. Adscivit enim te filium, non vitricus, sed Princeps: eodemque animo Divus Nerva pater tuus factus est, quo erat omnium. Nec decet aliter filium assumi, si assumatur a Principe. An senatum populumque Romanum, exercitus, provincias, socios, transmissurus uni, successorem e sinu uxoris accipias? summæque potestatis hæredem tantum intra domum tuam quæras? non per totam civitatem circumferas oculos? et hunc tibi proximum, hunc conjunctissimum existimes, quem optimum, quem Diis simillimum, inveneris? Imperaturus omnibus, eligi debet ex omnibus. Non enim servulis tuis dominum, ut possis esse contentus quasi necessario hærede, sed Principem civibus daturus es Imperator. Superbum istud et regium, nisi adoptes eum, quem constet imperaturum fuisse, etiam si non adop-

tâsses. Fecit hoc Nerva, nihil interesse arbitratus, genueris an elegeris, si perinde sine judicio adoptentur liberi, ac nascuntur; nisi tamen quod æquiore animo ferunt homines, quem Princeps parum feliciter genuit, quam quem male elegit.

(8.) Sedulo ergo vitavit hunc casum; nec judicia hominum, sed Deorum etiam, in consilium assumsit. Itaque non tua in cubiculo, sed in templo, nec ante genialem torum, sed ante pulvinar Jovis Optimi Maximi, adoptio peracta est: quâ tandem non servitus nostra, sed libertas, et salus, et securitas, fundabatur. Sibi enim Dii gloriam illam vindicaverunt: horum opus, horum illud imperium; Nerva tantum minister fuit. Utique, qui adoptaret, tam paruit, quam tu, qui adoptabaris. Allata erat ex Pannoniâ laurea; id agentibus Diis, ut invicti Imperatoris exortum victoriæ insigne decoraret. Hanc Imperator Nerva in gremio Jovis collocârat; cum repente solito major et augustior, advocatâ hominum concione Deorumque, te filium sibi, hoc est, unicum auxilium fessis rebus, assumsit. Inde, quasi deposito imperio, quâ securitate, quâ gloriâ lætus (nam quantulum refert, deponas, an partiaris imperium? nisi quod difficilius hoc est) non secus ac præsenti tibi innixus, tuis humeris se patriamque sustentans, tuâ juventâ, tuo robore invaluit! Statim consedit omnis tumultus. Non adoptionis opus istud fuit, sed adoptati: atque adeo temere fecerat Nerva, si adoptâsset alium. Oblitine sumus, ut nuper, post adoptionem, non desierit seditio, sed cœperit? Irritamentum istud irarum, et fax tumultûs fuisset, nisi incidisset in te. An dubium est, ut dare posset imperium Imperator, qui reverentiam amiserat, auctoritate ejus effectum esse, cui dabatur? Simul filius, simul Cæsar, mox Imperator, et consors tribuniciæ potestatis, et omnia pariter et statim factus es: quæ proxime parens verus tantum in alterum filium contulit.

(9.) Magnum hoc tuæ moderationis indicium, quod non solum successor imperii, sed particeps etiam sociusque, placuisti. Nam successor, etiam si nolis, habendus est; non est habendus socius, nisi velis. Credentne posteri, patricio et consulari et triumphali patre genitum, cum fortissimum, amplissimum, amantissimum sui exercitum regeret, Imperatorem non ab exercitu factum? eidem, cum Germaniæ præsideret, Germanici nomen hinc missum? nihil ipsum, ut Imperator fieret, agitâsse? nihil fecisse, nisi quod meruit, et paruit? Paruisti enim, Cæsar, et ad principatum obsequio pervenisti: nihilque magis a te subjecti animo factum est, quam quod imperare cœpisti. Jam Cæsar, jam Imperator, jam Germanicus, absens et ignarus, et, post tanta nomina, quantum ad te pertinet, privatus. Magnum videretur, si dicerem, Nescîsti te Imperatorem futurum: eras Imperator, et esse te nesciebas. Ut vero ad te fortunæ tuæ nuntius venit, malebas quidem hoc esse, quod fueras; sed non erat liberum. Annon obsequereris Principi civis, legatus Imperatori, filius patri? Ubi deinde disciplina, ubi mos a majoribus traditus, quodcumque Imperator munus injungeret, æquo animo paratoque subeundi? Quid enim, si provincias ex provinciis, ex bellis bella, mandaret? Eodem illum uti jure posse putes, cum ad imperium revocet, quo sit usus, cum ad exercitum miserit; nihilque interesse, ire legatum, an redire Principem jubeat, nisi quod major sit obsequii gloria in eo, quod quis minus velit.

(10.) Augebat auctoritatem jubentis in summum discrimen auctoritas ejus adducta: utque magis parendum imperanti putares, efficiebatur eo, quod ab aliis minus parebatur. Ad hoc audiebas senatûs populique consensum. Non unius Nervæ judicium illud, illa electio fuit. Nam, qui ubique sunt homines, hoc idem votis expetebant; ille tantum jure

Principis occupavit, primusque fecit, quod omnes facturi erant. Nec (hercule) tantopere cunctis factum placeret, nisi placuisset, antequam fieret. At quo (Dii boni!) temperamento potestatem tuam fortunamque moderatus es! Imperator tu titulis, et imaginibus, et signis; cæterum modestiâ, labore, vigilantiâ, dux, et legatus, et miles, cum jam tua vexilla, tuas aquilas magno gradu anteires; neque aliud tibi ex illâ adoptione, quam filii pietatem, filii obsequium assereres, longamque huic nomini ætatem, longam gloriam, precarere. Jam te providentia Deorum primum in locum provexerat; tu adhuc in secundo resistere, atque etiam senescere, optabas: privatus tibi videbaris, quamdiu Imperator et alius esset. Audita sunt vota tua, sed in quantum optimo illi et sanctissimo seni utile fuit, quem Dii cœlo vindicaverunt, ne quid, post illud divinum et immortale factum, mortale faceret. Deberi quippe maximo operi hanc venerationem, ut novissimum esset, auctoremque ejus statim consecrandum, ut quandoque inter posteros quæreretur, an illud jam Deus fecisset. Ita ille nullo magis nomine publicus parens, quam quia tuus. Ingens gloriâ, ingensque fama; cum abunde expertus esset, quam bene humeris tuis sederet imperium, tibi terras, te terris reliquit; eo ipso carus omnibus ac desiderandus, quod prospexerat, ne desideraretur.

(11.) Quem tu lacrymis primum, ita ut filium decuit, mox templis honestâsti, non imitatus illos, qui hoc idem, sed aliâ mente, fecerunt. Dicavit cœlo Tiberius Augustum; sed ut majestatis crimen induceret: Claudium Nero; sed ut irrideret: Vespasianum Titus, Domitianus Titum; sed ille, ut Dei filius, hic, ut frater videretur. Tu sideribus patrem intulisti, non ad metum civium, non in contumeliam numinum, non in honorem tuum, sed quia Deum credis. Minus est hoc, cum fit ab his qui et sese Deos putant. Sed licet illum aris, pulvinaribus, fla-

mine colas; non alio magis tamen Deum et facis et probas, quam quod ipse talis es. In Principe enim, qui, electo successore, fato concessit, una eademque certissima divinitatis fides est, bonus successor. Num ergo tibi ex immortalitate patris aliquid arrogantiæ accessit? num hos proximos divinitate parentûm desides ac superbos potius, quam illos veteres et antiquos, æmularis? qui hoc ipsum imperium peperêre, quod modo hostes invaserant contemserantque; cujus pulsi fugatique non aliud majus habebatur indicium, quam si triumpharetur. Ergo sustulerant animos, et jugum excusserant: nec jam nobiscum de suâ libertate, sed de nostrâ servitute, certabant: ac ne inducias quidem, nisi æquis conditionibus, inibant; legesque ut acciperent, dabant.

(12.) At nunc rediit omnibus terror et metus, et votum imperata faciendi. Vident enim Romanum ducem, unum ex illis veteribus et priscis, quibus imperatorium nomen addebant contecti cædibus campi, et infecta victoriis maria. Accipimus obsides ergo, non emimus: nec ingentibus damnis immensisque muneribus paciscimur, ut vicerimus. Rogant, supplicant; largimur, negamus, utrumque ex imperii majestate: agunt gratias, qui impetraverunt; non audent queri, quibus negatum est. An audeant, qui sciant, te assedisse ferocissimis populis eo ipso tempore, quod amicissimum illis, difficillimum nobis, cum Danubius ripas gelu jungit, duratusque glacie ingentia tergo bella transportat; cum feræ gentes non telis magis, quam suo cœlo, suo sidere, armantur? Sed, ubi in proximo tu, non secus ac si mutatæ temporum vices essent, illi quidem latibulis suis clausi tenebantur; nostra agmina percursare ripas, et alienâ occasione, si permitteres, uti, ultroque hiemem suam barbaris inferre, gaudebant.

(13.) Hæc tibi apud hostes veneratio. Quid apud milites? quam admirationem, quemadmodum comparâsti? cum tecum inediam, tecum ferrent

sitim; cum, in illâ meditatione campestri, militaribus turmis imperatorium pulverem sudoremque misceres, nihil a cæteris, nisi robore ac præstantiâ, differens; cum, libero Marte, nunc comminus tela vibrares, nunc vibrata susciperes, alacer virtute militum et lætus, quoties aut cassidi tuæ aut clypeo gravior ictus incideret; (laudabas quippe ferientes, hortabarisque, ut auderent; et audebant jam) cum, spectator moderatorque, ineuntium certamina virorum arma componeres, tela tentares, ac, si quod durius accipienti videretur, ipse vibrares. Quid, cum solatium fessis, ægris opem ferres? Non tibi moris tua inire tentoria, nisi commilitonum ante lustrâsses; nec requiem corpori, nisi post omnes, dare. Hac mihi admiratione dignus Imperator non videretur, si inter Fabricios, et Scipiones, et Camillos talis esset. Tunc enim illum imitationis ardor, semperque melior aliquis accenderet. Postquam vero studium armorum a manibus ad oculos, ad voluptatem a labore translatum est; postquam exercitationibus nostris non veteranorum aliquis, cui decus muralis aut civica, sed Græculus magister assistit; quam magnum est, unum ex omnibus patrio more, patriâ virtute lætari, et, sine æmulo ac sine exemplo, secum certare, secum contendere, ac, sicut imperat solus, solum ita esse, qui debeat imperare!

(14.) Nonne incunabula hæc tibi, Cæsar, et rudimenta, cum puer admodum Parthicâ lauro gloriam patris augeres, nomenque Germanici jam tum mererere, cum ferociam superbiamque barbarorum, ex proximo auditus, magno terrore cohiberes, Rhenumque et Euphratem admirationis tuæ societate conjungeres? cum orbem terrarum non pedibus magis, quam laudibus peragrares; apud eos semper major et clarior, quibus postea contigisses. Et necdum imperator, nec dum Dei filius eras. Germaniam quidem cum plurimæ gentes, ac prope infinita vastitas interjacentis soli, tum Pyrenæus, Alpes, immensique

alii montes, nisi his comparentur, muniunt dirimuntque. Per hoc omne spatium cum legiones duceres, seu potius (tanta velocitas erat) raperes; non vehiculum unquam, non equum respexisti. Levis hic, non subsidium itineris, sed decus, et cum cæteris, subsequebatur; ut cujus nullus tibi usus, nisi cum die stativorum proximum campum alacritate, discursu, pulvere attolleres. Initium laboris mirer, an finem? Multum est, quod perseverâsti; plus tamen, quod non timuisti, ne perseverare non posses. Nec dubito, quin ille, qui te inter illa Germaniæ bella ab Hispaniâ usque, ut validissimum præsidium, exciverat, iners ipse alienisque virtutibus tunc quoque invidus Imperator, cum ope earum indigeret, tantam admirationem tui non sine quodam timore conceperit, quantam ille genitus Jove, post sævos labores duraque imperia, regi suo indomitus semper indefessusque referebat; cum aliis super alias expeditionibus munere alio dignus invenireris.

(15.) Tribunus vero disjunctissimas terras, teneris adhuc annis, viri firmitate lustrâsti; jam tunc præmonente Fortunâ, ut diu penitusque perdisceres, quæ mox præcipere deberes. Neque enim prospexisse castra, brevemque militiam quasi transîsse contentus, ita egisti tribunum, ut esse statim dux posses, nihilque discendum haberes tempore docendi. Cognovisti, per stipendia decem, mores gentium, regionum situs, opportunitates locorum; et diversam aquarum cœlique temperiem, ut patrios fontes patriumque sidus, ferre consuevisti. Quoties equos, quoties emerita arma, mutâsti! Veniet ergo tempus, quo posteri visere, visendum tradere minoribus suis gestient, quis sudores tuos hauserit campus, quæ refectiones tuas arbores, quæ somnum saxa prætexerint, quod denique tectum magnus hospes impleveris; ut tunc ipsi tibi ingentium ducum sacra vestigia iisdem in locis monstrabantur. Verum hæc olim: in præsentia quidem, quisquis paulo vetustior miles, hic te commili-

tone censetur. Quotus enim quisque, cujus tu non ante commilito, quam Imperator? Inde est, quod prope omnes nomine appellas; quod singulorum fortia facta commemoras: nec habent annumeranda tibi pro republicâ vulnera, quibus statim laudator et testis contigisti.

(16.) Sed magis prædicanda moderatio tua, quod, innutritus bellicis laudibus, pacem amas; nec, quia vel pater tibi triumphalis, vel adoptionis tuæ die dicata Capitolino Jovi laurus, idcirco ex occasione omni quæris triumphos. Non times bella, nec provocas. Magnum est, Imperator Auguste, magnum est stare in Danubii ripâ, si transeas, certum triumphi; nec decertare cupere cum recusantibus: quorum alterum fortitudine, alterum moderatione, efficitur. Nam, ut ipse nolis pugnare, moderatio; fortitudo tua præstat, ut neque hostes tui velint. Accipiet ergo aliquando Capitolium non mimicos currus, nec falsæ simulacra victoriæ; sed, Imperatore veram ac solidam gloriam reportante, pacem, tranquillitatem, et tam confessa hostium obsequia, ut vincendus nemo fuerit. Pulchrius hoc omnibus triumphis. Neque enim unquam, nisi ex contemtu imperii nostri, factum est, ut vinceremus. Quod si quis barbarus rex eo insolentiæ furorisque processerit, ut iram tuam indignationemque mereatur; næ ille, sive interfuso mari, seu fluminibus immensis, seu præcipiti monte defenditur, omnia hæc tam prona, tamque cedentia virtutibus tuis sentiet, ut subsedisse montes, flumina exaruisse, interceptum mare, illatasque sibi non esse classes nostras, sed terras ipsas arbitretur.

(17.) Videor jam cernere, non spoliis provinciarum, et extorto sociis auro, sed hostilibus armis, captorumque regum catenis, triumphum gravem. Videor ingentia ducum nomina, nec indecora nominibus corpora, noscitare. Videor intueri immanibus ausis barbarorum onusta fercula, et sua quemque

facta vinctis manibus sequentem; mox ipsum te sublimem, instantemque curru domitarum gentium tergo; ante currum autem clypeos, quos ipse perfoderis. Nec tibi opima defuerint, si quis regum venire in manus audeat, nec, non modo telorum tuorum, sed etiam oculorum minarumque conjectum, toto campo, totoque exercitu opposito, perhorrescat. Meruisti proximâ moderatione, ut, quandocumque te vel inferre vel propulsare bellum coëgerit imperii dignitas, non ideo vicisse videaris, ut triumphares, sed triumphare, quia viceris.

(18.) Aliud ex alio mihi occurrit. Quam speciosum est enim, quod disciplinam castrorum lapsam exstinctamque refovisti, depulso prioris sæculi malo, inertiâ et contumaciâ et dedignatione parendi! Tutum est reverentiam, tutum caritatem mereri: nec ducum quisquam, aut non amari a militibus, aut amari timet: et inde, offensæ gratiæque pariter securi, instant operibus, adsunt exercitationibus; arma, mœnia, viros aptant. Quippe non is Princeps, qui sibi imminere, sibi intendi putet, quod in hostes paretur; quæ persuasio fuit illorum, qui, hostilia cum facerent, timebant. Iidem ergo torpere militaria studia, nec animos modo, sed et corpora ipsa languescere, gladios etiam incuriâ hebetari retundique, gaudebant. Duces porro nostri, non tam regum exterorum quam suorum Principum insidias, nec tam hostium quam commilitonum manus ferrumque, metuebant.

(19.) Est hæc natura sideribus, ut parva et exilia validiorum exortus obscuret: similiter Imperatoris adventu legatorum dignitas inumbratur. Tu tamen major omnibus quidem eras, sed sine ullius deminutione major: eamdem auctoritatem præsente te quisque, quam absente, retinebat: quin etiam plerisque ex eo reverentia accesserat, quod tu quoque illos reverebare. Itaque perinde summis atque infimis carus, sic Imperatorem commilitonemque miscueras, ut stu-

dium omnium laboremque, et tamquam exactor intenderes, et tamquam particeps sociusque relevares. Felices illos, quorum fides et industria non per internuntios et interpretes, sed ab ipso te, nec auribus tuis, sed oculis, probabantur! Consecuti sunt, ut absens quoque de absentibus nemini magis quam tibi crederes.

(20.) Jam te civium desideria revocabant; amoremque castrorum superabat caritas patriæ. Iter inde placidum ac modestum, ut plane a pace redeuntis. Nec vero ego in laudibus tuis ponam, quod adventum tuum non pater quisquam, non maritus, expavit. Affectata aliis castitas, tibi ingenita et innata, interque ea, quæ imputare non possis. Nullus in exigendis vehiculis tumultus, nullum circa hospitia fastidium; annona, quæ cæteris; ad hoc, comitatus accinctus et parens: diceres magnum aliquem ducem, ac te potissimum, ad exercitus ire: adeo nihil, aut certe parum, intererat inter Imperatorem factum, et brevi futurum. Quam dissimilis nuper alterius Principis transitus! si tamen transitus ille, non populatio fuit, cum abactus hospitum exerceret, omniaque dextrâ lævâque perusta et attrita, ut si vis aliqua, vel ipsi illi barbari, quos fugiebat, inciderent. Persuadendum provinciis erat, illud iter Domitiani fuisse, non Principis. Itaque non tam pro tuâ gloriâ, quam pro utilitate communi, edicto subjecisti, quid in utrumque vestrûm esset impensum. Assuescat Imperator cum imperio calculum ponere: sic exeat, sic redeat, tamquam rationem redditurus; edicat, quid absumserit. Ita fiet, ut non absumat, quod pudeat dicere. Præterea futuri Principes, velint nolint, sciant [quanti tuum] constat: propositisque duobus exemplis, meminerint, perinde conjecturam de moribus suis homines esse facturos, prout hoc vel illud elegerint.

(21.) Nonne his tot tantisque meritis novos aliquos honores, novos titulos, merebare? At tu etiam

nomen patris patriæ recusabas. Quam longa nobis cum modestiâ tuâ pugna! quam tarde vicimus! Nomen illud, quod alii primo statim principatûs die, ut Imperatoris et Cæsaris, receperunt, tu usque eo distulisti, donec tu quoque, beneficiorum tuorum parcissimus æstimator, jam te mereri fatereris. Itaque soli omnium contigit tibi, ut pater patriæ esses, ante quam fieres; eras enim in animis, in judiciis nostris; nec publicæ pietatis intererat, quid vocarere; nisi quod ingrata sibi videbatur, si te Imperatorem potius vocaret et Cæsarem, cum patrem experiretur. Quod quidem nomen quâ benignitate, quâ indulgentiâ exerces! ut cum civibus tuis, quasi cum liberis parens, vivis! ut, reversus Imperator, qui privatus exieras, agnoscis, agnosceris! Eosdem nos, eumdem te putas; par omnibus, et hoc tantum ceteris major, quo melior.

(22.) Ac primum, qui dies ille, quo exspectatus desideratusque Urbem ingressus es! Jam hoc ipsum, quod ingressus es, quam mirum lætumque! Nam priores invehi et importari solebant, non dico quadrijugo curru et albentibus equis, sed humeris hominum, quod arrogantius erat. Tu, solâ corporis proceritate elatior aliis et excelsior, non de patientiâ nostrâ quemdam triumphum, sed de superbiâ Principum, egisti. Ergo non ætas quemquam, non valetudo, non sexus retardavit, quominus oculos insolito spectaculo impleret. Te parvuli noscere, ostentare juvenes, mirari senes; ægri quoque, neglecto medentium imperio, ad conspectum tui, quasi ad salutem sanitatemque, prorepere. Inde alii, se satis vixisse te viso, te recepto; alii, nunc magis esse vivendum, prædicabant. Feminas etiam tunc fecunditatis suæ maxima voluptas subiit, cum cernerent, cui Principi cives, cui Imperatori milites, peperissent. Videres referta tecta ac laborantia, ac ne eum quidem vacantem locum, qui non nisi suspensum et instabile vestigium caperet; oppletas undique vias,

angustumque tramitem relictum tibi; alacrem hinc atque inde populum; ubique par gaudium, paremque clamorem. Tam æqualis ab omnibus ex adventu tuo lætitia percepta est, quam omnibus venisti; quæ tamen ipsa cum ingressu tuo crevit, ac prope in singulos gradus adaucta est.

(23.) Gratum erat cunctis, quod senatum osculo exciperes, ut dimissus osculo fueras; gratum, quod equestris ordinis decora honore nominum sine monitore signares; gratum, quod tantum non ultro clientibus salutatis quasdam familiaritatis notas adderes; gratius tamen, quod sensim et placide, et quantum respectantium turba pateretur, incederes; quod occursantium populus te quoque, te immo maxime, adstaret; quod primo statim die latus tuum crederes omnibus. Neque enim stipatus satellitum manu, sed circumfusus undique nunc senatûs, nunc equestris ordinis flore, prout alterutrum frequentiæ genus invaluisset, silentes quietosque lictores tuos subsequebare: nam milites nihil a plebe habitu, tranquillitate, modestiâ, differebant. Ubi vero cœpisti Capitolium adscendere, quam læta omnibus adoptionis tuæ recordatio! quam peculiare gaudium eorum, qui te primi eodem loco salutaverant Imperatorem! Quin etiam Deum ipsum tunc præcipuam voluptatem operis sui percepisse crediderim. Ut quidem iisdem vestigiis institisti, quibus parens tuus ingens illud Deorum prolaturus arcanum, quæ circumstantium gaudia! quam recens clamor! quam similis illi dies, qui hunc genuit diem! ut plena altaribus, angusta victimis cuncta! ut in unius salutem collata omnium vota! cum sibi se ac liberis suis intelligerent precari, quæ pro te precarentur. Inde tu in Palatium quidem, sed eo vultu, sed eâ moderatione, ut si privatam domum peteres: cæteri ad penates suos quisque, iteraturus gaudii fidem, ubi nulla necessitas gaudendi est.

(24.) Onerâsset alium ejusmodi introitus: tu

quotidie admirabilior et melior, talis denique, quales alii Principes futuros se tantum pollicentur. Solum ergo te commendat augetque temporis spatium. Junxisti enim ac miscuisti res diversissimas, securitatem olim imperantis, et incipientis pudorem. Non tu civium amplexus ad pedes tuos deprimis, nec osculum manu reddis. Manet Imperatori, quæ prior oris humanitas, dextræ verecundia. Incedebas pedibus; incedis: lætabaris labore; lætaris. Eadem, quæ omnia illa circa te, nihil in ipso te Fortuna mutavit. Liberum est, ingrediente per publicum Principe, subsistere, occurrere, comitari, præterire: ambulas inter nos, non quasi contingas; et copiam tui, non ut imputes, facis. Hæret lateri tuo, quisquis accessit; finemque sermoni suus cuique pudor, non tua superbia, facit. Regimur quidem a te, et subjecti tibi, sed quemadmodum legibus, sumus. Nam et illæ cupiditates nostras libidinesque moderantur; nobiscum tamen et inter nos versantur. Emines, excellis, ut honor, ut potestas, quæ super homines quidem, hominum sunt tamen. Ante te Principes, fastidio nostri, et quodam æqualitatis metu, usum pedum amiserant. Illos ergo humeri cervicesque servorum super ora nostra; te fama, te gloria, te civium pietas, te libertas, super ipsos Principes vehunt; te ad sidera tollit humus [ita] communis, et confusa Principis vestigia.

(25.) Nec vereor, Patres Conscripti, ne longior videar, cum sit maxime optandum, ut ea, pro quibus aguntur Principi gratiæ, multa sint: quæ quidem reverentius fuerit integra illibataque cogitationibus vestris reservari, quam carptim breviterque perstringi; quia fere sequitur, ut illa quidem, de quibus taceas, tanta, quanta sunt, esse videantur. Nisi vero leviter attingi placet locupletatas tribus, datumque congiarium populo, et datum totum, cum donativi partem milites accepissent. An mediocris animi est, his potius repræsentare, quibus magis

negari potest? quamquam in hac quoque diversitate æqualitatis ratio servata est. Æquati sunt enim populo milites, eo quod partem, sed priores; populus militibus, quod posterior, sed totum statim accepit. Enimvero quâ benignitate divisum est! quantæ curæ tibi fuit, ne quis expers liberalitatis tuæ fieret! Datum est his, qui post edictum tuum in locum erasorum subditi fuerant: æquatique sunt cæteris illi etiam, quibus non erat promissum. Negotiis aliquis, valetudine alius, hic mari, ille fluminibus, distinebatur: exspectatum est; provisumque, ne quis æger, ne quis occupatus, ne quis denique longe fuisset: veniret quisque, cum vellet: veniret quisque, cum posset. Magnificum, Cæsar, et tuum, disjunctissimas terras munificentiæ ingenio velut admovere, immensaque spatia liberalitate contrahere; intercedere casibus, occursare fortunæ, atque omni ope anniti, ne quis e plebe Romanâ, dante congiarium te, hominem magis sentiret se fuisse, quam civem.

(26.) Adventante congiarii die, observare Principis egressum in publicum, insidere vias, examina infantium, futurusque populus solebat. Labor parentibus erat, ostentare parvulos, impositosque cervicibus adulantia verba blandasque voces edocere: reddebant illi, quæ monebantur. Ac plerique irritis precibus surdas Principis aures adstrepebant; ignarique quid rogâssent, quid non impetrâssent, donec plane scirent, differebantur. Tu ne rogari quidem sustinuisti; et, quamquam lætissimum oculis tuis esset, conspectu Romanæ sobolis impleri, omnes tamen, antequam te viderent adirentve, recipi, incidi jussisti; ut jam inde ab infantiâ parentem publicum munere educationis experirentur; crescerent de tuo, qui crescerent tibi; alimentisque tuis ad stipendia tua pervenirent; tantumque omnes uni tibi, quantum parentibus suis quisque, deberent. Recte, Cæsar, quod spem Romani nominis sumtibus tuis

suscipis. Nullum est enim magno Principe, immortalitatemque merituro, impendii genus dignius, quam quod erogatur in posteros. Locupletes ad tollendos liberos ingentia præmia, et pares pœnæ, cohortantur; pauperibus educandis una ratio est, bonus Princeps. Hic fiduciâ sui procreatos nisi largâ manu fovet, auget, amplectitur, occasum imperii, occasum reipublicæ accelerat; frustraque proceres, plebe neglectâ, ut defectum corpore caput, nutaturumque instabili pondere, tuetur. Facile est conjectare, quod perceperis gaudium, cum te parentûm, liberorum, senum, infantium, puerorum, clamor exciperet. Hæc prima parvulorum civium vox aures tuas imbuit, quibus tu daturus alimenta, hoc maximum præstitisti, ne rogarent. Super omnia est tamen, quod talis es, ut sub te liberos tollere libeat et expediat.

(27.) Nemo jam parens filio, nisi fragilitatis humanæ vices, horret; nec inter insanabiles morbos Principis ira numeratur. Magnum quidem est educandi incitamentum, tollere liberos in spem alimentorum, in spem congiariorum; majus tamen, in spem libertatis, in spem securitatis. Atque adeo nihil largiatur Princeps, dum nihil auferat; non alat, dum non occidat; nec deerunt, qui filios concupiscant. Contra, largiatur et auferat; alat et occidat: næ ille jam brevi tempore effecerit, ut omnes, non posterorum modo, sed sui parentûmque, pœniteat. Quocirca nihil magis in tuâ totâ liberalitate laudaverim, quam quod congiarium das de tuo, alimenta de tuo: neque a te liberi civium, ut ferarum catuli, sanguine et cædibus nutriuntur: quodque gratissimum est accipientibus, sciunt dari sibi, quod nemini est ereptum; locupletatisque tam multis, pauperiorem esse factum Principem tantum: quamquam nec hunc quidem: nam, cujus est, quidquid est omnium, tantum ipse, quantum omnes, habet.

(28.) Alio me vocat numerosa gloria tua: alio autem? quasi vero jam satis veneratus miratusque

sim, quod tantam pecuniam profudisti, non ut, flagitii tibi conscius, ab insectatione ejus averteres famam; nec ut tristes hominum mœstosque sermones lætiore materiâ detineres. Nullam congiario culpam, nullam alimentis crudelitatem, redemisti; nec tibi bene faciendi fuit causa, ut, quæ male feceras, impune fecisses. Amor impendio isto, non venia quæsita est; populusque Romanus obligàtus a tribunali tuo, non exoratus, recessit. Obtulisti enim congiarium gaudentibus gaudens, securusque securis: quodque antea Principes, ad odium sui leniendum, tumentibus plebis animis objectabant, id tu tam innocens populo dedisti, quam populus accepit. Paulo minus, Patres Conscripti, quinque millia ingenuorum fuerunt, quæ liberalitas Principis nostri conquisivit, invenit, adscivit. Hi, subsidium bellorum, ornamentum pacis, publicis sumtibus aluntur; patriamque, non ut patriam tantum, verum ut altricem, amare condiscunt. Ex his castra, ex his tribus replebuntur; ex his quandoque nascentur, quibus alimentis opus non sit. Dent tibi, Cæsar, ætatem Dii, quam mereris; serventque animum, quem dederunt: et quanto majorem infantium turbam iterum atque iterum videbis incidi! Augetur enim quotidie et crescit: non quia cariores parentibus liberi; sed quia Principi cives. Dabis congiaria, si voles; præstabis alimenta, si voles: illi tamen propter te nascuntur.

(29.) Instar ego perpetui congiarii reor affluentiam annonæ. Hujus aliquando cura Pompeio non minus addidit gloriæ, quam pulsus ambitus Campo, exactus hostis mari, Oriens triumphis Occidensque lustratus. Nec vero ille civilius, quam parens noster, auctoritate, consilio, fide, reclusit vias, portus patefecit, itinera terris, litoribus mare, litora mari reddidit, diversasque gentes ita commercio miscuit, ut, quod genitum esset usquam, id apud omnes natum esse videretur. Nonne cernere datur, ut, sine ullius injuriâ, omnis usibus nostris annus exuberet? Quip-

pe non, ut ex hostico raptæ, perituræque in horreis messes, nequidquam quiritantibus sociis auferuntur. Devehunt ipsi, quod terra genuit, quod sidus aluit, quod annus tulit: nec, novis indictionibus pressi, ad vetera tributa deficiunt. Emit fiscus, quidquid videtur emere. Inde copiæ, inde annona, de quâ inter licentem vendentemque conveniat: inde hîc satietas, nec fames usquam.

(30.) Ægyptus alendis augendisque seminibus ita gloriata est, ut nihil imbribus cœloque deberet; siquidem, proprio semper amne perfusa, nec alio genere aquarum solita pinguescere, quam quas ipse devexerat, tantis segetibus induebatur, ut cum feracissimis terris, quasi nunquam cessura, certaret. Hæc inopinâ siccitate usque ad injuriam sterilitatis exaruit, quia piger Nilus cunctanter alveo sese ac languide extulerat, ingentibus quidem tunc quoque ille, fluminibus tamen, conferendus. Hinc pars magna terrarum, mergi repararique palanti amne consueta, alto pulvere incanduit. Frustra tunc Ægyptus nubila optavit, cœlumque respexit, cum ipse fecunditatis parens, contractior et exilior, iisdem ubertatem ejus anni angustiis, quibus abundantiam suam, cohibuisset. Neque enim solum vagus ille, cum expanditur, amnis intra usurpata semper collium substiterat atque hæserat; sed supino etiam ac detinenti solo, non placido se mollique lapsu refugum abstulerat; et nec dum satis humentes terras addiderat arentibus. Igitur inundatione, id est, ubertate, regio fraudata, sic opem Cæsaris invocavit, ut solet amnem suum: nec longius illi adversorum fuit spatium, quam dum nuntiat. Tam velox, Cæsar, potentia tua est, tamque in omnia pariter intenta bonitas et accincta, ut tristius aliquid sæculo tuo passis, ad remedium salutemque sufficiat, ut scias.

(31.) Omnibus equidem gentibus fertiles annos gratasque terras precor: crediderim tamen per hunc Ægypti statum tuas Fortunam vires experiri, tuam-

que vigilantiam spectari, voluisse. Nam, cum omnia ubique secunda merearis, nonne manifestum est, si quid adversi cadat, tuis laudibus tuisque virtutibus materiem campumque præsterni, cum secunda felices, adversa magnos probent? Percrebuerat antiquitus, Urbem nostram, nisi opibus Ægypti, ali sustentarique non posse. Superbiebat ventosa et insolens natio, quod victorem quidem populum pasceret tamen; quodque in suo flumine, in suis navibus, vel abundantia nostra vel fames esset. Refudimus Nilo suas copias: recepit frumenta, quæ miserat; deportatasque messes revexit. Discat igitur Ægyptus, credatque experimento, non alimenta se nobis, sed tributa, præstare: sciat, se non esse populo Romano necessariam, et tamen serviat. Post hæc, si volet, Nilus amet alveum suum, et fluminis modum servet: nihil hoc ad Urbem, ac ne ad Ægyptum quidem, nisi ut inde navigia inania et vacua et similia redeuntibus, hinc plena et onusta et qualia solent venire, mittantur; conversoque munere maris, hinc potius venti ferentes, et brevis cursus, optentur. Mirum, Cæsar, videretur, si desidem Ægyptum cessantemque Nilum non sensisset Urbis annona: quæ tuis opibus, tuâ curâ usque illuc redundavit, ut simul probaretur, et nos Ægypto posse, et nobis Ægyptum carere non posse. Actum erat de fecundissimâ gente, si libera fuisset: pudebat sterilitatis insolitæ, nec minus erubescebat fame, quam torquebatur; cum pariter a te necessitatibus ejus pudorique subventum est. Stupebant agricolæ plena horrea, quæ non ipsi refersissent, quibusque de campis illa subvecta messis, quâve in Ægypti parte alius amnis. Ita, beneficio tuo, nec maligna tellus; et obsequens Nilus Ægypto quidem sæpe, sed gloriæ nostræ nunquam, largior fluxit.

(32.) Quam nunc juvat provincias omnes in fidem nostram ditionemque venisse, postquam contigit Princeps, qui terrarum fecunditatem nunc huc, nun-

illuc, ut tempus et necessitas posceret, transferret referretque! qui diremtam mari gentem, ut partem aliquam populi plebisque Romanæ, aleret ac tueretur! Et cœlo quidem nunquam benignitas tanta, ut omnes simul terras ubertet foveatque: hic omnibus pariter, si non sterilitatem, at mala sterilitatis exturbat: hic, si non fecunditatem, at bona fecunditatis, importat: hic alternis commeatibus Orientem Occidentemque connectit; ut, quæ ubique feruntur, quæque expetuntur, omnes gentes invicem capiant; et discant, quanto libertati discordi servientibus sit utilius, unum esse, cui serviant. Quippe, discretis quidem bonis omnium, sua cujusque ad singulos mala; sociatis autem atque permixtis, singulorum mala ad neminem, ad omnes omnium bona, pertinent. Sed, sive terris divinitas quædam, sive aliquis amnibus genius; et solum illud et flumen ipsum precor, ut, hac Principis benignitate contentum, molli gremio semina recondat, multiplicata restituat. Non quidem reposcimus fœnus: putet tamen esse solvendum; fallacemque unius anni fidem, omnibus annis, omnibusque postea sæculis, tanto magis, quia non exigimus, excuset.

(33.) Satisfactum quâ civium, quâ sociorum utilitatibus. Visum est spectaculum inde non enerve, nec fluxum, nec quod animos virorum molliret et frangeret, sed quod ad pulchra vulnera contemtumque mortis accenderet; cum in servorum etiam noxiorumque corporibus amor laudis et cupido victoriæ cerneretur. Quam deinde in edendo liberalitatem, quam justitiam exhibuit, omni affectione aut intactus, aut major! Impetratum est, quod postulabatur: oblatum, quod non postulabatur. Institit ultro, et, ut concupisceremus, admonuit: ac sic quoque plura inopinata, plura subita. Jam quam libera spectantium studia, quam securus favor! Nemini impietas, ut solebat, objecta, quod odisset gladiatorem: nemo, e spectatore spectaculum factus, miseras voluptates

unco et ignibus expiavit. Demens ille, verique honoris ignarus, qui crimina majestatis in arenâ colligebat, ac se despici et contemni, nisi etiam gladiatores ejus veneraremur, sibi maledici in illis, suam divinitatem, suum numen violari, interpretabatur; cum se idem quod Deos, idem gladiatores quod se, putabat.

(34.) At tu, Cæsar, quam pulchrum spectaculum pro illo nobis exsecrabili reddidisti! Vidimus delatorum judicium, quasi grassatorum, quasi latronum. Non solitudinem illi, non iter, sed templum, sed forum, insederant. Nulla jam testamenta secura, nullius status certus: non orbitas, non liberi proderant. Auxerat hoc malum Principum avaritia. Advertisti oculos; atque, ut ante castris, ita postea pacem foro reddidisti: exscidisti intestinum malum; et providâ severitate cavisti, ne fundata legibus civitas eversa legibus videretur. Licet ergo, cum fortuna, tum liberalitas tua visenda nobis præbuerit, ut præbuit, nunc ingentia robora virorum, et pares animos; nunc immanitatem ferarum, nunc mansuetudinem incognitam; nunc secretas illas et arcanas, ac sub te primum communes opes; nihil tamen gratius, nihil sæculo dignius, quam quod contigit desuper intueri delatorum supina ora, retortasque cervices. Agnoscebamus et fruebamur, cum, velut piaculares publicæ sollicitudinis victimæ, supra sanguinem noxiorum, ad lenta supplicia gravioresque pœnas ducerentur. Congesti sunt in navigia raptim [conquisita,] ac tempestatibus dediti. Abirent, fugerentque vastatas delationibus terras: ac, si quem fluctus ac procellæ scopulis reservâssent, hic nuda saxa et inhospitale litus incoleret: ageret duram et anxiam vitam; relictâque post tergum totius generis humani securitate, mœreret.

(35.) Memoranda facies, delatorum classis permissa omnibus ventis, coactaque vela tempestatibus pandere, iratosque fluctus sequi, quoscumque in

scopulos detulissent. Juvabat prospectare statim a portu sparsa navigia, et apud illud ipsum mare agere Principi gratias, qui, clementiâ suâ salvâ, ultionem hominum terrarumque Diis maris commendâsset. Quantum diversitas temporum posset, tum maxime cognitum est, cum iisdem, quibus antea cautibus innocentissimus quisque, tunc nocentissimus affigeretur; cumque insulas omnes, quas modo senatorum, jam delatorum turba compleret; quos quidem, non in præsens tantum, sed in æternum, repressisti, in illâ pœnarum indagine inclusos. Ereptum alienas pecunias eunt? perdant, quas habent. Expellere penatibus gestiunt? suis exturbentur: neque, ut antea, exsanguem illam et ferream frontem nequidquam convulnerandam præbeant punctis, et notas suas rideant; sed exspectent paria præmio damna; nec majores spes, quam metus habeant; timeantque, quantum timebantur. Ingenti quidem animo Divus Titus securitati nostræ ultionique prospexerat; ideoque numinibus æquatus est: sed quanto tu quandoque dignior cœlo, qui tot res illis adjecisti, propter quas illum Deum fecimus! Id hoc magis arduum fuit, quod Imperator Nerva, te filio, te successore dignissimus, postquam magna quædam edicto Titi adstruxerat, nihil reliquisse tibi videbatur, qui tam multa excogitâsti, ut si ante te nihil esset inventum. Quæ singula quantum tibi gratiæ dispensata adjecissent! At tu simul omnia profudisti; ut sol et dies, non parte aliquâ, sed statim totus, nec uni aut alteri, sed omnibus in commune, profertur.

(36.) Quam juvat cernere ærarium silens et quietum, et quale ante delatores erat! Nunc templum illud, nunc vere ædes, non spoliarium civium, cruentarumque prædarum sævum receptaculum, ac toto in orbe terrarum adhuc locus unus, in quo, optimo Principe, boni malis impares essent. Manet tamen honor legum; nihilque ex publicâ utilitate convulsum: nec pœna cuiquam remissa, sed addita est

ultio; solumque mutatum, quod jam non delatores, sed leges, timentur. At fortasse non eâdem severitate fiscum, quâ ærarium, cohibes? Immo tanto majore, quanto plus tibi licere de tuo, quam de publico, credis. Dicitur actori, atque etiam procuratori tuo, "In jus veni; sequere ad tribunal." Nam tribunal quoque excogitatum principatui est, par cæteris, nisi illud litigatoris amplitudine metiaris. Sors et urna fisco judicem assignat: licet rejicere, licet exclamare, "Hunc nolo; timidus est, et bona sæculi parum intelligit: illum volo, quia Cæsarem fortiter amat." Eodem foro utuntur principatus et libertas. Quæ præcipua tua gloria est, sæpius vincitur fiscus; cujus mala causa nunquam est, nisi sub bono Principe. Ingens hoc meritum: majus illud, quod eos procuratores habes, ut plerumque cives tui non alios judices malint. Liberum est autem disceptanti dicere, "Nolo eum eligere." Neque enim ullam necessitatem muneribus tuis addis, ut qui scias, hanc esse beneficiorum principalium summam gratiam, si illis et non uti licet.

(37.) Onera imperii pleraque vectigalia institui, ut pro utilitate communi, ita singulorum injuriis, coëgerunt. His vicesima reperta est, tributum tolerabile et facile hæredibus duntaxat extraneis, domesticis grave. Itaque illis irrogatum est, his remissum: videlicet, quod manifestum erat, quanto cum dolore laturi, seu potius non laturi homines essent, destringi aliquid et abradi bonis, quæ sanguine, gentilitate, sacrorum denique societate, meruissent, quæque nunquam ut aliena et speranda, sed ut sua semperque possessa, ac deinceps proximo cuique transmittenda, cepissent. Hæc mansuetudo legis veteribus civibus servabatur: novi, seu per Latium in civitatem, seu beneficio Principis venissent, nisi simul cognationis jura impetrâssent, alienissimi habebantur, quibus conjunctissimi fuerant. Ita maximum beneficium vertebatur in gravissimam injuriam; civitasque Roma-

na instar erat odii, et discordiæ, et orbitatis, cum carissima pignora, salvâ ipsorum pietate, distraheret. Inveniebantur tamen, quibus tantus amor nominis nostri inesset, ut Romanam civitatem non vicesimæ modo, verum etiam affinitatum damno, bene compensari putarent; sed his maxime debebat gratuita contingere, a quibus tam magno æstimabatur. Igitur pater tuus sanxit, ut, quod ex matris ad liberos, ex liberorum bonis pervenisset ad matrem, etiam si cognationum jura non recepissent cum civitatem adipiscerentur, ejus vicesimam ne darent. Eamdem immunitatem in paternis bonis filio tribuit, si modo reductus esset in patris potestatem; ratus, improbe et insolenter ac pæne impie his nominibus inseri publicanum, nec sine piaculo quodam sanctissimas necessitudines, velut intercedente vicesimâ, scindi; nullum esse tanti vectigal, quod liberos ac parentes faceret extraneos.

(38.) Hactenus ille: parcius fortasse, quam decuit optimum Principem, sed non parcius, quam optimum patrem, qui, optimum adoptaturus, hoc quoque parentis indulgentissimi fecit, quod delibâsse quædam, seu potius demonstrâsse contentus, largam ac prope intactam benefaciendi materiam filio reservavit. Statim ergo muneri ejus liberalitas tua adstruxit, ut, quemadmodum in patris filius, sic in hæreditate filii pater esset immunis, nec eodem momento, quo pater esse desîsset, hoc quoque amitteret, quod fuisset. Egregie, Cæsar, quod lacrymas parentûm vectigales esse non pateris. Bona filii pater sine deminutione possideat; nec socium hæreditatis accipiat, qui non habet luctûs: nemo recentem et attonitam orbitatem ad computationem vocet, cogatque patrem, quid reliquerit filius, scire. Augeo, Patres Conscripti, Principis munus, cum ostendo, liberalitati ejus inesse rationem. Ambitio enim et jactantia, et effusio, et quidvis potius quam liberalitas, existimanda est, cui ratio non constat. Dignum ergo,

Imperator, mansuetudine tuâ, minuere orbitatis injurias, nec pati quemquam, filio amisso, insuper affici alio dolore. Sic quoque abunde misera res est, pater filio solus hæres: quid si cohæredem non a filio accipiat? Adde, quod, cum Divus Nerva sanxisset, ut in paternis bonis liberi necessitate vicesimæ solverentur, congruens erat, eamdem immunitatem parentes in liberorum bonis obtinere. Cur enim posteris amplior honor, quam majoribus, haberetur? curve non retro quoque recurreret æquitas eadem? Tu quidem, Cæsar, illam exceptionem removisti, "si modo filius in potestate patris fuisset;" intuitus, opinor, vim legemque naturæ, quæ semper in ditione parentûm esse liberos jussit, nec, uti inter pecudes, sic inter homines, potestatem et imperium valentioribus dedit.

(39.) Nec vero contentus primum cognationis gradum abstulisse vicesimæ, secundum quoque exemit; cavitque, ut in sororis bonis frater, et contra, in fratris soror, utque avus, avia, in neptis nepotisque, et invicem illi, servarentur immunes. His quoque, quibus per Latium civitas Romana patuisset, idem indulsit; omnibusque inter se cognationum jura commisit, simul et pariter, et more naturæ; quæ priores Principes a singulis rogari gestiebant, non tam præstandi animo, quam negandi. Ex quo intelligi potest, quantæ benignitatis, quanti spiritûs fuerit, sparsas, atque (ut ita dicam) laceras gentilitates colligere atque connectere, et quasi renasci jubere; deferre, quod negabatur, atque id præstare cunctis, quod sæpe singuli non impetrâssent; postremo, ipsum sibi eripere tot beneficiorum occasiones, tam numerosam obligandi imputandique materiam. Indignum (credo) ei visum, ab homine peti, quod Dii dedissent. Sorores estis et frater, avus et nepotes; quid est ergo, cur rogetis ut sitis? vobis estis. Quid? pro cæterâ suâ moderatione, non minus invidiosum putat dare hæreditatem, quam auferre. Læti ergo

adite honores; capessite civitatem; neminem hoc necessitudinis abruptum, velut truncum amputatumque, destituit: iisdem omnes, quibus ante, pignoribus, sed honestiores, perfruentur. Ac ne remotus quidem, jamque deficientis affinitatis gradus, a quâlibet quantitate vicesimam inferre cogetur. Statuit enim communis omnium parens summam, quæ publicanum pati possit.

(40.) Carebit onere vicesimæ parva et exilis hæreditas: et, si ita gratus hæres volet, tota sepulcro, tota funeri serviet. Nemo observator, nemo castigator assistet. Cuicumque modica pecunia ex hæreditate alicujus obvenerit, securus habeat, quietusque possideat. Ea lex vicesimæ dicta est, ut ad periculum ejus perveniri, nisi opibus, non possit. Conversa est iniquitas in gratulationem, injuria in votum: optat hæres, ut vicesimam debeat. Additum est, ut, qui ejusmodi ex causis in diem edicti vicesimam deberent, nondum tamen intulissent, non inferrent. At in præteritum subvenire ne Dii quidem possunt: tu tamen subvenisti; cavistique, ut desineret quisque debere, quod non esset postea debiturus. Idem effecisti, ne malos Principes habuissemus: quo ingenio, si natura pateretur, quam libenter tot spoliatis, tot trucidatis, sanguinem et bona refudisses! Vetuisti exigi, quod deberi non tuo sæculo cœperat. Alius, ut contumacibus, irasceretur, tarditatemque solvendi dupli vel et quadrupli irrogatione multaret: tu nihil referre iniquitatis existimas, exigas, quod deberi non oportuerit, an constituas, ut debeatur?

(41.) Feres, Cæsar, curam et sollicitudinem consularem. Nam mihi cogitanti, eumdem te collationes remisisse, donativum reddidisse, congiarium obtulisse, delatores abegisse, vectigalia temperâsse, interrogandus videris, satisne computaveris imperii reditus, an tantas vires habeat frugalitas Principis, ut tot impendiis, tot erogationibus, sola sufficiat. Nam quid est causæ, cur aliis quidem, cum omnia rape-

rent, et rapta retinerent, ut si nihil rapuissent, nihil detinuissent, defuerint omnia; tibi, cum tam multa largiaris, et nihil auferas, omnia supersint? Nunquam Principibus defuerunt, qui fronte gravi et tristi supercilio utilitatibus fisci contumaciter adessent; et erant Principes ipsi suâ sponte avidi et rapaces, et qui magistris non egerent: plura tamen semper a nobis contra nos didicerunt. Sed, ad tuas aures, cum cæteris omnibus, tum vel maxime avaris adulationibus, obstructus est aditus. Silent ergo, et quiescunt; et, postquam non est, cui suadeatur, qui suadeant, non sunt. Quo evenit, ut tibi cum plurimum pro tuis, plus tamen pro nostris moribus debeamus.

(42.) Locupletabant et fiscum et ærarium non tam Voconiæ et Juliæ leges, quam majestatis singulare et unicum crimen eorum qui crimine vacarent. Hujus tu metum penitus sustulisti, contentus magnitudine, quâ nulli magis caruerunt, quam qui sibi majestatem vindicabant. Reddita est amicis fides, liberis pietas, obsequium servis: verentur, et parent, et dominos habent. Non enim jam servi nostri Principis amici, sed nos sumus: nec pater patriæ alienis se mancipiis cariorem, quam civibus suis, credit. Omnes accusatore domestico liberâsti; unoque salutis publicæ signo illud (ut sic dixerim) servile bellum sustulisti, in quo non minus servis quam dominis præstitisti. Hos enim securos, illos bonos, fecisti. Non vis interea laudari; nec fortasse laudanda sint: grata sunt tamen recordantibus Principem illum in capita dominorum servos subornantem, monstrantemque crimina, quæ, tamquam delata, puniret: magnum et inevitabile, ac toties cuique experiendum malum, quoties quisque similes Principi servos haberet.

(43.) In eodem genere ponendum est, quod testamenta nostra secura sunt; nec unus omnium, nunc quia scriptus, nunc quia non scriptus, hæres es. Non tu falsis, non tu iniquis tabulis advocaris. Nullius ad te iracundia, nullius impietas, nullius furor, confugit;

nec, quia offendit alius, nuncuparis, sed quia ipse meruisti. Scriberis ab amicis; ab ignotis præteriris: nihilque inter privatum et Principem interest, nisi quod nunc a pluribus amaris: nam et plures amas. Tene, Cæsar, hunc cursum; et probabitur experimento, sitne feracius et uberius, non ad laudem modo, sed ad pecuniam, Principi, si hærede illo mori homines velint, quam si cogantur. Donavit pater tuus multa, et ipse donâsti. Cesserit parum gratus: manent tamen ii, qui bonis ejus fruantur; nihilque ex illis ad te, nisi gloria, redit. Nam liberalitatem jucundiorem debitor gratus, clariorem ingratus, facit. Sed quis, ante te, laudem istam pecuniæ prætulit? quotusquisque Principum ne id quidem in patrimoniis nostris suum duxit, quod esset de suo? Nonne, ut regum, ita Cæsarum munera illitos cibis hamos, opertos prædâ laqueos, æmulabantur, cum, privatis facultatibus velut hausta et implicata, retro secum, quidquid attigerant, referrent?

(44.) Quam utile est, ad usum secundorum per adversa venisse! Vixisti nobiscum; periclitatus es; timuisti; quæ tunc erat innocentium vita. Scis et expertus es, quantopere detestentur malos Principes, etiam qui malos faciunt. Meministi, quæ optare nobiscum, quæ sis queri solitus. Nam privato judicio Principem geris: meliorem immo te præstas, quam tibi alium precabare. Itaque sic imbuti sumus, ut, quibus erat summa votorum melior pessimo Princeps, jam non possimus nisi optimum ferre. Nemo est ergo tam tui, tam ignarus sui, ut locum istum post te concupiscat. Facilius est, ut esse aliquis successor tuus possit, quam ut velit. Quis enim curæ tuæ molem sponte subeat? quis comparari tibi non reformidet? Expertus et ipse es, quam sit onerosum succedere bono Principi: et afferebas excusationem adoptanti. An prona parvaque sunt ad æmulandum, quod nemo incolumitatem turpitudine rependit? Salva est omnibus vita, et dignitas vitæ; nec jam

consideratus ac sapiens, qui ætatem in tenebris agit. Eadem quippe sub Principe virtutibus præmia, quæ in libertate; nec bene facto tantum ex conscientiâ merces. Amas constantiam civium; rectosque ac vividos animos non, ut alii, contundis ac deprimis, sed foves et attollis. Prodest bonos esse, cum sit satis abundeque, si non nocet: his honores, his sacerdotia, his provincias offers: hi amicitiâ tuâ, hi judicio florent. Acuuntur isto integritatis et industriæ pretio similes; dissimiles alliciuntur: nam præmia bonorum malorumque bonos ac malos faciunt. Pauci adeo ingenio valent, ut non turpe honestumque, prout bene ac secus cessit, expetant fugiantve; cæteri, ubi laboris inertiæ, vigilantiæ somno, frugalitatis luxuriæ, merces datur, eadem ista, quibus alios artibus assecutos vident, consectantur: qualesque sunt illi, tales esse et videri volunt; et, dum volunt, fiunt.

(45.) Et priores quidem Principes, excepto patre tuo, præterea uno aut altero, (et nimis dixi) vitiis potius civium quam virtutibus lætabantur; primum, quod in alio sua quemque natura delectat; deinde, quod patientiores servitutis arbitrabantur, quos non deceret esse nisi servos. Horum in sinum omnia congerebant: bonos autem otio aut situ abstrusos, et quasi sepultos, non, nisi delationibus et periculis in lucem ac diem proferebant. Tu amicos ex optimis legis; et (hercule) æquum est, esse eos carissimos bono Principi, qui invisi malo fuerint. Scis, ut sunt diversâ naturâ dominatio et principatus, ita non aliis esse Principem gratiorem, quam qui maxime dominum graventur. Hos ergo provehis, et ostentas, quasi specimen et exemplar, quæ tibi secta vitæ, quod hominum genus placeat: et ideo non censuram adhuc, non præfecturam morum recepisti, quia tibi, beneficiis potius quam remediis, ingenia nostra experiri placet. Et alioqui nescio, an plus moribus conferat Princeps, qui bonos esse patitur, quam qui cogit. Flexi-

biles quamcumque in partem ducimur a Principe, atque, ut ita dicam, sequaces sumus. Huic enim cari, huic probati esse cupimus; quod frustra speraverint dissimiles: eoque obsequii continuatione pervenimus, ut prope omnes homines unius moribus vivamus. Porro, non tam sinistre constitutum est, ut, qui malum Principem possumus, bonum non possimus imitari. Perge modo, Cæsar; et vim effectumque censuræ tuum propositum tui actus obtinebunt. Nam vita Principis censura est, eaque perpetua: ad hanc dirigimur, ad hanc convertimur; nec tam imperio nobis opus est, quam exemplo. Quippe infidelis recti magister est metus. Melius homines exemplis docentur; quæ imprimis hoc in se boni habent, quod approbant, quæ præcipiunt, fieri posse.

(46.) Et quis terror valuisset efficere, quod reverentia tui effecit? Obtinuit aliquis, ut spectaculum pantomimorum populus Romanus tolli pateretur; sed non obtinuit, ut vellet. Rogatus es tu, quod cogebat alius; cœpitque esse beneficium, quod necessitas fuerat. Neque enim a te minore concentu, ut tolleres pantomimos, quam a patre tuo, ut restitueret, exactum est. Utrumque recte: nam et restitui oportebat, quos sustulerat malus Princeps; et tolli restitutos. In his enim, quæ a malis bene fiunt, hic tenendus modus, ut appareat, auctorem displicuisse, non factum. Idem ergo populus ille, aliquando scenici Imperatoris spectator et applausor, nunc in pantomimis quoque aversatur et damnat effeminatas artes, et indecora sæculo studia. Ex quo manifestum est Principum disciplinam capere etiam vulgus; cum rem, si ab uno fiat, severissimam, fecerint omnes. Macte hac gravitatis gloriâ, Cæsar, quâ consecutus es, ut, quod antea vis et imperium, nunc mores vocarentur. Castigaverunt vitia sua ipsi, qui castigari merebantur: iidemque emendatores, qui emendandi fuerunt. Itaque nemo de severitate tuâ queritur; et liberum est queri. Sed, cum ita comparatum sit, ut

de nullo minus Principe querantur homines, quam de quo maxime licet; tuo in sæculo nihil est, quo non omne hominum genus lætetur et gaudeat. Boni provehuntur; mali (qui est tranquillissimus status civitatis) nec timent, nec timentur. Mederis erroribus, sed implorantibus: omnibusque, quos bonos facis, hanc adstruis laudem, ne coëgisse videaris.

(47.) Quid? vitam, quid? mores juventutis quam principaliter formas! Quem honorem dicendi magistris, quam dignationem sapientiæ doctoribus habes! Ut sub te spiritum et sanguinem et patriam receperunt studia! quæ priorum temporum immanitas exsiliis puniebat, cum sibi vitiorum omnium conscius Princeps inimicas vitiis artes non odio magis, quam reverentiâ, relegaret. At tu easdem artes in complexu, oculis, auribus habes. Præstas enim, quæcumque præcipiunt; tantumque eas diligis, quantum ab illis probaris. An quisquam, studia humanitatis professus, non cum omnia tua, tum vel imprimis laudibus ferat admissionum tuarum facilitatem? Magno quidem animo parens tuus hanc, ante vos Principes arcem, publicarum ædium nomine inscripserat; frustra tamen, nisi adoptâsset, qui habitare, ut in publicis, posset. Quam bene cum titulo isto moribus tuis convenit! quamque omnia sic facis, tamquam non alius inscripserit! Quod enim forum, quæ templa tam reserata? Non Capitolium, ipsaque illa adoptionis tuæ sedes magis publica, magis omnium. Nullæ obices, nulli contumeliarum gradus; superatisque jam mille liminibus, ultra semper aliqua dura et obstantia. Magna ante te, magna post te, juxta tamen maxima quies: tantum ubique silentium, tam altus pudor, ut, ad parvos penates et larem angustum, ex domo Principis, modestiæ et tranquillitatis exempla referantur.

(48.) Ipse autem ut excipis omnes! ut exspectas! ut magnam partem dierum, inter tot imperii curas, quasi per otium transigis! Itaque non (ut alias) at-

toniti, nec ut periculum capitis adituri tarditate, sed securi et hilares, cum commodum est, convenimus. Et, admittente Principe, interdum est aliquid, quod nos domi, quasi magis necessarium, teneat: excusati semper tibi, nec unquam excusandi sumus. Scis enim sibi quemque præstare, quod te videat, quod te frequentet: ac tanto liberalius ac diutius voluptatis hujus copiam præbes. Nec salutationes tuas fuga et vastitas sequitur. Remoramur, resistimus, ut in communi domo, quam nuper illa immanissima bellua plurimo terrore munierat; cum, velut quodam specu inclusa, nunc propinquorum sanguinem lamberet, nunc se ad clarissimorum civium strages cædesque proferret. Obversabantur foribus horror et minæ, et par metus admissis et exclusis. Ad hæc ipse occursu quoque visuque terribilis: superbia in fronte, ira in oculis, femineus pallor in corpore, in ore impudentia multo rubore suffusa. Non adire quisquam, non alloqui audebat, tenebras semper secretumque captantem, nec unquam ex solitudine suâ prodeuntem, nisi ut solitudinem faceret.

(49.) Ille tamen, quibus sibi parietibus et muris salutem suam tueri videbatur, dolum secum et insidias, et ultorem scelerum Deum, inclusit. Dimovit perfregitque custodias Pœna; angustosque per aditus et obstructos, non secus ac per apertas fores et invitantia limina, irrupit: longeque tunc illi divinitas sua, longe arcana illa cubilia sævique secessus, in quos timore, et superbiâ, et odio hominum, agebatur. Quanto nunc tutior, quanto securior eadem domus, postquam non crudelitatis, sed amoris excubiis, non altitudine et claustris, sed civium celebritate, defenditur! Ecquid ergo discimus experimento, fidissimam esse custodiam Principis ipsius innocentiam? Hæc arx inaccessa, hoc inexpugnabile munimentum, munimento non egere. Frustra se terrore succinxerit, qui septus caritate non fuerit: armis enim arma irritantur. Num autem serias tantum partes dierum in

oculis nostris cœtuque consumis? Non remissionibus tuis eadem frequentia, eademque illa socialitas interest? Non tibi semper in medio cibus, semperque mensa communis? Non ex convictu nostro mutua voluptas? Non provocas reddisque sermones? Non ipsum tempus epularum tuarum, cum frugalitas contrahat, extendit humanitas? Non enim, ante medium diem distentus solitariâ cœnâ, spectator annotatorque convivis tuis immines: nec jejunis et inanibus plenus ipse et ructans, non tam apponis, quam objicis cibos, quos dedigneris attingere; ægreque perpessus superbam illam convictûs simulationem, rursus te ad clandestinam ganeam occultumque luxum refers. Ergo non aurum, nec argentum, nec exquisita ingenia cœnarum, sed suavitatem tuam jucunditatemque, miramur; quibus nulla satietas adest, quando sincera omnia, et vera, et ornata gravitate. Neque enim aut peregrinæ superstitionis mysteria, aut obscœna petulantia, mensis Principis oberrat: sed benigna invitatio, et liberales joci, et studiorum honor. Inde tibi parcus et brevis somnus, nullumque amore nostri angustius tempus, quam quod sine nobis agis.

(50.) Sed, cum rebus tuis ut participes perfruamur, quæ habemus ipsi, quam propria, quam nostra sunt! Non enim, exturbatis prioribus dominis, omne stagnum, omnem lacum, omnem etiam saltum, immensâ possessione circumvenis; nec unius oculis flumina, fontes, maria deserviunt. Est, quod Cæsar non suum videat; tandemque imperium Principis, quam patrimonium, majus est. Multa enim ex patrimonio refert in imperium, quæ priores Principes occupabant, non ut ipsi fruerentur, sed ne quis alius. Ergo in vestigia sedesque nobilium immigrant pares domini; nec jam clarissimorum virorum receptacula habitatore servo teruntur, aut fœdâ vastitate procumbunt. Datur intueri pulcherrimas ædes, deterso situ, auctas ac vigentes. Magnum hoc tuum, non erga homines modo, sed erga tecta ipsa meritum, sistere rui-

nas, solitudinem pellere, ingentia opera, eodem quo exstructa sunt animo, ab interitu vindicare. Muta quidem illa et animâ carentia; sentire tamen et lætari videntur, quod niteant, quod frequententur, quod aliquando cœperint esse domini scientis. Circumfertur, sub nomine Cæsaris, tabula ingens rerum venalium; quo sit detestanda avaritia illius, qui tam multa concupiscebat, cum haberet supervacua tam multa. Tunc exitialis erat apud Principem, huic laxior domus, illi amœnior villa. Nunc Princeps in hæc eadem dominos quærit, ipse inducit: ipsos illos magni aliquando Imperatoris hortos, illud nunquam nisi Cæsaris suburbanum, licemur, emimus, implemus. Tanta benignitas Principis, tanta securitas temporum est, ut ille nos principalibus rebus existimet dignos, nos non timeamus, quod digni esse videmur. Nec vero emendi tantum civibus tuis copiam præbes, sed amœnissima quæque largiris et donas: ita, inquam, donas, in quæ electus, in quæ adoptatus es: transfers, quod judicio accepisti: ac nihil magis tuum credis, quam quod per amicos habes.

(51.) Idem tam parcus es in ædificando, quam diligens in tuendo. Itaque non, ut ante, immanium transvectione saxorum Urbis tecta quatiuntur; stant securæ domus, nec jam templa nutantia. Satis est tibi, nimiumque, cum successeris frugalissimo Principi; mavis recidere aliquid et amputare ex his quæ Princeps tamquam necessaria reliquit. Præterea pater tuus usibus suis detrahebat, quæ fortuna imperii dederat: tu tuis, quod pater. At quam magnificus in publicum es! Hinc porticus, inde delubra, occultâ celeritate properantur, ut non consummata, sed tantum commutata videantur. Hîc immensum latus Circi templorum pulchritudinem provocat; digna populo victore gentium sedes, nec minus ipsa visenda, quam quæ ex illâ spectabuntur: visenda autem, cum cæterâ specie, tum quod æquatus plebis ac Principis locus: siquidem per omne spatium una fa-

cies, omnia continua et paria, nec magis proprius spectandi Cæsaris suggestus, quam propria, quæ spectet. Licebit ergo civibus tuis invicem contueri: dabitur, non cubiculum Principis, sed ipsum Principem, cernere, in publico, in populo sedentem, populo, cui locorum quinque millia adjecisti. Auxeras enim numerum ejus congiarii facilitate; majoremque in posterum suscipi liberalitatis tuæ fide jusseras.

(52.) Horum unum si præstitisset alius, illi jamdudum radiatum caput, et media inter Deos sedes auro staret aut ebore; augustioribusque aris et grandioribus victimis invocaretur. Tu delubra non nisi adoraturus intras: tibi maximus honor excubare pro templis, postibusque prætexi. Sic fit, [ut Dei summum inter homines fastigium servent, cum Deorum ipse non appetas.] Itaque tuam statuam in vestibulo Jovis Optimi Maximi unam alteramve, et hanc æream, cernimus. At, paulo ante, aditus omnes, omnes gradus, totaque area, hinc auro, hinc argento relucebat, seu potius polluebatur; cum incesti Principis statuis permixta Deorum simulacra sorderent. Ergo istæ quidem æreæ et paucæ manent, manebuntque, quamdiu templum ipsum: illæ autem aureæ et innumerabiles strage et ruinâ publico gaudio litaverunt. Juvabat illidere solo superbissimos vultus, instare ferro, sævire securibus, ut si singulos ictus sanguis dolorque sequeretur. Nemo tam temperans gaudii seræque lætitiæ, quin instar ultionis videretur, cernere laceros artus, truncata membra; postremo truces horrendasque imagines abjectas, excoctasque flammis; ut, ex illo terrore et minis, in usum hominum ac voluptates ignibus mutarentur. Simili reverentiâ, Cæsar, non apud Genium tuum bonitati tuæ gratias agi, sed apud numen Jovis Optimi Maximi, pateris: illi debere, quidquid nos tibi debeamus, illius, quod bene facias, muneris esse, qui te dedit. Ante quidem ingentes hostiarum greges per Capitolinum iter, magnâ sui parte velu-

intercepti, divertere viâ cogebantur, cum sævissimi domini atrocissima effigies tanto victimarum cruore coleretur, quantum ipse humani sanguinis profundebat.

(53.) Omnia, Patres Conscripti, quæ de aliis Principibus a me aut dicuntur aut dicta sunt, eo pertinent, ut ostendam, quam longâ consuetudine corruptos depravatosque mores principatûs parens noster reformet et corrigat. Et alioqui nihil non parum grate sine comparatione laudatur. Præterea hoc primum erga optimum Imperatorem piorum civium officium est, insequi dissimiles. Neque enim satis amârint bonos Principes, qui malos satis non oderint. Adjice, quod Imperatoris nostri non aliud amplius ac diffusius meritum est, quam quod insectari malos Principes tutum est. An excidit dolori nostro modo vindicatus Nero? Permitteret, credo, famam vitamque ejus carpi, qui mortem ulciscebatur; nec, ut in se dicta, interpretaretur, quæ de simillimo dicerentur. Quare ego, Cæsar, muneribus tuis omnibus comparo, multis antepono, quod licet nobis et in præteritum de malis Imperatoribus quotidie vindicari, et futuros sub exemplo præmonere, nullum locum, nullum esse tempus, quo funestorum Principum manes a posterorum exsecrationibus conquiescant. Quo constantius, Patres Conscripti, et dolores nostros et gaudia proferamus: lætemur his, quibus fruimur; ingemiscamus illis, quæ patiebamur. Simul utrumque faciendum est sub bono Principe. Hoc secreta nostra, hoc sermones, hoc ipsæ gratiarum actiones agant; memineri ntque, sic maxime laudari incolumem Imperatorem, si priores secus meriti reprehendantur. Nam, cum de malo Principe posteri tacent, manifestum est, eadem facere præsentem.

(54.) Et quis jam locus miseræ adulationis manebat ignarus, cum laudes Imperatorum ludis etiam et commissionibus celebrarentur, saltarentur, atque in omne ludibrium effeminatis vocibus, modis, gestibus,

frangerentur? Sed illud indignum, quod eodem tempore in senatu et in scenâ, ab histriône et a consule, laudabantur. Tu procul a tui cultu ludicras artes removisti. Seria ergo te carmina, honorque æternus annalium, non hæc brevis et pudenda prædicatio colit: quin etiam tanto majore consensu in venerationem tui theatra ipsa consurgent, quanto magis de te scenæ silebunt. Sed quid ego istud admiror, cum eos quoque honores, qui tibi a nobis offeruntur, aut delibare parcissime, aut omnino soleas recusare? Nihil ante tam vulgare, tam parvum, in senatu agebatur, ut non laudibus Principum immorarentur, quibuscumque censendi necessitas accidisset. De ampliando numero gladiatorum, aut de instituendo collegio fabrorum, consulebamur: et, quasi prolatis imperii finibus, nunc ingentes arcus, excessurosque templorum fastigium titulos, nunc menses etiam, nec hos singulos, nomini Cæsarum dicabamus. Patiebantur illi, et, quasi meruissent, lætabantur. At nunc quis nostrûm, tamquam oblitus ejus de quo refertur, censendi officium Principis honore consumit? Tuæ moderationis laus hæc constantia nostra: tibi obsequimur, quod in curiam, non ad certamen adulationum, sed ad usum munusque justitiæ, convenimus, hanc simplicitati tuæ veritatique gratiam relaturi, ut te, quæ vis, velle, quæ non vis, nolle credamus. Incipimus inde, desinimus ibi, a quo incipi, in quo desini, sub alio Principe non posset. Nam plerosque ex decretis honoribus et alii non receperunt; nemo ante tantus fuit, ut crederetur noluisse decerni. Quod ego titulis omnibus speciosius reor, quando non trabibus aut saxis nomen tuum, sed monimentis æternæ laudis, inciditur.

(55.) Ibit in sæcula, fuisse Principem, cui, florenti et incolumi, nunquam nisi modici honores, sæpius nulli, decernerentur. Et sane, si velimus cum priorum temporum necessitate certare, vincemur: ingeniosior est enim ad excogitandum simulatio veritate,

servitus libertate, metus amore. Simul, cum jampridem novitas omnis adulatione consumta sit, non alius erga te novus honor superest, quam si aliquando de te tacere audeamus. Age, si quando pietas nostra silentium rupit, et verecundiam tuam vicit, quæ qualiaque decernimus nos, tu non recusas! ut appareat, non superbiâ et fastidio te amplissimos honores repudiare, qui minores non dedigneris. Pulchrius hoc, Cæsar, quam si recusares omnes: nam recusare omnes, ambitionis; moderationis est, eligere parcissimos. Quo temperamento et nobis et ærario consulis; nobis quidem, quod omni liberas suspicione; ærario autem, quod sumtibus ejus adhibes modum, ut qui exhaustum non sis innocentium bonis repleturus. Stant igitur effigies tuæ, quales olim ob egregia in rempublicam merita privatis dicabantur. Visuntur eâdem e materiâ Cæsaris statuæ, quâ Brutorum, quâ Camillorum. Nec discrepat causa. Illi enim reges hostemque victorem mœnibus depulerunt: hic regnum ipsum, quæque alia captivitas gignit, arcet ac submovet; sedemque obtinet Principis, ne sit domino locus. Ac mihi, intuenti sapientiam tuam, minus mirum videtur, quod mortales istos caducosque titulos aut depreceris, aut temperes. Scis enim, ubi vera Principis, ubi sempiterna sit gloria; ubi sint honores, in quos nihil flammis, nihil senectuti, nihil successoribus liceat. Arcus enim et statuas, aras etiam templaque, demolitur et obscurat oblivio, negligit carpitque posteritas: contra, contemtor ambitionis, et infinitæ potestatis domitor ac frenator animus ipsâ vetustate florescit, nec ab ullis magis laudatur, quam quibus minime necesse est. Præterea, ut quisquis factus est Princeps, extemplo fama ejus, incertum bona an mala, cæterum æterna est. Non ergo perpetua Principi fama quæ invitum manet, sed bona, concupiscenda est: ea porro non imaginibus et statuis, sed virtute ac meritis, prorogatur. Quin etiam leviora hæc, formam Principis figuramque, non au-

rum melius, vel argentum, quam favor hominum, exprimat teneatque. Quod quidem prolixe tibi cumulateque contingit, cujus lætissima facies et amabilis vultus in omnium civium ore, oculis, animo sedet.

(56.) Annotâsse vos credo, Patres Conscripti, jamdudum me non eligere, quæ referam: propositum est enim mihi, Principem laudare, non Principis facta. Nam laudabilia multa etiam mali faciunt; ipse laudari, nisi optimus, non potest. Quare non alia major, Imperator Auguste, gloria tua, quam quod agentibus tibi gratias nihil velandum est, nihil omittendum est. Quid est enim in principatu tuo, quod cujusquam prædicatio vel transilire vel prætervehi debeat? Quod momentum, quod immo temporis punctum, aut beneficio sterile, aut vacuum laude? Nonne omnia ejusmodi, ut is optime te laudâsse videatur, qui narraverit fidelissime? Quo fit, ut prope in immensum diffundatur oratio mea: et necdum de biennio loquor. Quam multa dixi de moderatione! et quanto plura adhuc restant! ut illud, quod secundum consulatum recepisti, quia Princeps et pater deferebat. At, postquam ad te imperii summam, et cum omnium rerum, tum etiam tui, potestatem Dii transtulerunt; tertium consulatum recusâsti, cum agere tam bonum consulem posses. Magnum est, differre honorem; gloriam, majus. Gestum consulatum mirer, an non receptum? gestum non in hoc Urbis otio, et intimo sinu pacis; sed juxta barbaras gentes; ut illi solebant, quibus erat moris paludamento mutare prætextam, ignotasque terras victoriâ sequi. Pulchrum imperio, gloriosum tibi, cum te socii atque amici, suâ in patriâ, suis in sedibus, adierunt. Decora facies! consulis, multa post sæcula, tribunal viridi cæspite exstructum, nec fascium tantum, sed pilorum signorumque honore circumdatum. Augebant majestatem præsidentis diversi postulantium habitus, ac dissonæ voces, raraque sine interprete

oratio. Magnificum est civibus jura, quid hostibus reddere? speciosum certam fori partem, quid immanes campos, sellâ curuli victorisque vestigio premere? imminere minacibus ripis tutum quietumque; quid spernere barbaros fremitus; hostilemque terrorem, non armorum magis quam togarum ostentatione, compescere? Itaque non te apud imagines, sed ipsum præsentem audientemque, consalutabant Imperatorem: nomenque, quod alii domitis hostibus, tu contemtis merèbare.

(57.) Hæc laus acti consulatûs; illa dilati, quod adhuc initio principatûs, ut jam excusatus honoribus et expletus, consulatum recusâsti; quem novi Imperatores, destinatum aliis, in se transferebant. Fuit etiam, qui, in principatûs sui fine, consulatum, quem dederat ipse, magnâ ex parte jam gestum, extorqueret et raperet. Hoc ergo honore, quem et incipientes Principes et desinentes adeo concupiscunt, ut auferant, tu, otioso ac vacante, privatis cessisti. Invidiosusne erat aut tibi tertius consulatus, aut Principi primus? Nam secundum Imperator quidem, sub Imperatore tamen, inîsti: nihilque imputari in eo vel honori potest, vel exemplo, nisi obsequium. Ita vero, quæ civitas quinquies, atque etiam sexies, consules vidit, non illos, qui, exspirante jam libertate, per vim ac tumultum creabantur, sed quibus, sepositis et absentibus, in rura sua consulatus ferebantur; in hac civitate tertium consulatum Princeps generis humani, ut prægravem, recusâsti? Tantone Papiriis etiam et Quintiis moderatior Augustus, et Cæsar, et Pater patriæ? At illos respublica ciebat. Quid? te non eadem respublica? non senatus? non consulatus ipse? qui sibi tuis humeris attolli et augescere videtur?

(58.) Non te ad exemplar ejus voco, qui continuis consulatibus fecerat longum quemdam et sine discrimine annum: his te confero, quos certum est, quoties consules fuerunt, non sibi præstitisse. Erat

in senatu ter consul, cum tu tertium consulatum recusabas. Onerosum nescio quid verecundiæ tuæ consensus noster indixerat, ut Princeps toties consul esses, quoties senator tuus: nimiâ modestiâ istud, etiam privatus, recusâsses. An consularis viri triumphalisque filius, cum tertio consul creatur, adscendit? non debitum hoc illi? non vel solâ generis claritate promeritum? Contigit ergo privatis aperire annum, fastosque reserare: et hoc quoque redditæ libertatis indicium fuit, quod consul alius, quam Cæsar, esset. Sic, exactis regibus, cœpit liber annus: sic olim servitus pulsa, privata fastis nomina induxit. Miseros ambitionis, qui ita consules semper, ut semper Principes erant! quamquam non ambitio magis quam livor et malignitas videri potest, omnes annos possidere, summumque illud purpuræ decus non nisi præcerptum præfloratumque transmittere. Tuam vero magnanimitatem, an modestiam, an benignitatem prius mirer? Magnanimitas fuit, expetito semper honore abstinere; modestia, cedere; benignitas, per alios frui.

(59.) Sed jam tempus est, te ipsi consulatui præstare, ut majorem eum suscipiendo, gerendoque augustiorem, facias. Nam sæpius recusare, ambiguam ac potius illam interpretationem habet, tamquam minorem putes. Tu quidem ut maximum recusâsti; sed hoc persuadere nemini poteris, nisi aliquando et non recusaveris. Cum arcus, cum tropæa, cum statuas deprecaris; tribuenda est verecundiæ tuæ venia; illa enim sane tibi dicantur: nunc vero postulamus, ut futuros Principes doceas inertiæ renuntiare, paulisper delicias differre, paulisper et saltem ad brevissimum tempus, ex illo felicitatis somno velut excitatos, induere prætextam, quam cum dare possent, occupârint; adscendere curulem, quam detineant; esse denique, quod concupierunt; nec ideo tantum velle consules fieri, ut fuerint. Gessisti alterum consulatum, scio: illum exercitibus, illum provinciis, il-

lum etiam cæteris gentibus poteris imputare, non potes nobis. Audivimus quidem, te omne munus consulis obiisse; sed audivimus. Diceris justissimus, humanissimus, patientissimus fuisse; sed diceris. Æquum est aliquando nos judicio nostro, nostris oculis, non famæ semper et rumoribus, credere. Quousque absentes de absente gaudebimus? Liceat experiri, an aliquid superbiæ tibi ille ipse secundus consulatus attulerit. Multum in commutandis moribus hominum medius annus valet, in Principum plus. Didicimus quidem, cui virtus aliqua contingat, omnes inesse: cupimus tamen experiri, an nunc quoque una eademque res sit, bonus consul, et bonus Princeps. Nam, præter id, quod est arduum duas easque summas simul capere potestates, tum inest utrique nonnulla diversitas, cum Principem quam simillimum esse privato, consulem quam dissimillimum, deceat.

(60.) Atque ego video, proximo anno consulatûs recusandi hanc præcipuam fuisse rationem, quod eum absens gerere non poteras: sed, jam Urbi votisque publicis redditus, quid est, in quo magis sis approbaturus, quæ quantaque fuerint, quæ desiderabamus? Parum est, ut in curiam venias, nisi et convocas; ut intersis senatui, nisi et præsides; ut censentes audias, nisi et perrogas. Vis illud augustissimum consulum aliquando tribunal majestati suæ reddere? adscende. Vis constare reverentiam magistratibus, legibus auctoritatem, modestiam postulantibus? adi. Quod enim interesset reipublicæ, si privatus esses, consulem te haberet tantum, an et senatorem; hoc nunc scito interesse, Principem te habeat tantum, an et consulem. His tot tantisque rationibus, quamquam multum reluctata, verecundia Principis nostri tandem tamen cessit. At quemadmodum cessit? Non, se ut privatis, sed ut privatos pares sibi faceret. Recepit enim tertium consulatum, ut daret. Noverat moderationem hominum, noverat pudorem, qui non

sustinerent tertio consules esse, nisi cum ter consule. Bellorum istud sociis olim, periculorum consortibus, parce tamen tribuebatur; quod tu singularibus viris, ac de te quidem bene ac fortiter meritis præstitisti, sed in togâ meritis. Utriusque curâ, utriusque vigilantiâ obstrictus es, Cæsar. Sed in Principe rarum, ac prope insolitum est, ut se putet obligatum, aut, si putet, amet. Debes ergo, Cæsar, et solvis. Sed, cum ter consules facis, non tibi magnus Princeps, sed non ingratus amicus, videris. Quin etiam perquam modica quædam civium merita, fortunæ tuæ viribus, in majus extollis. Efficis enim, ut tantum tibi quisque præstitisse videatur, quantum a te recepit. Quid isti benignitati precer, nisi ut semper obligeris, incertumque facias, utrum magis expediat civibus tuis debere tibi, an præstitisse?

(61.) Equidem illum antiquum senatum contueri videbar, cum, ter consule assidente, tertio consulem designatum rogari sententiam cernerem. Quanti tunc illi, quantusque tu! Accidit quidem, ut corpora quamlibet ardua et excelsa, procerioribus admota, decrescant; item, ut altissimæ civium dignitates, collatione fastigii tui, quasi deprimantur; quantoque propius ad magnitudinem tuam adscenderint, tantum etiam a suâ descendisse videantur. Illos tamen tu, quamquam non potuisti tibi æquare, cum velles, adeo in edito collocâsti, ut tantum super cæteros, quantum infra te, cernerentur. Si unius tertium consulatum eumdem in annum, in quem tuum, contulisses, ingentis animi specimen haberetur. Ut enim felicitatis est, quantum velis, posse; sic magnitudinis, velle, quantum possis. Laudandus quidem et ille, qui tertium consulatum meruit; sed magis, sub quo meruit: magnus memorandusque, qui tantum præmium cepit; sed major, qui capienti dedit. Quid, quod duos pariter tertio consulatu, duos [collegii] tui sanctitate decorâsti? ut sit nemini dubium, hanc tibi præcipuam caussam fuisse extendendi consulatûs tui, ut

duorum consulatus amplecteretur, et collegam te non uni daret. Uterque nuper consulatum alterum gesserat, a patre tuo (id est, quanto minus quam a te?) datum: utriusque adhuc oculis paulo ante dimissi fasces oberrabant: utriusque sollennis ille lictorum et prænuntius clamor auribus insederat; cum rursus curulis, rursusque purpura: ut olim, cum hostis in proximo, et in summum discrimen adducta respublica expertum honoribus virum posceret, non consulatus hominibus iisdem, sed iidem homines consulatibus, reddebantur. Tanta tibi benefaciendi vis, ut indulgentia tua necessitates æmuletur. Modo prætextas exuerant; resumant: modo lictores abire jusserant; revocent: modo gratulantes amici recesserant; revertantur. Hominisne istud ingenium est, hominis potestas, renovare gaudia, redintegrare lætitiam, nullam requiem gratulationibus dare, neque alia repetendis consulatibus intervalla permittere, nisi dum finiuntur? Facias ista semper; nec unquam in hoc opere aut animus tuus aut fortuna lassetur. Des quam plurimis tertios consulatus; et, cum plurimis tertios consulatus dederis, semper tamen plures, quibus debeas dare, supersint.

(62.) Omnium quidem beneficiorum, quæ merentibus tribuuntur, non ad ipsos gaudium magis quam ad similes redundat: præcipue tamen ex horum consulatu, non ad partem aliquam senatûs, sed ad totum senatum, tanta lætitia pervenit, ut eumdem honorem omnes sibi et dedisse et accepisse videantur. Nempe enim hi sunt, quos senatus, cum publicis sumtibus minuendis optimum quemque præficeret, elegit, et quidem primos. Hoc est igitur, hoc est, quod penitus illos animo Cæsaris insinuavit. An parum sæpe experti sumus, hanc esse rerum conditionem, ut senatûs favor apud Principem aut prosit, aut noceat? Nonne, paulo ante, nihil magis exitiale erat, quam illa Principis cogitatio? "Hunc senatus probat; hic senatui carus est." Oderat, quos nos ama-

remus; sed et nos, quos ille. Nunc inter Principem senatumque dignissimi cujusque caritate certatur. Demonstramus invicem, credimus invicem; quodque maximum amoris mutui signum est, eosdem amamus. Proinde, Patres Conscripti, favete aperte, diligite constanter. Non jam dissimulandus est amor, ne noceat; non premendum odium, ne prosit. Eadem Cæsar, quæ senatus, probat improbatque. Vos ille præsentes, vos etiam absentes, in consilio habet. Tertio consules fecit, quos vos elegeratis; et fecit hoc ordine, quo electi a vobis erant. Magnus uterque honor vester, sive eosdem maxime diligit, quos scit vobis esse carissimos; sive illis neminem præfert, quamvis aliquem magis amet. Proposita sunt senioribus præmia, juvenibus exempla: adeant, frequentent securas tandem ac patentes domos: quisquis probatos senatui viros suspicit, hic maxime Principem promeretur. Sibi enim accrescere putat, quod cuique adstruatur: nullamque in eo gloriam ponit, quod sit omnibus major, nisi maximi fuerint, quibus major est. Persta, Cæsar, in istâ ratione propositi; talesque nos crede, qualis fama cujusque est. Huic aures, huic oculos, intende: ne respexeris clandestinas existimationes, nullisque magis quam audientibus insidiantes susurros. Melius omnibus quam singulis creditur: singuli enim decipere et decipi possunt; nemo omnes, neminem omnes fefellerunt.

(63.) Revertor jam ad consulatum tuum; etsi sunt quædam ad consulatum quidem pertinentia, ante consulatum tamen: imprimis, quod comitiis tuis interfuisti, candidatus, non consulatûs tantum, sed immortalitatis, et gloriæ, et exempli, quod sequerentur boni Principes, mali mirarentur. Vidit te populus Romanus in illâ vetere potestatis suæ sede: perpessus es longum illud carmen comitiorum, nec jam irridendam moram: consulque sic factus es, ut unus ex nobis, quos facis consules. Quotusquisque Princip-

antecedentium honorem istum aut consulatui habuit, aut populo? Non alii, marcidi somno, hesternâque cœnâ redundantes, comitiorum suorum nuntios opperiebantur? alii sane pervigiles et insomnes, sed intra cubilia sua, illis ipsis consulibus, a quibus consules renuntiabantur, exsilia et cædem machinabantur? O prava et inscia veræ majestatis ambitio, concupiscere honorem, quem dedigneris, dedignari, quem concupieris: cumque ex proximis hortis Campum et comitia prospectes, sic ab illis abesse, tamquam Danubio Rhenoque dirimare! Averseris tu honori tuo sperata suffragia, renuntiarique te consulem jussisse contentus, liberæ civitatis ne simulationem quidem serves? Abstineas denique comitiis, abstrusus atque abditus, quasi illic tibi non consulatus detur, sed abrogetur imperium? Hæc persuasio superbissimis dominis erat, ut sibi viderentur Principes esse desinere, si quid facerent tamquam senatores. Plerique tamen, non tam superbiâ, quam metu quodam, submovebantur. An, stuprorum sibi incestarumque noctium conscii, auspicia polluere, sacratumque Campum nefario auderent contaminare vestigio? Non adeo Deos hominesque contemserant, ut, in illâ spatiosissimâ sede, hominum Deorumque conjectos in se oculos ferre ac perpeti possent. Tibi contra et moderatio tua suasit, et sanctitas, ut te et religioni Deorum et judiciis hominum exhiberes.

(64.) Alii consulatum, ante quam acciperent, tu, et dum accipis, meruisti. Peracta erant sollennia comitiorum, si Principem cogitares; jamque se omnis turba commoverat, cum tu, mirantibus cunctis, accedis ad consulis sellam: adigendum te præbes in verba Principibus ignota, nisi cum jurare cogerent alios. Vides, quam necessarium fuerit consulatum non recusare? Non putâssemus istud facturum te fuisse, si recusâsses. Stupeo, Patres Conscripti, necdum satis aut oculis meis aut auribus credo: atque identidem me, an audierim, an viderim, interrogo.

Imperator ergo, et Cæsar, et Augustus, pontifex maximus, stetit ante gremium consulis! seditque consul, Principe ante se stante! et sedit inturbatus, interritus, et tamquam ita fieri soleret! Quin etiam sedens stanti præivit jusjurandum; et ille juravit, expressit, explanavitque verba, quibus caput suum, domum suam, si sciens fefellisset, Deorum iræ consecraret. Ingens, Cæsar, et par gloria tua, sive fecerint istud postea Principes, sive non fecerint. Ullane satis prædicatio digna est, idem tertio consulem fecisse, quod primo? idem Principem, quod privatum? idem Imperatorem, quod sub Imperatore? Nescio jam, nescio, pulchriusne sit istud, quod præeunte nullo, an hoc, quod alio præeunte jurâsti.

(65.) In Rostris quoque simili religione ipse te legibus subjecisti; legibus, Cæsar, quas nemo Principi scripsit. Sed tu nihil amplius vis tibi licere, quam nobis: sic fit, ut nos tibi plus velimus. Quod ergo nunc primum audio, nunc primum disco, non est Princeps supra leges, sed leges supra Principem; idemque Cæsari consuli, quod cæteris, non licet. Jurat in legem, attendentibus Diis; nam cui magis quam Cæsari attendant? Jurat, observantibus his, quibus idem jurandum est; non ignarus alioqui, nemini religiosius, quod juraverit, custodiendum, quam cujus maxime interest, non pejerari. Itaque et abiturus consulatu jurâsti, te nihil contra leges fecisse. Magnum hoc erat, cum promitteres; majus, postquam præstitisti. Jam toties procedere in Rostra, inadscensumque illum superbiæ Principum locum terere, hîc suscipere, hîc ponere magistratus, quam dignum te, quamque diversum consuetudine illorum, qui pauculis diebus gestum consulatum, immo non gestum, abjiciebant per edictum! Hoc pro concione, pro Rostris, pro jurejurando; scilicet ut primis extrema congruerent; utque hoc solo intelligerentur ipsi consules fuisse, quod alii non fuissent.

(66.) Non transilivi, Patres Conscripti, Principis

nostri consulatum; sed eumdem in locum contuli, quidquid de jurejurando dicendum erat. Neque enim, ut in sterili jejunâque materiâ, eamdem speciem laudis diducere ac spargere, atque identidem tractare, debemus. Illuxerat primus consulatûs tui dies, quo tu, curiam ingressus, nunc singulos, nunc universos, adhortatus es resumere libertatem, capessere quasi communis imperii curas, invigilare publicis utilitatibus, et insurgere. Omnes ante te eadem ista dixerunt: nemini tamen ante te creditum est. Erant sub oculis naufragia multorum, quos insidiosâ tranquillitate provectos improvisus turbo perculerat. Quod enim tam infidum mare, quam blanditiæ Principum illorum, quibus tanta levitas, tanta fraus, ut facilius esset iratos quam propitios habere? Te vero, securi et alacres, quo vocas, sequimur. Jubes esse liberos; erimus. Jubes, quæ sentimus, promere in medium; proferemus. Neque enim adhuc ignaviâ quâdam et insito torpore cessavimus: terror, et metus, et misera illa ex periculis facta prudentia monebat, ut a republicâ (erat autem omnino nulla respublica) oculos, aures, animos, averteremus. At nunc, tuâ dextrâ tuisque promissis freti et innixi, obsepta diutinâ servitute ora reseramus, frenatamque tot malis linguam resolvimus. Vis enim tales esse nos, quales jubes; nihilque exhortationibus tuis fucatum, nihil subdolum denique, quod credentem fallere paret, non sine periculo fallentis. Neque enim unquam deceptus est Princeps, nisi qui prius ipse decepit.

(67.) Equidem hunc parentis publici sensum, cum ex oratione ejus, tum pronuntiatione ipsâ, perspexisse videor. Quæ enim illa gravitas sententiarum! quam inaffectata veritas verborum! quæ asseveratio in voce! quæ affirmatio in vultu! quanta in oculis, habitu, gestu, toto denique corpore, fides! Tenebit ergo semper, quod suaserit: scietque nos, quoties libertatem, quam dedit, experiemur, sibi

parere. Nec verendum est, ne incautos putet, si fidelitate temporum constanter utamur, quos meminit sub malo Principe aliter vixisse. Nuncupare vota et pro æternitate imperii, et pro salute civium, immo pro salute Principum, ac propter illos pro æternitate imperii, solebamus. Hæc pro imperio nostro, in quæ sint verba suscepta, operæ pretium est annotare: "Si bene rempublicam et ex utilitate omnium rexeris." Digna vota, quæ semper suscipiantur, semperque solvantur. Egit cum Diis, ipso te auctore, Cæsar, respublica, ut te sospitem incolumemque præstarent, si tu cæteros præstitisses: si contra, illi quoque a custodiâ tui capitis oculos dimoverent, teque relinquerent votis, quæ non palam susciperentur. Alii se superstites reipublicæ optabant, faciebantque: tibi salus tua invisa est, si non sit cum reipublicæ salute conjuncta. Nihil pro te pateris optari, nisi expediat optantibus: omnibusque annis in consilium de te Deos mittis; exigisque, ut sententiam suam mutent, si talis esse desieris, qualis electus es. Sed ingenti conscientiâ, Cæsar, pacisceris cum Diis, ut te, si mereberis, servent; cum scias, an merearis, neminem magis quam Deos scire. Nonne vobis, Patres Conscripti, hæc diebus ac noctibus agitare secum videtur? "Ego quidem in me, si omnium utilitas ita posceret, etiam præfecti manum armavi: sed ne Deorum quidem aut iram aut negligentiam deprecor: quæso immo et obtestor, ne unquam pro me vota respublica invita suscipiat; aut, si susceperit invita, ne debeat."

(68.) Capis ergo, Cæsar, salutis tuæ gloriosissimum fructum ex consensu Deorum. Nam, cum excipias, ut "ita demum te Dii servent, si bene rempublicam et ex utilitate omnium rexeris;" certus es, te bene rempublicam gerere, cum servent. Itaque securus tibi et lætus dies exit, qui Principes alios curâ et metu distinebat, cum, suspensi et attoniti, parumque confisi patientiâ nostrâ, hinc atque inde

publicæ servitutis nuntios exspectarent. Ac, si forte aliquos flumina, nives, venti præpedîssent, statim hoc illud esse credebant, quod merebantur: nec erat discrimen ullum pavoris; propterea quod, cum a malo Principe tamquam successor timeatur, quisquis est dignior; cum sit nemo non dignior, omnes timentur. Tuam securitatem non mora nuntiorum, non literarum tarditas differt. Scis tibi ubique jurari, cum ipse juraveris omnibus. Nemo hoc sibi non præstat. Amamus quidem te, in quantum mereris; istud tamen non tui facimus amore, sed nostri: nec unquam illucescat dies, quo pro te nuncupet vota non utilitas nostra, sed fides, Cæsar. Turpis tutela Principis, cui potest imputari. Queri libet, quod in secreta nostra non inquirant Principes, nisi quos odimus. Nam, si eadem cura bonis, quæ malis esset, quam ubique admirationem tui, quod gaudium exsultationemque deprehenderes! quos omnium cum conjugibus ac liberis, quos etiam cum domesticis aris focisque, sermones! Scires mollissimis illis auribus parci. Et alioqui, cum sint odium amorque contraria, hoc perquam simile habent, quod ibi intemperantius amamus bonos Principes, ubi liberius malos odimus.

(69.) Cepisti tamen et affectûs nostri et judicii experimentum, quantum maximum præsens capere potuisti, illo die, quo sollicitudini pudorique candidatorum ita consuluisti, ne ullius gaudium alterius tristitia turbaret. Alii cum lætitiâ, alii cum spe, recesserunt: multis gratulandum, nemo consolandus fuit. Nec ideo segnius juvenes nostros exhortatus es, senatum circuirent, senatui supplicarent, atque ita a Principe sperarent honores, si a senatu petîssent. Quo quidem in loco, si quibus opus exemplo, adjecisti, ut te imitarentur. Arduum, Cæsar, exemplum, et quod imitari non magis quisque candidatorum, quam Principum, possit. Quis enim vel uno die reverentior senatûs candidatus, quam tu, cum omni vitâ, tum illo ipso tempore, quo judicas de candida-

tis? An aliud a te, quam senatûs reverentia, obtinuit, ut juvenibus clarissimæ gentis debitum generi honorem, sed antequam deberetur, offerres? Tandem ergo nobilitas non obscuratur, sed illustratur a Principe: tandem illos ingentium virorum nepotes, illos posteros libertatis, nec terret Cæsar, nec pavet: quin immo festinatis honoribus amplificat atque auget, et majoribus suis reddit. Si quid usquam stirpis antiquæ, si quid residuæ claritatis; hoc amplexatur, et refovet, et in usum reipublicæ promit. Sunt in honore hominum, et in [honore] famæ, magna nomina ex tenebris oblivionis, indulgentiâ Cæsaris, cujus est, ut nobiles et conservet et efficiat.

(70.) Præfuerat provinciæ quæstor unus ex candidatis, inque eâ civitatis amplissimæ reditus egregiâ constitutione fundaverat. Hoc senatui allegandum putâsti. Cur enim, te Principe, qui generis tui claritatem virtute superâsti, deterior esset conditio eorum qui posteros habere nobiles mererentur, quam eorum qui parentes habuissent? O te dignum, qui de magistratibus nostris semper hæc nunties, nec pœnis malorum, sed bonorum præmiis, bonos facias! Accensa est juventus, erexitque animos ad æmulandum, quod laudari videbat: nec fuit quisquam, quem non hæc cogitatio subiret, cum sciret, quidquid a quoque in provinciis bene fieret, omnia te scire. Utile est, Cæsar, et salutare præsidibus provinciarum, hanc habere fiduciam: paratum esse sanctitati, industriæ suæ, maximum præmium, judicium Principis, suffragium Principis. Adhuc autem quamlibet sincera rectaque ingenia, etsi non detorquebat, hebetabat tamen misera, sed vera reputatio. Vides enim: "Si quid bene fecero, nesciet Cæsar; aut, si scierit, testimonium non reddet." Ita eadem illa seu negligentia seu malignitas Principum, cum male consultis impunitatem, recte factis nullum præmium polliceretur, nec illos a crimine, et hos deterrebat a laude. At nunc, si bene aliquis provinciam rexerit, huic quæsita virtute dignitas

offertur. Patet enim omnibus honoris et gloriæ campus: ex hoc quisque, quod cupit, petat, et, assecutus, sibi debeat. Provinciis quoque, in posterum, et injuriarum metum, et accusandi necessitatem, remisisti. Nam, si profuerint, quibus gratias egerint, de nullo queri cogentur. Et alioqui liquet, nihil magis prodesse candidato ad sequentes honores, quam peractos. Optime magistratus magistratu, honore honor, petitur. Volo ego, qui provinciam rexerit, non tantum codicillos amicorum, nec urbanâ conjuratione eblanditas preces, sed decreta coloniarum, decreta civitatum, alleget. Bene suffragiis consularium virorum urbes, populi, gentes, inseruntur. Efficacissimum pro candidato genus est rogandi, gratias agere.

(71.) Jam quo assensu senatûs, quo gaudio, exceptum est, cum candidatis, ut quemque nominaveras, osculo occurreres, devexus quidem in planum, et quasi unus ex gratulantibus! Te mirer magis, an improbem illos, qui effecerunt, ut istud magnum videretur? cum, velut affixi curulibus suis, manum tantum, et hanc cunctanter et pigre, et imputantibus similes, promerent. Contigit ergo oculis nostris insolita facies, Principis æquati candidatis, et simul stantis: contigit intueri parem accipientibus honorem, qui dabat. Quod factum tuum a cuncto senatu quam verâ acclamatione celebratum est, "Tanto major, tanto augustior!" Nam, cui nihil ad augendum fastigium superest, hic uno modo crescere potest, si se ipse submittat, securus magnitudinis suæ. Neque enim ab ullo periculo fortuna Principum longius abest, quam ab humilitatis. Mihi quidem non tam humanitas tua, quam intentio ejus, admirabilis videbatur: quippe cum orationi oculos, vocem, manum, commodares; ut si alii eadem ista mandâsses, omnes comitatis numeros obibas. Atque etiam, cum suffragatorum nomina honore, quo solent, exciperentur, tu quoque inter excipientes eras; et ex ore Principis ille senatorius assensus audiebatur: quodque apud Principem perhibere testimonium merenti-

bus gaudebamus, perhibebatur a Principe. Faciebas ergo, cum diceres, optimos: nec ipsorum modo vita a te, sed judicium senatûs, comprobabatur; [ornarique se non illos magis,] quos laudabas, lætabatur.

(72.) Nam, quod precatus es, ut illa ipsa ordinatio comitiorum "bene ac feliciter eveniret nobis, reipublicæ, tibi;" nonne tale est, ut nos hunc ordinem votorum convertere debeamus? Deos denique obsecrare, ut omnia, quæ facis, quæque facies, prospere cedant "tibi, reipublicæ, nobis?" vel, si brevius sit optandum, ut uni tibi, in quo et respublica et nos sumus? Fuit tempus, ac nimium diu fuit, quo alia adversa, alia secunda, Principi et nobis: nunc communia tibi nobiscum tam læta, quam tristia; nec magis sine te nos esse felices, quam tu sine nobis potes. An, si posses, in fine votorum adjecisses, ut ita precibus tuis Dii annuerent, si judicium nostrum mereri perseverâsses? Adeo nihil tibi amore civium antiquius, ut ante a nobis, deinde a Diis, atque ita ab illis amari velis, si a nobis ameris. Et sane priorum Principum exitus docuit, ne a Diis quidem amari, nisi quos homines ament. Arduum erat has precationes tuas laudibus adæquare: adæquavimus tamen. Qui amoris ardor, qui stimuli, quæ faces illas nobis acclamationes subjecerunt! Non nostri, Cæsar, ingenii, sed tuæ virtutis tuorumque meritorum, voces fuerunt; quas nulla unquam adulatio invenit, nullus cujusquam terror expressit. Quem sic timuimus, ut hæc fingeremus? quem sic amavimus, ut hæc fateremur? Nôsti necessitatem servitutis: quando simile aliquid audîsti, et quando dixisti? Multa quidem excogitat metus, sed quæ appareant quæsita ab invitis; aliud sollicitudinis, aliud securitatis, ingenium est; alia tristium inventio, alia gaudentium; neutrum simulationes expresserint. Habent sua verba miseri, sua verba felices; utque maxime eadem ab utrisque dicantur, aliter dicuntur.

(73.) Testis ipse es, quæ in omnium ore lætiti-

Non amictus cuiquam, non habitus, quem modo extulerat. Inde resultantia vocibus tecta, nihilque tantis clamoribus satis clausum. Quis tunc non e vestigio suo exsiluit? quis exsiluisse sensit? Multa fecimus sponte, plura instinctu quodam et imperio. Nam gaudio quoque cogendi vis inest. Num ergo modum ei tua saltem modestia imposuit? Nam, quanto magis a te reprimebatur, exarsimus, non contumaciâ, Cæsar: sed, ut in tuâ potestate est, an gaudeamus; ita, in quantum, nec in nostrâ. Comprobâsti et ipse acclamationum nostrarum fidem lacrymarum tuarum veritate. Vidimus humescentes oculos tuos, demissumque gaudio vultum, tantumque sanguinis in ore, quantum in animo pudoris. Atque hoc magis incensi sumus, ut precaremur, ne quando tibi non eadem causa lacrymarum, utque nunquam frontem tuam abstergeres. Hoc ipsum templum, has sedes nobis quasi responsuras interrogemus, viderintne unquam Principis lacrymas: at senatûs sæpe viderunt. Onerâsti futuros Principes; sed et posteros nostros. Nam et hi a Principibus suis exigent, ut eadem audire mereantur; et illi, quod non audiant, indignabuntur.

(74.) Nihil magis possum proprie dicere, quam quod dictum est a cuncto senatu: "O te felicem!" Quod cum diceremus, non opes tuas, sed animum, mirabamur. Est enim demum vera felicitas, felicitate dignum videri. Sed, cum multa illo die dicta sunt sapienter et graviter, tum vel imprimis hoc, "Crede nobis; crede tibi." Magnâ hoc fiduciâ nostri, majore tamen tui, diximus. Alius enim fortasse alium, ipsum se nemo deceperit. Introspiciat modo vitam; seque, quid mereatur, interroget. Proinde dabat vocibus nostris fidem apud optimum Principem, quod apud malos detrahebat. Quamvis enim faceremus, quæ amantes solent, illi tamen, non amari se, credebant sibi. Super hæc, precati sumus, ut "sic te amarent Dii, quemadmodum tu nos." Quis

hoc aut de se, aut Principi diceret mediocriter amanti? Pro nobis ipsis quidem hæc fuit summa votorum, ut "nos sic amarent Dii, quomodo tu." Estne verum, quod inter ista clamavimus, "O nos felices!" Quid enim felicius nobis, quibus non jam illud optandum est, ut nos diligat Princeps, sed Dii, quemadmodum Princeps? Civitas religionibus dedita, semperque Deorum indulgentiam pietate merita, nihil felicitati suæ putat adstrui posse, nisi ut Dii Cæsarem imitentur.

(75.) Sed quid singula consector et colligo? quasi vero aut oratione complecti, aut memoriâ consequi possim, quæ vos, Patres Conscripti, ne qua interciperet oblivio, et in publica Acta mittenda, et incidenda in ære, censuistis. Ante, orationes Principum tantum ejusmodi genere monimentorum mandari æternitati solebant: acclamationes quidem nostræ parietibus curiæ claudebantur. Erant enim, quibus nec senatus gloriari, nec Princeps possent. Has vero et in vulgus exire, et posteris prodi, cum ex utilitate, tum ex dignitate publicâ fuit; primum, ut orbis terrarum pietatis nostræ adhiberetur testis et conscius; deinde, ut manifestum esset, audere nos de bonis malisque Principibus, non tantum post ipsos, judicare; postremo, ut experimento cognosceretur, et ante nos gratos, sed miseros, fuisse; quibus, esse nós gratos, probare antea non licuit. At quâ contentione, quo nisu, quibus clamoribus, expostulatum est, ne affectus nostros, ne tua merita supprimeres! denique, ut in posterum exemplo provideres! Discant et Principes acclamationes veras falsasque discernere; habeantque muneris tui, quod jam decipi non poterunt. Non instruendum illis iter ad bonam famam, sed non deserendum; non submovenda adulatio, sed non reducenda est. Certum est, et quæ facere, et quæ debeant audire, si faciant. Quid nunc ego super ea, quæ sum cum toto senatu precatus, pro senatu precer, nisi ut hæreat animo tuo

gaudium, quod tunc oculis protulisti? Ames illum diem, et tamen vincas: nova merearis, nova audias: eadem enim dici, nisi ob eadem facta, non possunt.

(76.) Jam quam antiquum, quam consulare, quod triduum totum senatus sub exemplo tui sedit, cum interea nihil præter consulem ageres! Interrogavit quisque, quod placuit: dissentire, discedere, et copiam judicii sui reipublicæ facere, tutum fuit: consulti omnes, atque etiam dinumerati sumus: vicitque sententia non prima, sed melior. At quis antea loqui, quis hiscere audebat, præter miseros illos, qui primi interrogabantur? Cæteri quidem, defixi et attoniti, ipsam illam mutam ac sedentariam assentiendi necessitatem, quo cum dolore animi, quo cum totius corporis horrore, perpetiebantur! Unus solusque censebat, quod sequerentur omnes, et omnes improbarent, in primis ipse, qui censuerat. Adeo nulla magis omnibus displicent, quam quæ sic fiunt, tamquam omnibus placeant. Fortasse Imperator in senatu ad reverentiam ejus componebatur: cæterum, egressus, statim se recipiebat in Principem; omniaque consularia officia abigere, negligere, contemnere solebat. Ille vero, ita consul ut si tantum consul foret, nihil infra se putabat, nisi quod infra consulem esset. Ac, primum, ita domo progrediebatur, ut illum nullus apparatus arrogantiæ principalis, nullus præcursorum tumultus, detineret. Una erat in limine mora, consultare aves, revererique numinum monitus. Nemo proturbabatur, nemo submovebatur: tanta viatoribus quies, tantus pudor fascibus, ut plerumque aliena turba subsistere et consulem et Principem cogeret. Ipsius quidem officium tam modicum, tam temperatum, ut antiquus aliquis magnusque consul sub bono Principe incedere videretur.

(77.) Iter illi sæpius in forum, frequenter tamen et in Campum. Nam comitia consulum obibat ipse; et tantum ex renuntiatione eorum voluptatis, quan-

tum prius ex destinatione, capiebat. Stabant candidati ante curulem Principis, ut ipse ante consulis steterat: adigebanturque in verba, in quæ paulo ante ipse juraverat Princeps; qui tantum putat esse in jurejurando, ut illud et ab aliis exigat. Reliqua pars diei tribunali dabatur. Ibi vero quanta religio æquitatis! quanta legum reverentia! Adibat aliquis ut Principem? respondebat, se consulem esse. Nullius ab eo magistratûs jus, nullius auctoritas imminuta est: aucta etiam; siquidem pleraque ad prætores remittebat; atque ita, ut collegas vocaret; non quia populare gratumque audientibus, sed quia ita sentiebat. Tantum dignationis in ipso honore ponebat, ut non amplius esse censeret, quod aliquis collega appellaretur a Principe, quam quod prætor esset. Ad hæc, tam assiduus in tribunali, ut labore refici ac reparari videretur. Quis nostrûm idem curæ, idem sudoris sumit? quis adeo expetitis honoribus aut deservit, aut sufficit? Et sane æquum est, tantum cæteris præstare consulibus ipsum, qui consules facit: quippe etiam Fortunæ videbatur indignum, si posset honores dare, qui gerere non posset. Facturus consules doceat, accepturisque amplissimum honorem persuadeat, scire se, quid sit, quod daturus sit: sic [fit,] ut illi quoque sciant, quid acceperint.

(78.) Quo justius senatus, ut susciperes quartum consulatum, et rogavit et jussit. Imperii hoc verbum, non adulationis esse, obsequio tuo crede; quod non aliâ in re magis aut senatus exigere a te, aut tu præstare senatui debes. Ut enim cæterorum hominum, ita Principum, illorum etiam qui Dii sibi videntur, ævum omne et breve et fragile est. Itaque optimum quemque niti et contendere decet, ut post se quoque reipublicæ prosit, moderationis scilicet justitiæque monimentis, quæ plurima statuere consul potest. Hæc nempe intentio tua, ut libertatem revoces ac reducas. Quem ergo honorem magis amare, quod nomen usurpare sæpius debes, quam quod

primum invenit recuperata libertas? Non est minus civile, et Principem esse pariter et consulem, quam tantum consulem. Habe etiam rationem verecundiæ collegarum tuorum; collegarum, inquam: ita enim et ipse loqueris, et nos loqui vis. Onerosa erit modestiæ illorum tertii consulatûs sui recordatio, donec te consulem videant. Neque enim potest non nimium esse privatis, quod Principi satis est. Annuas, Cæsar, optantibus; quibusque apud Deos adesse consuêsti, quorum potes ipse, votorum compotes facias.

(79.) Fortasse sufficiat tibi tertius consulatus: sed nobis tanto minus sufficit. Ille nos instituit et induxit, ut te iterum iterumque consulem habere cupiamus. Remissius istud contenderemus, si adhuc non sciremus, qualis esses futurus. Tolerabilius fuit, experimentum tui nobis, quam usum, negari. Dabiturne rursus videre consulem illum? Audiet et reddet, quas proxime, voces? præstabitque gaudium, quantum ipse percipiet? Præsidebit lætitiæ publicæ, auctor ejus et causa? tentabitque affectus nostros, ut solet, cohibere, nec poterit? Erit pietati senatûs cum modestiâ Principis felix speciosumque certamen, seu fuerit victa, seu vicerit? Equidem incognitam quamdam, proximâque majorem, præsumo lætitiam. Quis enim est tam imbecilli ingenio, qui non tanto meliorem consulem speret, quanto sæpius fuerit? Alius labores, si non continuo se desidiæ ac voluptati dedisset, otio tamen et quiete recreâsset: hic, consularibus curis exsolutus, principales resumsit; tam diligens temperamenti, ut nec consulis officium Princeps, nec Principis consul, appeteret. Videmus, ut provinciarum desideriis, ut singularum etiam civitatum precibus, occurrat. Nulla in audiendo difficultas, nulla in respondendo mora: adeunt statim, dimittuntur statim: tandemque Principis fores exclusa legationum turba non obsidet.

(80.) Quid? in omnibus cognitionibus, quam

mitis severitas, quam non dissoluta clementia! Non locupletando fisco sedes; nec aliud tibi sententiæ tuæ pretium, quam bene judicâsse. Stant ante te litigatores, non de fortunis suis, sed de tuâ existimatione, solliciti; nec tam verentur, quid de causâ suâ, quam quid de moribus, sentias. O vere Principis, atque etiam consulis, reconciliare æmulas civitates, tumentesque populos non imperio magis quam ratione compescere; intercedere iniquitatibus magistratuum, infectumque reddere, quidquid fieri non oportuerit; postremo, velocissimi sideris more, omnia invisere, omnia audire, et, undecumque invocatum, statim, velut numen, adesse et assistere! Talia esse crediderim, quæ ipse mundi parens temperat nutu, si quando oculos demisit in terras, et facta mortalium inter divina opera numerare dignatus est: quâ nunc parte curarum liber solutusque, cœlo tantum vacat, postquam te dedit, qui erga omne hominum genus vice suâ fungereris. Fungeris enim, sufficisque mandanti, cum tibi dies omnis summâ cum utilitate nostrâ, cum tuâ laude, condatur.

(81.) Quod si quando cum influentibus negotiis paria fecisti, instar refectionis existimas mutationem laboris. Quæ enim remissio tibi, nisi lustrare saltus, excutere cubilibus feras, superare immensa montium juga, et horrentibus scopulis gradum inferre, nullius manu, nullius vestigio adjutum; atque inter hæc piâ mente adire lucos, et occursare numinibus? Olim hæc experientia juventutis, hæc voluptas erat: his artibus futuri duces imbuebantur: certare cum fugacibus feris cursu, cum audacibus robore, cum callidis astu: nec mediocre pacis decus habebatur submota campis irruptio ferarum, et obsidione quâdam liberatus agrestium labor. Usurpabant gloriam istam illi quoque Principes, qui obire non poterant: usurpabant autem, ut domitas fractasque claustris feras, ac deinde in ipsorum quidem ludibrium emissas, mentitâ sagacitate colligerent.

Huic par capiendi quærendique sudor, summusque et idem gratissimus labor invenire. Enimvero, si quando placuit idem corporis robur in maria proferre, non ille fluitantia vela aut oculis sequitur aut manibus; sed nunc gubernaculis assidet, nunc cum valentissimo quoque sodalium certat frangere fluctus, domitare ventos reluctantes, remisque transire obstantia freta.

(82.) Quantum dissimilis illi, qui non Albani lacûs otium, Baianique torporem et silentium ferre, non pulsum saltem fragoremque remorum perpeti poterat, quin, ad singulos ictus, turpi formidine horresceret! Itaque procul ab omni sono, inconcussus ipse et immotus, religato revinctoque navigio, non secus ac piaculum aliquod, trahebatur. Fœda facies, cum populi Romani Imperator alienum cursum, alienumque rectorem, velut captâ nave, sequeretur. Nec deformitate istâ saltem flumina carebant atque amnes. Danubius ac Rhenus tantum illud nostri dedecoris vehere gaudebant, non minore cum pudore imperii, quod hæc Romanæ aquilæ, Romana signa, Romana denique ripa, quam quod hostium, prospectarent; hostium, quibus moris est, eadem illa nunc rigentia gelu flumina, aut campis superflua, nunc liquida ac deferentia, lustrare navigiis, nandoque superare. Nec vero laudaverim per se magnopere duritiem corporis ac lacertorum: sed, si his validior toto corpore animus imperitet, quem non fortunæ indulgentiæ molliant, non copiæ principales ad segnitiem luxumque detorqueant; tunc ego, seu montibus seu mari exerceatur, et lætum opere corpus, et crescentia laboribus membra, mirabor. Video enim jam inde antiquitus maritos Dearum, ac Deorum liberos, nec dignitate nuptiarum [* *] magis quam his artibus inclaruisse. Simul cogito, cum sint ista ludus et avocamentum hujus, quæ quantæque sint illæ seriæ et intentæ, et a quibus se in tale otium recipit, voluptates. Sunt enim voluptates, quibus optime

de cujusque gravitate, sanctitate, temperantiâ, creditur. Nam quis adeo dissolutus, cujus non occupationibus aliqua species severitatis incidat? Otio prodimur. An non plerique Principes hoc idem tempus in aleam, stupra, luxum, conferebant? cum seriarum laxamenta curarum, vitiorum contentione, supplerent.

(83.) Habet hoc primum magna fortuna, quod nihil tectum, nihil occultum esse patitur: Principum vero non modo domos, sed cubicula ipsa intimosque secessus, recludit; omniaque arcana noscenda famæ proponit atque explicat. Sed tibi, Cæsar, nihil accommodatius fuerit ad gloriam, quam penitus inspici. Sunt quidem præclara, quæ in publicum profers; sed non minora ea, quæ limine tenes. Est magnificum, quod te ab omni contagione vitiorum reprimis ac revocas; sed magnificentius, quod tuos. Quanto enim magis arduum est alios præstare quam se; tanto laudabilius, quod, cum ipse sis optimus, omnes circa te similes tui effecisti. Multis illustribus dedecori fuit, aut inconsultius uxor assumta, aut retenta patientius: ita foris claros domestica destruebat infamia: et, ne maximi cives haberentur, hoc efficiebat, quod mariti minores erant. Tibi uxor in decus et gloriam cedit. Quid enim illâ sanctius? quid antiquius? Nonne, si pontifici maximo deligenda sit conjux, aut hanc, aut similem, (ubi est autem similis?) elegerit? Quam illa nihil sibi ex fortunâ tuâ, nisi gaudium, vindicat! Quam constanter, non potentiam tuam, sed ipsum te, reveretur! Idem estis invicem, quod fuistis: probatis ex æquo: nihilque vobis felicitas addidit, nisi quod scire cœpistis, quam bene uterque vestrûm felicitatem ferat. Eadem quam modica cultu! quam parca comitatu! quam civilis incessu! Mariti hoc opus, qui ita imbuit, ita instituit: nam uxori sufficit obsequii gloria. An, cum videat, quam te nullus terror, nulla comitetur ambitio, non et ipsa cum silentio in-

cedat? ingredientemque pedibus maritum, in quantum patitur sexus, imitetur? Decuerit hoc illam, etiam si diversa tu facias. Sub hac vero modestiâ viri, quantam debet verecundiam uxor marito! femina sibi!

(84.) Soror autem tua, ut se sororem esse meminit! ut in illâ tua simplicitas, tua veritas, tuus candor, agnoscitur! ut, si quis eam uxori tuæ conferat, dubitare cogatur, utrum sit efficacius ad recte vivendum, bene institui, aut feliciter nasci. Nihil est tam pronum ad simultates, quam æmulatio, in feminis præsertim: ea porro maxime nascitur ex conjunctione, alitur æqualitate, exardescit invidiâ, cujus finis est odium. Quo quidem admirabilius existimandum est, quod mulieribus duabus in unâ domo, parique fortunâ, nullum certamen, nulla contentio est. Suspiciunt invicem, invicem cedunt: cumque te utraque effusissime diligat, nihil suâ putant interesse, utram tu magis ames. Idem utrique propositum, idem tenor vitæ, nihilque, ex quo sentias duas esse. Te enim imitari, te subsequi student. Ideo utraque mores eosdem, quia utraque tuos, habet: inde moderatio, inde etiam perpetua securitas. Neque enim unquam periclitabuntur esse privatæ, quæ non desierunt. Obtulerat illis senatus cognomen Augustarum, quod certatim deprecatæ sunt, quamdiu appellationem patris patriæ tu recusâsses: seu quod plus esse in eo judicabant, si uxor et soror tua, quam si Augustæ dicerentur. Sed, quæcumque illis ratio tantam modestiam suasit; hoc magis dignæ sunt, quæ in animis nostris et sint et habeantur augustæ, quia non vocantur. Quid enim laudabilius feminis, quam si verum honorem non in splendore titulorum, sed in judiciis hominum, reponant; magnisque nominibus pares se faciant, etiam dum recusant?

(85.) Jam etiam et in privatorum animis exoleverat priscum mortalium bonum, amicitia, cujus in

locum migraverant assentationes, blanditiæ, et pejor odio amoris simulatio. Etenim in Principum domo nomen tantum amicitiæ, inane scilicet irrisumque, manebat. Nam quæ poterat esse inter eos amicitia, quorum sibi alii domini, alii servi, videbantur? Tu hanc pulsam et errantem reduxisti: habes amicos, quia amicus ipse es. Neque enim, ut alia subjectis, ita amor imperatur: neque est ullus affectus tam erectus, et liber, et dominationis impatiens, nec qui magis vices exigat. Potest fortasse Princeps inique, potest tamen, odio esse nonnullis, etiamsi ipse non oderit: amari, nisi ipse amet, non potest. Diligis ergo, cum diligaris; et, in eo quod utrimque honestissimum est, tota gloria tua est; qui, superior factus, descendis in omnia familiaritatis officia, et in amicum ex Imperatore submitteris: immo tunc maxime Imperator, cum amicum ex Imperatore agis. Etenim, cum plurimis amicitiis fortuna Principum indigeat, præcipuum est Principis opus, amicos parare. Placeat tibi semper hæc secta; et cum alias virtutes tuas, tum hanc constantissime, teneas; nec unquam persuadeatur, humile esse Principi, nisi odisse. Jucundissimum est in rebus humanis amari, sed non minus amare: quorum utroque ita frueris, ut, cum ipse ardentissime diligas, adhuc tamen ardentius diligaris; primum, quia facilius est, unum amare, quam multos; deinde, quia tibi amicos tuos obligandi adest facultas tanta, ut nemo possit te, nisi ingratus, non magis amare.

(86.) Operæ pretium est referre, quod tormentum tibi injunxeris, ne quid amico negares. Dimisisti optimum virum, tibi carissimum, invitus et tristis, et quasi retinere non posses. Quantum amares eum, desiderio expertus es, distractus separatusque, dum cedis et vinceris. Ita, (quod fando inauditum) cum Princeps et Principis amicus diversa velletis, id potius factum est, quod amicus volebat. O rem memoriæ literisque mandandam! præfectum prætorii non ex ingerentibus, sed ex subtrahentibus legere:

eumdemque otio, quod pertinaciter amet, reddere; cumque sis ipse distentus imperii curis, non quietis gloriam cuiquam invidere. Intelligimus, Cæsar, quantum tibi pro laboriosâ istâ statione et exercitâ debeamus, cum otium a te, tamquam res optima, et petatur, et detur. Quam ego audio confusionem tuam fuisse, cum digredientem prosequereris! Prosecutus enim nec temperâsti tibi, quominus exeunti in litore amplexus osculum ferres. Stetit Cæsar in illâ amicitiæ speculâ; precatusque maria, celeremque (si tamen ipse voluisset) recursum, nec sustinuit recedentem non etiam atque etiam votis, lacrymis, sequi. Nam de liberalitate taceo. Quibus enim muneribus æquari hæc cura Principis, hæc patientia potest, quâ meruisti, ut ille sibi nimium fortis, ac prope durus, videretur? Nec dubito, quin agitaverit secum, an gubernacula retorqueret: et fecisset, nisi quod pæne ipso contubernio Principis felicius jucundiusque est, desiderare Principem desiderantem. Et ille quidem, ut maximo fructu suscepti, ita majore depositi officii gloriâ fruitur: tu autem facilitate istâ consecutus es, ne quem retinere videaris invitum.

(87.) Civile hoc erat, et parenti publico convenientissimum, nihil cogere, semperque meminisse, nullam tantam potestatem cuiquam dari posse, ut non sit gratior potestate libertas. Dignus es, Cæsar, qui officia mandes deponere optantibus; qui petentibus vacationem invitus quidem, sed tamen tribuas; qui ab amicis orantibus requiem non te relinqui putes; qui semper invenias, et quos ex otio revoces, et quos otio reddas. Vos quoque, quos parens noster familiariter inspicere dignatur, fovete sancte judicium ejus, quod de vobis habet: hic vester labor est. Princeps enim, cum in uno probavit amare se scire, vacat culpâ, si alios minus amat. Ipsum quidem quis mediocriter diligat, cum leges amandi non det, sed accipiat? Hic præsens, ille mavult absens amari: uterque amatur, ut mavult; nemo in tædium præ-

sentiâ, nemo in oblivionem absentiâ, venit. Tenet quisque locum, quem semel meruit; faciliusque est, ut oculis ejus vultus absentis, quam ut animo caritas, excidat.

(88.) Plerique Principes, cum essent civium domini, libertorum erant servi: horum consiliis, horum nutu, regebantur: per hos audiebant, per hos loquebantur: per hos præturæ etiam et sacerdotia et consulatus, immo et ab his, petebantur. Tu libertis tuis summum quidem honorem, sed tamquam libertis, habes; abundeque sufficere his credis, si probi et frugi existimentur. Scis enim, præcipuum esse indicium non magni Principis magnos libertos. Ac, primum, neminem in usu habes, nisi aut tibi, aut patri tuo, aut optimo cuique, dilectum; statimque hos ipsos quotidie deinde ita formas, ut se non tuâ fortunâ, sed suâ, metiantur: et tanto magis digni, quibus honor omnis præstetur a nobis, quia non est necesse. Justisne de causis senatus populusque Romanus *Optimi* tibi cognomen adjecit? Paratum id quidem, et in medio positum, novum tamen. Scias neminem ante meruisse, quod non erat excogitandum, si quis meruisset. An satius fuit, *Felicem* vocare? quod non moribus, sed fortunæ, datum est: satius, *Magnum*? cui plus invidiæ quam pulchritudinis inest. Adoptavit te optimus Princeps in suum, senatus in *Optimi* nomen. Hoc tibi tam proprium, quam paternum; nec magis definite distincteque designat, qui *Trajanum*, quam qui *Optimum*, appellat: ut olim frugalitate Pisones, sapientiâ Lælii, pietate Metelli, monstrabantur: quæ simul omnia uno isto nomine continentur. Nec videri potest optimus, nisi qui est omnibus [optimis] in suâ cujusque laude præstantior. Merito tibi ergo, post cæteras appellationes, hæc est addita, ut major. Minus est enim Imperatorem, et Cæsarem, et Augustum, quam omnibus Imperatoribus, et Cæsaribus, et Augustis, esse meliorem. Ideoque ille parens hominum

Deorumque *Optimi* prius, deinde *Maximi*, nomine colitur. Quo præclarior laus tua, quem non minus constat optimum esse, quam maximum. Assecutus es nomen, quod ad alium transire non possit, nisi ut appareat in bono Principe alienum, in malo falsum: quod licet omnes postea usurpent, semper tamen agnoscetur ut tuum. Etenim, ut nomine *Augusti* admonemur ejus, cui primum dicatum est, ita hæc *Optimi* appellatio nunquam memoriæ hominum sine te recurret; quotiesque posteri nostri *Optimum* aliquem vocare cogentur, toties recordabuntur, quis meruerit vocari.

(89.) Quanto nunc, Dive Nerva, gaudio frueris, cum vides et esse optimum, et dici, quem tamquam optimum elegisti! quam lætum tibi, quod, comparatus filio tuo, vinceris! Neque enim alio magis approbatur animi tui magnitudo, quam quod, optimus ipse, non timuisti eligere meliorem. Sed et tu, pater Trajane, (nam tu quoque, si non sidera, proximam tamen sideribus obtines sedem) quantam percipis voluptatem, cum illum tribunum, illum militem tuum, tantum Imperatorem, tantum Principem cernis; cumque eo qui adoptavit, amicissime contendis, [pulchrius fuisse genuisse talem, an elegisse!] Macte uterque ingenti in rempublicam merito, cui hoc tantum boni contulistis! Licet alteri vestrûm filii virtus triumphalia, cœlum alteri dederit; non minor tamen vestra laus, quod ista per filium, quam si ipsi meruissetis.

(90.) Scio, Patres Conscripti, cum cæteros cives, tum præcipue consules, oportere sic affici, ut se publice magis quam privatim obligatos putent. Ut enim malos Principes rectius pulchriusque est ex communibus injuriis odisse, quam propriis; ita boni speciosius amantur ob ea, quæ generi humano, quam quæ hominibus, præstant. Quia tamen in consuetudinem venit, ut consules, publicâ gratiarum actione perlatâ, suo quoque nomine, quantum debeant Prin-

cipi, profiteantur; concedite, me, non pro me magis munere isto, quam pro collegâ meo, Cornuto Tertullo, C. V. fungi. Cur enim non pro illo quoque gratias agam, pro quo non minus debeo? præsertim cum indulgentissimus Imperator in concordiâ nostrâ ea præstiterit ambobus, quæ si tantum in alterum contulisset, ambos tamen æqualiter obligâsset. Utrumque nostrûm ille optimi cujusque spoliator et carnifex, stragibus amicorum, et in proximum jacto fulmine, afflaverat. Iisdem enim amicis gloriabamur; eosdem amissos lugebamus: ac, sicut nunc spes gaudiumque, ita tunc communis nobis dolor et metus erat. Habuerat hunc honorem periculis nostris Divus Nerva, ut nos, etsi minus notos, ut bonos tamen, promovere vellet; quia mutati sæculi signum et hoc esset, quod florerent, quorum præcipuum votum ante fuerat, ut memoriæ Principis elaberentur.

(91.) Nondum biennium complêramus in officio laboriosissimo et maximo, cum tu nobis, optime Principum, fortissime Imperatorum, consulatum obtulisti, ut ad summum honorem gloria celeritatis accederet. Tantum inter te et illos Principes interest, qui beneficiis suis commendationem ex difficultate captabant, gratioresque accipientibus honores arbitrabantur, si prius illos desperatio, et tædium, et similis repulsæ mora, in notam quamdam pudoremque vertissent. Obstat verecundia, quominus percenseamus, quo utrumque nostrûm testimonio ornâris; ut amore recti, amore reipublicæ, priscis illis consulibus æquaveris. Merito nec-ne, neutram in partem decernere audeamus; quia nec fas est affirmationi tuæ derogare, et onerosum confiteri, vera esse, quæ de nobis, præsertim tam magnifica, dixisti. Tu tamen dignus es, qui eos consules facias, de quibus possis ista prædicare. Tribuas veniam, quod, inter hæc beneficia tua, gratissimum est nobis, quod nos rursus collegas esse voluisti. Ita caritas mutua, ita congruens tenor vitæ, ita una eademque ratio propositi postulabat: cujus ea vis, ut morum simi-

litudo concordiæ nostræ gloriam minuat, ac perinde sit mirum, si alter nostrûm a collegâ, ac si a se ipso dissentiat. Non ergo temporarium et subitum est, quod uterque collegæ consulatu, tamquam iterum suo, gaudet; nisi quod tamen, qui rursus consules fiunt, bis quidem, sed temporibus diversis, obligantur: nos duos consulatus accipimus simul, simul gerimus; alterque in altero consules, sed iterum et pariter, sumus.

(92.) Illud vero quam insigne, quod nobis, præfectis ærario, consulatum ante quam successorem dedisti! Aucta est dignitas dignitate: neque continuatus tantum, sed geminatus est honor; finemque potestatis alterius, tamquam parum esset excipere, prævenit. Tanta tibi integritatis nostræ fiducia fuit, ut non dubitares, te salvâ diligentiæ tuæ ratione esse facturum, si nos, post maximum officium, privatos esse non sineres. Quid, quod eumdem in annum consulatum nostrum contulisti? Ergo non alia nos pagina, quam quæ te consulem, accipiet; et nostra quoque nomina addentur fastis, quibus ipse præscribêris. Tu comitiis nostris præsidere, tu nobis sanctissimum illud carmen præire dignatus es: tuo judicio consules facti, tuâ voce renuntiati sumus; ut idem honoribus nostris suffragator in curiâ, in Campo declarator exsisteres. Nam, quod eum potissimum mensem attribuisti, quem tuus natalis exornat, quam pulchrum nobis! quibus edicto, quibus spectaculo, celebrare continget diem illum, triplici gaudio lætum, qui Principem abstulit pessimum, dedit optimum, meliorem optimo genuit. Nos sub oculis tuis augustior solito currus accipiet: nos, inter secunda omina, et vota certantia, quæ præsenti tibi conferentur, vehemur alacres, et incerti, ex utrâ parte major auribus nostris accidat clamor.

(93.) Super omnia tamen prædicandum videtur, quod pateris consules esse, quos fecisti: quippe nullum periculum, nullus ex Principe metus, consulares animos debilitat et frangit: nihil invitis audiendum,

nihil coactis decernendum erit. Manet manebitque honori veneratio sua, nec securitatem auctoritate perdemus. Ac, si quid forte ex consulatûs fastigio fuerit deminutum, nostra hæc erit culpa, non sæculi. Licet enim, quantum ad Principem, licet tales consules agere, quales ante Principes erant. Ullamne tibi pro beneficiis referre gratiam parem possumus? nisi tantum illam, ut semper nos meminerimus consules fuisse, et consules tuos; ea sentiamus, ea censeamus, quæ consularibus digna sunt; ita versemur in republicâ, ut credamus esse rempublicam. Non consilium nostrum, non operam, subtrahamus; nec disjunctos nos et quasi dimissos consulatu, sed quasi adstrictos et devinctos, putemus; eumdemque locum laboris et curæ, quem reverentiæ dignitatisque, teneamus.

(94.) In fine orationis, præsides custodesque imperii Deos ego consul pro rebus humanis, ac te præcipue, Capitoline Jupiter, precor, ut beneficiis tuis faveas, tantisque muneribus addas perpetuitatem. Audîsti, quæ malo Principi precabamur; exaudi, quæ pro dissimillimo optamus. Non te distringimus votis. Non enim pacem, non concordiam, non securitatem, non opes oramus, non honores: simplex cunctaque ista complexum unum omnium votum est, "Salus Principis." Nec vero nova tibi injungimus. Tu enim jam tunc illum in tutelam recepisti, cum prædonis avidissimi faucibus eripuisti. Neque enim sine auxilio tuo, cum altissima quæque quaterentur, hic, qui omnibus excelsior, inconcussus stetit. Præteritus est a pessimo Principe, qui præteriri ab optimo non potuit. Tu clara judicii tui signa misisti, cum proficiscenti ad exercitum tuo nomine, tuo honore, cessisti. Tu, voce Imperatoris, quid sentires locutus, filium illi, nobis parentem, tibi pontificem maximum, elegisti. Quo majore fiduciâ iisdem illis votis, quæ ipse pro se nuncupari jubet, oro et obtestor, si bene rempublicam, si ex util

tate omnium regit, primum, ut illum nepotibus nostris ac pronepotibus serves; deinde, ut quandoque successorem ei tribuas, quem genuerit, quem formaverit, similemque fecerit adoptato; aut, si hoc fato negatur, in consilio sis eligenti, monstresque aliquem, quem adoptari in Capitolio deceat.

(95.) Vobis, Patres Conscripti, quantum debeam, publicis etiam monimentis continetur. Vos mihi in tribunatu quietis, in præturâ modestiæ; vos in istis officiis etiam, quæ e studiis nostris circa tuendos socios injunxeratis, cuncti constantiæ antiquissimum testimonium perhibuistis. Vos proxime destinationem consulatûs mei his acclamationibus approbavistis, ut intelligam, etiam atque etiam enitendum mihi, ut hunc consensum vestrum complectar, et teneam, et in dies augeam. Etenim memini, tunc verissime judicari, meruerit quis honorem, nec-ne, cum adeptus est. Vos modo favete huic proposito, et credite, si, cursu quodam provectus ab illo insidiosissimo Principe antequam profiteretur odium bonorum, postquam professus est, substiti; cum viderem, quæ ad honores compendia paterent, longius iter malui; si malis temporibus inter mœstos et paventes, bonis inter securos gaudentesque numeror; si denique in tantum diligo optimum Principum, in quantum invisus pessimo fui. Ego reverentiæ vestræ sic semper inserviam, non ut me consulem, et mox consularem, sed ut candidatum consulatûs, putem.

FINIS.

EXCUDIT T. DAVISON, LONDINI.